

Szatmári Emília

„KÖZEGYHÁZI ÉLETÜNK SODRÁBAN”

DR. KONCZ SÁNDOR ÉLETMŰVE A 20. SZÁZAD TÖRTÉNETI ÉS
EGYHÁZTÖRTÉNETI VISZONYAINAK TÜKRÉBEN

Doktori értekezés az egyháztörténet tárgykörében

Debreceni Református Hittudományi Egyetem Doktori Iskolája

Témavezető: Dr. habil. Hörcsik Richárd

Sárospatak – Debrecen

2015

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	3
BEVEZETÉS	4
1. „... <i>TELJES ODAADÁSSAL, JÉZUS KRISZTUS ÜGYE IRÁNTI HŰSÉGGEL, KITARTÓ SZORGALOMMAL, A HÍVÓ EMBER ALÁZATOSSÁGÁVAL...</i> ” – A KEZDETEKTŐL AZ EGYETEMI MAGÁNTANÁRSÁGIG	6
1. 1. A kezdetek	6
1. 2. „... Patakról is lehet úgy elindulni...”	7
1. 3. „... nagy jövő előtt álló református teológus...”	13
2. „... <i>A LELKÉSZI HIVATAL ÖNÁLLÓ VEZETÉSÉRE KÉPES, FEDDHESETLEN PAPI ELŐÉLETŰ, LELKIPÁSZTORI ÉS VALLÁSOKTATÓI KÉPESSÉGGEL RENDELKEZIK, A MAGYAR NYELVET SZÓBAN ÉS ÍRÁSBAN TÖKÉLETESEN BÍRJA</i> ” – KONCZ SÁNDOR, A LELKIPÁSZTOR	18
2. 1. „Megbízatom legfontosabb szabályának a szolgálatot tekintem” – Az első konventi lelkészség	18
2. 2. „Harcéri lelkigondozás” – Koncz Sándor táborig lelkészsége	23
2. 3. „Kölügyi szolgálatom összefonódott egyházunk belügyeivel” – Újra a Konventnél.....	32
3. „... <i>FŐISKOLÁNKBAN A REND ÉS BÉKE, EGYETÉRTÉS VIRÁGOZZÉK!</i> ” – SÁROSPATAKI SZOLGÁLATOK	38
3. 1. „... a szolgálat szenvedelmétől fűtött misszionárius...” – Koncz Sándor teológiai tanársága	38
3. 2. „A gazdasági szolgálat is misszió...” – Koncz Sándor gazdasági választmányi elnöksége	44
3. 3. „... Isten kijelentése nem azért van, nem azért íródott le és ma sem azért prédikáltatik, hogy a szocializmust megteremtse” – a rendszeres teológus gondolatai a hatalomról és a baloldali államrendről	52
3. 4. „... úgy jártam mindezzel, mint a fa, amit valóságosan derékban törnek el...” – A teológia bezárásának következményei Koncz Sándor életében	59
4. „ <i>HA ISTEN IDE TESZ, ITT KELL AZ IGÉT HIRDETNEM</i> ” – AZ ALSÓVADÁSZI ÉVEK	64
4. 1. „... miután az előnyösebbnek látszó lehetőségek nem bizonyultak járható útnak” – Alsóvadászii helyettes lelkészség	64
4. 2. „Ahol megjelentél, oszlott a tudatlanság, eltűntek a romok, takarodott a piszok és a kosz” – Koncz Sándor, a gyülekezet előjárója	66
4. 3. „Világos, magvas, bőven illusztrált prédikációi, előadásai közvetlen hangvételűek” – Az igehirdető lelkipásztor	85
5. „ <i>HITTEL ÉS HUMORRAL SOK HÜLYESÉGET KIBÍRTAM – ISTEN KEGYELMÉBŐL</i> ”	90
5. 1. „Radikális teológiai küzdelmekben”	90

5. 2. „... a magyar református egyházban nincs olyan tisztség, amire Konczot meg ne választották volna, de olyan sincs, amire megválaszthatták volna”, avagy „a nemkívánatos vétók...”	108
5. 2. 1. „Boldogtalan lennék, ha én lennék az állam jelöltje”	108
5. 2. 2. „Rehabilitáljanak végre engem!”	123
5. 3. „...a jogi dilettantizmus vakvágányán” – Koncz Sándor fegyelmi ügye .	135
5. 4. „...szégyene egyházunknak és főként a pataki nagy múltú és neves gyülekezetnek”, avagy hogyan nem lehetett sárospataki lelkész sem Koncz Sándor	163
6. A „KÉSŐI HIVATÁSÚ LEVÉLTÁROS”	172
7. „... A VILÁGEGYETEM BEN KIS DOLOG, NEKEM AZONBAN FÁJDALMASAN NEHÉZ ÜGY...” – A KOMMUNIZÁLÁS EGY TIPIKUS TÖRTÉNETE: SÁROSPATAK, KOSSUTH ÚT 14. SZ.	178
8. „HA E MI FÖLDI SÁTORHÁZUNK ELBOMOL, ÉPÜLETÜNK VAN ISTENTŐL” – KONCZ SÁNDOR HALÁLA, TEMETÉSE	182
9. KONCZ SÁNDOR TEOLÓGIAI ÖRÖKSÉGE	184
ÖSSZEFOGLALÁS	187
SUMMARY	191
FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK JEGYZÉKE	195
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	201
MELLÉKLETEK	202
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	290

ELŐSZÓ

Jelen dolgozat megírásának az volt a célja, hogy egy elmélyült tudományos felkészültséggel bíró, elvitathatatlan teológiai örökséggel rendelkező, megkerülhetetlen egyházi közéleti tevékenységet vállaló, de 1948 után politikailag szándékosan perifériára kényszerített, szilenciumra ítélt, sokat támadott 20. századi református tudós-lelkipásztort ismét beemeljen az egyházi köztudatba.

A hittudós, a középiskolai és teológiai tanár, az ifjúsági missziói-, tábori- és gyülekezeti lelkész, a konventi külügyi munkatárs, a gazdasági vezető, a levéltáros dr. Koncz Sándor személyét, elveit, küzdelmeit, eredményeit a szocializmus évtizedei alatt törekedtek kifejezetten elítélni, máskor legfeljebb zárójelbe tenni. Ez a törekvés akkor nem ért célt, lelki és szellemi vezetőként tekintett rá mindig környezete: barátai és ellenfelei egyaránt. Barátai ezért (is) álltak ki mellette és ügyei mellett minden körülmény ellenére, ellenfelei pedig ezért (is) támadták egyre több fronton.

A zárójelbe tétel annál hatásosabbnak érződött az elmúlt évtizedekben: méltatlanul elfeledett lett Koncz Sándor életműve, noha a 20. századi magyar református egyház története nem teljes nélküle. Különösen fontos őt ismerni és megint ismertté tenni Tiszáninnen, ahová egyházi szolgálatainak és harcainak nagy része kötötte; de kiváltképpen is Sárospatakon, ahol majd három évtizeden át élt és szolgált.

Tiszáninneri reformátusként, közel két évtizede sárospataki lakosként, a Református Kollégium tanáraként, egykori pataki teológushallgatóként, a Tudományos Gyűjtemények gyakori látogatójaként, a 20. századi történeti és egyháztörténeti kérdések iránt érdeklődő történészként keresve sem találhattam volna közelebb álló, méltóbb és hálásabb témát, mint Koncz Sándor életművének kutatását, feltárását, bemutatását.

Munkámmal szeretném a figyelmet mindazokra a kortársaira is irányítani, akiknek hozzá hasonló módon úgy kellett hátratételt és üldöztetést elszenvedniük a század második felében, hogy mártírokká válni, példává lenni nem engedték őket; akiket ennél fogva az utókor szintén nem ismer, akiknek hitvallásossága, elvhűsége így nem lehet minta a ma reformátussága számára. Koncz Sándor életpályájának bemutatása hívja fel a figyelmet az irányukba való erkölcsi tartozásainkra is!

BEVEZETÉS

A 20. századi magyar református egyháztörténet egyre terjedelmesebb irodalma ellenére is le kell szögezni munkám elején, hogy az évszázad egyháztörténeti témáit kutatni, kiemelkedő személyiségeivel foglalkozni – a korszak közelsége okán – bizonyos nehézségekkel jár. Különösen is igaz ez a század második felének, a szocializmus évtizedeinek tanulmányozása kapcsán. A kor több fontos egyháztörténeti, egyházpolitikai, etikai vonatkozású kérdése nem került még lezárásra. Problémát jelenthet emellett egyes forrásokhoz hozzá nem férés, vagy a források nem elegendő, nem megfelelő ismerete.

Koncz Sándor életművének tanulmányozásakor is előkerülnek a fenti problémák. Igaz, a vele kapcsolatos hozzáférhető forrásanyag igen gazdag, mivel Koncz Sándor egész életében nagyfokú alapossággal és bölcs előrelátással gyűjtötte leveleit, készítette feljegyzéseit, jegyzeteit személyes életével és közegyházi ügyeivel kapcsolatban egyaránt. Ugyanakkor ő jegyezte le azt is, hogy fontos dokumentumokat, külföldi levelezéseit, Ravasz László melletti konventi munkájával kapcsolatos anyagait maga semmisítette meg a Rákosi-éra éveiben – politikai és egzisztenciális okokból. A források tehát most is hiányosak.

A megőrzött hatalmas iratanyagát Koncz Sándor maga rendezte élete utolsó éveiben, és helyezte el azokat a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeiben. Nem csupán a levéltárban olvashatunk Koncz-írásokat, de a kéziratár is értékes forrásokat őriz tőle és róla. Az itt elhelyezett anyag az alsóvadászi évek jegyzőkönyveit, feljegyzéseit is tartalmazza. Meg kell még említeni a sárospataki egyházközség irattárában található, Koncz Sándor lelkészválasztási ügyével kapcsolatos dokumentumokat, melyek szintén szelektíven hiányosnak tűnnek. Megkerülhetetlen volt az állami levéltárak Koncz Sándorral kapcsolatos dokumentumait is feltérképezni, feldolgozni. A korabeli megyei egyházügyi anyagot eredetileg a Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár mezőcsáti fiókja őrizte, mely kutatásom éveiben időközben Alsózsoltára költözött. Az itt őrzött Koncz Sándorral kapcsolatos iratok elérése szintén korlátokba ütközött, mivel a levéltár rendezési elve nem teszi lehetővé, hogy bizonyosan előkerüljön minden vele kapcsolatos anyag.

Kutatómunkám során primer forrásoknak ezeket a levéltári-kézirattári anyagokat tekintettem, valamint a nyomtatásban megjelent dolgozatait, cikkeit, műveit, melyeket törekedtem szintén körültekintően feldolgozni. Ezen elsődleges forrásokat egészítik ki, teszik teljesebbé azok a tanulmányok, visszaemlékezések, összefoglaló művek, melyek utólag más szerzők által íródtak róla. Dienes Dénes munkái elsősorban Koncz Sándornak az alsóvadászi

gyülekezetben végzett lelkipásztori szolgálatait mutatják be, értelmezik; Hörcsik Richárd tanulmányai pedig a levéltárosi tevékenységét elemzik, értékelik. Bojtor István *Misszió a Tiszán innen* című műve emelendő még ki ezen alkotások között, aki az egyházkerület életének sok szempontú bemutatásakor több alkalommal tárgyalja a Koncz Sándor személyével is összefüggő történeteket, úgy mint kortárs, szolgatárs és mint az események résztvevője.

Dolgozatom Koncz Sándorról szól úgy, hogy gyakorta őt szólaltatja meg.

Ennek egyik oka a rendelkezésemre álló hatalmas forrásanyag. Hadd illusztráljam rögtön két írásos dokumentummal, hogy mennyire szeretett és tudott a tudós lelkipásztor írni. Már a fiatal Koncz Sándor második lelkészsképesítő vizsgájára készített dolgozatát úgy értékelte tanára, hogy az „legalább három írásmagyarázatra való anyag”.¹ Húsz évvel később, Darányi püspök egyik leveléből való részlet is jól érzékelteti Koncz Sándor e jellemvonását: „Sohse hittem volna, hogy ennyi levelet kell elolvasni, ennyi választ kell írni. Neked való ipar lenne ez, Sándor, mégpedig felsőfokon.”²

Koncz Sándor gyakori pontos idézésének másik oka az, hogy úgy írt, úgy fogalmazott, hogy minden kifejezésnek, szórendnek, nyelvi eszköznek és minden hangsúllynak jelentősége van írásaiban. Az utólagos változtatás sok esetben rontana nemcsak egyedi stílusán, de esetleg a szöveg tartalmát sem tudná pontosan visszaadni.

Koncz Sándor írásainak jelentőségét nemcsak az utókor értékeli, de ékesen kifejezte annak fontosságát egyik kortársa, szolgatársa már az '50-es évek közepén illetéknéppen:

„Egyébként élvezettel olvasgatom a *Hit és vallás* című könyvedet, és remélem, hogy most is írsz, ha az íróasztalodnak is. Ezzel tartozol önmagadnak, mindnyájunknak, s annak, akitől a talentumaidat kaptad.”³

¹ Prédikáció, írásmagyarázat, kátémagyarázat. Dolgozatok a II. lelkészsképesítő vizsgára; Diósgyőr-Vasgyár, 1937. június, SRKNk Kt.d. 4138/a

² Darányi Lajos levele Koncz Sándornak; Sárospatak, 1957. márc. 1. SRKL D/CLI/85.378

³ Molnár Gyula levele Koncz Sándornak; Magyaregres, 1955. júl. 23. SRKL D/CLI/85.377

**1. „... TELJES ODAADÁSSAL, JÉZUS KRISZTUS ÜGYE IRÁNTI
HŰSÉGGEL, KITARTÓ SZORGALOMMAL, A HÍVŐ EMBER
ALÁZATOSSÁGÁVAL...”⁴ –
A KEZDETEKTŐL AZ EGYETEMI MAGÁNTANÁRSÁGIG**

1. 1. A kezdetek

Koncz Béla Sándor 1913. június 25-én született Diósgyőrben, munkáscsaládban. Édesapja, Koncz József, vasesztergályos, édesanyja, Szabó Teréz, előbb papírgyári munkásnő, majd háztartásbeli volt. A családban hét gyermek⁵ született, harmadikként Béla Sándor. Testvérei közül ketten csecsemőkorban meghaltak, így a szülők öt gyermeket neveltek. Koncz Béla Sándor később – hivatalosan is – csak a Sándor keresztnévet használta.⁶

Édesanyja révén a felvidéki Özörényhez, édesapja ágán Pelsőchöz kötötték rokoni szálak. Koncz Sándor az elemi iskola első osztályát is a Gömör-Kishont vármegyéhez tartozó Özörényben kezdte, mivel néhány évig anyai nagyanyja nevelte. Ennek az volt az oka, hogy édesapja az első világháborúban harcolt, majd orosz fogságba került, s ezekben az években a család négyfelé szakadva élt. Második osztálytól – hazakerülve szüleihez – már Diósgyőrben tanult.⁷

Középiskolai tanulmányait 1923-31 között a Miskolci Református Reálgimnáziumban⁸ végezte. Végig jeles, illetve kitűnő tanuló volt, aminek következtében hat tanévben teljes tandíjmentességet élvezett, két évben 75%-os díjmérséklést kapott. Már első osztályos korában 25.000 korona jutalomban részesült a latin nyelvtanulásban elért előmeneteléért,⁹ majd három alkalommal kapott 400-400 pengő¹⁰ állami ösztöndíjat. Középiskolai évei alatt tett ünnepélyesen is vallást hitéről, s lett a református egyház úrvacsorával élő rendes tagja. Lelkipásztora, Nádházy Bertalan felkészítése után Enyedy Andor¹¹ – későbbi tiszáninneni püspök – konfirmálta 1927 májusában, Miskolcon.¹²

⁴ SRKL D/CXLVII/85.357 (Koncz Sándor dossziéinak elnevezése a *Felhasznált irodalom és források jegyzéke* listájában)

⁵ Dr. Koncz Sándor alsóvadászi ref. lp. részletes önéletrajza. Útlevelekérő lap egyik melléklete, Csehszlovákiába történő utazás kéréséhez. SRKL D/CLIII/85.387

⁶ Koncz Sándor levele Király Bélához; Av., 1956. 10. 19. SRKL D/CLIII/85.386

⁷ Az egyetemi magántanárok nyilvántartásához. SRKL D/CXLVII/85.357

⁸ 1925-ig Miskolczi Református Főgimnázium volt az iskola neve.

⁹ A Miskolczi Református Főgimnázium Értesítője az 1923-24. iskolai évről. 16. SRKL D/CXLVII/85.357

¹⁰ Viszonyításképpen: 1929-ben egy kezdő köztisztviselő havi fizetése 199 pengő, egy polgári iskolai tanáré 340 pengő, egy megyei diplomás tisztviselőé 413 pengő volt. Lásd: Száray Miklós – Kaposi József: *Történelem IV.* Nemzeti Tankönyvkiadó, 2010. 95.

¹¹ Enyedy Andor 1922-ben választotta meg lelkészének a miskolci egyházközség presbitériuma, de lakásproblémák miatt csak 1924-ben foglalhatta el helyét a városban. Lásd: Fazekas Csaba: *Nyolc évtized a miskolci református egyház történetéből, 1918-1998.* <http://mek.oszk.hu/02100/02179/02179.pdf> /2013-02-18/

¹² Lásd: 1. sz. Melléklet

Elkötelezett, hűséges és lelkes tagja volt a vasgyári gyülekezetnek. Negyedik gimnazista korától bekapcsolódott a KIE munkájába, önképzőköröket vezetett, diakóniai szolgálatokat végzett adománygyűjtések és -szétosztások idején.¹³ Lelkésének, Nádházy Bertalannak buzgó szolgálata lelkesítette és készítette arra, hogy az ún. „jeles előmenetelű ipari munkásfiú”¹⁴ – rokonai, ismerősei csodálkozására – teológiára jelentkezzen.¹⁵ Édesanyja „legalább” mérnöknek vagy orvosnak szánta, de édesapja méltányolta és támogatta fia teológiai tanulmányokra vonatkozó terveit.¹⁶

Érettségi vizsgáját 1931 júniusában jeles eredménnyel abszolválta.¹⁷

1. 2. „... Patakról is lehet úgy elindulni...”¹⁸

1931-1935 között a pataki teológia hallgatója volt. Tanárai a kollégium 20. századi híres tudós professzorai voltak: a dogmatikus Vasady Béla, a filozófiát és pedagógiát oktató Újszászy Kálmán, az egyházjogász Trócsányi József, az ószövetséges Zsíros József, az Ószövetség professzora, Mátyás Ernő, az egyháztörténész Marton János, a gyakorlati teológia tanára, Szabó Zoltán, továbbá az egyházzenész Szabó Ernő. Koncz Sándor egész életében a legnagyobb tisztelet és szeretet hangján szólt róluk.

„Mátyás Ernő mélységével, Szabó Zoltán élces humorával, Trócsányi tiszta, logikus megfogalmazásaival, Marton szarkasztikus iróniájával, Újszászy látókörével hatottak rám azokban a tárgyakban, amiket előadtak”¹⁹ – írta róluk évtizedek távlatából is.

A valamennyiük iránt tanúsított tisztelet és megbecsülés mellett ketten különösen is nagy hatással voltak rá: leginkább Újszászy Kálmán filozófiai szemináriumait élvezte, valamint Mátyás Ernőtől kapott olyan iránymutató ösztönzéseket, amelyek mind jobban elmélyítették a Kijelentés ismeretében.

Teológus éveit kezdettől naplót vezetett. Ebben a napi történetek, események mellett – sőt sokszor inkább helyett – lelki életéről, növekedéséről vagy vívódásairól fogalmazott meg bejegyzéseket. Az első éves teológushallgató egy-egy napjában a legfontosabbnak, a jövő számára megörökítendőnek ilyesfélét tartott, mint:

¹³ Nádházy Bertalan írta róla 1938 októberében. SRKL D/CXLVII/85.357

¹⁴ Életrajz. SRKL D/CXLIX/85.371

¹⁵ Uo.

¹⁶ Feljegyzés a diósgyőr-vasgyári gyülekezetbe való lelkipásztori meghívásomról. SRKL D/CLI/85.376, ill. Koncz Sándor levele Balázs Győzőnek, Av., 1955. 11. 10. SRKL D/CLI/85.377

¹⁷ Lásd: 2. sz. Melléklet

¹⁸ A Sárospataki Református Főiskola Teológiai Akadémiájának levele. SRKL D/CXLVII/85.357

¹⁹ Közegyházi életünk sodrában. SRKL D/CLVII/85.405

„Mátyás nagytiszteletű úr bibliamagyarázata igen megragadott”,²⁰ vagy „élénken emlékemben van, amit ma mondott Szabó nt. úr: a reménység horgony.”²¹

A megbecsülés kölcsönös volt. Tanára, Zsíros József írta róla: „Koncz Sándor sárospataki teológiai akadémiánk legkiválóbb diákjai közé tartozik, aki munkáját mindig teljes odaadással, Jézus Krisztus ügye iránti hűséggel, kitartó szorgalommal, a hívő ember alázatosságával végezte.”²²

Nagy megtiszteltetésnek élte meg, amikor évek múltán, maga is tanárként térhetett vissza az intézménybe, s egykori professzorai egyenrangú kollégaként fogadták, sőt büszkeséggel, elismeréssel tekintettek az egykori diákra.

Koncz Sándor teológiai tanulmányai során is végig jeles eredményt ért el, esetleg csak énekből kapott gyengébb osztályzatot, aminek az volt az egyszerű oka, hogy nem volt „zenei hallása”,²³ ahogyan vallotta magáról.

Kiemelkedő tehetsége, képességei és készségei hamar megmutatkoztak a főiskolán is: már elsőéves teológusként díjat kapott *Aristoteles metafizikája* című pályaművével; másodéves korában *Kant és Fichte* című tanulmányával, negyedévesen *Barth Károly teológiája* valamint *Kierkegaard és a német idealizmus* című dolgozataival, továbbá egy nagypénteki prédikációval nyert jutalmakat.²⁴

Érdeklődése és energiája nem merült ki a studiózásban, sokoldalúságát, lelkesedését és fáradhatatlan aktivitását részben illusztrálja, hogy tevékenykedett az SDG kollégiumok szervezésében, tagja volt a Timotheus cserkészcsapatnak, bekapcsolódott a népfőiskolai tanfolyamokba, a faluszemináriumi munkába, részt vett a főiskola Nemzeti Munkatáborában, az első magyar munkatáborban.²⁵ Tanulmányi éve alatt szolgált a sárospataki gyülekezetben és a szórványban egyaránt. Három éven át²⁶ munkálkodott a *Sárospataki Ifjúsági Közlöny* című folyóiratnál, előbb társ-, majd felelős-, végül főszerkesztője volt a lapnak. Gimnáziumi és tanítóképzős bibliaköröket vezetett, s hogy mindezeket milyen felelősséggel és lelkeséggel vállalta és végezte, hűen elénk adja *Naplójának* egyetlen bejegyzése:

²⁰ Napló, 1931. (1931. november 19.) SRKL D/CLII/85.380

²¹ Uo. (1931. november 20.)

²² SRKL D/CXLVII/85.357

²³ Uo.

²⁴ SRKL K.e. III. 25. A Theológiai Kar jegyzőkönyve 1932/33; S RKL K.e. III. 26. A Theológiai Kar jegyzőkönyve 1933/34; SRKL K.e. III. 27. A Theológiai Kar jegyzőkönyve 1934/35.

²⁵ Szabó Zoltán igazolása. SRKL D/CXLVII/85.357

²⁶ 1933-1935

„Ma este bibliaköröm is volt. Ilyenkor mindig felüdülök: jó beszélgetni, de roppant nagy felelősséget érzek, hogy ugyan Isten Igéjét szóлом-e nekik, és hogy én egyénileg el tudom-e ezeket fogadni.”²⁷

Természetes volt számára, hogy a beteg diákokat rendszeresen látogatta, a hozzá fordulókat lelkipozította, a tanulásban lemaradókat segítette. Mindezeket jó szívvvel, önzetlenül tette. *Naplójában* olvashatunk egy esetről, amikor diáktársát olyan sikeresen korrepetálta görög exegézisből, hogy az a vizsgán nem csupán jeles osztályzatot kapott, de Mátyás Ernő külön meg is dicsérte a szép feleletet. Így aztán mindhárman: a professzor, a korrepetált hallgatótárs és Koncz Sándor is „roppant örültek”²⁸ a közös munka gyümölcsének.

Sárospatak a harmincas évek elejétől az angolszász kultúra és az angol oktatás központjává vált Magyarországon.²⁹ Koncz Sándor is Patakon kezdte el angol nyelvi tanulmányait Vasady Béla és Újszászy Kálmán tanítványaként. Az így szerzett tudását is áldásosan kamatoztatta egész élete folyamán.

Szolgálatait, vállalásait, kötelességeit mindig a legnagyobb odaadással, soha semmit fel nem adva végezte. Ez az attitűd egész életében is jellemezte. Tekinthetjük személyes hitvallásának is azt, amit *Responsorium* című cikkében ez időben a pataki diáksággal kapcsolatban így fogalmazott meg:

„Mostanában sokan megkérdézhetik egy és más dolog felől a pataki diákot. A pataki diák azonban egyhangúan mindenkinek ugyanezt feleli: >>azokat, melyek hátam megett vannak, elfelejtván, azoknak pedig, amelyek előttem vannak, nekik dőlve, célegyenest igyekszem az Istennek a Krisztus Jézusban onnét felülről való elhívása jutalmára.<< (Fil 3,14) Ebben legfontosabb a célegyenes.”³⁰

Az 1933-34. tanévben Karl Barth szülővárosában, Bázelen tanult a genfi Ökumenikus Központ és a német Gusztáv Adolf Egyesület ösztöndíjasaként.³¹ Itt-tartózkodása, egyetemi tanulmányai, kapcsolatai döntően meghatározták teológiai látását és későbbi tudományos tevékenységét. Bázelen – mások mellett – tanára volt Adolf Köberle, Eduard Thurneysen és Karl Barth testvére, Heinrich Barth is. A téli félévben a

²⁷ *Napló*, 1931. (1931. november 21.) SRKL D/CLII/85.380

²⁸ *Uo.* (1931. december 18.)

²⁹ Az Angol Internátus 1931. évi megindulásával.

³⁰ Koncz Sándor: *Responsorium*. Ifjúsági Közlöny XLIX. évf. 1933. szept-okt. 14-15.

³¹ SRKL D/CLVII/85.405

Kolossébeliekhez és a Filemonhoz írt páli levelekről, a nyári szemeszterben korának vallási és egyházi helyzetéről³² hallgatta Köberlét. Thurneysentől homiletikát tanult mindkét félévben, Heinrich Barth-nál pedig filozófia előadásokat hallgatott az idő problematikájáról, Aquinói Tamásról, valamint a kinyilatkoztatás filozófiájáról.³³

Hazatérése után a Konventnek küldött tanulmányi jelentésében beszámolt a Bázelen tanultakról: nyolc-tízezer³⁴ szóból álló német szókincsre tett szert, tájékozódott a német teológiai irodalomban, kikristályosodott számára, hogy kutatási területe a teológia és filozófia, illetve ezek határterülete lesz. Beszámolójában hosszan sorolta az itt megismert német teológiai irodalmat, mely lista Karl Barth-nak több írását is tartalmazza: *Erklärung des Philipperbriefes* (1928), *Suchet Gott so werdet ihr leben* (1928), *Der heilige Geist und das christliche Leben* (1929), de több művet említett Kierkegaardtól, Heinrich Barth-tól, Gogartentől, Thurneysentől, Heideggertől és másoktól.³⁵

Döntő fontosságúnak bizonyult számára egy személyes találkozás is ebben az esztendőben:

„Barth Károllyal először 1934-ben, harmadéves teológus koromban a svájci Aarau-ban tartott konferencián találkoztam. Azóta tanítványául szegődtem”³⁶ – írta később egyik emlékezésében.³⁷

Szellemiekben felvértezett, 1935-ben készítette el a pataki teológia pályázatára – a fentebb már említett – *Barth Károly teológiája* című dolgozatát, melyet a tanári kar teljes jutalommal, azaz 40 pengővel díjazott.³⁸ A tanulmány ékes bizonyítéka annak, hogy a fiatal teológus milyen korán és milyen alaposan ismerte a svájci hittudós munkásságát és az újreformatori teológiát. Dolgozatában hivatkozott az 1919-es *Römerbriefe*, az 1927-es *Prolegomena zur christlichen Dogmatik*ra, az 1928-as *Erklärung des Philipperbriefes*re, valamint az 1932-ben megkezdett nagy műre, a több kötetesre tervezett *Die Kirchliche Dogmatik*ra. Ismerte a *Zwischen den Zeiten* és a *Theologische Existenz heute* folyóiratban

³² Leckekönyvében szereplő stúdium: Die religiöse und kirchliche Lage der Gegenwart. SRKL D/CXLVII/85.357

³³ Leckekönyvében szereplő tárgyak: Das Zeitproblem; Thomas von Aquino; Philosophie der Offenbarung. SRKL D/CXLVII/85.357

³⁴ Saját maga ilyen hatalmasnak becsülte német nyelvtudását. Lásd: Az Egyetemes Konventnek írt jelentése az 1933/34. évi bázeli útról. SRKL D/CL/85.371

³⁵ Uo.

³⁶ Koncz Sándor feljegyzései Barth Károlyról; Sp., 1968. dec. 19. SRKNk An. 4858

³⁷ Barth Károlyhoz 1956. május 14-én írt levelében (SRKL D/CLI/85.377) is így fogalmazott: „Diese Bücher und andere Hefte, mit hier nicht aufgezählten mehreren Erörterungen in unsern kirchlichen Zeitungen, sind Beweiss dafür, wie viel ich von Ihnen lernte und lerne immer in einer ständigen Kontinuität.”

³⁸ SRKL K.e. III. 27. A Theológiai Kar jegyzőkönyve 1934/1935

megjelent Barth-írásokat.³⁹ Írt ezen új teológiai iskola követőiről, közöttük magyar ismerőiről és képviselőiről is. Megemlítette dolgozatában Tavaszy Sándort, aki az első magyar interpretálója volt Karl Barth írásainak,⁴⁰ és Mátyás Ernőt, mint a dialektika teológia másik kiváló hazai ismerőjét a korban.⁴¹

A bázeli élményei és olvasmányai folytán nagy hatással volt rá Kierkegaard életének és filozófiájának tanulmányozása is. Eduard Thurneysen bázeli lelkész, volt professzora tanácsára ekkor kezdett a dán filozófus és teológus életművével alaposabban foglalkozni.⁴² Közvetlenül hazatérése után, a konventnek írott jelentésében jövőbeni feladatának az ezirányú további kutatómunkát határozta meg.

„... viszonylagosan legtöbbet Kierkegaarddal foglalkoztam, akinek a személyisége és gondolatainak eredetisége annyira megragadott, hogy alázatos szándékom – ha Isten ezt nekem megengedi – a vele való további behatóbb foglalkozás, annival is inkább, mert Kierkegaard a magyar irodalom számára (egészen kis kezdeményezéseket kivéve) teljesen ismeretlen, jóllehet az egész existenciális-dialektikai theológia és filozófia rajta nyugszik.”⁴³

Mindezek mellett is volt még ideje, energiája Svájcban, így elolvasta Pál összes levelét görögül, valamint Hóseás könyvét héberül. Folytatta angol nyelvi tanulmányait is, kb. 2500 szóval bővítette szókincsét, sőt, hazatérve tervezte a továbbiakat: „az angol nyelv tanulása a jövőben legfőbb szándékaim egyike”⁴⁴ – írta útja végén.

Patakon a negyedik év befejeztével – „kiváló képességeinél fogva”,⁴⁵ amellyel „az évfolyam minden diákja közül magasan kitűnik”,⁴⁶ és mivel „kötelességeinek hű és pontos teljesítésével úgy az Elöljáróság, mint a tanári kar meglegedését megnyerte, nyájas, vonzó egyéniségével az ifjúság szeretetét kivívta”⁴⁷ – a következő évre a teológia választott diákvezetője, szeniora lett, emellett alkönyvtáros, majd ősztől főiskolai segédlelkész is 1936 júniusáig.

Az első lelkészképesítő vizsgájára 1935 szeptemberében került sor Sárospatakon, melyet jeles eredménnyel teljesített, és ekkor kapott kibocsátást a segédlelkészi hivatalra is.⁴⁸

A szeniori évet követően 1936. július 1-től szeptember 25-ig, majd 1937. június 15-től

³⁹ Koncz Sándor: Barth Károly teológiája. Kézirat, Sárospatak, 1935. SRKNk Kt.d.4130

⁴⁰ *Az Út* 1925. és 1926. évi számaiban

⁴¹ Lásd még ehhez a bevezetéshez Koncz Sándor: *Barth Károly teológiája* c. dolgozatának bevezetőjét (írta: Szatmári Emília) Sárospataki Füzetek XIV. évf. 2010. 2. sz. 127-128.

⁴² Életrajz. SRKL D/CL/ 85.371

⁴³ Tanulmányi jelentés az 1933-34. évi baseli tanulmányokról. SRKL D/CL/85.371

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ SRKL (TIREL) K.e. III. 27. A Theológiai Kar jegyzőkönyve 1934/35

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Novák Sándornak, a kollégium közigazgatójának igazolása Koncz Sándorról. SRKL D/CXLVII/85.357

⁴⁸ Lásd: 3. sz. és 4. sz. Melléklet

1937. július 7-ig segédlelkészként szolgált szülővárosában, Diósgyőr-Vasgyárban Nádházy Bertalan mellett.⁴⁹

A segédlelkészi év megszakításának oka egy újabb külföldi ösztöndíj elnyerése volt: Koncz Sándor a glasgow-i egyetem teológiai fakultásán folytathatta tanulmányait az 1936/37. tanévben. A Skóciában töltött hónapok alatt a reformáció teológiáját, különösképpen is John Knox műveit, továbbá a modern teológiát, valamint a bibliai exegézist tanulmányozta legnagyobb érdeklődéssel. Kierkegaard és Barth teológiájával továbbra is kiemelten foglalkozott. Ezek mellett bekapcsolódott a helyi ifjúsági mozgalomba is.⁵⁰

Hazatérése után, 1937 szeptemberében tette le második lelkészképesítő vizsgáját, ismét jeles eredménnyel. Dolgozatát *Theológiai irányok a XIX. századbeli magyar református theológia történetében* címmel⁵¹ írta erre az egzámenére. Ekkor kapott református lelkészi oklevelet.⁵²

Teológus évei alatt – a külföldi ösztöndíjas tanulmányok mellett – minden magyar református teológián, továbbá a soproni evangélikus lelkészképzőben is volt cserediák.⁵³

1937/38-ban a berlini egyetem, a Friedrich-Wilhelms Universität Humboldt-ösztöndíjasa volt. Kutatási és érdeklődési területének megfelelően az első félévben rendszeres teológiai stúdiumokra jelentkezett: a dogmatika fő kérdéseiről, a dialektika teológiáról valamint a legutóbbi évtizedek filozófiájáról hallgatott előadásokat. Doktori témájához kapcsolódóan dán nyelvet is tanult. A tavaszi szemeszter legtöbb tárgyát az újságírás elmélete és gyakorlata témakörben választotta, de tanult pszichológiát is.⁵⁴

Tanulmányai mellett, az Egyetemes Konvent döntése alapján, Farkas István püspök megbízásával, a Berlinben élő magyar reformátusok összeírásának és gyülekezetté szervezésének feladatát kapta, akik között ez időben igehirdető és lelkigondozó szolgálatokat is végzett.⁵⁵

Berlinben Martin Niemöller köréhez tartozott, aki a Hitvalló Egyház egyik alapítója is volt, s akit Hitler 1937-ben bebörtönöztetett.

⁴⁹ SRKL D/CXLVII/85.357

⁵⁰ SRKL D/CL/85.371

⁵¹ SRKL D/CLVI/85.401

⁵² Lásd: 5. sz. Melléklet

⁵³ Koncz Sándor levele Balázs Győzőnek; Av., 1955. 11. 10. SRKL D/CLI/85.377

⁵⁴ SRKL D/CXLVII/85.357

⁵⁵ Uo., továbbá: Életrajz, SRKL D/CL/85.371 ill. Közegyházi életünk sodrában, SRKL D/CLVII/85.405

A német fővárosban ismerkedett meg Keresztury Dezsővel, a berlini egyetem magyar lektorával, a későbbi vallás- és közoktatásügyi miniszterrel,⁵⁶ aki a fiatal teológus szolgálatait igen pozitívan értékelte, s „méltányolta, hogy a magyar református lelkigondozói munka a maga módján akadályozza a hitlerizmus térhódítását a berlini magyarság között.”⁵⁷

Koncz Sándor külföldön töltött három éve alatt beutazta a kontinens számos országát, s vált valódi európai műveltségű és gondolkodású, széles látókörű fiatalemberré, igazi européerré. Bebarangolta Svájcot, Nagy-Britanniát, Németországot, Franciaországot, de járt Dániában, Belgiumban, Olaszországban, Lengyelországban is. Láta – egyebek mellett – Edinburgh-t, Londont, Oxfordot, Párizst, Brüsszelt, Kölnt, Bonnt, Frankfurt am Maint, elutazott Wormsba, Speyerbe, Heidelbergbe, Stuttgartba, Tübingenbe, Ulmba, Augsburgba, Oberammergauba, Münchenbe, Nürnbergbe, Regensburgba, és járt Rómában, Nápolyban, Firenzében, Milánóban, Velencében is, s mindezekről az útjairól feljegyzéseket készített.⁵⁸ De kelet-közép európai utazásokat is tett: megfordult Jugoszláviában és Csehszlovákiában is.⁵⁹

1. 3. „... *nagy jövő előtt álló református teológus...*”⁶⁰

Koncz Sándor fiatalon, 26 évesen szerzett teológiai doktorátust, majd 1943 elején, 30 éves kora előtt habilitált, s ezzel az ország legfiatalabb⁶¹ egyetemi magántanára lett.

Berlinből hazatérve, 1938 őszén summa cum laude minősítéssel kapott teológiai doktori címet Debrecenben, a Tisza István Tudományegyetem Református Hittudományi Karán.⁶² Doktori disszertációját *Kierkegaard és a világháború utáni teológia* címmel írta.⁶³ Dolgozatában kijelölte Kierkegaard szellemtörténeti helyét és jelentőségét, majd a Kierkegaard-renaisszánsz útját mutatta be, végül a világháború utáni teológia összefoglalását adta.⁶⁴ Témavezetője Vasady Béla, opponense Makkai Sándor volt. Tanárai szerint a témaválasztás magától értetődő, hiszen Koncz Sándort előtanulmányai, külföldi útjai, sajátos célkitűzései valósággal predesztinálták arra, hogy e nehéz feladatot válassza, és a magyar

⁵⁶ 1945-1947 között a Nemzeti Parasztpárt jelöltjeként kultuszminiszter.

⁵⁷ Közgyeházi életünk sodrában. SRKL D/CLVII/85.405

⁵⁸ SRKL D/CLII/85.380

⁵⁹ Koncz Sándor levele Balázs Győzőnek; Av., 1955. 11. 10. SRKL D/CLI/85.377

⁶⁰ G. L.: Koncz Sándor: *Kierkegaard és a világháború utáni teológia* (könyvismertetés). Evangélikus Élet VII. évf. 3. sz. (1939. január) 9.

⁶¹ Koncz Sándor levele Balázs Győzőnek; Av., 1955. 11. 10. SRKL D/CLI/85.377

⁶² Lásd: 6. sz. Melléklet

⁶³ Megjelent 1938-ban Debrecenben

⁶⁴ Kiss Sándor: Aki „szíve vérével magyarázta életét”. Ref. Élet 1939. dec. 2. 412.

protestáns teológiában hiánypótló dolgozatot írjon.⁶⁵ Témavezetője elismerőleg szolt a dolgozat szerzőjének tehetségéről:

„... óriási területet kellett neki felölelnie, mily nagy olvasottságot, mekkora erudíciót, izmos rendszerező és összefoglaló képességet, alapos körültekintést, szellemtörténeti és theológiatörténeti tájékozottságot követelt meg tőle maga a tárgy és annak feldolgozása. A csak analitikus avagy csak szintetikus elmetípustól e feladat megoldását aligha várhattuk volna el. Szerző azonban szerencsésen egyesíti magában mindkét elmetípus legjellegzetesebb vonásait.”⁶⁶

Szóbeli doktori szigorlata dogmatikai, vallásbölcseleti és valláslélektani kérdésekből állt. Dogmatikából elsősorban a 20. századi német és magyar teológia ismeretéről, a dialektika teológia német és magyar irodalmáról, Kálvin *Institutiójáról* és a történelmi kálvinizmus magyar képviselőinek munkásságáról kellett számot adnia.

A doktorrá avatás ünnepélyes szertartására 1939. június 3-án került sor Debrecenben.

E jeles eseményt még a diósgyőri gyülekezet – szeretettel és büszkeséggel – írásban is megörökítette egy presbiteri jegyzőkönyvében:

„Az elnöki jelentés megemlékezett arról, hogy Koncz József buzgó presbiter testvérünk teológus fia: Koncz Sándor konventi segédlelkész több esztendei külföldi tanulmányút után most szeptemberben a debreceni Tisza István Tudományegyetemen >>summa cum laude<< teológiai doktorátust tett a dogmatika köréből. Presbitérium szíves szeretettel köszönti az édesapát és a fiút. Megköszöni Koncz Sándornak, hogy doktori értekezését minden presbiternek ajándéku adta.”⁶⁷

Számos protestáns teológiai szaklap, folyóirat ismertette a nyomtatott kiadásban is megjelent doktori disszertációt, és egyre több tudományos munka idézte is azt. Álljon itt példaként előbb két evangélikus kritika.

A *Keresztyén Igazság* című evangélikus folyóirat 1939 márciusában, *Könyvszemle* rovatában tájékoztattott Koncz Sándor Kierkegaard könyvéről. A cikk szerzője az alkotás legnagyobb erényének azt tartja, hogy hiánypótló a maga nemében, hiszen a dán filozófusról, teológusról ilyen tudományos igényű, mélységű magyar nyelvű tanulmány soha addig nem született.

„Kierkegaarddal, a dán evangélikusság kimagasló prófétájával foglalkozni mindig gyümölcsöző, de különösen érdekes nálunk. Ennek ellenére Szeberényin kívül csak

⁶⁵ SRKL D/CXLVII/85.357

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Kivonat a diósgyőri Ref. Keresztyén Egyházközség presbitériumának 1938. évi dec. 10-én tartott gyűlésének jegyzőkönyvéből. SRKL D/CXLVII/85.357

református teológusok, meg inkább katolikus filozófusok foglalkoznak vele. Koncz érdeme, hogy felveti és meglátatja a Kierkegaard-problémát. Tömörsége miatt nehézkes, érdekes stílusra törekvés miatt egyenetlen a mondanivalója, de erő van benne. Az Isten előtti és Isten miatti válság elemzése magával ragadja a figyelmes olvasót, hogy annál jobban megnőjön csoda-voltában a váltság. Sok nagyszerű meglátással ajándékoz meg minket Koncz mind Kierkegaardra, mind a mai teológiai megújulásra vonatkozólag. Az igazi Kierkegaard magyar megismerése és megszólalása azonban reánk, evangélikusokra vár, mert Luther komoly és eleven ismerete nélkül Kierkegaard művének mélysége megközelíthetetlen. Súlyos adósságunkra eszméltet így ez a könyv.”⁶⁸

Egy másik evangélikus szerző így méltatta:

„A magyar nyelvű teológiai irodalom díszje a fiatal szerző tanulmánya, bár akadhat olyan ismertetője, aki azt fogja állítani, hogy a tanulmány – bár magyar nyelven, magyar teológus írta – annyira tele van tűzdelve idegen kifejezésekkel, hogy az már majdnem az érthetőség rovására megy. [...] ... a rendkívül értékes, sokat dolgozott s nagy jövő előtt álló református teológus testvérünk munkájára úgy hívom fel pályatársaim figyelmét, mint akinek műve mindazokat, akik az utóbbi 10-20 év alatt nem juthattak hozzá ahhoz, hogy ezeket a teológiai kérdéseket az eredeti formájukban olvassák, ennek a könyvnek elolvasása után majdnem behozhatják a fent megadott idő mulasztásait.”⁶⁹

Végül egy könyvismertetés a korabeli református sajtóból is:

„A világháború utáni teológia Krisztusban való közösségét vizsgálja világosan, rendszerező és értékelő módszerrel. Aki az örök szellem új megnyilatkozási formáját, annak különösen teológiai vetületét tanulmányozni akarja, annak számára elengedhetetlen ennek a könyvnek az ismerete.”⁷⁰

Koncz Sándor *„A XIX. és XX. század vallástudományi és dogmatikai rendszerei”* tárgykörben szerzett egyetemi magántanári fokozatot 1943 tavaszán, szintén a debreceni egyetemen.⁷¹ Habilitációjára készítette el a *Hit és vallás. A magyar református vallástudományi teológia kibontakozása és hanyatlása*⁷² című dolgozatát. Ebben az utolsó másfél század magyar református teológiatörténetét mutatja be, előzetesen mindig kitekintve

⁶⁸ u. e.: Koncz Sándor: Kierkegaard és a világháború utáni teológia (könyvismertetés). A Keresztyén Igazság Könyvszemle melléklete, 1939 márciusa, 6.

⁶⁹ G. L.: Koncz Sándor: Kierkegaard és a világháború utáni teológia (könyvismertetés). Evangélikus Élet VII. évf. 3. sz. (1939. január) 7-9.

⁷⁰ Vatai László: Koncz Sándor Kierkegaard könyvéről (könyvismertetés). Ref. Diákmozgalom „Soli Deo Gloria” Híradó 1938/39. 6. sz.

⁷¹ Lásd: 7. sz. Melléklet

⁷² Megjelent 1942-ben Debrecenben

az egyetemes protestáns vonatkozásokra. Miközben leírja az egyes teológiai irányzatokat, ismerteti azok legfőbb képviselőit is. Nem csak a nagy időintervallum miatt vállalt ezzel nehéz feladatot, de a tartalomra nézve is. Teológiatörténetet akart adni, amit maga úgy definiált, hogy az a vallástudományi és teológiai gondolatok rendszeres összefoglalása. Tanulmánya jelentőségét az húzza alá, hogy azóta sem készült magyar szerzőtől hasonló volumenű teológiatörténeti munka.

„Nagy irodalmat néztem át”⁷³ – írta dolgozata elején a szerző, s valóban tekintélyes, tizenöt oldalas bibliográfia található könyve végén. A terjedelem mellett komoly tartalmi, lényegét érintő nehézségei is adódtak, amiről így vallott művében:

„Az anyag kuszált ellentmondásszerűsége, továbbá a teológiai irányok és teológusok több helyen tapasztalt következetlensége miatt [...] sok elméleti és gondolati nehézséggel kellett megküzdenem, hogy a nagy anyagban valamilyen rendet teremtsék, és abba bizonyos rendszert biztosítsak.”⁷⁴

A dolgozatot Török István és Vasady Béla bíralták. Utóbbi a kritikai észrevételeken túl hasonlóképpen méltatta a szerző munkáját, mint 1938-ban, doktori disszertációja kapcsán.

„Isten helyes problémaérzéssel, analizálni és szintetizálni egyképpen tudó elmével, szinopszisok létrehozására képes nagyszerű átfogó készséggel áldotta meg őt. Munkásságában különösen megörvendeztető, hogy céltudatosan egy irányban dolgozik, s eddig leginkább a vallástudomány és a rendszeres theológia határkérdései foglalkoztatták. A magyar református theológia történetével való foglalkozása másoknak is buzdítására szolgálhat. Theológiai tudományos stílusa is örömdetesesen fejlődik, izmosodik. Az pedig kezdettől fogva érdeme, hogy mindig hatalmas tudományos irodalmi anyagot ölel fel, még ha nem is mindig sikerül neki ez anyag céltudatos és maradéknélküli felhasználása. Koncz Sándor theológiai tudományos munkásságától a jövőben még nagyon sokat remélhetünk.”⁷⁵

Habilitálása alkalmával – az akkor Marosvásárhelyen honvédelmekészítőként szolgáló – egykori tanítványát a pataki teológia szeretettel és elismeréssel köszöntötte:

„Abból a kitüntetésből ti. amelyik ezzel Téged ért, reánk, volt professzoraidra és az intézetre, amelyben dolgozunk is, esik rész. A mi emberünk voltál és a Te megbecsülésedben a mi munkánkat is megbecsülték. Ám ezt a megbecsülést Te szerezted nekünk kitartó munkáddal. Te bizonyítottad be, hogy Patakról is lehet úgy elindulni, hogy az úton, amelyen

⁷³ Koncz Sándor: Hit és vallás. Debrecen, 1942 IV.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Dr. Vasady Béla egyetemi ny. r. tanár, mint kiküldött bíráló véleményes jelentése Dr. Koncz Sándor egyetemi magántanári habilitáció iránt benyújtott kérelméhez mellékelt tudományos irodalmi munkásságáról. SRKL D/CXLVII/85.357

járunk, ilyen kitüntetések is érik az embert. Te mutattad meg, hogy itt is születhetnek tudományos problémák, itt is kaphatók tudományos indíttatások, mégpedig elég erősek ahhoz, hogy az ember életét azután is befolyásolják, hogy innen eltávozott.”⁷⁶

A korabeli protestáns szaklapok könyvismertetői, értékelései, méltatásai⁷⁷ után érdekesség, hogy két évtizeddel később, 1963-ban a *Magyar Filozófiai Szemle* lapjain, az akkor egyedül hivatalos marxista ideológia vezető alakja, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Marxizmus-Leninizmus Tanszékének vezetője, Kónya István is foglalkozott Koncz Sándor tanulmányával, és – mint az ateista ideológiával éles ellentétben álló szellemiségű és üzenetű munkát – támadta azt. Kónya előbb leszögezi, hogy amint „kiderül az is az idézetekből [...] a szerző >>magának<< a >>kijelentés- vagy Ige-teológiának<< a híve”⁷⁸, majd az Ige-teológiát mint a legtudománytalanabb teológiai iskolát jellemzi:

„... a szerző szinte teljesen nyílt, kendőzetlen irracionalista büszkeséggel ki is mondja: >>A jelenkori teológia a vallás tudományos elemzése helyett – a hit megvallása. Teológia annyi, mint hitvallás.<< Vagyis a protestáns teológia most már nem megkerüli a hit és a tudomány dilemmáját, hanem radikálisan és nyíltan tudománytalan és tudományellenes módon >>megoldja<<. Ez a >>forradalmi<< teológia a XIX. századi teológiai kísérletek teljes csődjének a bevallása. S egyben – társadalmilag – annak is a beismerése, hogy az imperialista burzsoáziának nincs szüksége többé a teológiában a tudományos igényre sem. [...] ... ide vezet a teológiában bekövetkezett >>forradalmi<< változás [...] – vissza az >>ancilla theologiae<< elvet hangosan hirdető legsötétebb középkorba!”⁷⁹

A marxista vallástudós támadása több sebből is vérzik, hiszen ateista világnézetén túl mondataiból az is kiderül, hogy nem ismeri Karl Barth teológiáját, s így nem értheti Koncz Sándort sem, vagyis bírálata nem tárgyyszerű. Számára értelmezhetetlen, sőt értelmetlen, hogy „a teológia a kijelentéshez nem viszonyul, hanem mint egyetlen lehetséges tényre ráépül”,⁸⁰ s az is, hogy „Isten megismerésének kérdését számunkra egyedül Isten oldhatja meg...”⁸¹

⁷⁶ A Sárospataki Református Főiskola Teológiai Akadémiájának levele. SRKL D/CXLVII/85.357

⁷⁷ Summázva: „Nagy szorgalommal és lelkiismeretességgel járt utána anyagának és érdekes, egészében véve helyes szempontú elrendezésben adja elő.” Lásd: Dr. V. J.: Dr. Koncz Sándor: Hit és vallás. A magyar református vallástudományi teológia kibontakozása és hanyatlása. Ref.Élet 1944. febr. 12. 7.

⁷⁸ Kónya István: Kapitalizmus és kálvinizmus. Magyar Filozófiai Szemle VII. évf. 3. sz. (1963/3) 386.

⁷⁹ Uo. 392.

⁸⁰ Koncz Sándor: Hit és vallás. Debrecen, 1942 123.

⁸¹ Uo. 132.

**2. „... A LELKÉSZI HIVATAL ÖNÁLLÓ VEZETÉSÉRE KÉPES,
FEDDHETETLEN PAPI ELŐÉLETŰ, LELKIPÁSZTORI ÉS
VALLÁSOKTATÓI KÉPESSÉGGEL RENDELKEZIK, A MAGYAR
NYELVET SZÓBAN ÉS ÍRÁSBAN TÖKÉLETESEN BÍRJA”⁸² –**

KONCZ SÁNDOR, A LELKIPÁSZTOR

**2. 1. „Megbízatásom legfontosabb szabályának a szolgálatot tekintem”⁸³
– Az első konventi lelkészség**

Mielőtt bármit is mondanánk Koncz Sándor sokféle és sok évtizedes lelkipásztori szolgálatairól, lássuk saját hitvallását róla:

„Mennyit ér egy lelkipásztor? Annyit, amennyit neki személy szerint Krisztus ér! A Krisztus elé állíttatást senki sem spórolhatja meg közülünk”⁸⁴ – vallotta már 1948-ban.

Ennek fényében tekintsük át a mintegy négy és fél évtizedes lelkipásztori életutat, szolgálatokat, helytállást.

Koncz Sándor 1938 nyarán, Berlinből hazaérkezve jelentkezett Farkas István tiszáninnyi püspöknél, hogy bemutassa neki a Németországban megírt disszertációját, és engedélyt kérjen poroszlói segédlelkészi szolgálatához, amire Nagy József ottani lelkipásztor meghívta. A püspök „valósággal kidobta”⁸⁵ a fiatal lelkészt, mondván: „külföldön kódorgóknak nincs helye kerületemben, különben is az itthon lévő elhelyezésre várók”⁸⁶ huszonnyolcan megelőzték a hazaérkező teológust a püspök rangsorában.

Koncz Sándor ezután Ravasz Lászlóhoz fordult, akinek segítségével 1938-ban előbb a Soli Deo Gloria Diákszövetség lelkészi munkatársa, titkára lett, majd ugyanebben az évben a Konvent elnökei, Ravasz László és Balogh Jenő, középiskolai ifjúsági és missziói lelkészi feladatokkal bízták meg,⁸⁷ amelyet 1941-ig, Marosvásárhelyre kerüléséig végzett.⁸⁸

⁸² Farkas István püspök ajánlása a tábori lelkészi szolgálatra. SRKL D/CXLVII/85.359

⁸³ Körlevél a református vallású közép- és középfokú iskolai tanulók vallásos nevelését végző és ellenőrző egyházi tisztviselőkhöz (1938. november 11.) SRKL D/CL/85.371

⁸⁴ Koncz Sándor: Nézzünk szembe önmagunkkal! Sárospataki Igéihirdető, 1948. okt. 69.

⁸⁵ Koncz Sándor levele Balázs Győzőnek; Av., 1955. 11. 10. SRKL D/CLI/85.377

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Főnyad Dezső lemondása után. Lásd: SRKL D/CXLVII/85.357

⁸⁸ Ez az évszám egyes önéletrajzaiban, majd a róla írt munkákban – tévesen – 1942. Koncz Sándor konventi lelkészként minden évben készített jelentést munkájáról, s ezek sorában utolsó az 1941. év első feléről írt beszámoló volt, mivel augusztustól új szolgálati helye már Marosvásárhely, amit ebben a jelentésben rögzített is.

Ez idő alatt, 1939. november 23-án szentelték lelkésszé a budapesti Kálvin téri templomban. Ravasz László és Czegléd Sándor mondtak áldást fejére.⁸⁹ Ezt követően a Dunamelléki Református Egyházkerület felvette lekipásztorai közé.⁹⁰

Konventi beosztása legelején Koncz Sándor egy hitvalló és bemutatkozó levelet fogalmazott meg és juttatott el az elnökség jóváhagyásával és segítségével a református középiskolákba, melyben segítséget kért munkájához és vallott szándékairól:

„Megbízatom legfontosabb szabályának a szolgálatot tekintem. Ehhez a szolgálathoz mindenkinek, aki a diákmisszió nagy és felelősségteljes ügyét szíven viseli, jóakarátu segítségét szeretettel kérem. Tanácsot, útbaigazítást, célkitűzéseket, terveket, ötleteket senkitől sem szégyellek elfogadni. Minden szíves támogatást kitárult, őszinte lélekkel köszönök meg. A diákmisszió minden helyi értékét tanulékony szeretettel megbecsülöm. Elutasítok magamtól minden olyan feltevést, mintha én valamit jobban tudnék, mint azok, akik ebben a munkában őrálló helyükön évek óta szolgálnak. Jó reménységgel nézek minden jogos és öntudatos kritika elé, mert célom az, hogy feladatomat minél jobban teljesíthessem. [...] Tudom azt is, hogy komoly és mély munka ott is lehet, ahol az a külsőségekre néző szem előtt rejtve marad, s a névtelen munkások heroizmusát is nagyra becsülöm. A >>vidék<< vagy a diaszpórák hangtalan áldozatait tartom annyinak, mint a >>főváros<< vagy központ értékeit. A lelki értékek és munkák nincsenek földrajzi helyekhez kötve. [...] A református központoktól távol eső, szétszórtságban élő református diákot éppúgy az egyetemes diákmisszió önálló alanyának tekintem, mint felekezeti középiskolánk egy tömbben élő ifjúságát.”⁹¹

Lelkes és lelkiismeretes munkálkodását jól illusztrálja a mindig precíz statisztikája.⁹² E szolgálatban töltött első teljes évében, az 1939. esztendőben 267 szolgálatot végzett, 189 alkalommal vidéken, 78-szor Budapesten. 79 missziói úton vett részt az év során, 48 településre látogatott. Mindezek azt jelentik, hogy átlagosan minden egyes hónapra hat-hét utazás is jutott. Csendesnapokon, bibliakörökben, gyülekezeti istentiszteleteken, áhítatokon hirdette az Igét, úrvacsorát osztott, de tartott missziói, ismeretterjesztő, tudományos, megnyitó, berekesztő, összefoglaló előadásokat; tevékenykedett diákparlamentben és

Ezen kívül a Vécsey László által szerkesztett *A marosvásárhelyi Magyar Királyi „Csaba királyfi” Honvéd Gyorsfegyvernemi Hadapródiskola története, 1941-1945* című dolgozatban is azt olvassuk, hogy Koncz Sándor az indulástól, azaz 1941 szeptemberétől volt az intézet református tábori lelkésze.

⁸⁹ SRKL D/CXLVII/85.357

⁹⁰ Erről jegyzőkönyv 1939. november 30-án. SRKL D/CXLVII/85.357

⁹¹ Körlevél a református vallású közép- és középfokú iskolai tanulók vallásos nevelését végző és ellenőrző egyházi tisztviselőkhöz (1938. november 11.) SRKL D/CL/85.371

⁹² SRKL D/CXLVII/85.357

tolmácsolt.⁹³ A következő években még tovább emelkedtek szolgálatainak számbeli mutatói.⁹⁴ Elég, ha csak annyit mondunk, hogy minden esztendőben járt Soprontól Beregszászig és Kassától Csurgóig.⁹⁵

Szorgalmazta új, egységes hittankönyvek készítését és használatát, valamint a vallásoktató lelkészek és segédlelkészek munkájának nagyobb elismerését, helyzetük javítását. Az iskolákban olvasótermek kialakítását sürgette, s javasolta, hogy a kiadók küldjenek oda ingyen vagy kedvezményesen lapokat, mert a diákok nem ismerik a református sajtót.

Feladatának tekintette, hogy megláttassa és megértesse a diáksággal a magyar református egyház értékeit, különösképpen is a nemzetért végzett szolgálatait és érdemeit. Magyar református identitását, nemzete, hazája, egyháza iránti szeretetét számos alkalommal felelősségteljesen vallotta meg, miközben nem találjuk nyomát politikai közhelyeknek vagy szlogeneknek.

„Magyarságom nem előny, hanem szolgálat. [...] Nem külön vagyok magyar és református, nem először vagy előbb, hanem egyszerre és együtt”⁹⁶ – vallotta. Máskor is hasonlóképpen fogalmazott: „A haza – az apa. Az egyház – az anya. Gyermekek nincs apa és anya nélkül. Magyar sincs egyház és haza nélkül.”⁹⁷

Előadásaiban, csoportos vagy személyes beszélgetések során aktuális, a leendő magyar református értelmiséget érintő és érdeklő témákat választott, melyeket mélyrehatóan vizsgált, elemzett, értékelt, mindig kerülve a kliséket.

„Mint minden magyar, éppen úgy az ifjúság is érzi, hogy a mai idők halálos örvénye nem pártokat követel, hanem egyetemes nemzeti felelősségtudatot. Pártpolitikai érvelések helyett a beszélgetések témáját mélyebb tartalmú érdeklődés tölti meg. A nemzet lényege, a magyarság lelkisége, a kis nemzetek minőségi küldetése, önmagunk mély kultúrájának kiásása, az osztály nélküli magyar társadalom megteremtésének óhaja, szellemi képességeink kifejtése, gyakorlati lehetőségeink számbavétele, magyarságunk népi, nemzeti és állami biztosítása, függetlenségünk, semlegességünk, szóval megmaradásunk kérdései körül

⁹³ Koncz Sándor konventi középiskolás felsős missziói lelkész jelentése 1939. évi munkájáról. SRKL D/CL/85.371

⁹⁴ 1940-ben összesen 291 szolgálatot végzett, 1941-ben pedig, amikor már csak az első félévben tevékenykedett konventi lelkészként, sőt ez idő alatt is többször behívták katonai szolgálatra, 182 alkalomról számolt be szokásos jelentésében, ami arányait tekintve a legmagasabb adat.

⁹⁵ Koncz Sándor konventi középiskolás felsős missziói lelkész jelentése az 1940. évi munkájáról. SRKL D/CL/85.371

⁹⁶ SRKL D/CL/85.371

⁹⁷ Uo.

keletkeznek azok a problémakörök, melyek az érdeklődés, beszélgetés és részben az előadások középpontjában is állanak.”⁹⁸

Úgy tartotta, hogy az iskola nem, vagy nem eléggé foglalkozik nemzeti sorskérdésekkel, ezért ő hűségesen tette, noha tudta, hogy van ettől is fontosabb feladata és még nagyobb felelőssége.

Axióma, hogy „a misszió elsőrendű célja elsősorban a nagy üdvkérdések öntudatosítása, s minden más csak azon túl jöhet.”⁹⁹ De azt nem tartotta megengedhetőnek, sőt, egyenesen nemzeti bűnnek és felelőtlenségnek mondta, hogy politikai és történelmi kérdésekben az ifjúság ne lásson tisztán, vagy ne beszélhessen őszintén a Trianon utáni szétszakítottságról. Koncz Sándor úgy látta, a „hivatalos iskolai nevelés”¹⁰⁰ mindezekről elzárja a diákságot.

„Ma mindenki tudja, és a diák talán legjobban, hogy szép a logaritmus is, lehet haszna a latin grammatikának is, de amiben a bőrünkről és jövő életünk biztosításáról van szó, az a politika. [...] Mint ahogy a felnőtt embert, éppúgy a diákot sem lehet, mert ember, a politikától eltiltani. Most már csak az a kérdés, hogy a maga politikai tájékozódását a még magyar nemzeti hagyományok és a jelen felmérésének komoly igényében hagyja-e meg rendszeres felvilágosítás vagy >>politikai órák<< keretében, vagy pedig azon kívül. Jelenleg azon kívül. S itt kell nekünk is, mármint a diákmisszióknak, hézagpótlón működnünk, s a magyarság nagy belső és külső kérdéseit öntudatosítás végett a diákság elé vinnünk, mert ezt nagyon fontos szükségnek látjuk, a diákság is kéri, jóllehet meg vagyunk győződve arról, hogy milyen nagy ítélet alatt állunk, mert nem ez lenne a feladatunk.”¹⁰¹

Meglátta és törekedett másokkal is megláttatni a problémákat, hogy aztán lehessen orvosolni őket. A diákságot általában véve nem tartotta vallásosnak, még kevésbé evangéliumi érdeklődésűnek. Véleménye szerint a fiatalok a református egyházban nem a lélek üdvösségére való legtisztább evangéliumi tanításokat látják, hanem a hagyományos és történeti magyar szellemnek legtisztább megnyilatkozását. A református felekezeti iskolákat is elsősorban úgy értékelik – más iskolákkal szemben – mint kifejezetten magyar iskolákat, nem pedig úgy, mint kifejezetten református iskolákat. Mindez oda vezetett, hogy a magyar református diákság akár felekezeti, akár más iskolába jár, inkább református, mint evangéliumi. A reformátusnak és evangéliuminak e kettéhasadását Koncz Sándor

⁹⁸ Koncz Sándor konventi középiskolás felsős missziói lelkész jelentése 1939. évi munkájáról. SRKL D/CL/85.371

⁹⁹ Koncz Sándor konventi középiskolás felsős missziói lelkész jelentése az 1940. évi munkájáról. SRKL D/CL/85.371

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ Uo.

természetellenesnek tartotta, hiszen egykor a református azt jelentette, hogy az feltétlenül evangéliumi.¹⁰²

„Ma pedig a reformátusban megbecsüljük a formát, azt az alkalmat, hogy benne mi sok mindent tisztábban, s nem utolsó sorban, magyarabban láthatunk, de mellőzzük a lényegét: csak az lehet komoly református, aki önmagát Istene, egyéni sorsát üdvösségén, földi életét az örök életen keresztül nézi”¹⁰³ – írta 1939-ben.

Az 1938 óta – addig – két lépésben visszatért területek¹⁰⁴ református diákságával különös figyelemmel és szeretettel foglalkozott. Róluk írta:

„Nemzethűségében semmi kétségünk nem lehet. A magyar faj frázisokon felüli nemességét és ősiségét mutatja, hogy ez az ifjúság minden elnevelési kísérlet mellett – csak a reformátusokról beszélek – megmaradt jó magyarnak.”¹⁰⁵

Modern, európai gondolkodású emberként a kényes, nehéz vagy egyenesen tabutémákhoz is bátran hozzányúlt. Az iskolai életből teljes egészében hiányzó szexuális nevelést és felvilágosítást is fontosnak tartotta munkája során, mely kérdést az egyéni vonatkozásokon túl nemzetstratégiai jelentőségűnek is tartott. E hiány pótlására úgynevezett tisztaság konferenciákat szervezett.

„A másik dolog, ami végzetesen hiányzik iskoláinkból, az egészséges általános és egyéni szexuális nevelés. A szexuális nevelés kérdésében egész középosztályunk és iskoláink nevelési rendje is valami furcsa szégyenérzésben leledzik. [...] Pedig Isten teremtési rendje az emberi szexualitásban folytatódik, a nemzet szaporodásának és a mai mélyen szomorú egyke-kérdésnek minden szála idefut. [...] ... ennek a nagy hivatalos hallgatásnak roppant lelki, egyéni tragédiáit sokszor van alkalmunk megdöbbenő módon magunkkal szembealátalni. A szexuális aberrációk terén kénytelenek vagyunk a felvilágosítást vállalni, ha meg akarjuk menteni a jövő apa-nemzedék legalább egy kicsi töredékét.”¹⁰⁶

1941. évi beszámolójában, miközben már többször vonult be katonai szolgálatra, újra e témákat tartotta legfontosabbaknak és legidősebbeknek, és kérte a Konventet, hogy minden lehető kövessen el a célból, hogy a diákifjúság tantárgyai között helyet kapjon a

¹⁰² Koncz Sándor konventi középiskolás felsős missziói lelkész jelentése 1939. évi munkájáról. SRKL D/CL/85.371

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Addig: 1938. november 2-án Felvidék és Kárpátalja déli része; 1939 márciusában Kárpátalja egésze

¹⁰⁵ Koncz Sándor konventi középiskolás felsős missziói lelkész jelentése 1939. évi munkájáról. SRKL D/CL/85.371

¹⁰⁶ Koncz Sándor konventi középiskolás felsős missziói lelkész jelentése az 1940. évi munkájáról. SRKL D/CL/85.371

magyar nemzeti öntudatra való nevelés, valamint a kellő és nagykorúsított szexuális felvilágosítás.¹⁰⁷

2. 2. „*Harctéri lelkigondozás*”¹⁰⁸ – Koncz Sándor tábori lelkészsége

A két világháború közötti években a lelkészeket és teológusokat nem kötelezte a törvény katonai szolgálatra. Az ez alóli felmentést az érintetteknek kérniük kellett. Koncz Sándor beadott kérelmére 1935. augusztus 19-i keltezéssel érkezett válasz, mely szerint „honvédségi szempontból papjelölt kedvezményben”¹⁰⁹ részesítették. Katonai kiképzést így nem kapott.

1939. szeptember 1. után alapvetően megváltozott a helyzet. Soltész Elemér protestáns tábori püspök feladata lett, hogy szervezze meg a hadseregben a protestáns katonák lelkigondozását. Koncz Sándor konventi lelkészként ismerte meg a püspököt, aki felvetette előtte a tábori lelkészi karba való bekerülés lehetőségét. Az ambiciózus és tehetséges fiatal lelkipásztor vonzónak találta e kilátást: jó pozícióval, tekintéllyel, ranggal, hozzá illő fizetéssel járt. S nem is lehetett bárkiből tábori lelkész.¹¹⁰ Farkas István tiszáninneri püspöktől kért ajánlást a tábori lelkészi állásra, aki ragyogó jellemzést írt róla:

„Midőn eddigi lelkészi szolgálatait hivatalosan igazolom, egyben jó lélekkel bizonyítom azt is, hogy Koncz Sándor a lelkészi hivatal önálló vezetésére képes, feddhetetlen papi előéletű, lelkipásztori és vallásoktatói képességgel rendelkezik, a magyar nyelvet szóban és írásban tökéletesen bírja.”¹¹¹

1940 májusában alkalmazták először, egyelőre tartalékos szolgálatot látott el Budapesten, a 9. számú helyőrségi kórházban. Itt a sebészeti, belgyógyászati, fertőző és maláriás osztályokon fekvőket látogatta, lelkigondozott, úrvacsorát osztott és temetett.

A hadseregben azonnal főhadnagyi rangot és „ormótlan”¹¹² öltöztet kapott. Minden területen jellemző igényességét jól illusztrálja későbbi visszaemlékezése:

„A tisztességes megjelenést a legjobb értelemben véve lelkészi hivatásom >>missziói<< részének tartom. Ismert pesti katonai szabónál ezért megrendeltem teljes tábori lelkészi ruházatomat. Pénzem volt hozzá. Nem sok idő múlva sajátomként rendelkezttem az

¹⁰⁷ Dr. Koncz Sándor szabadságolt konventi középiskolás felsős missziói lelkész jelentése az 1941. év első félévében végzett missziói és egyéb működéséről. SRKL D/CL/85.371

¹⁰⁸ 1944-ben írt dolgozatának címe. SRKL DCLVI/85.401

¹⁰⁹ Katonai szolgálatom. SRKL D/CXLVII.85.359

¹¹⁰ SRKL D/CXLVII.85.359

¹¹¹ SRKL D/CXLVII./85.357

¹¹² SRKL D/CXLVII.85.359

előírással keki >>Ferenc-Jóskával<<, zsavollyal,¹¹³ nagyszerű pelerinnel, fekete katonai tábori lelkészi díszruhával. Később finom minőségű katonai télikabáttal. Csinos cipővel. Igen jó tisztai csizmával.”¹¹⁴

Egyelőre négy hónapig tartott a katonai szolgálata, s ez idő alatt több helyen megfordult, új feladatokkal találkozott. 1940. június 18-án, a kormányzó születésnapján ígét hirdetett a kelenföldi templom katonai istentiszteletén. A közbeeső időkben pedig végezte konventi feladatait.

1941 augusztusától intézeti lelkésze lett a marosvásárhelyi Magyar Királyi „Csaba királyfi” Honvéd Gyorsfegyvernemi Hadapródiskolának,¹¹⁵ ami Észak-Erdély¹¹⁶ 1940-es visszatérését követően, 1941 szeptemberében kezdte meg működését. A lelkészi szolgálatokon túl pedagógusként is munkálkodott itt: első évben hetente nyolc vallásórát, hat német órát és egy német társalgási órát tartott. Második évtől a német órái száma heti tizenkettőre emelkedett.¹¹⁷

1942. május 8-án Soltész Elemér protestáns tábori püspök meglátogatta az iskolát, és vizitálta a vallástanár-lelkész munkáját is. A hittanórák tanterveinek és tananyagának ellenőrzésén túl érdekelte a nevelési cél megvalósulása is, amit legrövidebben így lehet összefoglalni: a hit elmélyítése mellett a haza és a nemzet izzó szeretetének táplálása a növendékek lelkében.¹¹⁸ Koncz Sándor hazaszeretetéről és hűségéről sok ekkor feljegyzett prédikációja tanúskodik. Buzdította, lelkesítette diákjait, s közben vallást tett saját érzelmeiről, értékrendjéről.

„... egy egész nemzet belétek helyezi bizalmát. [...] Eskütök a hűség elmélyítése a magyar nemzet iránt. Az elmélyült hűség pedig sohasem szó, hanem mindig munka, nem mondat, hanem tett, nem fogadkozás, hanem kötelességteljesítés, nem kényelem, de áldozat. A munkává, tetté, áldozattá mélyült hűség a lélek próbája. [...] Csak elnyomót és kizsákmányolót lát az az országban, aki azt hiszi, hogy a haza csak igénybe vesz, de cserébe semmit nem ad. Aki pedig úgy gondolja, hogy a haza rá nézve csak megélhetésének alapja,

¹¹³ Nyári egyenruhák készítésére használt sávolykötésű len- vagy pamutszövet. Itt katonai gyakorlóruhát, esetleg csak zubbonyt jelenthet.

¹¹⁴ SRKL D/CXLVII.85.359

¹¹⁵ Lásd: 8. sz. Melléklet

¹¹⁶ Így nevezték el ekkor az 1940. augusztus 30-án visszacsatolt területeket: Partium jelentős részét, továbbá Erdély északi felét a Székelyfölddel.

¹¹⁷ SRKL D/CXLVII.85.359

¹¹⁸ Vécsey László: A marosvásárhelyi Magyar Királyi „Csaba királyfi” Honvéd Gyorsfegyvernemi Hadapródiskola története, 1941-1945. <http://scharekf.hu/neveles/marosvasarhelyi.htm> (2011-08-04), újabban: <http://mek.oszk.hu/03400/03483/03483.pdf> /2014-12-16/

eszközévé süllyesztette le a haza valóságát. Az igazság az, hogy te nem lehetsz magyar, vagy legalább is sokkal nehezebben és küzdelmesebben lehetsz magyar – magyar haza nélkül, de a magyar haza is szegényebb lesz sokkal, ha te nem leszel benne jó magyar. A haza olyan, mint az anya. Más asszonyok lehetnek szebbek, jobbak, gazdagabbak, mutatósabbak, de mégis csak a te anyád – anyád. Más országok is lehetnek ilyenek vagy olyanok, de csak ez a föld Magyarország. Titokzatos, szent szó ez, hogy Magyarország. Olyan titokzatos, hogy csak a szív belső rezdüléseiben érezzük át titkát, és olyan szent, hogy csak hitünkben és hűségünkben élhetjük meg igazi varázsát. Ez az ország ránk nézve az élet egyetlen ígérete. Csak itt bonthatod ki szárnyaidat, itt álmodhatod meg álmaidat, itt lehet valósággá a vágyad, itt fejlődhetik magyarrá a lelked, csak itt tanulhatják meg az ősök imádságát, dalát gyermekeid.”¹¹⁹

Előlegezzük meg itt, hogy Koncz Sándor életének későbbi alakulása is hitelesíti a leírtakat, elmondottakat. Nem választott más országot még akkor sem, ha itthon nem „bonthatta ki szárnyait”, noha többször is volt lehetősége a Nyugatra távozásra. De minderről később szólunk részletesebben.

Az Evangélium hirdetése mellett a hitélet gyakorlására, az egyéni kegyességre is buzdította a tanulóifjúságot:

„Nem lehet katona, aki szégyell vagy nem mer Istenhez imádkozni”¹²⁰ – tanította őket. Hangsúlyt fektetett a növendékek erkölcsi nevelésére:

„A tiszta száj, szív, gondolat és tiszta erkölcsi élet az egyéni boldogság és a nemzeti jövő egyik leglényegesebb kérdése. [...] Bármiben való egyéni tisztátalanságunk, nemzetünk erejének meglopása. Az Isten törvényére épülő egyéni tisztaság nemzeti és társadalmi életünk tisztulását is jelenti”¹²¹ – hirdette közöttük.

Egyik volt marosvásárhelyi tanítványával 1983-ban, a halála előtti hónapokban is levelezett. Egykori diákja írta évtizedek távlatából vallástanáráról, lelkipásztoráról a következő tiszteletteljes, méltató mondatokat, amelyekből képet kaphatunk Koncz Sándor pedagógiai, valláspedagógiai ars poeticájáról, intellektusáról és emberségéről:

„A régi Koncz Páterre, ahogy becéztünk, nagyon jól emlékszem, kerek szemüvegeid mögött némi iróniával és sok intelligenciával csillogó szemeidre, és gyakori befejezetlen teológiai és filozófiai vitáinkra. Még ma is hálás vagyok Neked, hogy kétségtelen szellemi

¹¹⁹ Egyházi szolgálatok. Elhangzott: 1942. december 4-én. SRKL D/CXLVII.85.358

¹²⁰ Egyházi szolgálatok. Elhangzott 1942. március 22-én, Marosvásárhelyen. SRKL D/CXLVII.85.358

¹²¹ Uo.

fölényeddel nem próbáltad meg sem lehangolni, sem megerősíteni annyira fiatal és sokszor bizonytalan egyéniségeinket.”¹²²

Koncz Sándort először 1943. január 11-én vezényelték a harctérre,¹²³ de egyelőre nem oda került, mivel a doni katasztrófa¹²⁴ utáni napokban, hetekben nem lehetett a frissen beosztottakat útnak indítani a keleti frontra. A második magyar hadsereget ért támadást követően senki se tudta, hol vannak, vagy vannak-e egyáltalán olyan alakulatok, ahová el kellett volna vonulni.¹²⁵ Így két hetes szabadságot kapott, ami alatt megnősült,¹²⁶ majd ideiglenesen Nagykanizsára rendelték a 9. könnyű hadosztályhoz. Azonban továbbra sem indították keletre, hanem tavasszal rövid időre visszahelyezték Marosvásárhelyre. Ez idő alatt tette le magántanári vizsgáját a debreceni egyetemen.

Mindezek után az 1943. április 24-én kiállított menetlevéllel indult újra útnak, de Budapesten most sem tudták megmondani, hová vonuljon. Egy újabb nagykanizsai kitérő után végre május 18-án felszerelték, tiszti küldöncöt kapott és elindult a frontra. Budapesttől 1800 kilométerre, Moszkva irányába, az attól több mint 400 kilométerre fekvő Navlja (Навля) városába rendelték. A fronton – egyetemi magántanári kinevezése miatt – soron kívül századosná léptették elő.¹²⁷

Az arcvonalak állandó változásával hatalmas területeket kellett bejárnia a következő hónapokban. A Szovjetunió gigantikus méreteiről már útközben tapasztalatokat szerzett: első megdöbbentő élményei egyike volt például, amikor Bryansk 7-8 km hosszú állomásán vonata a 420. vágányra érkezett.¹²⁸

A tábori lelkészségről a még konventi években alkotott idealizált elképzelései helyett feltárult előtte a háború valósága a keleti front embertelen körülményei közepette. 1943 januárjától a Vörös Hadsereg feltartóztathatatlanul nyomult előre, miközben a németek és szövetségeseik vereségeket szenvedtek, és folyamatosan visszavonultak. Koncz Sándornak ilyen helyzetben kellett küldetését vállalnia, Isten Igéjét a frontvonalban élő és harcoló katonák körében hirdetni. Az állandó életveszélyben, a hazától és az otthonától való

¹²² Vályi László levele Koncz Sándornak, hn., én. SRKL D/CXLVII/85.359

¹²³ <http://scharekf.hu/neveles/marosvasarhelyi.htm> (2011-08-03),
újabbán: <http://mek.oszk.hu/03400/03483/03483.pdf> /2014-12-16/

¹²⁴ 1943. január 12-én kezdődött a Vörös Hadsereg támadása a Don-kanyarban, aminek következtében szinte teljesen megsemmisült a 200.000 fős 2. magyar hadsereg.

¹²⁵ SRKL D/CXLVII/85.359

¹²⁶ Felesége Harsányi Ilona, dr. Harsányi Istvánnak, a pataki teológia egykori Ószövetség professzorának és a Nagykönyvtár főkönyvtárosának lánya. Esküvőjük 1943. január 23-án volt, Sárospatakon. Az ifjú párt Darányi Lajos eskette.

¹²⁷ Koncz Sándor levele Balázs Győzőnek; Av., 1955. 11. 10. SRKL D/CLI/85.377

¹²⁸ SRKL D/CXLVII/85.359

felfoghatatlan távolságban, a csüggesztő reménytelenségben, a gyötrelmes kilátástalanságban nagy volt az igény az Evangéliumra. Koncz Sándor sok és sokszor sorsdöntő szolgálatot végzett a katonák között. Megindító élmények hosszú sorát élte meg és jegyezte fel „valahol a Don partján”.¹²⁹ Sok élettörténetet megismert, sokat gazdagodott, fejlődött maga is, miközben a megváltást, a szabadulást, az örök életet hirdette az állandó fenyegetettségben és szorosságban.

„Mindenki elmond legalább egy esetet, amikor megtapasztalta Isten gondviselését. Az idő röpi. Valahogy nem unják most az Igét hallgatni, mint odahaza, pedig most testileg-lelkileg többet dolgozunk. Igen, a veszedelmeken keresztül jutunk el az élet igazi értelméhez, Istenhez”¹³⁰ – írta az ínséges külső körülmények közepette.

A megtartó és vigasztaló szó iránt határtalan volt a lelki éhség. Az egyik katonai kórházban úgy is csillapította ezt a hatalmas szükségét, hogy énekeskönyvet és Bibliát „szaggatott szét”,¹³¹ hogy jusson néhány oldal mindenkinek.

Az igehirdető, lelkigondozó, úrvacsorát osztó vagy temetési szolgálatokat végző lelkipásztor megismerte és reálisan értékelte a harcéri viszonyokat, a magyar hadsereg hiányosságait, a kirívó ellentmondásokat is.

„Mi olyan puskákkal voltunk háborúba, amelyik nem sül el, és szekerekkel – harckocsik ellen. [...] A visszavonuló németeket meleg hely és legalább fekete kávé várja, a magyarokat semmi... [...] A doni összeomlásnak nem egyedül az orosz túlerő az oka, [hanem] a magyar szervezetlenség stb. Komoly fegyvereink nincsenek stb. Nincs eszme, amiért érdemes lenne harcolni, nincs megfelelő nevelés. Életünk pogány, és nem keresztyén. Nincs hazaszeretet, antiszociális a háttér, korrupt a társadalom. [...] Egy parancsnok beszédének az volt a bemutatkozáskor a lényege, hogy a tisztek urak legyenek, kívánják meg a tiszteletet és legyenek magyarok, mert ami magyar, az a legkülönb a világon. Micsoda hamis beszéd ez”¹³² – jegyezte fel fájdalmasan, csupán csak magának.

Az igazságtalanságok és a szembeötlő egyenlőtlenségek mellett sem ment el szó nélkül. Negatívan értékelte a tisztikar ilyen attitűdjét.

„Mialatt a frontkatonák éhen-szomjan vánszorognak, hátul a főhadiszállásokon, főszállásmesteri alakulatoknál jól élnek; Budapestről kapott pecsételt bort isznak, de ha ebből kért egy helyen a katolikus lelkész misebornak, kidobta az étkezdegondnok.”¹³³

¹²⁹ Uo.

¹³⁰ Uo.

¹³¹ Uo.

¹³² Uo.

¹³³ Uo.

1944. június 1-jén, 17 hónapi távollét után tért vissza Marosvásárhelyre. Közvetlenül a frontról hazakerülése után, még a nyár folyamán megírta *Harctéri lelkigondozás* című dolgozatát, melyben a fronton felismert missziós lehetőségekről és a megtapasztalt fogyatékoságokról számolt be, illetve útmutatást adott más, háborúban szolgáló lelkészek számára:

„Világos, hogy a bűn kérdőjeleibe határozottan a kijelentés felkiáltójelét kell rajzolgatni a harctéri lelkigondozás zuhatagaiban. A bűn minőségileg mindenütt azonos. Mennyeiségileg sem több a harctéren, mint itthon, mert az ember sehol sem kivétel az alól, hogy az ember féreg. A harctéren nyilvánvalóbb ez a tény, és ez a lényeg. Tehát, ha zúg a bűn, zúgni kell Isten harangszavának is. Ha óbégat a kétségbeesés, legyen csendjében is hangosabb a bizonyágtétel. Ha ásít a hitetlenség, a hit álljon meg, mint a sziklák, és ne mozduljon. [...] Az élet fejtetőre állított torzói között szóljon az igehirdetés hitvalló nyugalma, s nyilvánuljon meg minél gyakrabban az úrvacsora szentségének néma, hathatós belső erősítése. [...] Hazafias szónoklat van, de hazafias igehirdetés nincs. De van igehirdetés magyarul magyaroknak, akik ráadásul még katonák is. A lelkipásztor igehirdetése tisztaságával szolgálja elsősorban magyarságát, s minél jobb magyar igehirdető, annál nagyobb hazafi. [...] A lelkipásztor a harctéren, ha felveszi palástját, az otthonnal való összefüggést szimbolizálja egy teljesen otthontalan és idegen környezetben. Az istentisztelet jelenti nagy részben az otthont.”¹³⁴

Mindezek miatt javasolja, hogy az istentisztelet legyen a lehetőségekhez képest a legünnepelesebb, a lelkész legyen figyelemmel a külsőségekre úgy a liturgia, mint saját maga vonatkozásában. Törekedjen tekintélyt szerezni az igehirdetés alkalmainak. Nem önmaga miatt, hanem az „ügy” érdekében, melyet szolgál. Ápoljon jó kapcsolatot a katolikus szolgatársakkal, legyen jó viszonyban a parancsnokokkal is. Mégis, ha szükséges, legyen bátor és álljon ki az alacsonyabb rangúak igaza mellett a magasabb rangúval szemben is. Barátkozzék mindenkivel – rangjától függetlenül. Tanuljon az orvosoktól és segítsen nekik. És minden körülmény között „a lelkész nagyon óvakodjék a nagyképűségtől. A saját nagyképe, az önmaga bálványa legyen a legnagyobb ellensége.”¹³⁵

Azonban nem maradhatott sokáig Marosvásárhelyen sem Koncz Sándor, sem az iskola. A szovjet hadsereg 1944. augusztus 26-án az Úz és a Csobányos völgyében – a székely

¹³⁴ Részletek a *Harctéri lelkigondozás* című dolgozathból. SRKL DCLVI/85.401

¹³⁵ Uo.

várostól kb. 200-250 kilométerre – átlépte a korabeli magyar határt.¹³⁶ A Magyar Királyi Honvédség alakulatai, intézményei engedelmeskedtek a kiürítési parancsoknak, és nyugat felé vonultak.

Így történt, hogy szeptember első hetében éjjel-nappali munkával kellett összehajtogatni és bevagonírozni a hadapródiskola felszereléseit, berendezéseit, ingóságait, mivel szeptember 10-én el kellett hagyniuk a várost. Koncz Sándor – tábori lelkészi elhívásához híven – továbbra is vállalta a szolgálatot és a sorsközösséget iskolájával. Következett két hét „szerelvényen utazás és lelkigondozás”.¹³⁷ Az iskolát előbb a Dunántúlra telepítették át: Vasvár, Rum, Zsenye és Nemeskolta adott rövid ideig új otthont a tiszteknek és a növendékeknek. Az út során és az új helyeken Koncz Sándor mindenfelé menekültekkel találkozott, akik körében a felnőtteknek istentiszteleteket, a gyermekeknek vallásórákat tartott – fáradhatatlanul. Feljegyzése ezekről a napokról mindössze ennyi: „sok munka és baj”.¹³⁸ Október első napjaiban Patakra utazott feleségéért és csecsemőkorú leánygyermekéért,¹³⁹ akik vele tartottak hosszú és veszélyes útjára. Vallomása önmagáról az események sodrában csak ez: „mérhetetlen érzelmi hullámvázok”.¹⁴⁰

1944. december közepe már a Németországba készülési jegyében telt, és még karácsony előtt megkezdődött a Vasvárra helyezett hadapródiskola zárt katonai kötelékben való kitelepítése. Az 1944. évi karácsonyi istentiszteletet az iskolával tartó két tábori lelkész¹⁴¹ egy állomás peronján, a vagonok mellett celebrálta. Január 3-án az iskola közössége véglegesen szétvált, legtöbbjük, köztük Koncz Sándor is, Bergenbe indult.

1945. január 9-én érkeztek meg a Budapesttől mintegy 1100 km-re fekvő Bergenbe, Hamburgtól délre.

A katonai táborban Koncz Sándor német-magyar tolmácsként tevékenykedett élelem-, szén- és favételezésekkor vagy az iskolai tantermek berendezésének intézésekor. Feladata volt az istentiszteletek megtartásán túl, hogy a hadapródiskola növendékeinek heti három vallás- és hat németórát tartson. Látogatta a katonai kórházban fekvőket, továbbá körlet- és családlátogatásokat is tett. Fő célja mindenhol egy volt: „tartani a lelket”.¹⁴² Prédikált német istentiszteleteken és osztott úrvacsorát evangélikusoknak – evangélikus szertartás szerint is.

¹³⁶ Számvéber Norbert: Páncélosok a Tiszántúlon. <http://mek.oszk.hu/05000/05068/html/index.htm#d1e230> (2011-08-15)

¹³⁷ SRKL D/CXLVII.85.359

¹³⁸ Uo.

¹³⁹ Első gyermekük, Katalin 1943. november 25-én született.

¹⁴⁰ SRKL D/CXLVII.85.359

¹⁴¹ Koncz Sándor szolgatársa Szkladányi Ákos római katolikus tábori lelkész volt.

¹⁴² SRKL D/CXLVII.85.359

Az európai háború utolsó heteiben, 1945 áprilisában angol katonák érkeztek a városba, akiknek a magyarok átadták fegyvereiket és rendfokozataikat. Az ezután létrejövő fegyverszüneti egyezmény körül, majd azt követően is, Koncz Sándor fontos és felelős feladatokat végzett, nyelvtudása megkerülhetetlenné tette őt. „... angolul csak én beszéltem,¹⁴³ németül sokan, franciául néhányan...”¹⁴⁴ – jegyezte fel, továbbá azt még, hogy „... rengeteg dolgom volt, mert a brit katonai és a mi magyar alakulataink között én közvetítettem, tolmácsoltam, az angol-német nyelv [ismerete] és protestáns tábori lelkész [voltom] – skóciai tanulmányaim miatt nagy volt a bizalom bennem. Én viszont [a] parancsnokokat, tiszteket, katonákat ösztönöztem, bíztattam a pontos szolgálatra, munkavégzésre, hiszen életérdek volt...”¹⁴⁵

A háború végén a város melletti Bergen-Belsen vált a legismertebb náci koncentrációs táborrá, mivel a felszabadítókkal érkezett forgatócsoport itt készített filmje mutatta be először a világnak a lágerek sokkoló képeit. Az április 15-én ide érkező britek 60 ezer foglyot és több mint 10 ezer halottat találtak az alig 1 kilométernyi területen. Rendkívüli intézkedéseket léptettek életbe: a barakkokat felgyújtották, a holttesteket bulldózerek tolták az SS-örök ásta tömegsírokba, a foglyokat egyenként fertőtlenítették, de még a felszabadulást követő hetekben is 28 ezren haltak meg közülük. 1945. május 25-én a britek felgyújtották és porig égették a tábor.¹⁴⁶

Mindennek szemtanúja volt Koncz Sándor is, aki megrendülten ennyit tudott feljegyezni ezekről a napokról:

„Felfordított hordón úrvacsora, a tábor kiürítése, látni tízezer hullát, amint földelték el az örök...”¹⁴⁷

Az istentiszteleti, lelki alkalmakat minden körülmények között megtartotta, az egyházi év és a nemzet ünnepeiről megemlékezett. A lelkesedés eltűnt, de megmaradt a féltő, felelős hazaszeretet, ahogy egyik március 15-i prédikációjában is fogalmazott:¹⁴⁸

„Milyen most a magyar lélek: beteg és réveteg, elcsigázott, lesóványodott és sötétben járó. Rabságban jár és szabadságot akar. Rabságban jár, testi, gazdasági, politikai, földrajzi megkötések miatt. Csak szándékaiban, terveiben, nem akaratában, csupán akarata irányában

¹⁴³ Sárospataki örökség!

¹⁴⁴ SRKL D/CXLVII.85.359

¹⁴⁵ Uo.

¹⁴⁶ A bergen-belseni tábor rövid története.

http://www.holokausztmagyarorszag.hu/index.php?section=1&type=content&chapter=6_5_1 (2011-11-03)

¹⁴⁷ SRKL D/CXLVII.85.359

¹⁴⁸ A prédikáció évszám nélküli, csak azt tudhatjuk, hogy Koncz Sándor tábori lelkészi szolgálata idején írta. A tartalmi elemek figyelembe vételével az a legvalószínűbb, hogy fogsága ideje alatt, a magyarországi politikai átrendeződések megindulása után, azaz legvalószínűbben 1946-ban hangozhatott el.

szabad. Ez a szabadság a mi itteni megkötött szabadságunk, jégfalak között úszó hajó. Úszó test, melyik vízesés felé közeledik? [...] Börtön, melyben a falak a rab felé mozognak, kisebb mindig a tér. Ez a beteg, réveteg, az élet nagyon szűk korlátai közé szorított lélek ilyen gondolatokat termel: annyit adok a hazámnak, amennyit a haza ad nekem. [...] Ott a hazám, ahol jobb. [...] Kevésbé szeretem-e anyámat, ha szép volt, de mert szült és evett, elvesztette szépségét? A gond értem megőszítette, az élet megtörte, a bánat megcsúnyította, a könny elvette szeme fényét és a sírás arca színét. Nyomorék gyerekeket a szülők szeretik-e? Nem azt kell-e inkább dédelgetnünk, aki beteg, kinek hiányzik a karja, lába, kivájták a szemét? [...] Az otthoni magyar élet ma lelkileg sok olyan jelet mutat [...] miért első március született. [...] A vox populi vox Dei. Népfelség: Istenfelség. A nép nem Isten. [...] De az emberek Isten népe: ez az igazi demokrácia. [...] Magyarország legyen magyarok országa. [...] Ahol Isten van, ott van a szabadság.”¹⁴⁹

A több mint egy évig tartó brit hadifogság után 1946. május 20-án indulhatott haza Bergenből. Haza akart térni, bár nyelvismerete és kapcsolatai lehetővé tették volna más folytatást is. Egykori svájci tutorai az alpesi országba, rokona, Béky Zoltán¹⁵⁰ pedig az Egyesült Államokba hívták, s mindkét helyen állást is ajánlottak neki.¹⁵¹

A hazaút is tele volt nehézségekkel. Az osterodei transzportot előkészítő táborból Münsterbe került, ahol megszűnt a szabad mozgása, családjától, feleségétől és lányától elválasztották. Szeretettel emlékezett vissza mégis arra az alkalomra, amikor ezen a helyen 1100 embernek osztott úrvacsorát. Reformátusoknak, evangélikusoknak, unitáriusoknak, görögkeletieknek:

„Kenyeret se sokat kaptam az úrvacsoraosztáshoz az ottani németektől, de bort, olyan vöröses timsóst vagy 2 litert. Ezt mintegy 20 liter vízzel felengedtem és arról beszéltem az istentiszteleten, hogy milyen nyomorultak vagyunk. Elmondtam textussal azt, hogy az Úr a vizet borrá tudja változtatni, s erre van most szükség lelkileg, mert az ő rettenetesen gyarló szolgálója csak a bort tudja vízzé változtatni; a kenyérből is csak morzsákat adtam, sírt az egész katonagyülekezet.”¹⁵²

¹⁴⁹ Egyházi szolgálatok. SRKL D/CXLVII/85.358

¹⁵⁰ Református lelkész, az amerikai magyar reformátusság esperese, majd első püspöke. A sárospataki gimnázium és teológia elvégzése után 1927-ben az USA-ban fejezte be tanulmányait. Itt szerzett teológiai doktorátust. A trentoni magyar református egyház lelkésze volt 37 éven át, 1939-től az Amerikai Magyar Református Egyház esperese, 1954-től főesperese, 1958-tól 1974-ig első püspöke volt. (Lásd: Szatmári Emília: A Sárospataki Református Teológiai Akadémia tiszteletbeli tanárai. Sárospataki Füzetek 2009. 1. 71-106.)

¹⁵¹ Közegyházi életünk sodrában. SRKL D/CLVII./85.405

¹⁵² SRKL D/CXLVII.85.359

Az ínséges körülményeket csak úgy élhette túl a család, hogy a hazafelé tartó úton értékeiket, ingóságait – igényes, még Marosvásárhelyen csináltatott bútorait, drága fényképezőgépjüket – élelemre cserélték német falusi parasztokkal.

Bergenből hazaúton, Osterodeban kapta meg Ravasz László levelét, melyben a püspök arról tájékoztatta, hogy miután a református tábori lelkészek számát kettőre csökkentették, az ő megbízatása megszűnt. Emellett bátorította és támogatásáról biztosította: „Írántad való jóindulatunk nem fogyatkozott meg, és megteszünk segítségedre mindent, amit tehetünk”¹⁵³ – bízta itthonról.

Ezzel Koncz Sándor – *de facto* – befejezte honvédlelkészi szolgálatát.

Tábori lelkészi beosztása és az ezzel járó századosi rendfokozata 1958-ban jogilag is megszűnt. A Honvédelmi Minisztérium rendeletére tartalékos tiszti igazolványát bevonták és katonaiigazolványra cserélték – más tábori lelkészekével együtt –, mivel „ilyen rendfokozat a néphadseregben nincs”.¹⁵⁴ Az eljárás ellen Koncz Sándor ugyan fellebbezéssel élt, de az újonnan megítélt „kiképzetlen honvéd”¹⁵⁵ minősítésén többé nem változtattak.

2. 3. „Külügyi szolgálatom összefonódott egyházunk belügyeivel”¹⁵⁶ – Újra a Konventnél

Koncz Sándor 1946. október 6-án érkezett vissza Magyarországra, október 18-án jelentkezett Ravasz Lászlónál, s az ő javaslatára elvállalta az egyház külügyi kapcsolatainak szervezését, koordinálását a Konventben. Közvetlen munkatársa a következő hónapokban Áprily Lajos volt.

Feladatai e munkakörben is igen sokrétűek voltak. Először, hogy tájékozódjon a világ egyházairól, kiváltképpen a világháború utáni egyházi ébredésről, új szervezetekről, új-rendeződésekről. Az összegyűjtött és rendszerezett anyagot heti gyakorisággal adta át a püspöknek, s minden alkalommal közösen meg is tárgyalták a fejleményeket. Az ezen alkalmakon készült feljegyzéseit a Rákosi-érában ugyan saját maga semmisítette meg, de utólag, önéletrészében megemlékezett a Ravasz Lászlóval való együttműködésről:

„Hivatalában vagy lakásán órákig értékeltük, ami tudomásunkra jutott. És latolgattuk a tennivalókat. Veszteségnek tartom, hogy e dokumentumok a háború előtti és alatti gazdag,

¹⁵³ Közegyházi életünk sodrában. SRKL D/CLVII./85.405

¹⁵⁴ SRKL D/CXLVII.85.359

¹⁵⁵ Uo.

¹⁵⁶ Közegyházi életünk sodrában. SRKL D/CLVII./85.405

értékes kül- és belföldi levelezésemmel együtt a házkutatások és deportálások rémeitől keletkezett félelmeimnek estek áldozatul. 1950-52-ben még a levélborítékokon található nyugati bélyegek is azt bizonyították, hogy az átkos kapitalizmussal és eszméi beszívargásával rendünket veszélyeztető kapcsolatot tartanak azok, akiknek ilyesmi irattárában van. Elégettem tehát.”¹⁵⁷

Feladata volt továbbá, hogy közreműködjön külföldi segélyszállítmányok érkezésénél, szétosztásánál. Kapcsolatban állt a Vöröskeresztrel is.

Magyar diákok, tudós teológusok számára külföldi ösztöndíjakat keresett. Kutatott eltűnt hadifoglyok után. A háborúba elvitt, de be nem olvasztott harangok visszaszerzésében is sokat tevékenykedett.

Mindezek mellett rendszeresen prédikált a Kálvin téren, az egyetemi hallgatóság előtt. Előadásokat tartott és tolmácsolt. Szolgálatai során megfordult a fasori gyülekezetben, Pasaréten, a Skót Misszióban, a Mária Valéria-telepen, az SDG-ben.

Foglalkozott a határokon túlról érkező menekültekkel, hazatérőkkel; segítette őket. Bekapcsolódott a menekültügyi szervezetek munkájába is a csehszlovákiai magyarok és a magyarországi svábok kitelepítése okán, „az emberszeretet parancsa alapján”.¹⁵⁸ Gyakran kilincsel a budapesti csehszlovák követségen, útlevel és beutazási kérelmekkel megfordult több konzulátuson.¹⁵⁹

Ravasz László nemcsak elégedett volt beosztottja munkájával, de bizalmába is fogadta, s a külügyi feladatokon túl más területeken is számított rá:

„Külügyi szolgálatom összefonódott egyházunk belügyeivel. Ravasz rendszeresen behívott a konventi elnökségi tanácskozásokra: a püspökök és főgondnokok megbeszéléseire. Néha jegyzőkönyveket, még inkább bizalmas megbeszéléseket rögzítettem.”¹⁶⁰

Ugyancsak Ravasz László megbízásából vett részt a Békefi Benő által elindított nyíregyházi Szabad Tanács ülésén 1947 márciusában. A Koncz Sándor által is megismertek alapján a püspöknek az volt a véleménye, hogy a Szabad Tanács egyházi megújulást akaró magatartását be kell építeni a közegyházba, de „le kell fejteni róla a politikai alkalmazkodás hőzöngését.”¹⁶¹

Koncz Sándor konventi munkájából következően a legmagasabb politikai körökben is gyakorta megfordult. Különböző egyházi konferenciákon, budapesti gyűléseken személyesen

¹⁵⁷ Uo.

¹⁵⁸ Uo.

¹⁵⁹ Uo.

¹⁶⁰ Uo.

¹⁶¹ Uo.

találkozott és megismerkedett, vagy a már előbbi ismeretséget tovább mélyítette országos politikusokkal, többek között Nagy Ferenc miniszterelnökkel és „a demokratikus gondolkodás, a magyar demokrácia egyik legképzettebb szakértőjével: Bibó István egyetemi tanárral, Ravasz vejével”¹⁶² – ahogyan 1982-ben (!) írta róla Koncz Sándor.

Konventi lelkészként összekötő, üzenetközvetítő szerepe is volt Ravasz László püspök és Keresztury Dezső kultuszminiszter között 1947 első hónapjaiban. Tolmácsolnia kellett az elnökség nyilatkozatát a bekövetkezett és formálódó változásokkal kapcsolatban. E nyilatkozat értelmében az egyház a régi életformák eltűnését (az állam, a társadalom, az egyének helyzetében egyaránt) tudomásul vette, Isten rendelése szerint valónak tartva a bekövetkező eseményeket. Ugyanakkor vallást tett arról is, hogy az új Magyarország életformái az egyháztól nem idegenek, sőt azokban egy jobb, boldogabb magyar élet Istentől rendelt keretei fedezhetők fel. Keresztury válaszüzenete szerint a nyilatkozat a legjobb visszhangot keltette a (még koalíciós) kormányban. A miniszternek tetszett, hogy Ravasz László „értelmességével felismerte”¹⁶³ a változások lényegét, időszerűségét és elkerülhetetlenségét. A kormány a református egyházat olyannak látta, amely elhatárolja magát a múltba tekintő reakciótól, és amely képviseli az előrehaladást, progresszivitást.¹⁶⁴

Koncz Sándor konventi munkájából kifolyóan találkozott olyan egyháziakkal is – mindenekelőtt Péter Jánossal és Bereczky Alberttel –, akik ismertsége, szerepe, befolyása ebben az időszakban fokozatosan nőtt, s akik exponált pozíciókba kerültek az egyházban, illetve állami funkciókat is kaptak. Egyelőre a püspöki személycserékre, az 1948-as őrsegváltásra még nemigen lehetett/kellett gondolni, de Bereczky Albert már országos politikai pozíciókat tudhatott a magáénak.¹⁶⁵ Koncz Sándor kapcsolata ekkor barátinak, ill. atyainak volt mondható velük.

1946. november 30-án folytatott „eszmecserét” Péter Jánossal. Visszaemlékezése szerint minden aktuális kérdéstről beszéltek: a koalícióról, Tildy Zoltánról, Nagy Ferencről, az új pénzről, a forintról, az újjáépítésekről stb. Mindketten egyetértettek abban, hogy az egész nemzet, benne Ravasz László és a maguk személyes előző egyházi, társadalmi, politikai, gazdasági nézetei jó része felett eljárt az idő. Pozitívan értékelték a püspök két világháború közötti lelki-szellemi vezető szerepét. Ugyanakkor megállapították azt is, hogy mindent, amit Isten az időben megítélt az egyházban és a nemzetben, el kell hagyni.¹⁶⁶

¹⁶² Uo.

¹⁶³ Uo.

¹⁶⁴ Uo.

¹⁶⁵ 1945-47 között kisgazdapárti országgyűlési képviselő, 1945-46-ban vallás-és közoktatásügyi államtitkár volt.

¹⁶⁶ Közegyházi életünk sodrában. SRKL D/CLVII./85.405

Koncz Sándor Bereczky Alberttel többször is találkozott ez időben, s ezek a találkozások mindenkor szívélyesek és pozitívak voltak.

„Őt éppúgy szerettem, mint Ravasz Lászlót. Ravasz és Bereczky egymással testvériesen jóban voltak. Ravaszt szellemi óriássága, Bereczkyt rokonszenves egyszerűsége miatt kedveltem”¹⁶⁷ – írta róluk visszaemlékezésében.

Bereczky Albert befolyása és összeköttetései révén pártfogolni is akarta a fiatal teológust. Egyrészt azért, mert az a hadifogságból való szabadulása után a hazatérést választotta nyugatról a svájci és amerikai lehetőségek ellenére is, másrészt méltányolta, hogy Koncz Sándor később sem hagyta el az országot, noha 1947-ben újabb ajánlatot kapott a tengerentúlról.¹⁶⁸ Értékelte továbbá azt is, hogy a fiatal lelkész társadalmi-politikai szociáldemokrata meggyőződése szerint sok változást helyeselt a társadalomban és az egyházban. Valamint azért is támogatta volna, mert valamiféle jóvátételt kívánt nyújtani amiatt, hogy a debreceni teológia tanári állásába a maga segédlelkészét segítette, az éppen hadifogságban lévő Koncz Sándor ellenében.¹⁶⁹

„Bereczky [...] 1945. május 1. és 1946. június 1. között a kultuszminisztériumban államtitkár¹⁷⁰ lehetett. Az itt szerzett befolyását akarta latba vetni azért, hogy a fasizmus (sic!) alatti emberbaráti magatartásomért, demokratizmusomért az akkor szokásos 100 hold jutalom-földbirtokban részesítsenek. Szándéka kezdeményezésébe se egyeztem bele. Azért nem – mint elmondtam neki –, mert diósgyőr-vasgyári nagyüzemi vasesztergályos proletár-ivadékként már az ottani Vas- és Fémmunkások Szakszervezetében és a Népszava olvasásában kialakult alapértelmezésem: a föld azé, aki megműveli. A sárospataki teológia és a szegedi fiatalok falumunkája ez érzést öntudatosította bennem. Ezt az öntudatosodást továbbfejlesztette a Kutter–Ragaz–két Blumhardt–Barth teológiai szocializmusában történt elméleti tájékozódásom. A földtulajdonnak még a gondolatát is elutasító ún. >>karakánságom<< a Bereczky jóindulatát meghatványozták irántam. Egyszer azt indítványozta, mivel >>rátermettem<< főispánt keresnek Pécsre, vállaljam el a pécsi főispánságot. [...] Az ajánlattól annyira elképedtem, hogy csaknem mérgesen fakadtam ki előtte, miért akarja Berti bácsi, hogy a jegyrendszer világában az ablakomat Pécssett beverjék? Én sem tudok több kenyeret adni az adott helyzetben a népnek. Most pedig nem annyira >>erélyes<< és >>független<<, mint inkább kenyeret adó főispán kell a népnek. Miután

¹⁶⁷ Uo.

¹⁶⁸ Szolgálati helye ekkor a Trenton melletti Rugby (New Jersey) lehetett volna.

¹⁶⁹ Közegyházi életünk sodrában. SRKL D/CLVII./85.405

¹⁷⁰ Pontosan 1946. május 20-ig.

irreálisnak tartottam magamra nézve Bereczky két meglepő, elképesztő tervét, harmadikkal próbálkoztam.”¹⁷¹

A politikus lelkipásztor ígéretet tett fiatal szolgatársának arra, hogy igyekszik megszerezni számára a Magyarok Világszövetségének főtitkári állását. Úgy tartotta, Koncz Sándornak kifejezetten alkalmas nyelv- és országismerete van ehhez a tisztséghez. A Magyarok Világszövetsége újjáalakulásáról azonban az egyre radikalizálódó politikai helyzetben nem lehetett szó.¹⁷²

Koncz Sándor Bereczky Albert jóindulatát a közöttük kölcsönösen kialakult rokonszenv miatt természetesnek tartotta, bár még így is feltűnő volt, hogy milyen „nagy hőfokon törődik”¹⁷³ a Ravasz László mellett tevékenykedő fiatal lelkipásztor egzisztenciájával. Mindennek okát hamarosan maga Bereczky Albert fedte fel Koncz Sándor előtt:

... lelkiismeret-furdalást érzett, hogy bár akaratlanul, de engem lehetséges >>karrieremben<< elfűrészelt. 1945 decemberében ugyanis, mint a protestáns ügyek kultuszminiszteri államtitkára, a debreceni egyetem teológiai fakultására a kultuszminiszterrel kineveztettem Pákozdy Lászlót,¹⁷⁴ kedvelt segédlelkészét, az egyik megürült tanszékre. A debreceni egyetem teológiai fakultásának professzoraitól úgy értesült, hogy e tanszék várományosának a kar engem tart. A kar e szándékát már 1943-ban kifejezték nekem a professzorok. Főleg Makkai Sándor dékán és Vasady Béla. Az alkalmat rá az adta, hogy közvetlen a frontra rendelésem előtt tettem le Debrecenben az egyetemi magántanári vizsgát. Az a terv merült fel, hogy id. Varga Zsigmond nyugdíjba vonulásával az ő vallástörténeti tanszékét vallástudományira alakítják át. S velem óhajtják betölteni.¹⁷⁵ Igen ám, de rólam 1945 végén itthon senki nem tudott semmit. Élek-e? Meghaltam? Eltűntem a háborús s azt követő forgatagban. Tény, hogy nem voltam kéznél. A kar ugyan azt kívánta, s ezt a kultuszminisztérium tudomására hozták, hogy a tanszék betöltését halasszák el, amíg sorsomról értesülnek. A helyzet azonban a leírt módon alakult. Bereczkyt tárgyilagosan megnyugtattam. Érzésétől függetlenül, hogy segédlelkészét mintegy helyettem >>nyomta

¹⁷¹ Közegyházi életünk sodrában. SRKL D/CLVII./85.405

¹⁷² Uo.

¹⁷³ Uo.

¹⁷⁴ Pákozdy László Márton (1910-1993) előbb a debreceni, majd a budapesti teológia bibliateológia és vallástörténet tanára volt.

¹⁷⁵ Más helyen: „Czeglédy most is említette, amikor 1977. okt. 19-én egy asztalnál ültünk a Kürti püspök iktatása alkalmából, hogy engem akartak ők: a kar, Vasady és Makkay javaslatára egyetemi tanárnak a vallástudományi tanszékre. De Bereczky mint államtitkár, benyomta s-lelkészét, Pákozdyt, és ekkor is gyöttrődtem a hazáért, minderről csak hazajövetelem után értesültem, mert a fronton fogságban voltam.” Lásd: SRKL D/CXLVII. 85.359

be<<, Pákozdy képzettségénél fogva a nekem kiszemelt tanszéket megérdemelte. Az én Bereczky által vélt lemaradásom pedig írássék a háború számlájára.”¹⁷⁶

Koncz Sándor lelkipásztori, adminisztrációs, egyházpolitikai feladatai egyre gyarapodtak, ismertsége fokozatosan nőtt. Mindezek mellett teológiai tudományos tevékenységét sem szüneteltette, gyakran publikált és előadásokat tartott.

Csak egy előadásából idézünk, egyfelől szemléltetve ilyen szolgálatait, másrészt azon különlegessége okán, mert megtudhatjuk belőle, hogy a Barth-tanítvány Koncz Sándor mit hitt és hogyan tanított a teológiatörténet során sok vitát kiváltott dogmatikai kérdésről, a predestinációról. *Eleve elrendelés* című előadása a Fasori Református Gyülekezetben hangzott el 1947 februárjában, melyben nem csupán a kettős predestinációról való hitét vallotta meg, hanem supralapsarius értelemben beszélt Isten öröktől fogva való kiválasztásáról.

„Az eleve elrendelésben arról van szó, hogy Isten az embereket már a teremtés gondolatának felvetése előtt két táborra osztja. Az egyik tábor úgy indítja el az időtlenségből a földi élet rövid kitérőjén át az örökkévalóság felé, hogy az az üdvösség részesévé lesz. A másik tábor pedig kimarad ebből a fényes és meleg csodából, és a vak és sötét csodának: a kárhozatnak áldozatává feketül. Mint a csodákat általában, úgy az eleve elrendelés csodáját sem tudjuk megérteni, csupán szemlélni. Gondolatokat boncolgató készségünkkel képtelenek vagyunk bejárni, de el tudjuk fogadni. Nem mi szabjuk meg azt, hogy milyen ez az eleve elrendelés, mint gondolati rendszer, hanem az eleve elrendelés szabja meg azt, hogy milyenek vagyunk mi, mint örökkévaló exisztencia. Nem mi választjuk Istent. Isten választ minket. És akiket Isten kiválaszt, azokat semmiképpen el nem veti. [...] Kénytelen vagyok belátni, hogy akármilyen borzalmas titok, akármilyen félelmes tanítás, akármilyen rettegésre indító gyakorlat is az eleve elrendelés, mégis ez a csúcsa minden kegyelemnek és igazságnak, ami Istenben összpontosul. Ezen a csúcson az történik, hogy Isten igazsága alá esik minden ember, akik közül sokan a Krisztusért kegyelemre jutnak.”¹⁷⁷

¹⁷⁶ Közegyházi életünk sodrában. SRKL D/CLVII./85.405

¹⁷⁷ Eleve elrendelés. Előadás. Bp.-Fasor, 1949. február 23. SRKNk Kt.d. 4131.

A kiválasztás Karl Barth szerint is kettős. Hiszen ha van kiválasztás, akkor van elvettetés is. Az elvettetés azonban Krisztust sújtja és nem az emberek számára fogatosítottatik. Isten az Ő Fiában veszi magára az elvettetést. Krisztus az egyetlen elvetett az Atya által azért, hogy benne mi valamennyien az Atya kiválasztottjai lehessünk.

3. „...FŐISKOLÁNKBAN A REND ÉS BÉKE, EGYETÉRTÉS VIRÁGOZZÉK!”¹⁷⁸ – SÁROSPATAKI SZOLGÁLATOK

3. 1. „... a szolgálat szenvedelmétől fűtött misszionárius...”¹⁷⁹ –

Koncz Sándor teológiai tanársága

Mátyás Ernő, a pataki teológia tanára, több éven át teológiai- és közigazgató, 1947 tavaszán többször is felkereste Budapesten Koncz Sándort, és tájékoztatta, hogy Trócsányi József nyugdíjba vonulásával megüresedik a 7. tanszék, ahová őt szeretnék meghívni, megváltoztatva annak egyházjogi jellegét. Arról is szó volt már ekkor, hogy az 1948-ban Amerikába cseretanárnak kiutazó Zsíros Józsefet¹⁸⁰ előbb Újszászy Kálmán követheti majd a tengerentúlra, s ha Koncz Sándor vállalja a pataki tanárságot, ő utazhat harmadikként a Hope Collegba.

Koncz Sándor szerette a konventi munkáját, a Ravasz László melletti beosztására egész életében büszke volt, mégis örömmel igent mondott a pataki meghívásra.

„A Patakon kínálkozó távlatos munka számomra kitüntetőnek, kedvezőnek tűnt. Hálás voltam Pataknak, Mátyásnak az atyai bizalomért. [...] Ravasz kifejtette Mátyásnak és nekem, hogy mint a pataki teológiai akadémia magántanára, belőlről érti, méltányolja, osztja a rám vonatkozó pataki szándékot. A szabad döntést, mint érintettnek, természetesen meghagyja nekem. De ő nem szívesen bocsát el. Az országos egyház vezetősége, a püspökökből és főgondnokokból álló elnökségi tanács is ragaszkodik hozzám. [...] Sok várományos elé téve abban a roppant nehéz lakáshelyzetben, amiben az ország és Budapest az alig múlt háború iszonyú pusztításai miatt leledzik, lakást utaltatott ki számomra. [...] a Vérmezőre, Várra, budai hegyekre tekintő háromszoba-hallos összkomfortos lakást, hogy családotól Pesthez ragasszanak. [...] Egyébként Ravasz Mátyásnak és nekem rám vonatkozó távlati tervét bizalmasan megemlítette. Nevezetesen: Kierkegaard könyvem elolvasása óta dédelgeti azt a tervét, hogy Sebestyén Jenő nyugdíjba vonulásakor a pesti teológián a rendszeres tanszékre javasoljon.”¹⁸¹

¹⁷⁸ Részlet Koncz Sándor tanári esküjéből. SRKL D/CXLVII./85.357. Lásd: 12. sz. Melléklet

¹⁷⁹ A Sárospataki Ref. Főiskola Évkönyve az 1947-48-ik iskolai évről. Sárospatak, 1948. 5.

¹⁸⁰ 1947-ben a sárospataki teológia és a Michigan állambeli Holland városban működő Hope College cseretanár- és cserediák-kapcsolat elindítását tervezte. A patakiak meghívták a következő tanévre Osterhaven professzort és a Hope College egy diákját, Patakról pedig Zsíros József utazott el a csereprogram keretében az Egyesült Államokba; Maurice Eugene Osterhaven azonban már nem kapott beutazási engedélyt Magyarországra.

¹⁸¹ Közegyházi életünk sodrában. SRKL D/CLVII./85.405

Így lett az egykori kiváló diákból először óraadó tanár az 1947/48. tanévben a pataki teológián. Megérkezése után azonnal jelentős plusz feladatokat is kapott, állandó jegyzőkönyv-vezetője lett a tanári kari üléseknek,¹⁸² továbbá egész évben ő vezette a tanári bibliakört is. Teológiai munkája mellett heti kilenc órában angol nyelvet tanított a gimnáziumban, az általános és a kertészeti iskolában.¹⁸³ Elkötelezett szolgálatát, szakmai igényességét, lelkes aktivitását látva 1948. február 1-től¹⁸⁴ rendkívüli teológiai tanárrá léphetett elő.

A személye és munkája iránti elismerést megerősítették az első év végén a főiskola évkönyvében is, valamint további reményeket fogalmaztak meg szolgálataira nézve:

„Termékeny tudós, kitűnő tanár, az ifjúság lelki, szellemi és anyagi dolgait egyaránt példásan, az idősebb testvér gondjával lelkén viselő pedagógus, a mennyei Úrtól vett küldetés öntudatos és energikus hordozója, a nagy igazságokat a mindennapi élet aprópénzére váltó, a szolgálat szenvedelmétől fűtött misszionárius – egyszerre nyerte meg kartársai és tanítványai szívét. Azon a családi köteléken kívül, amely a nagy Radácsy György és a fáradhatatlan Harsányi István professzorokhoz fűzi, már ez a szép kezdet is legyen neki drága elkötelezés, hogy Isten kegyelméből főiskolánk, az egész Anyaszentegyházunk nagy szolgálatokra és alkotásokra elhívott munkása legyen mindvégig.”¹⁸⁵

Mindezeknek egyenes következménye, hogy 1948. szeptember 1-től¹⁸⁶ megválasztott „rendes” tanár lett Patakon.

1950 májusában elhunyt Mátyás Ernő, az Újszövetség Tanszék vezetője, s ez újabb változást jelentett a teológián és Koncz Sándor tudományos pályafutásában is. A kar javaslatára, az egyházkerület jóváhagyásával 1950 nyarán ő lépett a nagy tudású és szeretve tisztelt tanára helyére.¹⁸⁷

Eredendően tehát Trócsányi József jogtanár nyugdíjazásával az ő megüresedett státuszára került be, majd Zsíros József helyettesítését látta el, végül Mátyás Ernő tudományterületét vette át. Rendszeres teológus létre így döntően más teológiai tudományokat kellett tanítania, de nem engedte, hogy ez a minőség rovására menjen. Így érthető, hogy megérkezésekor az első évben még filozófiai enciklopédiát és szociológiát tanított, a következő tanévben már héber nyelvtant, az 1949/50. tanévben Ószövetséggel kapcsolatos stúdiumokat adott elő: bevezetést, bibliaismeretet, exegézist, bibliateológiát,

¹⁸² SRKL D/CL/85.372

¹⁸³ A Sárospataki Ref. Főiskola Évkönyve az 1947-48-ik iskolai évről. Sárospatak, 1948. 24.

¹⁸⁴ A Tiszáninneni Református Egyházkerület Tanácsa 1948. február 20-án választotta rendkívüli tanárrá.

¹⁸⁵ A Sárospataki Ref. Főiskola Évkönyve az 1947-48-ik iskolai évről. Sárospatak, 1948. 5.

¹⁸⁶ A Tiszáninneni Református Egyházkerület Tanácsa 1948. július 5-én döntött róla.

¹⁸⁷ SRKL D/CL/85.372

valamint ószövetségi szemináriumot is vezetett. Az utolsó évben görög nyelvtant, Ó- és Újszövetség Szentírás-magyarázatot és angol nyelvet oktatott, továbbá újszövetségi szemináriumot vezetett.¹⁸⁸

Felkészült előadásai mellett jegyzeteket¹⁸⁹ is készített hallgatói számára az eredményesebb és hatékony studiózás érdekében.

A diákok őszinte tiszteletét, megbecsülését jól érzékelteti egyik tanítványának későbbi visszaemlékezése:

„Mint teológiai tanár igen jó felkészültséggel érdeklődést ébresztő, figyelmet lekötő előadókészséggel tartotta előadásait. Ezek – a szó szoros értelmében vett – kollokviumaival együtt mindig célba vették az ifjúság hivatástudatának alakítását, erősítését. Tárgyaiból vizsgára azért készült legtöbb tanítványa lelkiismeretesen, útmutatásait, tanácsait azért vették komolyan, fogadták el és tartották meg, viseltettek irányában bizalommal és ragaszkodtak hozzá nemcsak hallgatói, hanem a középiskolák sok diákja is, mert sok egyéb tiszteletre méltó adottságán túl az ifjúsághoz való kapcsolatát őszinte és természetes keresztyén testvéri és baráti kapcsolatként értelmezte, és csodálatos módon sikerült is megvalósítania.”¹⁹⁰

Koncz Sándor a teológusok oktatása mellett nagy fontosságot tulajdonított a nevelési kérdéseknek is. Már rövid pataki tartózkodása után, 1948-ban előterjesztést készített az internátusok modernizálása tárgyában. Javaslati korszak és praktikus változásokat szorgalmaztak, hogy a diákok kényelmesebb, egészségesebb, igényesebb és ízlésesebb környezetben élhessenek és tanulhassanak, illetve ezt a szemléletet vigyék magukkal majdani gyülekezeteikbe is. Nagyszabású tervezetéből csupán néhány konkrétum is jól illusztrálja a részletekre való odafigyelését és koncepciózus gondolkodását.

Legfeljebb három ágyas, parkettás szobák kialakítását javasolta, ahol íróasztalok állnak a tanulók rendelkezésére. A szakmai munkához fontosnak tartotta legalább egy kézikönyvtár berendezését, szótárakkal, szókönyvekkel, kommentárokkal való ellátását, továbbá indítványozta egy írógépekkel és sokszorosítógéppel ellátott irodaszoba kialakítását. Ezen felül javasolta még egy társalgó, egy biliárdszoba, egy teakonyha berendezését; tornaszoba létrehozását; a mosdók megfelelő felszerelését; mosó-, tisztító-, vasaló- és

¹⁸⁸ SRKL D/CL/85.374

¹⁸⁹ Koncz Sándor: Mózes I. könyve III. és IV. fejezetének magyarázata, Sp., 1948-50. SRKNk Kt.3810; Ó- és Újszövetség kijelentéstörténeti jegyzetek, Bibliismeret, bibliaiskolához ábrák. SRKL D/CXLIX/85.367; Genesis 1-4. fejezetek exegézise. A Filippi levél magyarázata (előadások a debreceni teológián). SRKL D/CLVI/85.402

¹⁹⁰ Szentimrei Mihály: Koncz Sándor /1913-1983/. SRKNk An. 8534

varroda-helyiségek megvalósítását; házi műhely felszerelését; egy ún. box-raktár kialakítását, ahol szennyesüket, bakancsukat, hátizsákjukat tárolhatják a diákok, mert „igen fontos a szobák jó levegőjének megőrzése”.¹⁹¹ Még a lakószobák dekorációjára is gondja volt, hogy ne csak praktikus, de lakályos, ízléses és stílusos is legyen a környezet: magyaros terítők és függönyök felhelyezését ajánlotta. Tervezetében gondolt az északi oldali kert rendezésére is.¹⁹²

1949-ben dolgozatot készített *Teológiánk belső problémái* címmel, amiben újabb komplex programmal állt elő a szerinte szükséges változások tekintetében:

Helytelenítette, hogy a legáció pénzgyűjtéssé degradálódott. Meglátása szerint a teológusok leginkább egyéni kereseti lehetőségként gondolnak e szolgálatokra, és elveszett azok missziós jellege. A legáció „szocializálását” indítványozta. Szerinte a legációt „a legszigorúbb értelemben úgy kell tekinteni, mint gyülekezeti adományt, ami 100%-ig a teológus ifjúság megélhetését szolgálja.[...] A legáció senkinek nem egyéni keresete, hanem az egész teológus ifjúság megélhetését megkönnyítő gyülekezeti adomány. A múlt évi és az ez idei számadások bizonyítják, hogy a legációra és egyéb gyülekezeti adományokra [...] 100%-ig rá lehet építeni a teológus ifjúság megélhetését”¹⁹³ – vélte Koncz Sándor, majd hamarosan, gazdasági vezetői pozícióba kerülve ezt meg is valósította.

Ugyanitt kritikával illette a hallgatók modortalan és neveletlen viselkedését, de egyben megfogalmazta a megoldási javaslatokat is:

„Az életközösség kialakításához szervesen hozzátartozik a teológián az ételközösség is. [...] Nyilvánvaló, hogy a teológusok konviktusi étkezése gusztustalan, csürhe módjára megy és a nevelés leghalványabb árnyékait is nélkülözi. Sietés, ordítás, modortalanság. Az étkezésnek ezt a módját gyülekezeteinkért és a leendő lelkipásztori otthonok jó rendjéért így tovább vállalni nem lehet. Nem is szólva arról, hogy ebbe a >>modorba<< belehozni egy gyülekezetitag-képző (sic!) iskolát,¹⁹⁴ több mint lelkiismeretlenség és eleve bukás. Étkezésnél lehetne egy-egy bibliai passzust, vagy svájci mintára Lösungot olvasni, vagy Luther asztali beszélgetéséből (sic!), etc., ami valami mintát is jelentene a lelkipásztori otthon számára.”¹⁹⁵

A stúdiumok eredményességének javítása érdekében, a tanulmányi munka segítésére fontosnak tartotta, hogy álljanak rendelkezésre tankönyvek, jegyzetek a hallgatók számára.

¹⁹¹ Internátus modernizálása. SRKL D/CLI/85.375

¹⁹² Uo.

¹⁹³ *Teológiánk belső problémái* (1949). SRKL D/CLI/85.375; Lásd még uez a dolgozat: SRKL D/CLVI/85.401

¹⁹⁴ Helyesen: gyülekezetimunkás-képző

¹⁹⁵ *Teológiánk belső problémái* (1949). SRKL D/CLI/85.375

„Egyszerűen nincs miből tanulni. Az erre vonatkozólag összegyűjtött statisztikát nem közlöm. [...] Vannak tantárgyak, amikből a teológián egyetlen könyv vagy stúdium sincs. [...] A fiúk egy ideig keresnek valamit, amiből tanuljanak. Ha nem találnak, >>hivatalból<< felületesek lesznek. [...] Nem lehet teológiánkon tovább súlyos lelkiismereti megalkuvás nélkül fenntartani a teológusképzésnek ezt a rendkívül >>laikus<< formáját”¹⁹⁶ – írta kritikusan dolgozatában.

Az internátus szobáinak és az osztálytermeknek képét, rendezetlenségét, igénytelenségét, súlyos hiányosságait is összegeyzetethetetlennek tartotta a teológia értékrendjével, nevelési céljaival:

„Ha bárki egyszer futólagosan végiglátogatja internátusi szobáinkat, meggyőződhet arról, hogy így nem lakhatnak Isten gyülekezeteinek leendő szolgálói. Ez nem szegénység, hanem mocskok. Piszok, rendetlenség, bogár, ízléstelenség! [...] Tantermeink nincsenek kellően felszerelve. [...] Nincs benne elegendő szék, asztal. Nem tudjuk, hogy hány zongoránk, harmóniumunk van. Ami van, sincs gondozva. És nincs leltározva. [...] Képek, térképek, tablók nincsenek. Vagy ha igen, nem használhatók.”¹⁹⁷

Nevelési lehetőséget látott mindenben, például abban is, hogy a rektori szoba berendezése, irattárolásának rendje is legyen példaértékű a majdani lelkészi irodák számára.¹⁹⁸

„Nagyon nagy súlyt helyezünk minden dolgunk mintaszerű megszervezésére a legapróbb részletekig, és időben való elkészítésére. Ezzel vagy ennek az ellenkezőjével igen sokat nevelünk vagy rontunk”¹⁹⁹ – summázta végül pedagógiai programját, mely programot saját élete egyik vezérfonalának is értékelhetjük.

Mindezeknek következetes folytatásaként az 1950/51. tanévre új internátusi házirendet is készített.

Koncz Sándor pataki tanársága idején, az új antiklerikális és hivatalosan is ateista kurzus berendezkedésének éveiben sokféle szolgálatot végzett a kollégium; elkötelezettsége, missziója, felelősségvállalása sokirányú volt.

„Ha [...] egy iskola szinte teljesen a lehetőségeire van utalva, akkor életére egyfelől a lehetőségek vigyázása, másfelől a vállalásuk melletti döntés kockázata és izgalma jellemző;

¹⁹⁶ Uo.

¹⁹⁷ Uo.

¹⁹⁸ Uo.

¹⁹⁹ Uo.

mindkettő fokozott éberséget, gondot és ezekkel együtt az élet fokozott aktivitását követeli, amelyet csak erősít az a tendencia, hogy a lehetőségek felé lendülve, ebben a lendületben ugyanaz a lélek legyen a hajtóerő, amely a Főiskolát századokon át táplálta...”²⁰⁰ – olvasható már az 1945/46. évi iskolai értesítőben. A pataki kollégium felszámolása előtti utolsó éveket ilyen kezdeményezések sora jellemezte.

A korábban tanfolyamként indult népfőiskolát a háború utáni években állandó tagozattá fejlesztették, népfőiskolai vezetőket képeztek. Új partikulákat szerveztek, a városi értelmiség és a helyi lakosság szélesebb rétegei számára előadássorozatot tartottak.

A kollégiumon belül a teológia szellemi műhelyként és missziói központként számos szolgálatot végzett a gyülekezetekért és az országos egyházért. Lelkésztovábbképző tanfolyamok, bibliaiskolák, kántorképzők, gyülekezetimunkás-képzők követték egymást az 1951 előtti években. „Ennek a sokrétűen pezsgő, a Lélek >>fényes szellője<< által is inspirált, elevenen lüktető kollégium életének egyik főmozgatója volt Koncz Sándor.”²⁰¹

A lelkésztovábbképzők programját Nagy Barna és Koncz Sándor állították össze. Az ilyen alkalmak a tudományos teológiai témák előadásán túl lehetőséget kínáltak a közegyházi és egyházpolitikai kérdések megbeszélésére is. A jelenlévők tárgyalták és megvitatták az aktuális egyházi állapotokat, feladatokat, problémákat, s ezekre válaszokat, lehetséges megoldásokat fogalmaztak meg. Egyik alkalommal néhány javaslatukat és állásfoglalásukat a Zsinathoz is eljuttatták, melyeket szintén Koncz Sándor szövegezett meg és interpretált. Ilyenek voltak például: a magasabb egyházi tisztviselők életfogytiglani hivatali idejének megszüntetése, az egyházi iskolákhoz végsőkéig való ragaszkodás az egyház és a demokrácia szolgálatának érdekében, az egyház kárára reverzalist adó református egyháztagokkal szembeni szankciók szükségessége, hitben járó munkás- és parasztszármazású egyháztagok konventi, zsinati, kerületi, egyházmegyei szerepének biztosítása, az egyház szociális hitvallásának sürgős megszerkesztése, stb.²⁰²

A lelkészek számára rendezett tanfolyamok, továbbképzések ügyét Koncz Sándor nem csak a Tiszáninneri Kerületben tartotta fontosnak, hanem országosan is propagálta ezek jelentőségét, hasznosságát, szükségességét. Az ORLE²⁰³ és az ORPSZ²⁰⁴ vezetőképző tanfolyamain meggyőződéssel szólt róla, ismertette a Tiszáninnen gyakorlatát és pozitív

²⁰⁰ A Sárospataki Ref. Főiskola Évkönyve az 1945-46-ik iskolai évről. Sárospatak, 1946. 3.

²⁰¹ Szentimrei Mihály: Koncz Sándor /1913-1983/. SRKNk An. 8534

²⁰² Jelentés a sárospataki lelkesztő továbbképző tanfolyamról; Sp., 1947. okt. 10. SRKNk An. 5749

²⁰³ Országos Református Lelkészegyesület (*1907)

²⁰⁴ Országos Református Presbiteri Szövetség (1926-1950). 1948. szeptember 8-án Koncz Sándort választotta titkárnak az ORPSZ

eredményeit. Szinte elengedhetetlennek tartotta, hogy minden lelkipásztor legalább öt évente vegyen részt „egy-egy alapos teológiai továbbképző tanfolyamon”.²⁰⁵

A gyülekezeti munkásokat képző kurzusok is nagyon népszerűek voltak. Csak 1949 februárjában 130 jelentkezőből válogathatták ki a résztvevőket. A tanfolyam egyik előadója – természetesen – szintén Koncz Sándor volt.

Feladatai ezekkel közel sem értek véget. A teológiai tanári kötelezettségein és szolgálatain túl országos egyházi megbízatásokat is kapott, melyekben – a már ismert – koncepciózus szemléletmódja, attitűdje és tökéletességre törekvése szerint igyekezett eljárni. Tanári szolgálata évei alatt sokat munkálkodott az országos missziói egyház létrehozásáért, berendezkedéséért. Egy tucatnál több konventi és egyéb bizottságokban is dolgozott. Az Egyetemes Konventben 1948-51 között az Egyetemes Tanügyi Bizottságban, ezen belül a Vallástanítási Szakbizottságban tevékenykedett, továbbá a Parochiális Könyvtárbizottság, a Külügyi Bizottság és a Sajtóügyi Bizottság tagja volt,²⁰⁶ ezek mellett dolgozott az Országos Missziói Munkásképző Intézőbizottságban, és tagja volt a gyülekezetépítő és nevelői munkacsoportnak is.²⁰⁷

Az 1948-ban Sárospatakon alakult Országos Református Missziói Munkaközösség²⁰⁸ Tanulmányi Csoportjának 1949-ben szintén Koncz Sándor lett a vezetője.²⁰⁹

Az 1947/48. tanévtől, mint a debreceni egyetem magántanára, ott is tartott előadásokat. *Racionalizmus és hit*, illetve *A teremtés problémája a mai teológiában* címmel hirdette meg első stúdiumait. Így lettek tanítványai – többek között – Szathmáry Sándor, Pótor Imre, Kádár Ferenc, Szűcs Ferenc, Hézser Lajos.²¹⁰

3. 2. „A gazdasági szolgálat is misszió...”²¹¹ – Koncz Sándor gazdasági választmányi elnöksége

Zsíros József volt a kollégium gazdasági választmányának elnöke – *de iure, de facto* – 1948-ig, az Egyesült Államokba utazásáig. A cseretanári programja idejére Palumby Gyula

²⁰⁵ Balla Árpád: Új korszak a Lelkészegyesület és a Presbiteri Szövetség életében. RE 1. évf. 8. sz. 1949. június 1. 14.

²⁰⁶ SRKL D/CXLIX/85.369

²⁰⁷ SRKL D/CXLVII/85.357

²⁰⁸ Bojtor István: Misszió a Tiszán innen. A Tiszáninnen Református Egyházkerület missziótörténete 1950 és 1956 között. Miskolc, 1996. 107. (Később: Bojtor...)

²⁰⁹ Koncz Sándor levele Balázs Győzőnek; Av., 1955. 11. 10. SRKL D/CLI/85.377

²¹⁰ SRKL D/CXLVII/85.357

²¹¹ SRKL D/CL/85.374

gimnáziumi tanár, a humán internátus igazgatója vitte az ügyeket helyettes elnökként. A politikai viszonyok változása miatt azonban Zsíros József nem térhetett haza az egy év leteltével, s hogy az ideiglenes vezetés helyett véglegesen rendeződhessen az elnök személyének kérdése az igen erős szekularizációs törekvések és radikális változások idején, 1949. július 6-án Amerikából küldött levelében bejelentette, hogy lemond a gazdasági választmányi elnöki tisztségéről. Néhány nappal korábban, június 30-án Palumby Gyula is beadta lemondását a helyettes elnöki tisztről, hogy átadhassa a pozíciót és a felelősséget annak, akit ezekben az időkben a legalkalmasabbnak tartott rá. Palumby Gyula 1949. július 6-án a következő egy évre Koncz Sándort ajánlotta elnöknek.²¹²

Javaslatának támogatását jól mutatja, hogy a választmány a titkos szavazás mellőzésével egyhangúan Koncz Sándort ajánlotta az Igazgatótanácsnak és az Egyházkerületnek a gazdasági vezetésre. Ilyen előzmények után Koncz Sándor 1949. július 9-én vette át a gazdasági választmányi tisztséget és feladatokat.²¹³ Palumby Gyula köszöntőjében újra hangot adott azon véleményének, hogy az iskolaállamosítások, az anyagi megszorítások, az erkölcsi támadások idején az új elnök az egyedül megfelelő személy a feladatra:

„Isten áldását kérem munkálkodásodra és sok erőt kívánok annak a nehéz és sok fáradságot jelentő hivatalnak a vezetésére, amelyiknek élére a mostani idők közepette a nagy főiskolai családban egyedül csak te lehetsz alkalmas.”²¹⁴

Koncz Sándor gazdasági választmányi elnöki megbízatása előbb tehát egy évre szólt, majd lelkiismeretes és minden várakozáson felül eredményes munkája nyomán mandátumát 1950 nyarán újabb három évre meghosszabbították:

„Gazdasági választmány az elnöki előterjesztés után hozott egyhangú határozatával javasolja [az] Igazgatótanácsnak, hogy dr. Koncz Sándor theol. akadémiai tanár további három évre szólóan bízzák meg a gazdasági választmányi elnöki teendők ellátásával, különös tekintettel arra, hogy az ő gazdasági választmányi elnöki ténykedése során kollégiumunk összeszűkülte keretei között az újjáépítésnek és korszerűsítésnek egy esztendő alatt is olyan produktumait tudta a kollégium fejlődése érdekében felmutatni, amelyekhez foghatót még a háború előtti időkben is csak elvétve tudott a gazd. választmány elérni. Dr. Koncz Sándor elnöki ténykedésével a kollégium anyagi, szociális és bizonyos vonatkozásban nevelő szolgálatának egyik olyan biztosítója, akinek szolgálatával Isten kegyelme folytán a

²¹² SRKL [TIREL] K.d.I.22. A gazdasági választmány jegyzőkönyvei, 1948/49

²¹³ SRKL [TIREL] K.d.II.20. Gazdasági választmány elnöki napló, 1947-1951

²¹⁴ SRKL D/CL/85.374

legnagyobb nehézségek és áldozatok közepette is reménységünk lehet újabb kulturmissziói eredmények elérésére.”²¹⁵

Az újabb három esztendőt azonban – a kollégium életében bekövetkező radikális változások miatt – már nem tölthette ki az elnök.

Ha csupán a kollégium intézményeinek gazdasági ügyeire: a pénzügyekre, az építkezésekre, a gazdálkodásra, munkabér kifizetésekre gondolunk is, megsejthetünk valamit a feladat súlyából. A pénzügyekről való döntések általában sok feszültséggel járnak, egzisztenciális kérdéseket vetnek fel, sok konfliktushelyzetet eredményeznek. Ennek terhével Koncz Sándor is számolt, amikor elvállalta a feladatot, s szembesült is nehéz esetekkel időről időre. Sokkal többet mond, mint csupán gazdasági vezetői ars poeticát, amikor így vall:

„Kényes kérdés gazdasági választmány ügyben nincs. Mindent nyíltan felvetni, megtárgyalni, semmit sem ködösíteni. Sértődő nem vagyok. Erős egyéniség kibírja a kritikát.”²¹⁶

Ugyanakkor tisztában volt azzal is, hogy egyéni képességei, tehetsége, nagy munkabírása, lelki ereje sem elegendőek felülről való segítség nélkül a nagy feladathoz:

„A gazdasági választmány helyiségeiben a kollégium igen sok személyi türelmetlensége és egyéb idegessége csapódik le. A gazdasági választmány helyiségei csomópontjai igen sok esetben mindazoknak a dolgoknak, amelyekre röviden azt lehetne mondani, hogy nem igen szeretjük ezeket. Személyileg szólva: bizony elég nehéz a gazdasági választmányban lelki embernek maradni. Igen sok belső imádságra és kegyelemre van ahhoz szükség, hogy igyekezzünk valóságos és látszólagos igazságtalanságok és nézeteltérések között is az evangéliumi magatartást képviselni, helyesebben megélni. Arra mindenesetre Isten kegyelméből szeretnénk igyekezni, hogy mindig munkába[n] legyünk. Az építkezés kollégiumunkat semmilyen körülmények között meg nem szégyeníti. [...] A gazdasági szolgálat is misszió, a benne végzett munka is missziói éberség.”²¹⁷

Az általános személyi-anyagi feszültségek felett a legnagyobb baj az a súlyos történelmi fejlemény volt, hogy politikai²¹⁸ döntések alapján a kollégium intézményeit egymás után leválasztották, államosították vagy bezárták, illetve az ingatlanvagyonot szekularizálták. Az 1949 és 1951 közötti évek, Koncz Sándor gazdasági választmányi

²¹⁵ SRKL [TIREL] K.d.I.23. A gazdasági választmány jegyzőkönyvei, 1949/50

²¹⁶ SRKL D/CL/85.374

²¹⁷ Uo.

²¹⁸ Lásd: 13. sz. Melléklet

elnökségének esztendei a kollégium történetének kifejezetten nehéz időszakát jelentették, s ő ezekben az időkben is jó sáfár akart és tudott lenni.

Az ingó- és ingatlanvagyon nagy része ez időben veszett el. A háború előtti 5100 kat. holdnyi földből az 1945. évi „földreform” után csupán „100 hold, illetve ennek megfelelő 7,5 hold gyümölcsös és 12,5 hold szőlő maradt meg”.²¹⁹ Koncz Sándornak nem sikerült elismertetnie azt a történelmi tényt, hogy a kisebb-nagyobb alapítványok mind más rendeltetéssel, önálló céllal bírnak, és végeredményében nem egy nagybirtokos tulajdonai, hanem több mint ezer szegénydiák, több intézet és intézmény létalapját jelentik. Így például erdőt egyáltalán nem tudott megtartani a kollégium, aminek az lett a következménye, hogy az iskolai díjak több mint 10%-át fűtőanyag beszerzésére kellett fordítani, sőt az alkalmazottak konvencióját is a volt főiskolai erdőkből kellett megvennie az elnöknek. Felbecsülhetetlen veszteséget jelentett az állatállomány – a közel 100 tehén, 1000 sertés, 1000 juh – és több mint 100 iga elvesztése; továbbá a teljes gazdasági berendezés és felszerelés, a sok vagon termés és több száz hektó bor elpusztulása vagy átadása is. Így oda jutott a közel ezer diák ellátását biztosítani hivatott köztartás, hogy nem volt tej; a húst, a zöldséget a piacon vagy a kereskedésben kellett beszerezniük.

Igen súlyosnak írta le a választmányi elnök az iskolában, internátusokban a háború alatt keletkezett épület- és berendezési károkat is. Még 1948-ban is előfordult, hogy földre tett szalmazsákokon aludtak a diákok, valamint voltak olyan tantermek és internátusi szobák, ahol az ablaküveg is hiányzott.²²⁰

Koncz Sándor gazdasági választmányi elnöksége első évében – ilyen viszonyok között is – aktív, gondos és több nagyobb költségvetésű munka folyt, mint például tetőjavítás, állagmegőrzés, ablakok cseréje, vízvezeték javítás, vendégszobák felújítása, villámhárító rendszer kialakítása, iskolakert rendezése, asztalosműhely létrehozása stb. A folytatódó szekularizáció, az egyre kedvezőtlenebbül változó politikai és egyházpolitikai döntések új, fájdalmas kihívásokat eredményeztek. Koncz Sándornak újabb ingatlanok „felajánlását” és átadását kellett végrehajtania. A korábban a várban kialakított, szépen berendezett leányinternátust már 1949 nyarán ki kellett költöztetnie.²²¹ A kollégium ekkor vesztette el a királyhegyi szőlőjét és a botkői szántóját, valamint haszonbérbe kellett adni a györgyarlói gyümölcsöst. Az anyagiaknál is nagyobb veszteség volt a kommunista politika

²¹⁹ Kollégiumi vegyes adatok 1947-1951. SRKL D/CL/85.374

²²⁰ Uo.

²²¹ SRKL [TIREL] K.d.I.23. A gazdasági választmány jegyzőkönyvei, 1949/1950

szalámitaktikája, amely újabb és újabb intézményeket tüntetett el. Fel kellett számolni a kollégium saját könyvkereskedését. 1950-ben államosították a kertészeti és szőlészeti középiskolát, amihez pedig nagy reményeket fűztek rövid működése során. Ez a sors várt hamarosan a tanítóképző intézetre, majd a györgytarlói iskolára is.²²²

A veszteségek mellett, az ismétlődő támadások ellenére Koncz Sándor nem hátrált meg és nem adta fel reményét, hogy bár megcsonkítva, de megmarad Patak, mert missziós küldetése van Istentől. Rendíthetetlen hite adott erőt számára munkája folytatásához, és másokat is buzdítani akart megvallott bizodalmaival. 1950-ig sokszor és sokféleképpen, de mindig ugyanarról beszélt: az isteni gondviselésről.

„Nem hiába élünk benne a materialista korszakban, az iskola élete is sokszor [...] az anyagi ügyekre van kihegyezve. A g.v. asztalát nem egyszer körülveszi a harsogó és nagyra tátott száj: az Igény. Mellette ül a részben felelősségteljes, részben aggodalmas, de majdnem mindig feketeképű Gond. A Várható Bevétel pocakos hasa az Igénynek stílust ad, a Gondnak pedig rózsaszín határt szab. A Tényleges Kiadás mord realitása azonban lefejezi az Igényt és magasra soványítja a Gond amúgy is hosszú-vékony nyakát. Ezek között a nagyhatalmak között a g.v. elnök csupán apró mendikáns. [...] Kisfiú, de bírja a sarat, ázik, de derűsen látja a nehéz kérdéseket. Azért nem mond le, mert senki kedvéért nem hajlandó lemondásdit játszani. Nehéz időkben őt csak elcsapni lehet, pedig a g.v.-hez akkor sem ragaszkodott, amikor – akarata ellenére – odakerült. Az a fontos, hogy nagy ijedségek között, amikor meredten figyel a diákság, összeszalad a tanári kar, gondolkodik az esperesi értekezlet, felelősségteljesen mérlegel a hálás szívvel fogadott kerületi bizottság, nélkülünk, de rólunk tárgyal pénzügyi dolgokban illetékes konventi és miniszteriális szerv, mindig legyen elég humorunk, mely ebből a hitből táplálkozik: az Úr gondot visel.”²²³

Még 1950-ben, az egyre csak fokozódó negatív eseménysorozatokat megélve is tudott optimista lenni. Azt kutatta, milyen jót hozhat ki Isten a rosszból.

„E vagyoni összezsugorodás arra figyelmeztet bennünket, hogy jobban utánanézzünk centralisabb dolgainknak. A sok időt és energiát igénybe vevő külterjesség helyett a felszabaduló időt és erőket a belterjességre fordítsuk. A kollégium gazdasági leépítését így missziói lehetőségnek foghatjuk fel. Sok bizottsággal sok gyűlés és elfoglaltság is megszűnik. Háttha így jobb pedagógusok leszünk majd?! [...] Jelentésemet az anyagi szegénység, de a lelki biztonság adminisztrációjának azzal a ragyogó derűjével fejezem be, hogy amikor az Úr

²²² SRKL [TIREL] K.d.I.24. A gazdasági választmány jegyzőkönyvei, 1950/51

²²³ Jelentés (1950. november 23.) SRKL D/CL/85.374

Jézus Krisztus a háborgó tengeren süllyedező Péter felé kezét kinyújtja és őt megragadja, Péter megmarad.”²²⁴

Év végi elnöki jelentésében – bár egyre sűrűsödtek a „vihارفelhők a pataki teológia egén”²²⁵ – ugyanezzel a hanggal és ugyanezekkel a hangsúlyokkal találkozunk.

„Bár humoros korszakokra osztani egy nem egészen másfél esztendő gazdasági választmányi elnöki működést, mégis hadd osszuk két korszakra. Az elmúlt zárszámadási év az újjáépítés korszaka volt igen sok bajjal, nyűglődéssel, harccal, fáradtsággal, de szépségekkel is járt. A most következő korszak a megélhetés és testvéri segítség korszaka, melyben úgy látszik, mindaz megvan, ami az újjáépítésben volt, kivéve a szépséget. [...] Jelentésemet hadd zárjam azzal, hogy az egész elhangzott jelentés indokolja azt a kijelentésemet, hogy a kilátásaink jók. Jók azért, mert a legnagyobb kilátás az Isten felé nézést biztosítja. Mert Isten felé nézünk, ezért láthatjuk azt, hogy Isten eddig élni engedett, és ezután is élni hagy. [...] ... mindig érdemes a tövisbe rózsát oltani, mert ezzel lesz szebbé a föld. [...] A múlt anyagi lehetőségeit nem sajnáljuk. A testvéri segítség szolgálatában, a kollégiumi sáfárság megnyíló lehetőségeiben, a gyülekezeti alapítványok reális hitében új utak nyílnak. Isten az új utakat megújult emberekkel fogja benépesíteni.”²²⁶

1951 nyarán azonban elveszett a teológia is. Koncz Sándornak alig volt ideje szomorkodni felette, hiszen rengeteg feladata adódott ebből eredően: menteni és menekíteni akart minden értéket, minden lehetségest. Hosszú küzdelem után végül ekkor államosították az akadémiai nyomdát is, még leszereléséről és elszállításáról is a gazdasági választmány elnökének kellett gondoskodnia. A teológia orgonájának korábban megkezdett felújítását előbb le kellett állítania, végül pedig át kellett adnia a hangszert a miskolc-martintelepi gyülekezetnek. Az akadémia berendezéseit, ingóságait – leltárba vételük után – ugyancsak át kellett adnia részben a budapesti, részben a debreceni intézményeknek. A teológia zongorája a kerületé lett, az úrvacsorai edényeket és a csónakokat a pataki gyülekezet kapta meg. A sokszorosító gépek is a debreceni teológiára kerültek.²²⁷

Évekkel később, egyik pataki prédikációjában, mint életének kataklizmájáról beszélt az ekkor bekövetkezett és megélt történésekről:

²²⁴ SRKL D/CL/85.374

²²⁵ Dienes Dénes: Vihارفelhők a pataki teológia egén az 1930-as években.
http://www.patakarchiv.hu/cariboost_files/vihارفelh.pdf (2011-08-23)

²²⁶ SRKL D/CL/85.374

²²⁷ SRKL [TIREL] K.d.I.25. A SRK gazdasági választmányának és gazdasági bizottságának jegyzőkönyvei, 1951/1952

„Az alatt a pár éves tanári szolgálat alatt, mikor igyekeztem visszaadni valamit a Kollégiumnak abból, amit nekem adott, egymillió forintot megközelítő renoválási, újítási munkák alatt a Vártól kezdve a bálványosi birtokon és györgyarlói tisztilakon át [a] képzőig, internátusokig, theológiáig és gimnáziumig nekem kellett átadni mindent – másnak. Ki kellett szedetni a kovácsoltvas csilláros kisáhíttatterem padjait. Elvitetni Hotykára a nagyimatermét. Leszereltetni az orgonákat.”²²⁸

Az elnök az ingóságok mentésén túl nagy figyelmet fordított a pénzügyekre is. A legnehezebb években is több alkalommal fizetett szociális segélyeket a kollégiumi dolgozók gyermekei számára. Emelte mind a tanárok, mind a kollégiumi alkalmazottak fizetését. Még 1951-ben is juttatott minden alkalmazottnak „szociális adományt”²²⁹ az ún. szuplikációs jövedelemből.²³⁰

Nem lehetett mindezt másképp végigélni, végig dolgozni, csak „hittel és humorral”,²³¹ mint életének több más küzdelmes időszakát is:

„A nyár legnagyobb eseménye gazdasági szempontból is a theológiának az idők viharos járása következtében való beomlása és a beszakadt hely fölé a feltámadás reményében való hantemelés. [...] ... ezekben a hetekben és napokban a kollégiumon belül azt hiszem, mindent rosszul csinálunk, mert vannak korszakok, amikor jól csinálnunk nem sok mindent lehet. [...] ... szívet szakítóan átéltük azt, hogy theológiánkkal együtt kollégiumunk és kerületünk lelkét megölték. [...] Most a kollégiumból vissza kell térni a templomba. A templom – a temetésen kívül – az egyház életmegnyilvánulásainak egyetlen mai helye. [...] Az Újtestamentumban különösen szeretem azokat a görög szavakat, amelyek hehezettel kezdődnek. A hehezet a magyar nyelvben a h betű. Újonnan alakuló életünket két hehezetes szóban foglaljuk össze: ez a hit és humor. Bibliai hittel és kierkegaardi humorral nézünk Isten könyörülete felé.”²³²

Koncz Sándor – az események ilyenén alakulása miatt – csak 1951. december 31-ig tölthette be gazdasági választmányi elnöki szolgálatát, hiszen addigra nemcsak munkahelye, a teológia szűnt meg, de a gazdasági választmány is befejezte működését. 1952 januárjában új tagokkal és új névvel jött létre a Gazdasági Bizottság Szabó Gyula kollégiumi igazgató

²²⁸ Igéihirdetés az 1935-ben Sárospatakon végzetek 20 éves lelkészi találkozóján; Av., 1955. szept. 7. (elhangzott: Sárospatakon, 1955. szept. 8-án). SRKNk An.3746

²²⁹ SRKL [TIREL] K.d.I.25. A SRK gazdasági választmányának és gazdasági bizottságának jegyzőkönyvei, 1951/1952

²³⁰ Uo.

²³¹ Sok helyen, pl.: Levél Vincze Józsefnek (Izsófalva); Sp., 1982. 10. 26. SRKL D/CLV/85.397, vagy: Koncz Sándor levele a Tiszáninnen Ref. Egyházkerület Elnökségének a Főjegyzői Hivatalon át; Av., 1960. nov. 17.

²³² SRKL D/CL/85.374

elnökletével. Az első üléseken még jelen volt Koncz Sándor is, hogy átadja utódjának a jegyzőkönyveket és a kasszát. Könyvvitele nemcsak pontos és precíz volt, de a lehető legtudatosabb is. Az 1951. évi zárszámadás 4.097.498,66 Ft bevételt és fillérre ugyanennyi kiadást mutatott. Az eredményszámlák 219.552,91 Ft nyereséget és ezzel hajszálla megegyező veszteséget jelöltek.²³³ Mindezt annak ellenére vagy éppen azért érte el, mert még jelentős kifizetéseket hajtott végre a teológia utolsó hónapjaiban. Ezen számok alapján jogos volt kijelentése a teológia bezárásával kapcsolatosan, amit a jegyzőkönyv így örökített meg:

„dr. Koncz Sándor volt gazdasági választmányi elnök megjegyzi, hogy a zárszámadási végső forgalmi eredmények, valamint az eredményszámlák összesítése szerint a teológiai akadémiának megszüntetése nem mondható anyagi indokkal kapcsolatban állónak.”²³⁴

A Gyűjteményeknek átengedett tekintélyes természetbeni, raktári készletek (fa, szén stb.) mellett átadott a kerületnek kb. 120.000 Ft értéket, illetve készpénzt. A kerület úgy köszönte meg Koncz Sándornak ezt a maradvány összeget, hogy megígérte, új gyülekezete, ahová kerülni fog, 10.000 Ft segélyt kap majd aktuális beruházásaira.²³⁵ Közben a kerület Tiszavidéki Református Egyházkerület lett, s ő, illetve gyülekezete, az alsóvadászi egyházközség az ígért összeget soha nem kapta meg.

A pataki éveket összegezve, teológiai tanári, gazdasági vezetői és országos egyházi feladatait megismerve tökéletesen érthető egyik megfogalmazása ezekről az esztendőkről:

„Tanári, országos egyházi és kollégiumi gazdasági szolgálatom szinte erőmet meghaladó elfoglaltságot jelentett.”²³⁶

De érthető szolgatársai, kollégái, felettesei nagy meglepődöttsége is munkája iránt. Nagy Barna teológiai igazgató írta a kerület püspökének: „dr. Koncz Sándor kitűnő munkatárs”.²³⁷

Darányi Lajos főiskolai gondnok pedig így fogalmazott: „dr. Koncz Sándor úgy a sárospataki gyülekezetben, mint a környékben áldott szolgálatot végez, s képessége és készsége úgy kell, mint a kenyér.”²³⁸

²³³ Gazdasági Bizottság, 1952. jan. 22. SRKL [TIREL] K.d.I.25. A SRK gazdasági választmányának és gazdasági bizottságának jegyzőkönyvei, 1951/52

²³⁴ Uo.

²³⁵ Koncz Sándor: Tapasztalatok, benyomások a berekfürdői nyári tanfolyamról (1956. 09. 25.) SRKL D/CLI/85.378

²³⁶ Feljegyzés, melyet dr. Koncz Sándor református lelkipásztor készített az utóbbi éveknek személyével is kapcsolatos egyházi eseményeiről; Alsóvadász, 1958 januárja. SRKL D/CLI/85.378

²³⁷ SRKL D/CXLVII/85.357

²³⁸ Uo.

Ugyanő Koncz Sándor későbbi gyülekezete előtt a pataki szolgálatokról megemlékezve így fogalmazott: „Köszönjük, hogy a legtöbbet dolgoztál. A legfiatalabb, de igen sokszor a legbölcsebb voltál.”²³⁹

Mindeközben maga az alábbi hitvallást jegyezte le az eltelt nehéz évekről:

„Nagyobb bajt hoz Isten, hogy megértsük az első bajt. Isten olyan ügyekkel menti meg embereit, amibe bele lehet pusztulni. [...] A szenvedés nem tesz hívóvé. De aki ekkor Istenre hallgat, nagy titkokat tanul meg.”²⁴⁰

3. 3. „... Isten kijelentése nem azért van, nem azért íródott le és ma sem azért prédikáltatik, hogy a szocializmust megteremtse”²⁴¹ – a rendszeres teológus gondolatai a hatalomról és a baloldali államrendről

1947 márciusa és 1950 februárja között Ortutay Gyula volt a kultuszminiszter, akit Koncz Sándor már korábbról ismert. Még pataki faluszeminarista korában, az 1934/35-ös tanévben járt Szegeden, hogy tanulmányozza az ottani egyetemisták falumunkáját, s itt találkozott először a magyar folklórkutatással foglalkozó Ortutayval. 1947-ben a miniszter több alkalommal is járt Patakon, és tájékoztatta a teológiai tanárokat, mint személyes ismerőseit, barátait arról, hogy a kormány²⁴² az iskolák államosításával együtt valamilyen egyezség megkötését is tervezi az egyházakkal. Ezen „egyezkedés hivatalos, nem hivatalos kimunkálásához a pataki teológiai tanárok segítségét”²⁴³ kérte. Így lett szerepe közvetetten Koncz Sándornak is az *Egyezmény* létrejöttében. Maga ezeket jegyezte fel utólag:

„Ezek az alapokon nekem nem volt nehéz vele [Ortutayval] beszélnem, ha Pestre mentem. [...] Velem üzent Ravasznak: mindenképpen reméli, hogy kulturáltságából következő, eddig tapasztalt rugalmasságával segítségére lesz az egyezkedő tárgyalásokban. Ortutay érintette még, hogy az egyezkedő tárgyalásokban a kormány a magyar felekezetek között demokratikus hagyományainál fogva a református egyházat tartja alkalmasnak arra, hogy talán elsőként vele kezdjen sikerre vezető megbeszéléseket.”²⁴⁴

A szociáldemokrata érzelmű és értékrendű Koncz Sándor eleinte komolyan bízott a valódi megegyezés lehetőségében, a koalíciós kormány politikájában, az egyházak számára a szabad működés biztosításában, sőt a vallás- és lelkiismereti szabadság jegyében a politika

²³⁹ ...miként a csillagok... Dr. Koncz Sándor emlékére. Szerk.: Dienes Dénes. Alsóvadász, 1993 38.

²⁴⁰ 1949. SRKL D/CLI/85.375

²⁴¹ Az evangélium szociális üzenete Előadás Debrecenben 1949. április 23-án. SRKL DCLVI/85.401

²⁴² Leginkább az MKP.

²⁴³ Közegyházi életünk sodrában. SRKL D/CLVII/85.405

²⁴⁴ Uo.

támogató attitűdjében is. 1948 áprilisában még ebben az értelemben is optimistán látta Patak lehetőségeit és új felelősségét:

„... az állam is igényli tőle, hogy a népi demokratikus nevelésben egy olyan tartalmat jelentő szint képviseljen, ami a magyar köztársaság [...] demokratikus közösségi nevelésében valami különleges, az államot Isten szempontjából szolgáló és ezért az állami nevelést módosító közösségi nevelési célt tűz ki egészen világosan maga elé úgy, hogy ez a közösségi nevelési cél a demokratikus közösségi nevelési célt lényeg szerint új tartalmat is kifejező színnel gazdagítsa. Azt kell tehát mondanunk, hogy a magyar állam, amelyik különleges célok szolgálatára egyházinak meghagyta ezt az iskolát [...] parancsolja, hogy kollégiumunknak a szekuláris nevelési célokon túlmenő nevelői feladata legyen.”²⁴⁵

Ugyanakkor a megegyezésre a szó eredeti értelmében, két egyenrangú és -jogú partner szerződéseként gondolt, és nem egyenlőtlen felek közötti diktátumként, vagy olyan áll- megállapodásként, amelyet az egyik fél nem is akar betartani.

Már 1947 novemberében egy sárospataki előadásában előrelátón és intőn szólt az egyházzal a formálódó viszonyok tükrében:

„A földi egyház mindig mártír. Örökké szenved. Sohasem diadalmas. Harcos. Reménykedő és megszegyenülő, boldogtalan és botladozó, botránkoztató és mégis nyugalmat adó, szegletkő és fundamentum. Krisztus valóságos teste. [...] A földi egyház az eschatológia megteljesedésében valóságos[an] Krisztusnak a jegyese. Tehát nem züllhet bémunkás szolgálóleánnyá,²⁴⁶ sem pedig igaztalan érdekeket kiszolgáló vagy a Szentírás nagy parancsait megtaposó ágyassá.”²⁴⁷

Miután 1948 áprilisában Ravasz László lemondani kényszerült konventi és zsinati lelkészi elnöki tisztéről, majd május 11-én a püspöki méltóságról is, Révész Imre²⁴⁸ személye került az események előterébe. Koncz Sándor ismerte a tiszántúli püspököt is, sőt beszélgetéseket is folytatott vele az *Egyezményről* és az aktuális politikai-egyházpolitikai változásokról. Koncz Sándor maga is egyetértett a Zsinat 1948. április 30-i álláspontjával, amely szerint a református egyház kész tárgyalni az állammal az egyház és állam viszonyának rendezéséről.²⁴⁹

²⁴⁵ Kollégiumunk nevelői feladata (1948. április 15.) SRKL DCLVI/85.401

²⁴⁶ Koncz Sándor kiemelése.

²⁴⁷ Az egyház. Sárospataki konferencia; Sp., 1947. nov. 12-15. SRKNk An. 5730

²⁴⁸ Az Egyetemes Konvent és a Zsinat addigi alelnöke, Ravasz László lemondása után ideiglenes elnöke.

²⁴⁹ Közegyházi életünk sodrában. SRKL D/CLVII/85.405

1948 szeptemberében Monoron, az Országos Református Missziói Munkaközösség összejövetelén zajlott beszélgetésük során „Révész határozottan leszögezte, hogy ő a legjobb hiszemben magáévá tette az állam szándékát. Azt, hogy az egyházakkal, egyházunkkal tartós, hosszú időre tekintő, időtálló egyezményt kell kötni, mely világosan biztosítja az egyház és állam békés, nyugodt, kölcsönösen megértő, megbecsülő, sőt támogató jó viszonyát. [...] Révész elfogadta azt az állami akaratot, hogy a hazánkban kialakult iskolarendszert az államosítással egységesíteni lehet.”²⁵⁰

Koncz Sándor számára azonban a tárgyalások előrehaladtával, illetve az egyházat és egyes egyháziakat érő erősödő támadások láttán kiderült, hogy valójában nem a kormány és nem a kultuszminiszter a tárgyalási partner, hanem Rákosi „aki ekkor már a mindenhatóság látszatában, lényegében tetszelgett.”²⁵¹

„Amikor egyházunk a kultuskormányval tárgyal, tulajdonképpen a mögöttes Rákosival van dolga, és az ő személyében az egyre rafináltabban jelentkező túlzó kommunista baloldallal. Az egyezmény sorsa nem a kormánytól, hanem ettől a sztalinista szélsőségtől függ”²⁵² – írta lényeglátón 1982-es memoárjában.

Mire 1948. október 7-én Révész Imre és Balogh Jenő aláírták az *Egyezményt*, Koncz Sándor véleménye egészen megváltozott:

„Az egyház igényeit lefaragó, >>egyetértő párbeszédben<< nagyon kilógott az >>aprókat, nagyokat rúgó lóláb<<. Az állam az egyezmény ürügyén elvárja, hogy az egyház az állam támogatója, egyenesen kiszolgálója legyen.”²⁵³

Koncz Sándor a szélsőbaloldali kommunista politikát és változásokat helytelenítette, sőt elítélte, de a demokratikus, mérsékelt baloldali, európai szociáldemokrata értékrendet továbbra is vállalta, helyeselte.

Az egyik, 1949 tavaszán Debrecenben tartott előadásában azt a meggyőződését hangsúlyozta, miszerint a társadalmi, vagyoni igazságtalanságokat elutasítja, ugyanakkor egyértelműen megfogalmazta kárhoztató véleményét a kialakult új politikai rendszer antiklerikalizmusáról és ateizmusáról. Azt vallotta, hogy az istentelen világi hatalom regnálását az egyház hibái, hiányosságai, bűnei miatt engedi meg Isten, sőt általa viszi végbe szándékait. Mindezek mellett egyértelműen elítélte az egyháznak azt a hajlandóságát és

²⁵⁰ Uo.

²⁵¹ Uo.

²⁵² Uo.

²⁵³ Uo.

erősödő gyakorlatát, hogy Isten Igéjével támasztja alá, magyarázza, igazolja a bekövetkezett változásokat.²⁵⁴

„...világosan kell látnunk, hogy Isten kijelentése nem azért van, nem azért íródott le és ma sem azért prédikáltatik, hogy a szocializmust megteremtse. Még csak nem is azért, hogy elősegítse a szocializmus születését. Nem is azért, hogy igazolja azt. Még kevésbé, hogy kiszolgálja a szocializmus elveit. Hogy ezek mellett propaganda eszköz lehessen. [...] Az evangélium szociális üzenetét tehát egészen konkrétan csak úgy érthetjük, hogy ez a szociális üzenet egyedül a gyülekezetben szólalhat meg.”²⁵⁵

A fordulat évétől kezdődően a rendszeres teológus Koncz Sándor gyakran hangsúlyozta azt a különösképpen is a református dogmatikához kötődő hitigazságot, mely Isten szuverenitásáról tanít, arról, hogy az ő hatalma nem csak a jó dolgokra terjed ki, hanem minden eseményre, így a rosszra is, és hogy Isten erkölcsi akaratával ellentétes történetekben is az ő szuverén akaratát teljesedik be. Szintén kompetens módon szólt egyre gyakrabban a keresztyén embernek a hatalommal szembeni helyes, biblikus attitűdjéről, a hatalomnak való engedelmisség kálvini, – végső soron – páli értelmezéséről.

Dogmatikai megfogalmazásainak sorai között hiba lenne nem figyelni saját korának aktuális teológiai és egzisztenciális kérdéseire, illetve a Kijelentés-teológia képviselőjének ezekre adott, egyéni életében is megharcolt, személyesen elfogadott válaszaira.

A fenti gondolatoknak a folytatását találjuk *Misszió és teológia* című írásában, 1949 májusában.

„... Isten a világba két féket állított be. Az egyházat és az államot. Mindkettő Krisztus uralmi körén belül van. Ezen az uralmi körön belül az állam feladata az, hogy Isten liturgusa és diakónusa legyen. Az állam mindig Isten ügye körüli szolgálatot és funkciót teljesít. Az egyháznak ezt alapvető módon tudomásul kell vennie. Nem is teheti, hogy ne vegye tudomásul, hiszen az egyház benne él az államban.

Isten az államot igen gyakran felhasználja arra, hogy figyelmeztesse az egyházat a maga dolgára. A Biblia igen sok konkrét esete bizonyítja [...], hogy az államban Isten gyakran az egyház, tehát saját ügye érdekében kritikát, sőt ítéletet gyakorol a konkrét egyházi élet és annak népe fölött. Éppen ezért fontos az, hogy Isten szavát a megadott politikai és vallási helyzetből értse meg a hívő. Isten az államban mindig ad lehetőséget az Ő uralmának a szolgálatára és a bizonyágtételre. A Biblia tanulsága szerint nem volt olyan állam, amiben

²⁵⁴ Az evangélium szociális üzenete. Előadás Debrecenben, 1949. április 23-án. SRKL DCLVI/85.401

²⁵⁵ Uo. Az előadás hosszabb részletei a 14. sz. Mellékletben

helye ne lett volna az egyház prófétai szolgálatának. [...] A gyülekezetnek észre kell vennie Istennek az államon keresztül adott figyelmeztetését, és egyedül a saját dolga végzésére kell koncentrálnia minden felülről kapott erejét.”²⁵⁶

Egy budapesti előadásában is ezeket a teológiai tételeket fogalmazta meg, miközben közösségről és kollektivizmusról, gyülekezetről és államról, keresztyénségről és kommunizmusról beszélt.

Koncz Sándor mindenekelőtt leszögezi, hogy a közösség és a kollektivizmus fogalmak, tartalmak nem egyenlők. Ebből pedig az következik, hogy e kettő egymástól elválasztható, sőt szükséges is élesen elválasztani őket. A közösség nem más, mint a gyülekezetekben élő egyház, a kollektivizmust pedig egyfajta társadalmi kényszernek nevezi. Az egyház és a világ, az egyház és az állam egymástól elválasztandók, ugyanakkor mégis ezek feszültségéről és kikerülhetetlen egymásra utaltságáról is beszél. Az egyháznak köze van a világhoz, hiszen „e mögött is ott van Isten, mint teremő-megengedő faktor. [...] a kollektivizmust a liberális, individualista, kapitalista rendszerre támadó természetes, történeti, emberi visszahatásnak”²⁵⁷ nevezi. Olyan pozitív visszahatásnak tartja, amelyben egyfajta emberi rendteremtési kísérletet lát a kapitalista és individualista túlhajtás miatt eltorzult társadalomban. Meglátása szerint közösség és kollektivizmus ott válnak szét, ahol a kollektivizmus elhatárolja magát a közösségtől, vagyis Isten uralmától. A kollektivizmusban nincs tekintélye semmi isteninek, tehát az egyház nem tarthatja szentnek, Istentől valónak a kollektivizmust, amely egyébiránt nem is igényli ezt, tehát az egyház feleslegesen teszi, ha ezt hirdeti. Ugyanakkor a közösség, a gyülekezet sem nevezhető kollektívnek, mint ahogyan „... a szocialista paradicsomot sem lehet a mennyek országával egynek tartani. Még csak nem is előképe amannak. Bár Isten diktatúrája és a proletárdiktatúra között is van valami összefüggés: az egyeduralmi igényben, de a különbség abban adódik, hogy az előbbi igénye Istennél jog. Mert Isten diktatúrája az írás nyelvén így hangzik: Isten minden mindenkben.”²⁵⁸ Egyház és világ, azaz minden Isten szuverenitása alatt áll.

És erről a „radikális történetiszemléletéről”²⁵⁹ olvashatunk 1950-ben megjelent dolgozatában is.

²⁵⁶ Koncz Sándor: Misszió és teológia. Ref.Gyül. I. évf. 3. sz. 1949. május, 75-76.

²⁵⁷ Község és kollektivizmus (Budapest, 1950. április 14.) SRKL DCLVI/85.401

²⁵⁸ Uo.

²⁵⁹ Koncz Sándor: Nem légüres térben. RE 2. évf. 8. sz. (1950. április 15.) 1.

„Az egyház nem légüres térben él. [...] ... a Biblia tanítása alapján a történeti események beletartoznak Isten üdvtervébe. [...] A Szentírásban érvényesülő üdvtörténeti szempont minket a világeseményekre nézve radikális történet szemléletre tanít. Nem az történik, amit esetleg várunk vagy akarunk, hanem amit Isten akar és jóváhagy. Nem a mi tetszésünk motiválja az eseményeket, hanem Isten jótetszése engedi meg azokat. Isten a dirigens, Aki az Írást mai történeti eseményekben magyarázza. Az újszövetségi korhoz hasonló korban élünk. Azt jelenti ez, hogy századokon keresztül homályosan maradt bibliai Igék ma megvilágosodnak. Isten nagyon erőteljesen magyarázza nekünk azt, hogy semmiképpen sem maradhatunk meg régi bűneinkben.”²⁶⁰

Az a teológiai meggyőződése, hogy Isten az istentelen hatalmat is fel tudja használni terveinek megvalósításához, megjelenik *A keresztyén gyülekezet tagjainak részvétele az állami, politikai és társadalmi életben* című előadásában is, melyet a Missziói Munkaközösség Tanulmányi Csoportjának ülésén mondott el Budapesten, 1949 márciusában.

Csak a hívő ember képes bármilyen államot, annak társadalmi, politikai, jogi, gazdasági, kulturális berendezkedését isteni rendnek látni és elfogadni. Az állam azonban nem csupán ezen intézményes rendszereiben isteni rend, hanem a hatalom birtokosai, az egyes személyek is Isten hatalmának letéteményesei. A keresztyén ember akkor is így látja, amikor maga a hatalmasság ezt nem tudja, vagy egyenesen tagadja. Még ha nehéz is elfogadni, de az az evangéliumi tanítás, hogy az állammal vagy a hatalom egyes képviselőivel való magatartásunkban Pál apostolig, sőt Krisztusig kell megtérnünk. Az első lépés ebben az államhatalom uralmi jogának elismerése. Ez a lojalitás azonban nem gépies, nem vélemény nélküli, nem semmit észre nem vevő meghódolás, hanem olyan bibliai engedelmesség, amely felismeri, hogy „Isten az államilag rendezett világtörténetben dolgozik”.²⁶¹ A keresztyén ember azonban azt is tudhatja, hogy mindenféle államrend az időben létezik, azaz múlandó, Isten uralma azonban örökkévaló. Ez a tény pedig magában hordja az államrend ítéletét. Az Ó- és Újszövetség emberei maguk is különbözőképpen viszonyultak a világi hatalomhoz. Ismerünk a hatalommal szembeforduló prófétákat, ugyanakkor láthatunk „kollaboráns Dánieleket”²⁶² is, akik együttműködtek a saját népüket és egyházukat megdöntő állammal. Az

²⁶⁰ Uo.

²⁶¹ A keresztyén gyülekezet tagjainak részvétele az állami, politikai és társadalmi életben – előadás a Missziói Munkaközösség Tanulmányi Csoportjának Budapesten, a Kálvin téri egyházmegyei tanácstermében; 1949. március 25. SRKL D/CLVI/85.401

²⁶² Uo.

apostoli levelek üzenete azonban az, hogy Isten emberei válasszák inkább a megbékélés szolgálatát úgy, hogy csendes életet folytatnak, és ne lépjenek az ellenkezés útjára.

Az ideiglenes rendben, az államban a keresztyén ember mindig jövevény, nincs otthon abban. Éppen ezért is figyelik őket a többiek. „Azt figyelik rajtuk, hogy csakugyan van-e Isten? Valósággal lesik rajtuk azt, hogy látszik-e rajtuk, hogy nekik van Istenük.”²⁶³

A mindenkori politikai rendszerekben – 1949-ben tehát a megszilárduló Rákosi-korszakban is – komoly felelőssége van minden egyes keresztyén embernek. A gyülekezet egészének és egyes tagjainak is elől kell járniuk olyan cselekedetekben, az állam irányában is biblikus, helyes viszonyulásokban, melyekből az egyházon kívüliek is tisztán láthatják, hogy Isten valódi megoldásokat ad a hívő ember számára bármilyen érában.²⁶⁴

Koncz Sándor a Tit 3,1-7 alapján, egy 1951-ben tartott bibliatanulmányi előadásában is a hatalom igei értelmezéséről szólt, valamint a hatalomnak való engedelmesség keresztyén kötelességét fejtegette.

A világban lévő alárendeltségi viszonyokban magától értetődő, senki által meg nem kérdőjelezhető, hogy a hatóságnak, a felsőbbbségnek engedelmeskedni kell. Meglehet azonban, hogy a keresztyének számára ez a parancs több szempontból is igazságtalanság. Megeshet, hogy az állam egy vélelmezett igazság érdekében, arra hivatkozva sok jogtalanságot és törvényteleniséget követ el. Megtörténhet az is, „hogy a jót bünteti és a gonoszt jutalmazza”.²⁶⁵ Lehetséges, hogy sok szempontból igazolt lenne az ilyen hatalommal való szembeszegülés és a lázadás. Ezek a magatartásformák azonban a keresztyén ember számára bünt jelentenek, az „önuraság”²⁶⁶ bűnét. Mert a hatalom mindezek ellenére is, minden esetben Isten meghatalmazottja. A keresztyén ember tehát nem veszélyezteti Isten delegáltját, nem áll ellen neki, nem ellenkezik, nem támadja. Éppen ellenkezőleg: támogatja, mert a kormányzat – Isten képviselőjében – akár jót, akár rosszat tesz a keresztyén embernek, mindenképpen a rendet akarja megteremteni, megszilárdítani. Ahogyan Pál is tanítja, a hívő mindenben engedelmeskedik, de csak a jót cselekszi. Persze, a hatóság is köteles lenne csak a jót tenni. Ebben az esetben lehet hiteles képviselője Istennek. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy „az állam nem automata a jóra”.²⁶⁷ Az állam éppen az Istentől kapott hatalomból eredően annyira szabad, hogy amikor köteles csak a jót cselekedni, ugyanakkor választhatja a rosszat is. Isten

²⁶³ Uo.

²⁶⁴ Koncz Sándor: Misszió és teológia. Ref.Gyül. I. évf. 3. sz. 1949. május, 75-76.

²⁶⁵ Tit 3,1-7 Bibliatanulmány, Budapest, 1951. SRKL D/CLVI/85.401

²⁶⁶ Uo.

²⁶⁷ Uo.

a jóra hatalmazza fel, a rosszat pedig megengedi neki. Mindebben benne van az az alázatosságra intő tény is a keresztyének számára, hogy nemcsak ők képesek jóra a világban. Más is, még a pogány állam is cselekedhet jót. És a keresztyéneknek el kell ismerniük a nem keresztyén állam által véghezvitt jót, mi több, támogatniuk is kell azt. Ugyanakkor megfogalmazza azt is, hogy bármilyen legyen a hatalom, „a keresztyén ember nem pályázik mártírságra, de ha Isten mártírrá teszi, az elől nem térhet ki.”²⁶⁸

Koncz Sándornak erre a hitvallására megkerülhetetlen lesz visszatérni a dolgozat végén, amikor egészében megismertük földi életútját.

Valamikor 1951-55 között a *Római levél* 13, 5-7 alapján újra így írt az állam és egyház relációjáról:

Isten az anarchia ellen engedélyezi az államhatalmat, így a polgári hatalom Istentől függ, s annak gondviselője is Isten. De Isten felette van annak. Isten autoritása a legtöbb. Ezekből következik, hogy az állam az egyházat csak védheti, nem ellenőrizheti. Az állam – mert a jóra rendeltetett – nem üldözheti a keresztyénséget, s általában nem gyakorolhat lelkiismereti kényszert, sőt az államnak védenie kell az általános emberi jogokat. A keresztyén embernek van felelőssége abban, hogy az állam Isten akarata szerint való legyen – Isten szolgálatára és az alattvalók javára. A fennálló államrendet a keresztyénség nem megdönteni akarja, sőt támogatja, mert érti, hogy az állam ugyanabban foglalatatoskodik, mint az egyház, csak más vonatkozásban. Az állam úgy szolgálja Isten rendjét, hogy az alattvalóinak földi jót akar. Ennek érdekében pedig használhatja a törvényt, a büntetést, a megfélemlítés eszközeit is.²⁶⁹

3. 4. „... úgy jártam mindezzel, mint a fa, amit valóságosan derékban törnek el...”²⁷⁰ – A teológia bezárásának következményei Koncz Sándor életében

Koncz Sándor 1953 nyarán fogalmazott így – Péter János püspökkel való egyik tárgyalása alkalmával – személyes életéről és egész munkássága helyzetéről, a teológia bezárása után. Valóban, az addig szépen ívelő tudományos és közegyházi pályája egyszerre derékba tört, addigi előmenetelei visszájára fordultak, szolgálati lehetőségei egészen beszűkültek.

²⁶⁸ Uo.

²⁶⁹ Rm 13, 5-7. SRKL D/CLI/85.376

²⁷⁰ Péter Jánossal való beszélgetése; Debrecen, 1953. 07. 25. SRKL D/CLI/85.376

Az „egyházzsugorítás” kommunista programjának megfelelően – politikai nyomásra – az Egyetemes Konvent 1951 júliusában határozatot hozott „a teológiák összevonásáról”,²⁷¹ ami gyakorlatilag a sárospataki és a pápai teológiák erőszakos megszüntetését jelentette. A konventi elnökség tájékoztatta az akadémia tanári karát, hogy az intézmény bezárása után választhatják a nyugdíjba vonulást, a gyülekezeti lelkipásztorságot vagy taníthatnak másik teológián. A pataki professzorok mindegyike továbbra is a tanítói szolgálatban kívánt elhelyezkedni.²⁷²

Ugyan a pataki és a pápai teológiák megszüntetésekor az egyházi vezetők többször is kijelentették, hogy az itt tanító tanárok beosztást nyernek majd a megmaradó akadémiákra, erre általában nem került sor, bár lehetőség éppen kínálkozott volna, hiszen ekkor kezdtek alkalmazni tanársegédeket, tudományos munkatársakat, óraadókat a pesti és debreceni intézményekben. Ezekről az évektől kezdődően azonban már nem is írtak ki nyilvános pályázatokat a státuszokra, „nehogy a tudományos fokozatokkal is rendelkezők zavarhassák az előzőleg kiszemeltek vizeit”²⁷³ – tapasztalta csalódottan Koncz Sándor.

1951 nyarán az volt az első számú elképzelése, hogy a pesti vagy a debreceni teológia újszövetségi tanszékére kerülhet, amit az egyházvezetés eleinte látszólag támogatott is. Ha tanszéki állást egyelőre mégsem kaphatna, akkor óraadóként is az újszövetségi tudományterületen szeretett volna beosztást nyerni, esetleg egyéb órák ellátását is vállalta volna. Amennyiben a tanítás pillanatnyilag nem lehetséges, akkor tudományos munkát kér valamelyik egyházi könyvtárban vagy levéltárban, például a Magyar Protestáns Bibliográfia újszövetségi szakrészének összeállítását is szívesen végezte volna. 1952 márciusában ezeket a terveit közölte Péter János püspökkel, aki azonban már egészen más, vele kapcsolatos döntésről tájékoztatta, ti. hogy „ki kell menni gyülekezetbe”.²⁷⁴ Koncz Sándor elmondta a püspöknek, hogy ő nem idegenkedik a gyülekezeti szolgálattól, de nem érti, ez esetben miért nem mehet oda, ahová hívják, jelesül Diósgyőrbe, Nádházy Bertalan mellé,²⁷⁵ ahol egyelőre másodlelkészi állást ajánlottak neki. A debreceni püspök válasza erre mindössze annyi volt,

²⁷¹ Az Egyetemes Konvent állásfoglalása a teológiai akadémiák összevonásáról; 1951. július 25. SRKL P. 64. 1172/1951.

²⁷² SRKL D/CL/85.372

²⁷³ Koncz Sándor: Tapasztalatok, benyomások a berekfürdői nyári tanfolyamról; 1956. 09. 25. SRKL D/CLI/85.378

²⁷⁴ Feljegyzés. Péter Jánossal való beszélgetése Debrecenben, a püspöki hivatalban; 1952. 03. 12-én Vegyes dokumentumok, 1951-1955. SRKL D/CLI/85.376

²⁷⁵ 1951-ben Nádházy Bertalan borsodi esperes lett. Ez az egyházmegye lett éppen akkor az ország legnagyobb egyházmegyéje, 114 gyülekezettel. Mindez a lelkipásztornak a helyi gyülekezeti szolgálat mellett sok elfoglaltságot jelentett.

hogy „kisebb helyre kell mennie”.²⁷⁶ Koncz Sándor kérdésére, hogy miért van ez a „ledegradálás, hiszen neki nincs politikai bűne”,²⁷⁷ a püspök közölte, hogy a szankció nem neki szól, hanem „egész Sárospatak politikai megbélyegzés alatt áll”.²⁷⁸ A Szabad Európa Rádió ártott egész Sárospataknak, a „külföldi rádiózás”²⁷⁹ miatt nem kaphat újabb tanári állást. Noha Koncz Sándornak addig tudomása sem volt ilyen tevékenységről, Péter János figyelmeztette továbbá arra nézve, hogy a „tanítói szolgálattól való megválás”²⁸⁰ még nagyobb próbája miatt gondolja át debreceni előadásainak befejezését is. A püspök véleménye szerint Isten próbája rá nézve most az, hogy gyülekezetbe kell mennie, ugyanakkor vizsga is számára. Kitűnő származása mellett most bizonyosságát adhatja annak, hogy érti is az időket, és hajlandó tanulni. Ez esetben majd újra lehet tanár.²⁸¹

Az egyházkormányzat ilyen állásfoglalása szerint a pataki professzorok legtöbbször nézve a tanári munka reményei elszálltak, s egyre inkább a gyülekezeti lelkesedés lehetőségeit kezdték keresni, ami ugyancsak tele volt nehézségekkel. A politika (és egyházpolitika) ezt is megnehezítette:

„A református egyház megyei vezetőjei (sic!) meg vannak szédülve, a Sárospatakról feleslegessé vált tanárokat parochiára akarják elhelyezni [...] nagyon szaladgálnak hozzám, hogy mit csináljanak velük, mivel Sárospatakot el kellett hagyniuk, mert ott már nincs életlehetőségük. Egész meg vannak most ijedve, hogy mit csináljanak most ezekkel a tanárokkal, persze ők minden fasisztát Miskolc közelében akarnak elhelyezni, amit a szerveink nem fogadnak el. Azért járnak folyton hozzám. Egy kicsit meg van nehezítve a munkájuk...”²⁸² – jelentette az ÁEH megyei illetékese is.

Ebben az időben *Az Út* szerkesztősége²⁸³ egy cikksorozat írására kérte fel Koncz Sándort, melyben azt várták tőle, hogy ítélje el a sárospataki lokálpatriotizmust, ami – véleményük szerint – helytelen sovinizmus, és rokonságot mutat a titoizmussal. Valósággal

²⁷⁶ Feljegyzés. Péter Jánossal való beszélgetése Debrecenben, a püspöki hivatalban; 1952. 03. 12-én. SRKL D/CLI/85.376

²⁷⁷ Uo.

²⁷⁸ Uo.

²⁷⁹ Uo. Feltehetően a Szabad Európa Rádióban foglalkozhattak Sárospatak kérdésével, ami kínos lehetett az egyházvezetésnek.

²⁸⁰ Uo.

²⁸¹ Uo.

²⁸² Ficsor János egyházügyi megyei megbízott jelentése; Miskolc, 1952. 09. 02. B-A-Z M. Lt. XXIII-2d 00394/1952

²⁸³ Fekete Sándor esperes, felelős szerkesztő, Kádár Imre teológiai tanár és Finta István. Feljegyzés, melyet dr. Koncz Sándor református lelképásztor készített az utóbbi éveknek személyével is kapcsolatos egyházi eseményeiről; Alsóvadász, 1958 januárja. SRKL D/CLI/85.378. Lásd még: Bojtor... 71.

megzsarolták: ha vállalja, garantáltan nagyívű karriert futhat be,²⁸⁴ „nem igen szűnik meg a kerület”,²⁸⁵ ő pedig püspök is lehet, hiszen Tiszáninnen jelentős iparvidék, Koncz Sándor pedig proletár származása alapján jó káder lehetett volna. Ő azonban „egyházilag tisztázatlan politikai jellegű sorozatnak”²⁸⁶ ítélte a megkeresést, és lelkiismereti okok miatt nem vállalta a cikk megírását.²⁸⁷

Ezt követően Bereczky Albert is közölte vele: arra van „ítélve”,²⁸⁸ hogy falun legyen lelkipásztor. Koncz Sándor tudomásul vette azzal a megjegyzéssel, hogy nem tekinti ítéletnek a falusi szolgálatot, mint ahogy a lelkészi kar háromnegyed része sem, akik falusi gyülekezetekben szolgálnak.²⁸⁹

Kiss Roland, dunamelléki főgondnok, konventi világi elnök korábbi személyes ellentéteik miatt azt is kérte Farkas Elek esperestől, hogy Koncz Sándor – a minél hathatósabb elszigetelése érdekében – olyan gyülekezetbe kerüljön, ahol a település legalább 6-7 km-re fekszik a vasúttól.²⁹⁰

A kerület megszüntetése utáni hónapokban Koncz Sándor minden téren nemkívánatos személyé vált.

1952. március 24-én táviratban értesítette a debreceni teológia dékánja, hogy már ne menjen órát tartani az intézménybe, másnap Péter János püspök expressz levélben újra felszólította:

„...helyesnek tartanám, ha bejelentened a debreceni Theológiai Akadémia dékánjánál, hogy magántanári előadásaid folytatásáról lemondasz.”²⁹¹

Koncz Sándor nem mondott le soha óráinak megtartásáról, nehogy általában vett lemondásnak minősítsék, de megértve az üzenetet, nem tartott ott több előadást. Feljegyzései szerint pedig igen sok hallgató iratkozott fel hozzá, kb. 120 teológus.²⁹² „A magas létszám tüntetésjellegűnek számíthatott...”²⁹³ a pataki akadémia bezárása ellen és Koncz Sándor

²⁸⁴ Bojtor... 71

²⁸⁵ Feljegyzés, melyet dr. Koncz Sándor református lelkipásztor készített az utóbbi éveknek személyével is kapcsolatos egyházi eseményeiről; Alsóvadász, 1958 januárja. SRKL D/CLI/85.378

²⁸⁶ Uo.

²⁸⁷ Uo.

²⁸⁸ Uo.

²⁸⁹ Feljegyzés a diósgyőr-vasgyári gyülekezetbe való lelkipásztori meghívásomról. SRKL D/CLI/85.376

²⁹⁰ Koncz Sándor: Tapasztalatok, benyomások a berekfürdői nyári tanfolyamról. Levél a gönci esperesi hivatalnak; 1956. 09. 25. SRKL D/CLI/85.378; Lásd még ehhez: Dienes Dénes: Koncz Sándor Alsóvadászon. SRL, 1993. okt. XLVI. évf. 2-3. sz. 21.

²⁹¹ Péter János levele Koncz Sándornak; Debrecen, 1952. 03. 24. Vegyes dokumentumok, 1951-1955. SRKL D/CLI/85.376

²⁹² Koncz Sándor: Tapasztalatok, benyomások a berekfürdői nyári tanfolyamról. Levél a gönci esperesi hivatalnak; 1956. 09. 25. SRKL D/CLI/85.378. Máshol 180 hallgatót számszerűsít. Lásd: Vegyes dokumentumok, 1951-1955 SRKL D/CLI/85.376

²⁹³ Vegyes dokumentumok, 1951-1955. SRKL D/CLI/85.376

személye mellett, annál is inkább, mert a többi választható tárgyra nem sokan jelentkeztek. Az ő csoportja után a legmagasabb létszám 8 fő volt.²⁹⁴

A pataki teológia bezárásának tényét nem csak a tanári kar, de a diákság sem fogadta el. Bár 1951 őszén nagyobb részük Debrecenben, kisebb csoportjuk Budapesten folytatta tanulmányait, október 22-én²⁹⁵ a debreceniek egy népes csapata visszatért Patakra. Az ún. exodus október 24-ig tartott. Időtartamánál és résztvevőinek számánál sokszorosan nagyobb volt a jelentősége. Az a kálvini teológia fedezhető fel mögötte, hogy mindenekelőtt Istenre kell hallgatni, „csak Ő utána vagyunk alávetve azoknak az embereknek, akiknek hatalmuk van felettünk, de csak Őbenne. Ha valamit Ő ellene parancsolnának, ne vegyük figyelembe. És ilyenkor azzal a méltósággal se törődünk, amellyel a felsőbbség fel van ékesítve, mert semmi méltatlanság nem éri azt, amikor meghajlik Isten egyedülálló és igazán legfőbb hatalma előtt.”²⁹⁶ Ezzel azonosulhatott Koncz Sándor is, amikor bátran és örömmel vállalta, hogy reggelenként prédikál a Debrecenből visszatért teológusoknak. E szolgálatait által is „igen sokan megerősödtek, megújultak a hitben.”²⁹⁷ A teológiához való erős ragaszkodást aztán a felsőbbség keményen megbüntette úgy a diákok, mint a tanárok esetében, sőt a lelkészképzőéhez ragaszkodó kerületet is megszüntették 1952. január 1-jével.

Bartha Tibor még 1980-ban is arról beszélt Sárospatakon, hogy az egyházkormányzat 1951-ben a teológia likvidálásával jó döntést hozott. Koncz Sándor, aki mindvégig bírálta a centralizációt, most is kitartott több évtizedes meggyőződése mellett, és a püspök állásfoglalását újra úgy kommentálta, hogy a megszüntetés adminisztratív jellegű volt, és bár 1951 óta sok adminisztratív hibát felszámolt már az egyházvezetés, a teológia bezárásának vétségét még nem.²⁹⁸

²⁹⁴ Uo.

²⁹⁵ A Sárospataki Református Teológiai Akadémia Tanári Karának jegyzőkönyvei, 1947-1951. SRKL D/CL/85.372

²⁹⁶ Kálvin János: Tanítás a keresztyén vallásra. A MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Bp., 1991. 304. (Institutio IV. 20, 32)

²⁹⁷ Bojtor... 91.

²⁹⁸ Bojtor... 84.

4. „HA ISTEN IDE TESZ, ITT KELL AZ IGÉT HIRDETNEM”²⁹⁹ –

AZ ALSÓVADÁSZI ÉVEK

4. 1. „... *miután az előnyösebbnek látszó lehetőségek nem bizonyultak járható útnak*”³⁰⁰ – Alsóvadászi helyettes lelkészség

A baloldali politikai fordulat után drasztikus intézkedéseket foganatosítottak az egyházak életében is. A korábbi egyházi vezetők elleni támadások hamarosan másokat is elértek, és módszeressé váltak. „A megoktatásra hajlamos, >>értelmes<<, hitbeli engedelmesség alapján, az egyházkormányzat és szocializmus előtt meghajló lelkipásztorokat promoteálták. Az >>éretlen<<, makacs pásztorokat diszkvalifikálták. Az abaúji, baranyai és szabolcsi egyházmegyékből – korabeli kifejezéssel – >>fegyházmegyék<< lettek, ahova lelkészeket >>deportáltak<<.”³⁰¹ Koncz Sándort az utóbbiak közé sorolták, így került 1952-ben egy északkelet-magyarországi kis faluba, a Miskolctól 25 kilométerre fekvő Alsóvadászra. Helyzetét kristálytisztán látta:

„...hogyan falusi lelkipásztorságba kerüljek, a magam részéről nem tartottam sérelmesnek. Könnyű szívvel tudomásul vettem a >>karrieristák<<, >>vonalasok<< és >>spiclik<< fővárosi és városi elhelyezését.”³⁰²

A kijelölt új abaúji állomás tehát tudatos, jól megfontolt egyházpolitikai döntés volt. A hely alkalmasnak tűnt a „deportálásra”³⁰³ földrajzi távolsága és infrastrukturális fejletlensége miatt; vasútállomás legközelebb valóban több mint hat kilométerre volt, Szikszón. Koncz Sándor egyházi felettesei azt gondolták, ez önmagában megakadályozza a gondolatok, eszmék áramlását, és a közegyházi, társadalmi kapcsolatok fenntartását. Alsóvadász

²⁹⁹ ...miként a csillagok... 52.

³⁰⁰ Felvillantások Alsóvadászárol (1982). SRKL D/CLV/85.397

³⁰¹ Bojtor... 40.

³⁰² Koncz Sándor: Tapasztalatok, benyomások a berekfürdői nyári tanfolyamról. Levél a gönci esperesi hivatalnak; 1956. 09. 25. SRKL D/CLI/85.378

³⁰³ Koncz Sándor többször fogalmazott így, pl. fegyelmijéhez írt jegyzeteiben: „Ma is feszélyez az, hogy Sárospatakról >>deportáltak<< falura!” Lásd: SRKL D/CXLVIII/85.362 vagy 1982-ben írt egyik levelében: „Mikor itt [ti. Patakon] megszüntette a Rákosi-rendszer ezt az intézményt, egy deportált faluba tettek, ami akkor büntetésnek volt szánva.” Lásd: Koncz Sándor levele Vályi Lászlónak Albertville-be, Franciaországba; 1982. október 26-án, Sárospatakon. SRKL D/CXLVII/85.359 stb.

Azt, hogy egyházpolitikai oka volt Alsóvadászra kerülésének, Karl Barth-nak írt egyik levelében (1956. május 14.) is megfogalmazta: „Darum bin ich hierher geraten, weil ich mit der Einstellung der Sárospatak Theologie und des Kollegiums nicht einverstanden habe und auch kann ich nicht die Ansichten über kirchliche Arbeit teilen, wie sie offiziell von unserer Kirchenobrigkeit geübt ist.” Lásd: SRKG D/CLI/85.377

ennélfogva, valamint jelentős kuláknak mondott lakossága miatt 1952-re már ún. kitelepítetteknek kijelölt falu volt.

„Alsóvadász, mint a szikszói állomástól 6 km-re levő és félig-meddig kuláknak minősített hely, kitelepítetteknek kijelölt falu. Soha egyszerre nem vett körül annyi ún. úriember, mint ott a templom előtt. Oda volt deportálva az egykori miniszterelnök fia: Bethlen András [...] Szendy Károly budapesti volt főpolgármester. Zdravec István valahai tábori püspök. És még mintegy 120 ezekhez hasonló, magas rangú tisztviselő vagy katonatiszt”³⁰⁴ – írta róla Koncz Sándor.

Az európai műveltségű tudós teológus 1952. augusztus 31-én³⁰⁵ helyettes lelkészként kezdte meg falusi lelkipásztorságát. Az egyházmegye esperese a következő év január 1-jével megüresedő lelkipásztori állásra való tekintettel is jelölte ki új szolgálati helyét.³⁰⁶

Koncz Sándor 1952. augusztus 31. előtt két alkalommal járt Alsóvadászon. Először 1951 novemberében³⁰⁷ egy kollégiumi szolgálat alkalmával, de arról az estéről csak kevés emléke maradt a településről és a gyülekezetről. Másodszor 1952. augusztus közepén látogatott el újra a faluba, miután nyilvánvalóvá vált, hogy oda fog kerülni. Miután belépett a templomudvar kőkerítésén, a látvány igencsak elborzasztotta és megrémítette:

„Az a közönséges érzés fogott el, hogy innen meg kell szökni. [...] Ezt azonban lelkemben rögtön legyőzte az az egyszerű engedelmesség, amivel eddigi változatos szolgálati helyeimre kerültem. Ha Isten ide tesz, itt kell az Igét hirdetnem. A kötelesség mélyebb, mint a benyomás!”³⁰⁸

Koncz Sándor az első benyomások, sőt minden hátrátétel, az összes körülmény ellenére sem tartotta büntetésnek azt, hogy falusi lelkipásztorként folytathatta szolgálatait:

„Úgy kerültem Alsóvadászra 1952-ben, hogy a sárospataki teológiai akadémia megszűnése után teológiai tanári jellegem érvényben tartásával, oda osztottak be helyettes lelkésznek, miután az előnyösebbnek látszó lehetőségek nem bizonyultak járható útnak. Egykori sárospataki faluszemináriumi munkásként, noha én városi ember, Miskolc-Diósgyőr vasgyári proletárivadékként születtem és nevelkedtem, a falura kerülést nem tartottam ítéletnek. Sőt!”³⁰⁹ – vallotta őszintén.

³⁰⁴ Felvillantások Alsóvadászárol (1982.) SRKL D/CLV/85.397

³⁰⁵ Presbiteri jk., 1953. 03. 28., Av. SRKL D/CLV/85.398

³⁰⁶ Presbiteri jk. 1953. 01. 01., Av. SRKL D/CLV/85.398

³⁰⁷ 1951. november 25-én, Pál apostol Európába érkezésének 1900 éves jubileuma alkalmából több szolgálatot végzett Szikszón, onnan vitték át Vadászra, hogy szolgáljon az istentiszteleten. Lásd: ...miként a csillagok... 51.

³⁰⁸ ...miként a csillagok... 52.

³⁰⁹ Felvillantások Alsóvadászárol (1982.) SRKL D/CLV/85.397

Szerves és szükséges folytatását látta ebben annak a sorozatnak, ami a Diósgyőr-Vasgyárból indult, átívelt Sárospatakon, elvezetett több európai nagyvárosba, Bázélbe, Glasgow-ba és a világváros Berlinbe, majd következett a magyar főváros, Budapest, aztán a székhely Marosvásárhely, újra Budapest és végül ismét, az általa „kollégiumi fővárosnak nevezett Sárospatak”.³¹⁰ Így aztán a „más-más minőségű főváros után”,³¹¹ élete logikus kiegészítőjének tartotta a falut.

„Nagyon örülök, életem kerektségéhez tartozik, hogy >>megmártottam cipőmet a falusi sárban<<³¹² – írta máshol ugyanerről.

Az abaúji falu helyzetéről, a Koncz Sándornak szánt kilátásokról sokat elárul első helyettesítő szolgálatra való megérkezésre: vonattal indult Patakról, amivel csak a felsőzsolcai állomásig tudott eljutni, ahonnan tovább, a hátralévő több mint 20 kilométert kerékpárral kellett megtennie, hogy hirdethesse Isten Igéjét.

4. 2. „Ahol megjelentél, oszlott a tudatlanság, eltűntek a romok, takarodott a piszok és a kosz”³¹³ – Koncz Sándor, a gyülekezet elöljárója

A vadásziak 1953. január 18-án választották meg a gyülekezet lelkipásztorának,³¹⁴ ami előtt Koncz Sándor maga intette és kérte „a presbitériumot, hogy a lelkészválasztást Isten Szent Lelkének imádságos segítségül hívásával komoly lelki ügygé tegye...”³¹⁵

A beiktatásra március 8-án került sor,³¹⁶ amely alkalomról a kerület püspöke és az egyházmegye esperese tüntetőleg távol maradtak, „nehogy kompromittálják magukat egy deklasszált professzorral”.³¹⁷ Így aztán Tóth Lajos felsődobszai lelkipásztor, egyházmegyei tanácsbíró iktatta be Koncz Sándort lelkészi hivatalába.

³¹⁰ Uo.

³¹¹ Uo.

³¹² Fegyelmihez jegyzetek, é.n. SRKL D/CXLVIII/85.362

³¹³ SRKL D/CLVII/85.405

³¹⁴ „Lelkészválasztási jegyzőkönyv, 1953. január 18. Készült Alsóvadászán, 1953. január 18-án tartott lelkészválasztó-községi ülésen.

Jelen vannak: Csabai István egyházmegyei lelkészi főjegyző, Juhász Pál kiskinizsi presbiter, mint egyházmegyei kiküldöttek, s gyülekezeti tagok mintegy 450-500.

Istentisztelet után Csabai István egyházmegyei kiküldött ismerteti és megmagyarázza a meghívási eljárásra vonatkozó törvényeket, és felhívja a választó gyülekezetet, hogy nyilatkozzék: kívánja-e a 32. § értelmében meghívottnak megnevezett dr. Koncz Sándor volt sárospataki teológiai tanár, lelkészjelölt meghívását?

A meghívás ellen senki sem nyilatkozott, s így az egyházmegyei küldöttség dr. Koncz Sándort meghívás útján megválasztott alsóvadászi lelkésznek jelenti ki.” Lásd: Lelkészválasztási jegyzőkönyv; Av., 1953. január 18. SRKL D/CLV/85.398

³¹⁵ Presbiteri jk.; Av., 1953. 01. 01. SRKL D/CLV/85.398

³¹⁶ Presbiteri jk., Av., 1953. 03. 28. SRKL D/CLV/85.398

³¹⁷ Bojtor... 108.

Az ünnepi istentiszteletet gyülekezeti díszközgyűlés követte, melyet Makkay Kálmán nyugalmazott lelkipásztor nyitott meg. Utána a gyülekezet kurátora és néhány tagja, majd a volt munkatársak nevében Darányi Lajos sárospataki lelkipásztor, a pataki kollégium volt gondnoka kapott szót. Őket követte az egykori tanítványok részéről Bárdos Zoltán, a pataki teológia az idő szerinti utolsó seniora, végül pedig a megjelent lelkészek üdvözölték a beiktatott új lelkipásztort.³¹⁸

A Koncz Sándort körülövező tiszteletet és szeretet jól illusztrálja, hogy valamivel több mint 1000 lélek vett részt az ünnepi alkalmon,³¹⁹ ami kimagaslóan nagy számot jelentett. „Ennyi népet a vadászaiak nemigen láttak még a templomukban.”³²⁰ Az alkalom ünnepélyességét tovább emelte az is, hogy a fél tizenegy-től fél kettő-ig tartó istentiszteleten az egész gyülekezet figyelmes szívvel, őszinte áhítattal volt jelen.³²¹ „Az arcokon komoly megilletődés volt és szíves tisztességtétel.”³²² Sőt, a délutáni, másfél órás istentiszteleten is részt vett a délelőtti teljes gyülekezet.

Ravasz László levélben köszöntötte Koncz Sándort beiktatása alkalmából: „Lélekben én is veletek leszek, és szívből kérek áldást reád és gyülekezedre. Az Úr segítse és fogadja el szolgálatodat!”³²³ – írta hajdani munkatársának.

Az egykori Tiszáninneri püspök, Enyedi Andor táviratban küldte el áldáskívánását, Zadravecz István, az Alsóvadászra deportált egykori római katolikus tábori püspök szintén üdvözlését küldte.³²⁴ Mind „levitézlettek”, ahogy fogalmazott Koncz Sándor, és sokat mondóan jegyezte fel, hogy „szolgáló püspök nem is üdvözölt egy se!”³²⁵

Hiányoztak mások is, az egykori tanítványok, akiknek sokkal inkább örült volna, mint a regnáló egyházvezetésnek, de maga kérte őket a távolmaradásra:³²⁶

„Nekem sokszor eszembe jutottak diákjaim. A debreceniek 14[-en] akartak jönni, kis kórussal. De le kellett őket erről intenem érthető okok miatt. Vannak, akik ezt is tüntetésnek

³¹⁸ Presbiteri jk., Av., 1953. 02. 21. SRKL D/CLV/85.398

³¹⁹ Feljegyzés az alsóvadászi gyülekezet utolsó 1,5 évéről (1954.) SRKL D/CLV/85.397

³²⁰ Presbiteri jk., Av., 1953. 03. 08. SRKL D/CLV/85.398

³²¹ Uo.

³²² Uo. Lásd még: ...miként a csillagok... 19.

³²³ Ravasz László levele. SRKL D/CLV/85.397

³²⁴ „...megjelent jó reggel a parókián Bethlen András (gróf), Bethlen István néhai miniszterelnök ide deportált fia, és tolmácsolta a faluban élő deportáltak szíves köszöntését. Azért itt – mint mondta -, mert ők a templomban nyilvánosan nem állhatnak ki, amit igen szívesen tennének. [...] Üdvözlése végén átadja a püspök úr szíves köszöntését is.” Lásd: ...miként a csillagok... 16-17.

³²⁵ ...miként a csillagok... 16-17.

³²⁶ Tíz volt pataki teológus Budapestről az I.Kor 15,58 szavaival, 29 egykori pataki diák Debrecenből a Jel 14,7-tel küldte el írásban köszöntését. Lásd: ...miként a csillagok... 60.

ítélték volna. [...] Budapestről sem hívtam diákjaimat, pontosan azért, amiért a debrecenieket le kellett beszélnem.”³²⁷

Koncz Sándor még a beiktatása után is több hónapon át, összességében tehát több mint egy évig „Sárospatakról, 127 km-re bejáró pap”³²⁸ volt, mivel a parókián továbbra is a nyugdíjas lelkészházas pár élt. Átmeneti otthona az egyik, templomközben élő készséges presbiter családjánál volt. A szikszói vagy a zsolcai állomásról Vadászra biciklizve sokszor elázott az esőben, vagy a sáros, poros út szennyezte be teljesen a ruháját. Ott váltott száraz, tiszta ruhát, és ők tették rendbe a következő szolgálatra a megázottat, a piszkosat.³²⁹

Végre 1953. november 29-én költözhetett Alsóvadászra Koncz Sándor családjával, feleségével és három gyermekével³³⁰ együtt. Az akkorára még inkább megismert, megszeretett és mélyen tisztelt lelkipásztort érkezésük alkalmával így köszöntötte a gyülekezet egyik tagja:

„Mély tisztelettel és üdvözzel állok itt [az] új otthonába költözött család előtt, kiket a mai sors hozzánk vezérelt, kiknek – tudom – gondot okozott a változások ideje, gondot okozott legjobban a családapának, kinek szívügye a család sorsa. Tudom, hogy fájó érzés, amikor ki kell jönni a rokoni és baráti körből, habár nem is örökre, otthagyni azt a röget, melynek virágai illata a távozó szívekhez van tapadva. [...] Tudom, hogy nehéz volt választanod. Nehezebb és terhesebb volt ez a rövid utad, mint valamikor a Te világjárásod. Mert úgy szólván, az ember sohasem tudhatja, hová megy és hol mi vár rá. [...] Dr. Koncz Sándor, légy Te olyan, mint egy erős tölgy, melynek gyökerei mélyen hatnak, hogyha bárhonnan is fűjnek a szelek, az meg nem dől, sőt egyenest lombjaival véd és takar. Légy gyülekezetünk világító fáklyája. Gyűjtogasd a hitnek világát, hogy annak fényénél lássunk. [...] Légy pásztorunk. Erős pásztora e nyájnak. Legeltesd azt ne csak rengetegben, hanem kies folyóvizek partján. És ha voltál erős pásztor, tudjál lenni lágy szellő is, hogy szárnyaidnak suhogása áhítatként hassanak lelkünkre, melynek segítségével mind közelebb és közelebb juthassunk a mi Atyánkhoz, Istenünkhöz.”³³¹

³²⁷ Presbiteri jk., Av., 1953. 02. 21. SRKL D/CLV./85.398

³²⁸ Felvillantások Alsóvadásról (1982.) SRKL D/CLV./85.397

³²⁹ Uo.

³³⁰ Második gyermeke, Éva 1946-ban, Gábor nevű fia pedig 1950-ben született. Lásd: Dr. Koncz Sándor 1913-1983; Életrajzi vázlat és bibliográfia Szerk.: Koncz Gábor. Budakeszi, 2000 (kézirat)

³³¹ Bolobás József üdvözlő beszéde; Presbiteri jk. Av., 1953. 12. 07. SRKL D/CLV./85.398

Koncz Sándor határozott elképzelésekkel, biztos tervekkel, kikristályosodott programmal látott hozzá feladataihoz. Külső-belső építkezésre volt szükség, s mindkettőnek gyorsan és határozottan neki is fogott.

Alsóvadászt – odakerülésekor – az egyházi romok világának írta le több alkalommal is. Az egy holdas kert, az udvar, a melléképületek borzasztó állapotban voltak. Lakhatatlan parókia, beszakadt tető, leomlott kémények, patkányjárta lyukas falak, téesz udvarrá alakított porta, hiányzó kerítés, életveszélyesen dűledező melléképületek, beomlott kút, romos, beázott templom, összetört orgona fogadta.³³² Pedig Alsóvadász a terület egyik leggazdagabb gyülekezete volt a két világháború között, 360 hold földdel rendelkezett. Mégis, tatározás sem volt az egyházi épületeken a Koncz Sándor érkezése előtti kb. 30-40 évben, noha az időjárás pusztításai mellett háborús nyomok is éktelenkedtek még azokon.³³³

A tárgyi-anyagi állapotok siralmasságát mutatja, hogy a renoválási munkálatok megkezdésére azonnal, 1953 tavaszán igen jelentős összegű, 20.000 forintos³³⁴ kölcsön felvételéről született döntés a presbitériumban. Volt mire költeni, hiszen „a harmadosztályú műemlék”³³⁵ templom³³⁶ semmiképpen sem pusztulhatott tovább, és mellette is nagy feladatok vártak a gyülekezetre: a parókia rendbe tétele, a kút helyreállítása, a leomlott kőkerítés kijavítása és az életveszélyessé vált csűrépület lebontása. Az igényelt összeg természetesen csak részben fedezhette a munkálatok költségeit.³³⁷

Hamarosan adománygyűjtésbe is kezdtek Vadászon³³⁸ a sokféle munkálat okán; így remélte a lelkipásztor megoldani a templom ajtainak, ablakainak helyrehozását és az orgona megjavítását.³³⁹

³³² Feljegyzés, melyet dr. Koncz Sándor református lelkipásztor készített az utóbbi éveknek személyével is kapcsolatos egyházi eseményeiről; Alsóvadász, 1958 januárja. SRKL D/CLI/85.378

³³³ Alsóvadászi anyag. Feljegyzés az alsóvadászi gyülekezet utolsó 1,5 évről (1954.) SRKL D/CLV/85.397

³³⁴ Összehasonlításképpen: 1953-ban egy miniszter fizetése volt 5750 Ft. Lásd: Honvári János: A hatalmi „elit” jövedelme az 50-es években. http://archivnet.hu/gazdasag/a_hatalmi_elit_jovedelme_az_50es_evekben.html (2015-01-14)

³³⁵ Vázlatos számtani felmérés az alsóvadászi református gyülekezetéről; Av., 1964. március. B-A-Z M. Lt. XXIII-23. 5129/1964

A templom a 13. században épült román stílusban egyenes záródású négyszögű szentéllyel. A 15. században gótikus stílusban átépítették, a következő századokban többször bővítették. Mennyezete festett, házi vászonnal borított. A templomtorony 1804-ben épült klasszicista stílusban. Lásd: ... miként a csillagok... 3.

³³⁶ Lásd: 15. és 16. sz. Mellékletek

³³⁷ Presbiteri jk., Av., 1953. 05. 10. SRKL D/CLV/85.398

³³⁸ A Szikszói Járási Tanács VB elnökének „szigorúan titkos” jelentése a Megyei Tanács VB elnökéhez az alsóvadászi református lelkész gyűjtéséről; Szikszó, 1956. márc. 10. B-A-Z M. Lt. XXIII-2d 0067/56

³³⁹ Presbiteri jk., Av., 1955. 09. 18. SRKL D/CLV./85.398

Ezek között is a legtarthatatlanabb a templom és parókia portáján kialakult helyzet volt.

A falu közepén elterülő telken – ötven méterre az iskolától, a templomtól és a parókiától – a termelősövetkezet tekintélyes állatállományát tartották: a hatalmas csűrben 520 juhot, 20-30 tehenet, 60 csikót és 60 hízót neveltek; de még lókifutó is volt az udvarban.³⁴⁰

Több helyen olvashatjuk, hogy a beiktató ünnepi istentiszteletre érkezett lelkészek a pusztuló parókia, a téeszudvarrá amortizált porta láttán kifakadva mondták: „Téged megdöglenni küldtek ide!”³⁴¹ Ha talán szó szerint nem is hangzott el ilyen naturalisztikusan ez a mondat, a feltételezett valóságot lényegében kifejezte.

Mindaz, amit az elmúlt években, évtizedekben nem tudott megoldani a vadászgyülekezet, az most Koncz Sándor vezetésével egyszeriben kiemelten fontos feladattá vált:

„A presbitérium kimondja, hogy a juh eltávolítása ügyében s az ezzel együtt járó csűr lebontására nézve minden lehető el fog követni, és a lekipásztort megbízza azzal, hogy a presbitérium, a gyülekezet és az érdekelt lakosság nevében ismételten tegyen meg minden lehető lépést. Bérletet nem kér a TSCS-től (sic!), mert jogtalannak tekinti a csűr juhakol részére való lefoglalását, és ezt a tényt egészségügyi kihágásnak is tartja, s ezt jogilag – bérlet formájában – sem hajlandó elismerni. Az igen nagy mennyiségű trágya elszállítását is minden lehető módon szorgalmazni kívánja a presbitérium.”³⁴²

Sok és hosszú szélmalomharcot vívott azért a lekipásztor, hogy ezen az áldatlan állapoton változtathasson. Első lépésben az állatokat akarta elvitetni a portáról. A bürokrácia hatalmas útvesztői elvezették az esperesi hivatalhoz, a kerület főgondnokához, a Járási Tisztiorvosi Hivatalhoz,³⁴³ a járási és megyei tanácsokhoz, az Állami Egyházügyi Hivatal miskolci és budapesti illetékeseihez, Erdei Ferenc földművelésügyi miniszterhez³⁴⁴ és persze sokat tárgyalt a helyi tanácselnökkel is.³⁴⁵

³⁴⁰ Számos helyen. Pl.: Koncz Sándor: Tapasztalatok, benyomások a berekfürdői nyári tanfolyamról. Levél a gönci esperesi hivatalnak; 1956. 09. 25. SRKL D/CLV/85.378; vagy Felvillantások Alsóvadászról (1982) SRKL D/CLV/85.397; vagy Élettörténet egyházi humorban SRKL D/CLVII/85.405 stb.

³⁴¹ Koncz Sándor: Tapasztalatok, benyomások a berekfürdői nyári tanfolyamról; 1956. 09. 25. SRKL D/CLV/85.378; vagy Bojtor... 108. stb.

³⁴² Presbiteri jk., Av., 1953. 11. 22. SRKL D/CLV./85.398

³⁴³ Presbiteri jk., Av., 1953. 06. 07. SRKL D/CLV./85.398

³⁴⁴ Presbiteri jk., Av., 1953. 06. 21. SRKL D/CLV./85.398

³⁴⁵ Presbiteri jk., Av., 1953. 03. 28. Lásd még Presbiteri jk., Av., 1954. 03. 14. SRKL D/CLV./85.398

A fentiekből is kitűnik szabálykövetésre törekvő magatartása, ami annyi nehézsége, akadályoztatása ellenére is egész életében jellemezte Koncz Sándort – a múltban és az ezután következőkben is. Saját maga így vallott erről:

„A lelkipásztor sohasem akarja a hatóságot semmiben megkerülni [...] kifejezetten ügyel arra, hogy az érvényben lévő törvényeket és szabályokat, kiadott intézkedéseket meg ne sértse, s ha előfordulna is valami rendellenesség, őszinte jóhiszeműségét igazolja. Reméli, hogy erre a nyíltságra válaszul hasonló nyíltságot kap, mert ügyeket az őszinte tisztázás és jóhiszeműség szellemében el lehet intézni.”³⁴⁶ Egy legitim, törvényszabta, jogkövető országban és egyházban bizonyára.

Amikor kérései csak elutasítást vagy választ sem kaptak, egy új, „népgazdasági” szempontot vetett fel. Kiszámolta, hogy mivel a legelő 4-5 km-re volt a parókiától, a termelészövetkezet haszonállatai évente 36.000 liter tejet gyalognak le, tehát hasznot hoz, ha a téesz máshol helyezi el őket. Ezzel az érveléssel nemcsak célt ért végre, de felismeréséért később „majdnem kitüntették”.³⁴⁷

A termelészövetkezettel való illetén együttműködésnek évek múltán még érdekes következménye is lett.

„Amikor 1960-ban közreműködéssel újjáalakult a TSCS (sic!), az elnök megválasztására kiszállt Miskolcra egy kiküldött. Kifejtette, milyen elnököt kell választani. Olyat, aki népszerű, hozzáértő, világlátott stb. [...] ...felkelt egy vezető falubeli kommunista, Mészáros Imre, mondván: a felsorolt feltételeknek ebben a faluban csak a tisztelendő úr felel meg. Őt indítványozom TSCS (sic!) elnöknek. [...] Mi kommunisták éppúgy szeretjük, ahogyan a falu, meg a volt deportáltak. Szakember. Tessék csak megnézni az egy holdas parókiális portát.”³⁴⁸ A választást levezető elnök meglepetésében azonnal szünetet rendelt el. Koncz Sándor sietett megnyugtatni a megzavarodott párttagokat: rövid válaszában a felkérést nem vállalta.³⁴⁹

Aztán következtek az újabb feladatok. A lelkipásztor kérése, igyekezete, példás, fáradhatatlan munkálkodása láttán a gyülekezet közmunkával hozta rendbe a portát. Négyszáz napon át tartott a munka,³⁵⁰ naponta harminc-negyven férfi segédkezett. Koncz Sándor

³⁴⁶ Presbiteri jk., Av., 1953. 03. 28. SRKL D/CLV./85.398

³⁴⁷ Dienes Dénes: Koncz Sándor Alsóvadászon. SRL, 1993. okt. XLVI. évf. 2-3. sz. 22.

³⁴⁸ Felvillantások Alsóvadásról. SRKL D/CLV/85.397

³⁴⁹ Felvillantások Alsóvadásról (1982.) SRKL D/CLVII/85.405

³⁵⁰ Bojtor... 108.

nemcsak kijárta-kiharcolta a változtatás lehetőségét, nem csak szervezte a tennivalókat, de elől járt a fizikai munkában is, napi nyolc órában dolgozott maga is, a gyülekezet tagjaival együtt. Érzékeltet valamit az állapotokból, hogy a takarítás során 700-800³⁵¹ szekér trágyát vittek el az udvarból. Ezen kívül a templompadláson hat, a parókia padlásán tíz, az istállóén újabb öt szekérnyi szemét volt. Munkájukban végül még egyes állami szervek is közreműködtek, csak az egyházkormányzat nem segített.³⁵² A kerülethez küldött segélykérő beadványok válasz nélkül maradtak.³⁵³

„Ahol megjelentél, oszlott a tudatlanság, eltűntek a romok, takarodott a pizok és a kosz. Lelkileg és testileg tisztaság, illat járt nyomodban”³⁵⁴ – köszöntötte Darányi Lajos a beiktatási istentiszteleten az új lelkipásztort. Azt emlegette fel ezzel, hogy Koncz Sándor Patakon, választmányi elnökként hogyan tette rendbe a kollégiumot a háború utáni állapotokból, s egyben megelőlegezte vadász munkálkodását is, kiváltképpen, hogy látta az akkori körülményeket.

„Darányi Lajos beiktatási bejelentése a későbbiekben sokat használt. [...] ... szavaira visszagondolva a gyülekezet tagjai a >>kosz tisztulását<< gyakran emlegették a 700 szekér trágya elfuvarozásakor, s az egyházi épületek és környékük rendbe hozási folyamatában”³⁵⁵ – említette Koncz Sándor.

Néhány év elteltével aztán híresen szép gyümölcsös-, veteményes- és virágoskert díszelgett az egykori áldatlan állapotok helyén.

A helyreállítási munkákkal ezután sem lehetett megállni. A gyülekezet az új lelkipásztor vezetésével az első néhány esztendőben 10.000 forint értékben renováltatta a templomot, 26.000 forintos költségvetéssel a parókiát, 6.000 forintot az életveszélyessé vált kőkerítés kijavítására fordított.³⁵⁶ Ezek azonban csak tűzoltásjellegű munkálatok voltak. Még évekkel később is olyan állapotok jellemezték az ingatlanokat, hogy a lelkész 1960 márciusában az ÁEH borsod megyei illetékeseihez fordult engedélyért a templom további renoválása céljából. A tervezett költségvetés még mindig hatalmas összegű, 250.000 Ft volt, és a munkálatokat is több évre, esetleg évtizedekre becsülték.³⁵⁷

³⁵¹ Egyes forrásokban 700, másokban 750, megint másokban 800 szekér szerepel.

³⁵² Koncz Sándor: Tapasztalatok, benyomások a berekfürdői nyári tanfolyamról,; 1956. 09. 25. SRKL D/CLI/85.378

³⁵³ Bojtor... 108.

³⁵⁴ Élettörténet egyházi humorban. SRKL D/CLVII/85.405

³⁵⁵ Uo.

³⁵⁶ Alsóvadász anyag. Feljegyzés az alsóvadász gyülekezet utolsó 1,5 évről (1954.) SRKL D/CLV/85.397

³⁵⁷ Az Alsóvadász Református Egyházközség és elnöksége nevében Koncz Sándor levele az ÁEH borsod megyei szervezetéhez; Av., 1960. 03. 04. B-A-Z M. Lt. XXIII-23. 99/1960

Vadászi évei végén, 1964-ben Koncz Sándor arról számolt be, hogy a templomra – szolgálati ideje alatt – 90.459 Ft-ot költöttek, de a teljes renoválásra – szakértői becslések alapján – további negyedmillió forintba lenne szükség. Még ebben az esztendőben is láthatók voltak bizonyos háborús károk az épületen. A parókiára összesen 81.909 forintot, a porta rendezésére, a kezdeti „nagytakarítással” együtt, 17.463 forintot fordítottak.³⁵⁸

Más irányú és minőségű kiadásai is voltak a vadászi gyülekezetnek ebben az időszakban. Rendkívülinek mondható, hogy egy hitelek felvételére kényszerült, nehéz anyagi helyzetben lévő abaúji falu református gyülekezete milyen célokat akart és tudott felvállalni lelkipásztora biztatására.

1955-ben, a budapesti teológia centenáriuma alkalmából a lelkész meg tudta nyerni az alsóvadászi presbitériumot azon javaslatának, hogy az évforduló kapcsán hirdessenek pályázatot. E falusi gyülekezet írta ki „*A sárospataki és a budapesti teológiák kapcsolatai*” című pályátételt, melyet 500 forint jutalommal kívántak honorálni. Ebből 200 forint Koncz Sándor magánadománya volt, aki ilyen módon is őrizni, ápolni, emlékezetben tartani akarta a pataki teológia szellemiségét.

1955 elején, a pesti teológia 100 éves évfordulóján „...lelkipásztor azt indítványozza, hogy a presbitérium – gyülekezetünk nevében – kérje fel a budapesti Teológiai Akadémia Tanári Karát arra, hogy >>A sárospataki és budapesti teológiák kapcsolatai<< címmel pályátételt szíveskedjék kitűzni, melynek jutalmazására gyülekezetünk az 1954. évi zárszámadás maradványából ötszáz forint pályadíjat adományoz. [...] A presbitérium a pályázattal kapcsolatban azt kéri, hogy a beérkezett pályázatok egy-egy példányát a Sárospataki Egyházkerületi Tudományos Gyűjtemények[nek] és az alsóvadászi gyülekezetnek szíveskedjenek megküldeni. A gyülekezet mind a sárospataki Tud. Gyűjtemények[nek], mind az önmagának megküldött példányok készkiadásait (papír, indigó, kötés) kész az illetőknek megtéríteni. [...] A gyülekezet [...] az 1. sz. pályázat szerzőjének szerény belföldi ösztöndíjként – jutalmul megtéríti esetleges sárospataki kutatásaival kapcsolatos (levéltár, könyvtár, ekkleziasztikai adattár, Kossuth-emlékek, a második világháború után az Első Pesti Takarékpénztár által a pataki kollégiumnak adományozott Fáy-ereklyék stb.) készkiadásait, Budapest-Sárospatak gyors fapados egyszeri oda-vissza utazását és a sárospataki Tud. Gyűjtemények vezetősége által 6 munkanapot meg nem haladó, igazolt ellátás- [és] szállásdíját. [...] Amennyiben a gyülekezet által kitűzött tételre pályamű nem érkezne vagy a

³⁵⁸ Alsóvadászi anyag. Vázlatos számtani felmérés az alsóvadászi gyülekezetéről (1964.) SRKL D/CLV/85.397

Tanári Kar bírálata szerint teljes díjjal nem volna jutalmazható, úgy a presbitérium azt kéri, hogy az 500 Ft összeget vagy részösszeget a Kar az internátus megújítására céladománynak fogadja el...³⁵⁹

1959-ben dr. Kállay Kálmán debreceni teológiai professzor halálakor a gyülekezet és a lelkipásztor újra 500 forintos jutalmú pályázat kiírására tett javaslatot a tanári karnak egy, a professzor életét és munkásságát felölő témájú pályaműre.³⁶⁰

A lelkipásztor az egyházközség pénzét soha nem maga kezelte, elve és gyakorlata a nyilvánosság, átláthatóság, feddhetetlenség volt e téren is. „A pénzügyek zavartalanul folytak. Zárszámadás után a január-februári vasárnapokon részletes, tanító ismertetéssel”³⁶¹ számoltak el a gyülekezet nyilvánossága előtt.

Általában az éves bevételek harmad részét fordították tatarozásra, egyharmadát közterhekre, közalapra, legációk adományokra, egyéb számlákra. A harmadik harmad jelentette a gyülekezet szűkebb öfenntartását. Sehonnan, soha, semmi segílyt nem kaptak.³⁶² Az a 10.000 forint sem érkezett meg soha, amit 1951-ben ígért az kerület vezetése Koncz Sándor leendő gyülekezetének.

1953 és 1960 között közalapra és más közcélra, segítőszolgálatra (kerület, legáció, taníttatási segíly, teológiák, debreceni kollégium, Mátraháza, ökumené, 18 esetben más gyülekezet parókia és/vagy templomrenoválása, Gyermekváros, Algéria, árvízkarosultak stb.), gyülekezeten kívüli szeretetszolgálatra, helyi javításokra, a nyugalmazott lelkész támogatására stb. a legszigorúbban vett gyülekezet-fenntartáson felül 200.000 Ft-ot adtak ki.³⁶³

1952 szeptemberétől 1953 októberéig, amíg családjával együtt Vadászra nem költözött Koncz Sándor, az országosan szokásos legalacsonyabb gyülekezeti illetményt állapította meg számára a presbitérium, havi 500 forintot.³⁶⁴ 1953 novemberétől aztán 300 forinttal emelkedett a fizetése,³⁶⁵ és mellette más javadalmak is megillették: kenyérgabonát, egy sertés hizlalásához és húsz baromfi tartásához elegendő takarmányt is kapott.³⁶⁶ 1958-ban a

³⁵⁹ Kivonat az 1955. január 17-i presbiteri gyűlés jegyzőkönyvéből, Av. SRKL D/CLV./85.398

³⁶⁰ Koncz Sándor levele; Av., 1959. 07. 29. SRKL D/CLI/85.378

³⁶¹ Felvillantások Alsóvadászról (1982.) SRKL D/CLVII/85.405

³⁶² Vázlatos számtani felmérés az alsóvadászi gyülekezetéről. Av., 1964. márc. SRKNk An. 5720

³⁶³ Írásbeli dokumentumok arra nézve, hogy dr. Koncz Sándor szolgálata az utóbbi években nem érintik károsan egyházunk szolgálati egységét, belső rendjét és nyugalalmát. SRKL D/CXLVIII/85.362

³⁶⁴ Presbiteri jk., Av., 1953. 03. 21. SRKL D/CLV./85.398

³⁶⁵ Presbiteri jk., Av., 1954. 09. 26. SRKL D/CLV./85.398

³⁶⁶ Presbiteri jk., Av., 1953. 03. 21. SRKL D/CLV./85.398

presbitérium kimondta továbbá, hogy 200 literen felüli bortermés esetén a lelkipásztort 50 liter bor illeti meg a szőlő hozamából.³⁶⁷ 1959-től ismét tovább bővült a lelkészi javadalom 60q szénnel és 20q fával,³⁶⁸ az éves terményjárandósága búzából, kukoricából és árpából 14 mázsát tett ki, továbbá a természetbeni javadalmak közé tartoztak még a különböző szén-, fa- és terményfuvarok. Ugyanekkor a presbitérium a stóladíjakat a következőkben állapította meg: „kántori stóla temetésen 60 Ft, esküvőn 40 Ft, harangozói stóla temetésen 40 Ft, esküvőn 40 Ft. Lelkipásztornak 50 Ft keresztesítés, 100-100 Ft eszketés és temetés. A lelkipásztor kijelenti, hogy a stóla általában önkéntes, és stólaris szolgálatokat pénz nélkül is ellát, ha így adódik, vagy ha így kívánják.”³⁶⁹

1962. július 1-től a készpénz javadalma 1100 forintra emelkedett.³⁷⁰

Koncz Sándor a legkevesebbet is mindig megbecsülte akár gyülekezeti bevételről, akár saját jövedelméről volt szó:

„Hangsúlyozzuk, hogy [...] a bibliai elv a szegény özvegyasszony két fillérje.”³⁷¹

Koncz Sándor a külső építkezésnél is előrébb helyezte a belső építkezést, arra még több figyelmet, energiát fordított.

Még 1948-ban írta az evangelizációs, missziói, lelkigondozói szolgálatok kapcsán, hogy „a lelkipásztoron sok minden fordul meg. Úgy látszik, Isten tervébe bele van állítva a lelkipásztori munka”.³⁷² Ezzel a felelősséggel végezte mindvégig alsóvadászi gyülekezeti szolgálatait.

Már az első hónapokban bejelentette a presbitériumnak, hogy családlátogatásokkal kezdi pásztori munkásságát; megkeres minden megkeresztelt református embert a faluban, templomba járot és vallását nem gyakorlót egyaránt. A megszólításon, hívogatáson, ismerkedésen túl, hogy példát is adjon keresztyén családi életből, feleségével együtt látott hozzá e munkához. Úgy tervezte, talán három év is szükséges ahhoz, hogy érdemi beszélgetéseket folytatva végigjárja, -látogassa a falu reformátusságát.³⁷³

A lelkigondozás egyik áldásos terévé is váltak ezek az alkalmak. Koncz Sándor alsóvadászi szolgálata alatt évente száznál is több családot keresett fel.³⁷⁴

³⁶⁷ Presbiteri jk., Av., 1958. 12. 27. SRKL D/CLV./85.398

³⁶⁸ Uo.

³⁶⁹ Lelkipásztor helyi javadalmi jegyzőkönyve. Presbiteri jk., Av., 1959. 12. 08. SRKL D/CLV./85.398

³⁷⁰ Presbiteri jk., Av., 1962. 06. 17. SRKL D/CLV./85.398

³⁷¹ Presbiteri jk., Av., 1953. 03. 28. SRKL D/CLV./85.398

³⁷² Koncz Sándor: Nézzünk szembe önmagunkkal! Sárospataki Igehirdető, 1948. okt. 69.

³⁷³ Presbiteri jk., Av., 1953. 11. 22. SRKL D/CLV./85.398

³⁷⁴ Alsóvadászi anyag. Vázlatos számtani felmérés az alsóvadászi gyülekezetről (1964.) SRKL D/CLV./85.397

Olyan eredményesnek bizonyultak és gyakorlattá váltak a családlátogatások, hogy hamarosan a presbiterek is bekapcsolódtak. A lelkipásztor az ő kíséretükben 1956-ig már 352 református háznál fordult meg. A látogatások kiterjedtek az egyedülállókra, a vegyes vallású párokra, sőt azokra a családokra is, akik a református egyház ellen reverzalist adtak.³⁷⁵

Ez a kezdeti lelkes és lelkiismeretes szolgálat végigkísérte a vadászi éveket, amit sok presbiteri jegyzőkönyv is tanúsít. Szolgálati ideje végéről, 1963-ból egy ilyen bejegyzés például:

„A presbitérium kimondja, hogy a körzeti presbiterek a lelkipásztorral együtt felkeressenek minden református családot a faluban [...] a látogatás ... a minden irányban való bizalom megerősítésére terjed ki, az ezzel kapcsolatos biztatásokkal együtt.”³⁷⁶ A jegyzőkönyvek szerint csak ebben az évben összesen 362 házban fordultak meg a lelkész és a presbiterek.³⁷⁷

Amikor Koncz Sándor 1964-ben, az alsóvadászi évek végén számba vette ottani szolgálatait, megállapíthatta:

„olyan református van a faluban, aki azóta sem volt egyszer sem templomban, amióta itt vagyok. Olyan azonban nincs, akit legalább háromszor ne kerestem volna fel, mióta itt vagyok”.³⁷⁸

Példás pásztori munka ez a szolgálat széles mezején.

A gyülekezet lelki életének eleveenségéről, élénkségéről is képet kapunk Koncz Sándor pontos feljegyzéseiből és rendszeres statisztikai kimutatásaiból. Az ötvenes évek országos adataihoz mérten itt meglehetősen magas mutatókkal találkozunk.

1954-ben 706 gyülekezeti tag szerepelt az alsóvadászi választói névjegyzékben. A vasárnapi istentiszteleteken általában 350-500 hívő vett részt. Az általa bevezetett gyermek-istentiszteleten legtöbbször 62-en, legkevesebben 13-an voltak jelen, iskolai hittanóra 59 gyermeket íratott be. Bibliaóra 17-52 fő járt.

Tíz évvel későbbi felmérésében is hasonló számadatokat találunk. Abban az esztendőben 85 gyermek vett részt iskolai hitoktatásban, gyermek-istentiszteletre 10-60 fő között jártak. A lelkipásztor beszámolt még konfirmációi oktatásról, bibliaóráról, 27

³⁷⁵ Presbiteri jk., Av., 1956. 03. 12. SRKL D/CLV./85.398

³⁷⁶ Presbiteri jk., Av., 1963. 01. 07. SRKL D/CLV./85.398

³⁷⁷ Presbiteri jk., Av., 1963. 02. 10. SRKL D/CLV./85.398

³⁷⁸ Alsóvadászi anyag. Vázlatos számtani felmérés az alsóvadászi gyülekezetéről (1964.) SRKL D/CLV/85.397

megtartott előadásáról, egyéb gyülekezeti alkalmakról, családlátogatásokról, az énekkar működéséről.³⁷⁹

Nem kis eredménynek számított a Kádár-korszak éveiben, évtizedeiben az az 1964-es megállapítása, hogy „még eddig kivétel nélkül minden megfelelő korú konfirmált gyülekezetünkben, sőt néhány konfirmációban elmaradt felnőtt vagy hozzánk tért felnőtt is”.³⁸⁰

A mennyiségi paraméterek mellett, felett, fontos a hitéleti alkalmak sokszínűségéről, még inkább azok mélységéről is szólni. Koncz Sándor véleménye szerint az evangelizáció és a misszió a lelkipásztor legszemélyesebb ügye kell, hogy legyen.³⁸¹ Az alsóvadászi gyülekezet élete nem korlátozódott a vasárnapi templomi istentiszteletekre, bár az elvárás és a célkitűzés itt is ez volt a politika és az egyházvezetés részéről.

Koncz Sándor éves gyülekezeti-missziói munkatervét tanulmányozva gazdag, pezsgő hitéletéről kapunk képet. E dolgozat keretében csupán egyet, az 1959. évet emeljük ki:

A szolgálati alkalmak ismertetése az istentiszteletek sorával kezdődik. Istentiszteletek voltak vasárnap délelőtt 10 és délután 2 órától, illetve ünnepnapokon (újév, virágvasárnap, húsvéthétfő, áldozócsütörtök, reformáció napja, karácsony) délelőtt és délután, húsvétvasárnap hajnalban és óév estéjén. Gyermek-istentiszteletet vasárnaponként nyáron a délelőtti, télen a délutáni istentisztelet után tartottak. Hétköznapi istentiszteletek csütörtök reggelente 7 órától,³⁸² télen szombat délutánonként 5 órától voltak. Bűnbánati alkalmakra csütörtöktől szombatig, hálaadó istentiszteletekre az úrvacsorát követő hétfő estéken került sor. Ezeken kívül az egyházi vezetés vagy a presbitérium által elrendelt más alkalmakon is hirdette az Igét a lelkipásztor.

A sákramentumos istentiszteletek sorában először a templomban, vagy külön kérésre a parókián vagy háznál megtartott keresztelesekről olvasunk, továbbá a karácsonyi, húsvéti, pünkösdi, új kenyér ünnepi, reformáció napi és böjti úrvacsorákról. Kérésre háznál, esetleg a parókián is osztott úrvacsorát a lelkész.

Kazuális istentiszteletek voltak a konfirmációi vizsga és fogadalomtétel alkalmával – melynek sajátos rendjét Alsóvadászon Koncz Sándor alakította ki,³⁸³ házasságkötések megáldásakor, temetésekkor, továbbá kérésre más temetői szolgálatot is végzett, például

³⁷⁹ Alsóvadászi anyag. SRKL D/CLV/85.397

³⁸⁰ Vázlatos számtani felmérés az alsóvadászi gyülekezetéről. Av., 1964. márc. SRKNk An. 5720

³⁸¹ Koncz Sándor: Nézzünk szembe önmagunkkal! Sárospataki Igehirdető, 1948. okt. 69.

³⁸² Az eredendően iskolások számára tartott alkalmat kívánta gyülekezeti alkalommá változtatni Koncz Sándor. „A lelkipásztor kéri a csütörtök reggeli istentiszteletek látogatásának szokásba hozását a felnőttek részéről is.” Lásd: Presbiteri jk., Av., 1956. 11. 10. SRKL D/CLV./85.398

³⁸³ Délelőtti vizsga, délután úrvacsoraosztás. Így az egész napot egy nagy ifjúsági ünnepké emelte.

áhítatot – évforduló vagy sírkőállítás alkalmával. Ide sorolta még a házi-istentiszteleteket, melyekre hívásra vagy családlátogatás keretei között került sor, ha kérték, vagy ha megengedték. Ilyen alkalmak voltak még presbiter- vagy gondnokbeiktatás esetében, illetve megtartotta a közalapi célokhoz kapcsolódó istentiszteleteket is – előírás szerint.

Az ún. egyéb alkalmak felsorolása is hosszú listát tesz ki: bibliaórák voltak csütörtök esténként a téli időszakban, nyáron esetenként a vasárnap délutáni istentisztelet után, melyeket gyakran háznál tartottak. A konfirmációi előkészítésre az aktuális előírás szerinti időszakban, rendszerint a vasárnap délelőtti istentisztelet után került sor. Vallásoktatás zajlott az iskolában, alkalmazkodva az intézmény óra- és munkarendjéhez.³⁸⁴ A tervszerű és esetenkénti családlátogatások mellett fontosak voltak a beteglátogatások is. Rendszeresen és alkalmanként is tartottak presbiteri gyűléseket és értekezleteket. Ha ezekre nem istentisztelet után került sor, akkor presbiteri bibliaórával kötötték össze. Volt még énektanítás is a gyülekezetben, ami történhetett énekkari próbákon, istentiszteletek után, illetve más alkalmak keretében. Koncz Sándor a gyülekezeti tanító szolgálatra is nagy hangsúlyt fektetett, melyet gyülekezeti összejöveteleken, nyári időszakban a vasárnap délutáni istentiszteletek után, téli időszakban vasárnap este³⁸⁵ a parókián tartottak. Gyülekezeti napokat is szerveztek az 1959. esztendőben, úgy, mint rendszerint: egyet a tavaszi, egyet az őszi időszakban. Evangelizációs alkalmak szintén voltak Vadászon. Ezek mellett említést érdemelnek még a diakóniai, közalapi vagy sajtó tematikájú gyülekezeti napok. Az imahét a nemzetközileg meghatározott időszakban volt.

Szeretetvendégséget karácsony estén és énekkari esteken tartottak. Az iratterjesztési szolgálat keretében naptárak, Bibliák, énekeskönyvek, „falimondások”, jelzők stb. árusítása történt.³⁸⁶ A lelkipásztor rendszeresen tartott még közegyházi- és sajtóbeszámolókat a gyülekezet előtt, illetve a presbitérium közösségében.³⁸⁷

1959-ben egy kivételes alkalomra is összegyülekeztek a vadásziak, a református férfiak ebben az esztendőben ünnepelte megalakulásának 100. esztendejét.

„A presbitérium Isten iránti hálával emlékezik meg az ez évben 100 esztendő s megalakulását ünneplő gyülekezeti férfi énekkarról. Elhatározza, hogy a szűkebb gyülekezeti ünnepélyt az énekkar megalakulásának pontos évfordulóján, március 15-én tartja meg. A

³⁸⁴ Alsósoknak és felsősöknek külön-külön heti 2-2 órában. Lásd: Presbiteri jk., Av., 1956. 11. 10. SRKL D/CLV./85.398

³⁸⁵ Az ötvenes években gyakran megesett, hogy a téli alkalmak egy része anyagi szűkösség miatt elmaradt. „Téli vasárnap esti gyülekezeti összejöveteleket nem tartjuk meg, mert nincs fűtőanyag. Helyette, amikor nincs hideg, a vasárnap délutáni előadások templomban kialakult rendjét követjük.” Lásd: Presbiteri jk., Av., 1956. 11. 10. SRKL D/CLV./85.398

³⁸⁶ SRKL R.G.V. 4/1. (Abaúji) Missziói munkatervék és ünnepi beszédek 1951-1960

³⁸⁷ Presbiteri jegyzőkönyvek, Av. SRKL D/CLV./85.398

tágabb körű megünneplést pedig Darányi Lajos püspöknek szolgálatra való meghívásával gyülekezeti nap keretében, későbbi időpontban. Ha lehetséges, erre az alkalomra a püspök zenetehetség gyermekeit is meghívjuk hangversenyt adni. Valamint a püspök feleségét, előadás tartására, ha vállalja”³⁸⁸ – határoztak a presbitéri gyűlésen. A kórus szolgálataira és a jubileum jelentőségére való tekintettel „a presbitérium az énekkar megalakulásának 100 éves fordulóján az énekkarnak emlékszálót adományoz a következő szöveggel: Egyik oldalon: Énekkarunknak / 1859-1959 / Református Gyülekezet / Alsóvadász. Másik oldalon: Énekeljetek Istennek, zengedezzetek az Ő nevének. Zsolt 68:5.”³⁸⁹

Az 1952 augusztusa és 1965 decembere közötti időszakban Koncz Sándor mellett a nyugalmazott lelkész, Makkay Kálmán,³⁹⁰ illetve más, szolgálatra felkért és engedélyt nyert egyháziak voltak szolgálattelvők Alsóvadászon. E körülbelül 12 év alatt a lelkipásztor felesége az énektanításban, énekvezetésben segített és orgonált a gyülekezeti alkalmakon.

Eleinte feszült helyzet alakult ki a nyugdíjas lelkész, Makkay Kálmán és a fiatal utód között: „...nyugdíjas lelkész [...] jóval hetvenen felül, az évtizedekben elfáradva, duzzogva fogadott”³⁹¹ – emlékezett vissza a kezdetekre Koncz Sándor. A tekintélybeli változások és generációs problémák mellett súlyos egzisztenciális, lakhatási gondok árnyékolták be az első hónapokat. Az új lelkész javaslata eleinte nem kis ellenállásba ütközött a presbitériumban, amikor példás önzetlenséggel előbb felvetette, majd megszavaztatta a testülettel a káplánlakás felújítását az idős lelkész házaspár számára.

A gesztusokat, segítségnyújtásokat naponként megtapasztalhatta Makkay Kálmán és felesége, s a kezdeti hűvös viszony hamar véget ért. Igazi áldott szolgatársi együttműködés jellemezte őket, sőt szinte családi kötelékké fejlődött kapcsolatuk. Valósággal „fehér hollóként”³⁹² emlegették a két lelkész testvéri egymás mellett élését és együttműködését. Koncz Sándor is a legjobb érzésekkel emlékezett vissza idősebb szolgatársára:

„Vele egy portán példásan éltünk, gyermekeimnek korán elhalt mindkét nagyapja helyett szívesen mesélő nagyapjukká édesedett. Engem pedig tíz éven át készségesen helyettesített, ha a kötelesség vagy a szabadság máshová szólított.”³⁹³

³⁸⁸ Presbitéri jk., Av., 1959. 01. 25. SRKL D/CLV./85.398

³⁸⁹ Presbitéri jk., Av., 1959. 02. 16. SRKL D/CLV./85.398

³⁹⁰ Lásd: 17. sz. Melléklet

³⁹¹ Felvillantások Alsóvadászcól (1982.) SRKL D/CLV/85.397

³⁹² Tapasztalatok, benyomások a berekfürdői nyári tanfolyamról. A Református Esperesi Hivatalnak, Gönc; Av., 1956. 09. 25. SRKL D/CLV/85.378

³⁹³ Felvillantások Alsóvadászcól (1982.) SRKL D/CLV/85.397

Koncz Sándor a gyülekezet hitéletének terén tapasztalt hiányosságokat sem palástolta. Sajnálatosan elégtelennek nevezte a vadásziak bibliaolvasási gyakorlatát. Őszinte sajnálattal említette, hogy még a presbitérium minden tagjánál sem tudta elérni a rendszeres igeolvasást.³⁹⁴ A házi-istentiszteletek alkalmával, amikor is mindig szándékosan kérte a családi Bibliát, gyakran csak hosszas keresés után kaphatta azt meg. Ahol pedig gyorsan megtalálták, ott is magán viselte „a ritkán olvasás nyomait”.³⁹⁵ De nem csak a Szentírás olvasását hiányolta a lelkész, hanem az Ige komolyan vételét, megélését, a hozzá való igazodást a személyes és a társadalmi életben, az anyagi vonatkozásokban, s egyáltalán, a róla való beszélgetéseket. Az egész gyülekezetben mindössze három embert talált, akikkel „kifejezetten bibliai témákról el lehet beszélgetni”.³⁹⁶ A Biblia olvasásának ilyen méretű elhanyagolását a faluban egyre erősödő szekularizációs hatásokban is látta.

A lelkész a presbitérium egyik elnökeként, a gyülekezet vezetőjeként határozottságot képviselt, de nem autokrataként viselkedett. És bár a politika és egyházpolitika jobboldalisággal vádolta, példaértékű demokratizmus jellemezte a vadászi gyülekezetet. A döntések testületiek, a munka közös volt.

Nem csak Koncz Sándort tisztelték a hívek, de ő maga is őszinte tiszteletet tanúsított mindenki iránt. A presbitéri jegyzőkönyvekben rendre találkozunk ilyen tartalmú bejegyzésekkel:

„Részletesen megbeszéli a presbitérium gyülekezetünk életét, a lelkipásztor szolgálatát és személyét, családját, hivatali és egyéb munkálkodását, igehirdetési szolgálatait és minden ezzel kapcsolatos dolgot. A testvéri őszinteség és megbecsülő szeretet jellemzi a közös felelősségérzettel együtt az egész megbeszélést. [...] Minden magatartásunkban a hit, józan ész, jó békesség és megértés irányadó.”³⁹⁷

Az igehirdetés, lelkigondozás, gyülekezetvezetés szolgálatain túl Koncz Sándor sok más értékes, építő munkát is végzett a faluban.

Egész életében nagyon büszke volt négyezer kötetes könyvtárára, de szívesen és rendszeresen kölcsönadta köteteit a falubelieknek, ha kérték.

³⁹⁴ Református gyülekezet, Alsóvadász (1958.) SRKL D/CLVI/85.402

³⁹⁵ Uo.

³⁹⁶ Uo.

³⁹⁷ Presbitéri jk., Av., 1962. 02. 26. SRKL D/CLV./85.398; Lásd még: „A lelkipásztor a gyülekezeti munkáról jelentést tesz, és szolgálatára nézve a presbitérium megjegyzéseit kéri.” – Presbitéri jk., Av., 1962. 10. 07. SRKL D/CLV./85.398

„Ennek rövidesen abban mutatkozott haszna, hogy a járás felfigyelt rá. A környező falvakat jóval megelőzve, soron kívül létesített falukönyvtárat. Nehogy a papét használják.”³⁹⁸

A gyülekezetnek tartott rendszeres előadásokkal is szolgálta a közművelődést. A tizenhárom év alatt több száz előadást tartott.

„A délutáni 10 perces prédikáció után énektanulás következett. A feleségem tanította a ritmikus éneklést, megkapó közvetlenségével, szövegmagyarázatokkal és figyelemfelhívással a zenei mondanivalókra. Ezt követte a 10 perces előadás. Egyház- és nemzettörténet. Aktuális évfordulók: Ady, József Attila vallásos versei, Himnusz jubileuma, világegyházi sajtóbeszámolók, ökumené”³⁹⁹ – írta számvetésében Koncz Sándor.

Angol nyelvet is oktatott – teljesen ingyen – néhány kedves hittanos tanítványának, egyikük aztán fővárosi karrierig vitte. Angol és német nyelvű leveleket fordított vagy írt nem csak alsóvadásziaknak, de a környék nem reformátusainak is, ha megkeresték ilyen kéréseikkel.⁴⁰⁰

Továbbá a falubeliek köz- és magánbeszélgetéseit is igyekezett tematizálni:

„Templomi hirdetéseimet nagyon bőre állítottam össze. Minden ügködésről beszámoltam, hogy legyen beszédtemája a falunak, közömbösítve az egymás elleni pletykát.”⁴⁰¹

Mindezek közben saját maga szellemi pallérozását, egyetemes egyházi és teológiai tájékozódását természetesnek tartotta Alsóvadászon is. Angol és német nyelvű egyházi és ökumenikus folyóiratokat, újságokat,⁴⁰² szakirodalmat olvasott, ezeket rendszeresen kölcsönözte a pataki Nagykönyvtárból. Elképesztően precíz listákat vezetett az olvasott és az olvasandó lapokról, teológiai és szépirodalmi művekről.

Évente két alkalommal is studiózással töltött egy-egy hetet Sárospatakon, a Tudományos Gyűjteményekben. A gyülekezet megértette lelkipásztora szellemi igényeit, és amiben tehette, támogatta őt:

³⁹⁸ Felvillantások Alsóvadásról (1982.) SRKL D/CLVII/85.405

³⁹⁹ Uo.

⁴⁰⁰ Uo.

⁴⁰¹ Uo.

⁴⁰² Pl. Theology Today, The Student World, The Muslim World, Theologische Zeitschrift, Interpretation, Evangelische Theologie, Ökumenischer Pressedienst, The Ecumenical Review, Kirchenblatt für die Reformierte Schweiz, Theology and Life, Zeitschrift für Kirchengesichte, Neue Zeitschrift für systematische Theologie, Zeitschrift für Theologie und Kirche, Reformatio, Church Herald, Evangelisches Missions, Kerygma und Dogma, Theologische Literaturzeitung, The Reformed Review, The Reformed Journal, Scottish Journal of Theology, Laymen's Work, stb. Lásd: SRKL D/CLII/85.379

„Jól tájékozottan úgy szolgálhattam, ha volt miből információkat gyűjtenem. E célból fedezte a gyülekezet a konferenciai alkalmakon való részvételemet, és évente kétszer a sárospataki egyházi tudományos gyűjteményekben töltött őszi és tavaszi hetet, amikor az ott található külföldi folyóiratokat és könyveket nézhettem át.”⁴⁰³

Igyekezett minden konferenciára, értekezletre, gyűlésre eljutni. Külföldi teológus barátaival, ismerőseivel gyakran érintkezett levélben. Egykori tanítványaival, tanártársaival, lelkésztársaival gyakran folytatott szakmai konzultációt, egyházpolitikai beszélgetést, élénk levelezésben állt velük.

Csupán illusztrációs cézzal álljon itt néhány konkrét eset is.

A füzérkajatai lelkész az alábbi kéréssel fordult Koncz Sándorhoz, egy tanulmány megírása apropóján:

„Légy olyan jó nekem egy pár irányító gondolatot adni, hiszen Te dogmatikus vagy. Nem is a fejedből, csak a kisujjadból küldj egy pár eligazító szót, esetleg egy kis szózatot. A pályamunka címe ez: I. Ján levelének tanítása a gyülekezetről, mint a szentek egységéről.”⁴⁰⁴

Egykori tanítványai továbbra is általános és folyamatos vezetést, segítséget vártak régi professzoruktól. Már beiktatása alkalmával Bárdos Zoltán volt szenior így köszöntötte:

„Új és népesebb tanítványseregéd lesz: az alsóvadászi gyülekezet. Szeresd őket úgy, ahogyan minket szerettél. De mi sem szűnünk meg tanítványod lenni. Sokszor jövünk még vissza tanításért, tanácsért, és szolgálataid imádságainkban hordozzuk.”⁴⁰⁵

Hogy Koncz Sándor mennyire iránymutató, lelki-szellemi vezetőjük maradt a régieknek is, sok levél bizonyítja. Egyből idézünk csak, az egyik volt tanítványtól, aki megkapta és olvasta Koncz Sándor valamely írását:

„Igen örültem, hogy olvashattam, s mondhatom, számomra építően nagyon fontos theológiai tájékoztatást adott. Más alkalommal se feledkezz meg rólam, mert a mi tanításunk – én úgy gondolom – még mindig a Te feladatod is, hiszen hányan vagyunk, akik azt valljuk, hogy az életünkhöz szükséges dolgokban, tudományban és másban Tőled tanultuk az oroszlánrészt. S sokan vagyunk, akik még ezután is sokat szeretnénk tanulni Tőled.”⁴⁰⁶

Koncz Sándor rendszeres kapcsolatban állt Péter János és Bereczky Albert püspökökkel is. Ugyanakkor többször meglátogatta Enyedy Andor Vácra és Ravasz László Leányfalura „internált” egykori püspököket, ami kockázatos tettnek számított akkoriban.

⁴⁰³ Felvillantások Alsóvadásról (1982.) SRKL D/CLVII/85.405

⁴⁰⁴ Basky István levele Koncz Sándornak; Füzérkajata, 1956. 05. 17. SRKL D/CLI/85.377

⁴⁰⁵ Lásd: ...miként a csillagok... 41.

⁴⁰⁶ Orosz Imre levele Koncz Sándornak; Martonyi, 1955. 09. 09. SRKL D/CLI/85.377

Tájékozott volt az ökumenikus világeseményekkel, illetve a bel- és külpolitikai történésekkel kapcsolatban is.

Alsóvadász földrajzi-infrastrukturális viszonyai tehát nem szakították ki az egyházi közéletből, és nem állították meg a gondolatokat, nem számolták fel a kapcsolatokat. Legfeljebb nehezítették ezeket, de annál tudatosabbá és elszántabbá tették Koncz Sándort minden vonatkozásban.

Fontos megjegyezni azt is, hogy nemcsak a lelkipásztor látogatta a vadászi reformátusokat. Gyülekezeti tagok, falubeliek, szolgatársak, egykori teológus hallgatói, vadászi kisdíjak napi szinten keresték fel, kérték tanácsát, hozzá vitték kérdéseiket, örömeiket-bánatukat, vagy eszmét cseréltek vele. A parókia valóságos átmenő házzá vált a rengeteg látogatótól.

„Kiváló beszélgető partnere volt öreg falusi asszonyoknak és akadémiai tudósoknak. Lelkészek, egykori tanítványai szívesen látogatták. Ilyenkor minden munkáját félretette, vendégeit leültette, kérdezett, informált, korrigált, intett, bátorított biblikus szeretettel, realista helyzetfölismeréssel, csípős iróniával, odataláló szójátékokkal”⁴⁰⁷ – írta róla egyik szolgatársa.⁴⁰⁸

Koncz Sándor maga is fontosnak tartotta megemlékezni ezen szolgatársi-baráti-emberi kapcsolatairól, szolgálatairól, amikor vadászi esztendeit összegezte:

„Sokan felkerestek egykori pataki, marosvásárhelyi tanítványaim, debreceni egyetemi magántanári előadásom hallgatói, munkatársaim, lelkipásztorok, öreg pataki diákok, diósgyőr-vasgyári, ózdi, csepeli munkásbarátaim, a háború előtti diákmissziói ismerőseim, katonacímboráim, tanártársaim stb. közül. Gyermekeim egy évben 120 nálunk szállt vendéget írtak össze. Előfordult, hogy éjszakára tizennégy vendéget helyeztünk el a parókián.”⁴⁰⁹

Az egész Európát beutazó, hazai és külföldi egyetemeket látogató, világhírű teológusokkal konzultáló, egykori országos politikusokkal tárgyaló egyetemi tanári végzettségű Koncz Sándor mindig tisztelettel és szelídséggel fordult az alsóvadászi falusi emberek felé. Mindenkit messziről, előre, kalapot emelve üdvözölt, hangosan beköszönt az udvarokra, mindenkit név szerint ismert, mindenkire volt jó szava.

⁴⁰⁷ A „hogyan vagy?” kérdésre gyakorta így felelt: „jól, mert Isten fogja a kezünket, az állam pedig a nyakunkat. De hittel és humorral minden átvészélhető.”

⁴⁰⁸ Bojtor... 230.

⁴⁰⁹ Felvillantások Alsóvadászáról (1982.) SRKL D/CLVII/85.405

Az alsóvadásziak számára Koncz Sándor testesítette meg a gyülekezeti lelkész eszményét.

A falubeliek, gyülekezeti tagok bár tudták róla, hogy nagy tudós, világlátott ember, sohasem érezték, hogy lelkipásztoruk büntetésből van itt. Ugyanígy: ismerték a kommunista rendszerrel meg nem alkuvó magatartását, de nem tudtak egyházi küzdelmeiről, az ellene indított fegyelemi perről, sem az őt megfojtó egyházkormányzói, állami vétokról. Ők a hiteles, alázatos, szeretetteljes, őszinte, igazságos, humoros lelkipásztort ismerték.

Temetési szolgáltatokra sok esetben 1965 után is visszahívták. Mai napig gyakorta, nagy szeretettel emlegetik fel személyét és egész családját az alsóvadászi otthonokban és a gyülekezet közösségében azok, akik ismerték.⁴¹⁰

Utódai a lelkészi szolgálatban sok téren az ő nyomdokában igyekeztek járni.

Már régen nem volt Vadászon, amikor a gyülekezet ünnepet szentelt beiktatásának húsz éves jubileumán. Betegsége miatt nem utazhatott az abaúji faluba, így a gyülekezet kereste fel őt Sárospatakon. Egy busznyi, kisszékeikkel együtt érkező, azokon helyet foglaló falusi ember emlékezetes látványt nyújtott a pataki Kossuth utca lakói számára.

„Jóval eljövetelem után, 1973-ban megünnepelték Vadászon ottani beiktatásom 20 éves jubileumát. Az, hogy én már 13 év után eljöttem onnan, nem zavarta őket. Még varrottast is készítettek a 20 éves: 1953-1973 dátummal.”⁴¹¹

Ezek után helyesen gondolhatjuk, hogy az a vélemény, melyet egy vadászi asszony fogalmazott meg, megegyezett az egész közösség értékítéletével:

„Vadászon Petőfi, Kossuth és Koncz tisztelendő úrék még most is valakik.”⁴¹²

Akik csak betekintheztek a lelkész életébe, munkásságába – hívei, barátai vagy épp ellenségei, rosszakarói –, valamennyien a legjobb véleménnyel voltak mindenről, amit láttak, hallottak, tapasztaltak.

Az 1959. évi egyházlátogatók jegyezték fel:

„Lelkipásztor fáradhatatlanul, lelkiismeretes buzgósággal végzi igehirdetői, pásztori, egyházépítői munkáját. Irodavezetése mintaszerű.”⁴¹³

⁴¹⁰ Interjúk alsóvadászi gyülekezeti tagokkal 2009. 10. 27-én: Jakó János (1921-2012) hajdani presbiterrel, özv. Dienes Károlyné (*1927) egykori presbiterfeleséggel és Koncz Sándor régi hittanosával, Molnár Jánosné Dienes Lenkével (*1949); továbbá dr. Dienes Dénes (*1956) és néhai Hegedűs István (1952-2012) egykori alsóvadászi lelkipásztorokkal.

⁴¹¹ Felvillantások Alsóvadászcól (1982.) SRKL D/CLVII/85.405

⁴¹² Koncz Sándor levele édesanyjának; Sp., 1973. 10. 11. SRKL D/CLIII/85.387

Majd egy évvel később ismét:

„Egyházlátogatóság nagy örömmel és Isten iránti hálával állapítja meg, hogy az alsóvadászi gyülekezet fényes tehetségű és nagytudományú lelkipásztorának Istentől gazdagon megáldott vezetése alatt a külső és belső megújulás renaissance-ának nagyszerű képét mutatja a gyülekezetbe érkező látogató előtt. A lelkipásztor és megértő munkatársai, a presbitérium szolgálata nyomán kezd kibontakozni az eszményi református gyülekezet lelki arculata. Szívünk szerint imádkozunk érte, hogy vezérelje a fejlődés további útján a mi itt letelepedett testvéreinket az evangélium megszentelő hatalmával a Szentlélek Úr Isten.”⁴¹⁴

Dr. Dienes István egyházkerületi főgondnok 1964-ben küldött levelében szintén méltatta Koncz Sándor alsóvadászi szolgálatait, gyülekezeti lelkipásztori működését, noha kettejük viszonya – mint látni fogjuk – óvatosan fogalmazva is tele volt ellentmondásokkal:

„Ebben a pásztori munkában igen nagy rendszerességet és következetességet látok, bárcsak minden lelkipásztor ilyen kitartó következetes rendszerességgel végezné gyülekezetében a rá bízottakat.”⁴¹⁵

4. 3. „Világos, magvas, bőven illusztrált prédikációi, előadásai közvetlen hangvételűek”⁴¹⁶ – Az igehirdető lelkipásztor

Koncz Sándor szerette az embereket. Így szerette azt is, ha megszólíthatta őket. Amikor Isten élő és ható üzenetét továbbította másoknak, akkor különösen is nagy felelősséggel végezte a rá bízott szolgálatot.

Hallgatói voltak gyermekek, ifjak, felnőttek és vénék; egyszerű falusiak és tudós emberek; magyarok és más nációhoz tartozók; ismerősök és idegenek egyaránt. Pulpitusa lehetett egy világváros nagyszerű katedrálisának szószéke vagy akár egy felfordított hordó is. Igehirdetéseinek száma óvatos becsléssel is több ezer, esetleg tízezernél is több lehetett. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy az a precíz ember, aki a málnatövektől és hintakötéltől kezdve az elolvasott újságokig, sőt az elolvasandókig⁴¹⁷ mindent számba vett, meg sem kísérelte összeszámolni prédikációit. Legnagyobb arányban és számban – természetesen – az alsóvadászi igehirdetései maradtak fenn. Sokatmondó és tanulságos, hogy valamennyi

⁴¹³ Kővér Pál zilizi és Kiséry Béla boldvai lelkipásztorok bejegyzése az 1959. szeptember 27-i egyházlátogatás alkalmával. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁴¹⁴ Gyülvérsi István edelényi és Vadas Gyula balajti lelkipásztorok bejegyzése az 1960. október 2-i egyházlátogatás alkalmával. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁴¹⁵ Alsóvadással kapcsolatos levelek. SRKL D/CLV/85.397

⁴¹⁶ Bojtor... 107.

⁴¹⁷ Lásd SRKL D/CLII/85.379, SRKL D/CLII/85.381, SRKL D/CLII/85.382, SRKL D/CLII/85.383, SRKL D/CXLIX/85.365

gondosan előkészített, tartalmilag és stilisztikailag is pontosan, szabatosan megfogalmazott. Úgy is mondhatnánk, nyomtatásra, kiadásra készek. Koncz Sándor igehirdető szolgálatait tehát jóval az elhangzásuk előtt, az ún. belső szobában, a lelkipásztor igehirdető műhelyében kezdődtek.

Prédikálta az evangéliumot Európa majd minden országában, számtalan protestáns gyülekezetben; templomban, iskolában, kórházban, fronton, vonaton, temetőben; de prédikált a nyomtatott betű erejével az egyházi sajtóban és prédikált élete példájával is.

Egészen röviden szólva: Koncz Sándor szeretett prédikálni.

Egy kisebb tanulmánya⁴¹⁸ által bepillantathatunk a teológus igehirdető műhelyébe. A dolgozat igehirdetés és illusztráció témában, ezek jelentőségének, összefüggésüknek vonatkozásában készült; elvi, gyakorlati és történeti összefoglalást adva.

Az igehirdetés és illusztráció egymáshoz való viszonyában az utóbbit a prédikáció szolgálóleányának nevezi. Értelmezi az igehirdetés kifejezést, annak két részét különíti el egymástól – ahogy jól kifejezi a magyar elnevezés is –, az Igét és annak hirdetését.

Az Ige Krisztus, a Bibliában pedig az evangélium az igehirdetés jogos üzenete. Igaz, tágabb értelemben a Biblia tartalma azonos a keresztyénség tartalmával, de az még inkább igaz, hogy az Ige, a Kijelentés, a Krisztussá lett evangélium.

Az evangélium üdvtörténeti eseményekben jelentkezik, formája ezért lehet törvény, ítélet is. De nem maguk az események, hanem a belőlük szóló üzenet az Ige.

Az igehirdetés az Ige üzenetének megszólaltatása, azaz a mindig és újra élővé váló evangélium. Klasszikus meghatározás szerint: az igehirdetés explikáció és applikáció. Az igehirdetést az teszi lehetővé, hogy Isten szól hozzánk a textusban. Isten a textusban – ez az explikáció. Beszél hozzánk – ez az applikáció.

Az illusztráció célja az, hogy az Ige ma is testet öltjön az igehirdetésben, hogy a textus ugyanúgy érvényes legyen mai életünk szemléleti formájában, mint ahogyan érvényes volt kora szemléleti formáiban.

Az illusztráció átöleli az ember egész felfogható és megragadható világát. Szellemi termékek és emberi élmények, történeti emlékek és az egyéni múlt kincsei, a jövő elképzelései és a tudomány már ma elért eredményei, a legegyszerűbb napi dolgok és a legfelségesebb lelki alkotások, az ihlet sugallata és az egyszerű élet minden tartalma – kivéve a bármilyen szempontból botránkoztatót, útszélit és közönségest – szolgálóleányul

⁴¹⁸ Koncz Sándor: Az igehirdetés és az illusztráció. Előadás a TIREK Tanulmányi Bizottsági gyűlésén, Mc., 1958. január 14. SRKNk An.5743

szegődhet az illusztrációban, a textus applikálásában, azaz abban, hogy hogyan hisszük, éljük, valósítjuk meg a Kijelentést ma.

Ugyanakkor figyelmeztet az illusztráció veszélyeire is. Mert nagy veszély, ha megmarad az illusztráció és nem marad meg az Ige. Arról nem is beszélve, hogy sokszor illusztráció nélkül sem marad meg semmi. De Koncz Sándor más veszélyekről írt.

Az igazi veszély szerinte az antropocentrikus szemlélet. Ez azt jelenti, hogy az illusztráció sokszor úgy tűnik fel, mintha a prédikáció az ember művészi, szellemi, lelki, mindennapi alkatának akarna megfelelni, és nem Istennek és nem az Igének. Megfogalmazható ez úgy is, hogy az illusztráció legegységesebb veszélye az ún. vallásos öntudat ápolása, ami ellentétben áll a prédikáció elemi céljával, ami a hit ébresztése és növelése.

Az antropocentrikus szemléletben az a veszély is fennáll, hogy az egész Írást a *theologiai naturalis* vonalára csúsztatja és az általános kijelentést fontosabbnak tartja, mint a különös kijelentést. Pedig a helyes teológiai szemlélet az, hogy az általános kijelentést legfeljebb a különös kijelentést szolgáló, gondviselő keretnek tarthatjuk.

Ezt a veszélyt úgy lehet elkerülni, ha az igehirdető mindig gondol az *analogia entis*⁴¹⁹ és az *analogia fidei*⁴²⁰ problémájára. Nevezetesen arra, hogy a természeti világ dolgai nem lényegszerűen, hanem csak hasonlatszerűen felelnek meg a természetfeletti világ dolgainak.

Az illusztrációban figyelni kell továbbá a helyes „szekularizálásra”. Arra, ahogy a Biblia a példázatokban beszél, amit képesbeszédben, allegóriában, hasonlatban, költői beszédben, az emberi logika rendjében, kora természettudományában, földrajzában, folklórában élénk állít. Minden arra való, hogy Isten titkokat leplezzon le, hogy kijelentsen. Ezáltal vonja be az embert a kijelentés élő és ható világába.

Amíg a Bibliában minden közvetlen kijelentés, addig az igehirdetőnek az illusztrációs beszéd közvetítésével kell minél közelebb jutni a közvetlenhez.

Maga a beszéd, a stílus is illusztráció. Nem kell külön történet, elbeszélés, allegória közvetlenül ahhoz, hogy illusztráljunk. A nyelv a maga sajátos szemléletes formáiban és eszközeivel is alkalmas képszerű kiábrázolásra, megjelenítésre.

Az illusztrációban szó van arról, hogy amennyire csak erre Isten képességet és módot ad, törekedni kell szellemileg átölelni az egész világot. Az emberek figyelmét rabul lehet ejteni. Gondolatvilágukat le lehet foglalni. De ennél többről is szó van. Arról, hogy a

⁴¹⁹ Léthasonlóság. Isten és a különféle létezők valamilyen fokon egyaránt a létben részesülnek.

⁴²⁰ A kifejezés a Róm 12,6-ból való (ὁμολογία τῆς πίστεως), és azt jelzi, hogy az egyházban, mint Krisztus misztikus testében a tagok karizmáit a hit összefogása, hasonlósága szerint kell gyakorolni.

tudományban és történelemben a teremtés dolgai lepleződnek le, titkok válnak nyilvánvalókká, s ezeknek a titkoknak a kibomlása nem kicsinyíti, sőt „nagyítja” Istent, s ezzel együtt a kijelentés igazságát.

Mindebben a legfontosabb, hogy az igehirdető életével és beszédével együtt az illusztráció nagyon széles mezejét is ölelje át a Szentlélek bizonyosságot tévő ereje. Ebben az esetben bizonyosan nem siklik át a *theologia naturalis* emberi – még ha vallásos is – öntudatot prédikáló álútjára.⁴²¹

Koncz Sándor nem prédikált egyetlen textusról sem Krisztus nélkül. Nem is csak tanításairól, gyógyításairól, csodáiról beszélt, hanem a Messiás halálát és feltámadását hirdette. Szavai által felragyog, hogy Krisztus neki magának is személyes Megváltója.

Igehirdetésének képei érthetők, magukkal ragadók, emlékezetbe, sőt lélekbe vésődők; a világmindenség széles spektrumából valók. Stílusa, nyelvhasználata igényes, választékos, ugyanakkor világos és jól érthető.

Legrövidebben: „világos, magvas, bőven illusztrált prédikációi, előadásai közvetlen hangvételűek.”⁴²²

Koncz Sándor az igehirdetés szolgálatát modern teológiai tudományos ismeretek, valamint alapos és széles műveltség birtokában végezte. Prédikációit olvasva „kiviláglik, hogy aki egykor elmondta ezeket ..., az gyülekezetét szerette és ismerte”.⁴²³

Koncz Sándor az igehirdetéseken – az üdvtörténeti ünnepeket és a kazuális alkalmakat kivéve – gyakran egy-egy bibliai könyvet magyarázott végig. Alsóvadászi első öt éve alatt a *Filippi Levelet*, a *Jelenések Könyvét* és az *Apostolok Cselekedeteit* vette sorra. Üdvtörténeti ünnepeken és október 31-én alkalmazkodott a központi mondanivalóhoz. Imahéten ragaszkodott a kijelölt igékhez. A májusi vasárnapokon a szülők, a gyermekek, a konfirmandusok, a gyülekezeti tisztségviselők vasárnapját tartották Koncz Sándor idejében a vadászi gyülekezetben, az alkalomhoz választott textussal. Sákramentumos istentiszteleteken a szereztetési igéket magyarázta szavanként, gondolatonként. Szimbolikus istentiszteleteken az alaklomhoz igazítva vett fel textust. Bibliaórán, gyülekezeti összejöveteleken, házi-istentiszteleteken a *Bibliaolvasó kalauz* napi igeszakaszait magyarázta. Gyermeke-istentiszteleteken bibliai történeteket tanított. Gyülekezeti összejöveteleken vallásos témájú

⁴²¹ Koncz Sándor: Az igehirdetés és az illusztráció...

⁴²² Bojtor... 107.

⁴²³ Isten országa kincs. Dr. Koncz Sándor igehirdetései. Szerk. Dienes Dénes. Sárospatak, 1995 *A szerkesztő bevezetője*

verseket és elbeszéléseket is választott. A gyülekezet tanító szolgálatában pedig egyháztörténetet, gyülekezettörténetet, világi-egyházi eseményeket, gyülekezeti kérdéseket, az egyházi sajtóból adódó problémákat tárgyalta. Mindig megemlékezett a nagy évfordulókról is.⁴²⁴

⁴²⁴ SRKL R.G.V. 4/1. (Abaúji) Missziói munkatervék és ünnepi beszédek 1951-1960

5. „HITTEL ÉS HUMORRAL SOK HÜLYESÉGET KIBÍRTAM – ISTEN KEGYELMÉBŐL”⁴²⁵

5. 1. „Radikális teológiai küzdelmekben”⁴²⁶

Ahogy korábban láttuk, Koncz Sándor teológiai küzdelmei már az *Egyezmény* megkötése körüli időkben elkezdődtek, majd a teológia bezárásával és a kerület megszüntetésével egyre radikalizálódtak. Az egyház Rákosi-korszakban bekövetkezett elvi állásfoglalásait és gyakorlati fordulatait, változásait, illetve a pataki kollégium szekularizálását Koncz Sándor helytelenítette, elítélte, küzdött ellenük.

Az 1950-es évek első felében egyre nagyobb számban kezdtek tömörülni Koncz Sándor köré lelkészek és az egyházért felelősséget vállaló keresztyén értelmiségiek. Hogy milyen őrálló és harcos szerepe volt az alsóvadászi lelkipásztornak ezekben az években, jól illusztrálja egyik szolgatársa levele 1955-ből:

„Abban a klerikális mocsokban, amely évek óta verdes, leveled, illetve szelleme tisztultabb világ jele. S jó tudni, hogy még van ilyen.”⁴²⁷

A teológia megszüntetése utáni néhány évben Koncz Sándor olyan „légüres térbe”⁴²⁸ került, ahol az egyházkormányzattal kapcsolatos véleményének, kritikájának elmondására, útmutatásra, tanácsolásra nem volt módja, alkalma. Saját helyzetét a közegyházban és magát a közegyházat is tisztán látta, ám minderről csak az asztalfiókjának írhatott, vagy magánlevelezéseiben fejthette ki gondolatatait:

„Prokrusztész-ágyba fektetett az egyházkormányzat. Prokrusztész hírhedt attikai útonálló volt, az elfogott utasokat ágyba fektette. Akinek hosszabb volt a lába, azokét könyörtelenül levágta, akié rövidebb volt, azokat halálra nyújtotta. Ezt akarja az egyházkormányzat az elvekkel: rövidíteni és nyújtani a keresztyén igazságokat, míg végül hulla lesz belőle. [...]

1953. június óta volt új szakasz a magyar életben, de az egyházban nem volt új szakasz, itt nem bukott meg a sztálinizmus. [...]

A békemozgalomban nem az a baj, hogy a keresztyének együtt vannak a kommunistákkal, hanem az a baj, hogy az ún. békepapok az egyházban nincsenek együtt

⁴²⁵ Levél Vincze Józsefnek (Izsófalva); Sp., 1982. 10. 26. SRKL D/CLV/85.397

⁴²⁶ Koncz Sándor levele Magó Ferencnek (Báji); Av., 1956. 10. 22. SRKL D/CLI/85.377

⁴²⁷ Bíró Sándor levele Koncz Sándornak; h.n., d. n. (Az 1955. évi levelek mappában.) SRKL D/CLI/85.377

⁴²⁸ Péter Jánossal való beszélgetés; Debrecen, 1953. 07. 25. SRKL D/CLI/85.376

magukkal a másképp gondolkodó egyházi rétegekkel, mialatt együtt vannak az egészen másképp gondolkodó ateistákkal.”⁴²⁹

Már 1952-ben írta: „Péter Jánost nem hiába nevezték Péter Janusnak, nemcsak kétfelé, többfelé néző arca volt, én neveztem el így. [...] Vajon egyházpolitika-e ez, ami már nem teológia, hanem egyszerű és kooperáló, inkább opportunista alkalmazkodás?”⁴³⁰

1956 tavaszán nyilvánosság előtt így ismételte meg bírálatát: „Vajon teológia-e az örökös aktuális alkalmazkodás, ami megteremti az egészen közönséges egyházi karrierizmust?”⁴³¹

Kritikusan jegyezte le azt is, hogy amikor protestáns püspököket, Ravasz Lászlót, Enyedy Andort, Ordass Lajost ellehetetlenítették, üldözték, akkor Bereczky Albertet és Péter Jánost kitüntette a hatalom. De az egyházvezetés alsóbb szintjein működőkről is élesen fogalmazott: az esperesek „fejbólintó jánosok”,⁴³² a missziói előadók agitátorok, a sajtóelőadók propagandisták. Igaz, „néha az esperesek is agitátorok, s néha a missziói vagy sajtóelőadók fejbólintó jánosok. Nem nagy változatosság.”⁴³³ Véleménye szerint az egyházvezetés is arra épít, amire a kormánypropaganda, ti. „hogy a magyar református nép és lelkipásztori kar hülye, s gondolkodni nem tud.”⁴³⁴

Kritikájában eljutott egészen addig, hogy kijelentette:

„M[agyarország]-on az ateista mozgalmat talán azért szüntették meg, mert ezt a feladatot a párttitkárnál jobban elvégzi Péter János és az ún. békepapok.”⁴³⁵

A református egyház szervezetének megromlását, sőt, az egész egyháznak az eltévelyedését látta az alábbiakban is:

„Amint az államban is nem a parlament a fontos, hanem a kormányzat, úgy az egyházban sem az egyházmegyei, kerületi közgyűlések – szóval az autonómiák –, ezek elsorvadtak, meg is halt az egyházban az alulról – s ezzel minden – kezdeményezés, úgy itt is az egyházkormányzat. [...] S mint az államkormányzatban is a párt a fontos, úgy az egyházban is a >>párt<<, s amint a pártban is a frakció, úgy itt is, még csak nem is a konvent, hanem a frakció, a klikk, s még abban is egy-két ember – pontosan, mint a politikában.

⁴²⁹ Vegyes dokumentumok, 1951-1955. SRKL D/CLI/85.376

⁴³⁰ Uo.

⁴³¹ Felszólalásom és vitám Benkő Györggyel; Mc., 1956. máj. 30. SRKL D/CLVII/85. 383

⁴³² SRKL D/CLVII/85. 383

⁴³³ Uo.

⁴³⁴ Uo.

⁴³⁵ Uo.

S ahogy mindebben az államnál a politika a fontos, úgy az egyházban is egyetlen fontos: az egyházpolitika. Ez pedig nem bel(egyházi)politika, hanem külpolitika – egyházi békeszolgálat. Így csökevényesedett el a magyar református egyház.”⁴³⁶

A rá rótt kényszerű, hosszú szilenciumot először 1953-ban az alsó-zempléni lelkesggyűlésen, majd a berekfürdői konferencián törhette meg Koncz Sándor.

Sárospatakon Farkas József előadásához, Berekfürdön Bartha Tibor dikciójához szólt hozzá. E megszólalások tartalmát és hatását jól jelzi, hogy utólag mindkettőről személyesen kellett számot adnia Péter János püspöknek Debrecenben.

Sárospatakon Farkas József arról beszélt előadásában, hogy az Ige és az igehirdetés egyfelől *szofia tu theu*, másfelől *dünamisz tu theu*. S ma Isten a *dünamiszra* helyezi a hangsúlyt, amit egyházkormányzati konkrétumokkal illusztrált. Koncz Sándor erre reflektáló felszólalásában azt firtatta, hogy lehet-e *dünamiszból szofiát* mondani?

„Ma mindenki az értelmes szót keresi, és azután vágyódik. De vannak, akik félnek az értelmes szótól. Mert az talán mást mond, mint a *dünamisz*”⁴³⁷ – ismételte a Patakon elhangzott magyarázatát a püspöknek.

Véleménye szerint a *dünamisz* mögött húzódik az egész propagandisztikus egyházi irányzat. Pedig az ilyen értelemben vett propagandán a párt már túl van, üres *dünamisz* helyett ott is az értelmes szót keresik. Az egyház pedig még a hónapokkal korábbi evilági ideológiai irányvonalhoz igazodik. Ugyanekkor az egyház és a kommunizmus relációjáról világosan így fogalmazott:

„...az értelmes szó keresésében azt kell kimondani, hogy világnézeti megalapozottságban a kommunizmussal nem tudunk együtt menni. Etikai-szociális vonalon azonban lehetnek – vannak is! – vele azonos egyházi mondanivalók.”⁴³⁸

Koncz Sándor ezt a nézetét a későbbiekben is fenntartotta és hangoztatta. Tanulságos, hogy ez a gondolata most még büntetendő, de 1966 után már publikálható volt...⁴³⁹

Berekfürdön Bartha Tibor előadásához szólt hozzá néhány percben Koncz Sándor; az engedelmesség tartalmáról és a helyesen értelmezett Igéről beszélt. Erre a rövid reflexióra az előadó másfél órá, személyeskedő, indulatos viszontválasszal reagált. Ettől lett belőle „ügy”.

⁴³⁶ SRKL D/CLVII/85. 383

⁴³⁷ Péter Jánossal való beszélgetés; Debrecen, 1953. 07. 25. SRKL D/CLI/85.376

⁴³⁸ Uo.

⁴³⁹ Lásd 43. sz. Melléklet

Ezek után kérette Péter János Debrecenbe Koncz Sándort. A közelmúlt eseményein túl a püspök több témában is kívánt beszélni vele. A legfontosabbak a következők voltak: Koncz Sándor „megkeseredése”⁴⁴⁰ a pataki teológia megszüntetésével kapcsolatban; Koncz Sándor „megfelelőbb beosztásba”⁴⁴¹ helyezésének lehetősége, hiszen Alsóvadász az egyházkormányzat szerint sem megfelelő hely számára sem képesség, sem anyagi egzisztencia szempontjából;⁴⁴² hiányolta továbbá a püspök, hogy Koncz Sándor nem konstruktív az egyházkormányzat irányába, nincs egyetlen pozitív nyilatkozata sem, miközben számos kritikus deklarációja vált ismertté az elmúlt években.

Péter János azt kérte Koncz Sándortól, hogy úgy találja meg az egyensúlyt beszélés és hallgatás között a jövőben, hogy a pozitív dolgokat mondja, hangosan tudatosítsa a lelkészek között és bárhol. A negatív kritikai megjegyzéseket viszont mindig csak négy szemközt, kizárólag az illetékes személlyel közölje. Végül a püspök azzal bocsátotta el a kétórás beszélgetést követően, hogy „újra hangsúlyozta a nyilatkozás szükségességét, mellyel út nyílik több felé.”⁴⁴³ Koncz Sándor annyival kommentálta a találkozót, hogy különösnek találja, hogy nyilatkozatot kíván tőle a püspök.⁴⁴⁴

Később Darányi Lajosnak a nyilatkozattal kapcsolatban így fejtette ki a véleményét:

„Üzletszerű lezüllesztése az egyháznak, hogy előbb nyilatkozni kell, s akkor lehetsz főjegyző, esperes, miskolci lp., stb. utáltam a karrieristákat, akik nyilatkoztak és lettek. De ha az ember egyházi szolgálata kollégiumban és konventen, misszióban és gyülekezetben nem elég, és tanulmányai, akkor mi hát a kritérium, csak a politikai jellegű nyilatkozat?”⁴⁴⁵

Röviden így összegezte a lényegét: „...ez szimónia, eladni, megvenni nyilatkozatért az egyházi tisztséget.”⁴⁴⁶

Az 1950-es évek első felében rendszeresen megtartott kiskörökről, konferenciákról, értekezletekről a lelkészek általában pozitív visszajelzéseket adtak: „sokat tanultunk”, „jó volt”, „szükség van rá”, „gyümölcsöztetni fogom”, „fontos ezekről beszélni”⁴⁴⁷ stb. Nagyon ritka volt a kritikus hang; de a Koncz Sándoré az volt.

⁴⁴⁰ Péter Jánossal való beszélgetés; Debrecen, 1953. 07. 25. SRKL D/CLI/85.376

⁴⁴¹ Uo.

⁴⁴² Uo.

⁴⁴³ Uo.

⁴⁴⁴ Uo.

⁴⁴⁵ Jegyzetek Koncz Sándor és Darányi Lajos beszélgetéséről; Av., 1959. 05. 24. SRKL D/CLI/85.378

⁴⁴⁶ Uo.

⁴⁴⁷ SRKL R.G.V.4/9. Esperesi iratok (Abaúj), 1955. Lásd még: Bojtor... 261.

Az 1955-ben rendezett nyári berekfürdői tanfolyamról az esperesi hivatal számára írt beszámolójában is igen élesen fogalmazott:⁴⁴⁸

„Az előző tanfolyamokon olyan sokszor szerepelt az őszinteségre és nyíltságra való felhívás – ami különösen egyházi testületben egészen természetes – hogy talán ezért volt a hozzászólásokban a szokottnál több mellébeszélés, elég sok >>szelíd<< füllentés, s nem egy esetben ocsmány hazudozás. Világosan kell látni, hogy kitermelődött az egyházi alkalmazkodás lélektana. Voltak, akiknek az volt a jelszava: >>Tacitus<<: >>hallgatni, mert itt az egész káderozásra megy<<. Akadtak, akik önmagukkal együtt az egészet azzal nézték le, hogy >>patkány-emberek vagyunk, mocsokban élünk<<. Ilyen megfogalmazás is szerepelt a benyomások sűrített összegzésében: >>Hülyének néznek, becstelenné tesznek<<. Elnézést kérek ezért az erős, de reális összefoglalásért”⁴⁴⁹ – írta Farkas Elek esperesnek. „Világossá kezd lenni, hogy valóban a hit döntéseinek kockázatában élünk. [...] ...a hitbeli döntés egyoldalú kisajátítása a kockázat vonalán a nyitottság irányába fordul azoknál, akiknél ez a döntés külsőleg ún. >>jobb elhelyezkedést<<, több megbízatással természetszerűleg járó >>pénzesebb<< egzisztenciákat, esetleg autón való gördülést stb. jelent, akár azoknál, akiknél ezeket a külsődleges, de nem lényegtelen dolgokat nem jelenti.”⁴⁵⁰

Ugyanekkor megoldása is volt a közegyház szükséges megreformálására: „az első lépés az lenne, ha fölszámolnánk önmagunk állandónak mondható dicsérését. Továbbá ... lemondanánk önmagunk túlhangsúlyozásáról. Félős, hogy a nagyjától nem látjuk meg egyházi életünk >>apraját<<. A személyi kultuszon túl el kell hagynunk különleges testületi (egyházkormányzat) kultuszunkat is.”⁴⁵¹ Az egyházkormányzat önmagáról kimondott csalatkozhatatlansága helytelen, „sebezheti a Szentlelket, a hallgatókat pedig... irritálja... [...] Az előadók egy része... >>magános és megközelíthetetlen szirt<<. S akik a közösség annyi formájáról beszélnek, egymás között is árván >>ödüngenek.<<”⁴⁵² – írta beszámolójában az esperesnek.

Javasolta még továbbá, hogy több előadót is kérjenek fel a jövőben, hiszen ezen a berekfürdői konferencián elhangzott 22 előadás közül 16-ot egy személy tartott, és négy másik osztozott a fennmaradó hat előadáson. Koncz Sándor hangoztatta, hogy senki nem érthet ennyi témához mélységében.

⁴⁴⁸ Lásd más lelkészek jelentését ugyanerről a tanfolyamról: SRKL R.G.V.4/9. Esperesi iratok (Abaúj), 1955

⁴⁴⁹ SRKL R.G.V.4/9. Esperesi iratok (Abaúj), 1955. vagy A berekfürdői tanfolyamon szerzett tapasztalatok leírása; 1955. 08. 18. SRKL D/CLI/85.376

⁴⁵⁰ Uo.

⁴⁵¹ Uo.

⁴⁵² SRKL R.G.V.4/9. Esperesi iratok (Abaúj), 1955

Az egyházkormányzókat minősítette azzal a megállapításával is, hogy nyilvános üléseken rá se néztek az alsópapságra, csak az állami küldöttek „jóakarátú megértése után”⁴⁵³ szaladgáltak. Az egyházvezetés spirituálisan és formálisan eltávolodott a lelkészekről. A vezetők egy-egy konferencián kezet sem fogtak az alsópapsággal. Majd 1956 nyarán feltűnt némi változás, például az, hogy Békefi Benő mindenkivel kezet fogott, amit Koncz Sándor úgy értékelt, hogy az „tartalmi kérdés”.⁴⁵⁴

Az 1956. április 26-án megtartott szikszói kiskörön Koncz Sándor ismét az egyházi diktatúráról és a rehabilitáció szükségességéről beszélt.⁴⁵⁵ Ugyanitt egy „memorandum-féle született”⁴⁵⁶ a szükségesnek tartott változásokról.

Ezt követően egy újabb, kibontakozást kereső felszólalása volt a lelkésztestületben. Virágh Sándor és Ráski Sándor előadásaira reflektálva 1956 májusában mondta el az alábbi radikális bírálatát, ugyanakkor ki is jelölte a gyógyulás egyetlen lehetséges módját az egyházban:

„A második háború után úgy gondoltuk, hogy a hitvalló egyház felé haladunk. [...] Egyesek úgy vélték, hogy a barmeni hitvallás a mi utunk, és a hitlerizmus alatt Niemöller körül szervezkedő német hitvalló egyház példa lehet. [...] Az ilyen jellegű törekvéseknek véget vetett az egyezmény. Az egyezmény a hitvalló egyház útját elzárva, népegyházi keretben igyekezett merevíteni az államtól elváló szabad egyház útját. [...] Ami még mellé kell, ha már nem a hitvalló szó és jelleg, legyen a missziói szó és jelleg. Az egyezmény után úgy látszott tehát, hogy a missziói népegyház [...] megvalósulás felé megyünk.

[...] Az egyezmény úgy funkcionált, hogy a missziói jellegű dolgok kezdtek lemorzsolódni. Ebbe beleértem a nevelés hagyományos és megmaradt műhelyeit is. [...] Egyúttal a népegyházból lemaradt a nép. Nem volt lényeges, hogy az ún. közpapság vagy a presbitériumok, gyülekezetek mit akarnak, egyáltalán akarnak-e valamit. [...]

A missziói népegyházunk induló szervezetéből [...] megmaradt az egyház, mint szerkezet. [...] Ezt az egyházi szerkezetet – állami példára – az egyházon belül kormányzatnak kezdték nevezni. Így jelent meg az egyházkormányzati egyház ideje. [...] ...legvégén az egyház is elmaradt, de megmaradt maga a kormányzat. Mindez éppúgy, mint

⁴⁵³ Uo.

⁴⁵⁴ Közli: Bojtor... 159.

⁴⁵⁵ 1956. 04. 26-án a szikszói kiskörön Ferenczy Károly és Koncz Sándor váltakozó beszélgetése a nyilvánosság előtt. SRKL D/CLI/85.378

⁴⁵⁶ Koncz Sándor levele Magó Ferencnek; Av., 1956. 10. 22. SRKL D/CLI/85.377

az államban, az egyházban is magával hozta a megnövekedett bürokratizmust – az élet rovására. [...]

A járható utat tehát így fogalmazom meg: ahhoz, hogy magyar református egyházunk egész alkotó tevékenysége teljesen felszabaduljon, Szentlélek-szerű egyházra van szükség.”⁴⁵⁷

Farkas Elek abaúji esperes bocsánatkérésre szólította fel az alsóvadászi lelkészt nyilvános kritikája miatt. Benkő György missziói előadó pedig jóváhagyás nélkül visszadobta Koncz Sándor missziói munkatervét azzal a megjegyzéssel, hogy a „tartalmi rész újrakészítendő a *Református Egyház* VII. évf. 24. számában közölt cikk alapján”.⁴⁵⁸ Koncz Sándor az 1956. május 30-i miskolci lelkészértekezleten⁴⁵⁹ elhangzott felszólalását megismételte írásban, Benkő György kritikáját ugyanakkor visszautasította.

Válaszában megerősítette, hogy nem hajlandó újra készíteni munkatervét, egyben megfogalmazta bizalmatlanságát „Benkő György missziói előadónak úgy az előadói személyével, mint a nem egyszer erőszakosan, formátlanul képviselt felfogásaival szemben.”⁴⁶⁰

„Nincs közöttünk a Szentlélek akkor, amikor különbözőségeinkben nem jutunk egyező hitre. [...] Amikor missziói előadói mivoltával és közölt álláspontjainak formájával és tartalmával gyakran nem értek egyet, és hivatalosnak nevezhető minőségével bizalmatlan vagyok, ugyanakkor továbbra is igyekszem benne szeretni a lelkipásztor- és embertestvért, ami mivel mindenkivel, így vele kapcsolatban is – igei parancs. Ezt annál is inkább le kellett így írnom, mert nem az én ajkamból, de elhangzott az értekezletet követő, vele való szűkebb körben történő újabb heveskedésben az enyhén esztétikátlannak nevezhető >>kinyírás<< szó. [...] Ami mindebből tehát most rám tartozik, röviden így hangzik: tartalmi mondanivalóim fenntartásával Benkő Györgytől, az embertől, a lelkipásztortól, a testvértől tudok bocsánatot kérni, és azt belsőleg is remélni.”⁴⁶¹

1956-ban a változás igénye egyre erősebben jelentkezett a református egyházban is. Ebbe a folyamatba illeszkedett a volt Tiszáninneri Egyházkerület lelkipásztorainak küzdelme a kerület és a pataki kollégium visszaállításáért. E küzdelem szellemi-lelki vezetője Koncz Sándor lett, aki 1956 nyarán egyre többször vetette fel nyíltan is az állami és egyházi

⁴⁵⁷ Felszólalás Virágh Sándor és Ráski Sándor előadásaihoz; Miskolc, 1956. 05. 30. SRKL D/CLI/85.378

⁴⁵⁸ Bojtor... 217.

⁴⁵⁹ SRKL SE.V.5/3. Abaúj vegyes. Esperesi iratok 1952-58

⁴⁶⁰ A missziói munkatervről, Koncz Sándor levele Farkas Elek esperesnek; Av., 1956. jún. 2. SRKNk An. 5769

⁴⁶¹ Uo.

hivatalosoknak az egyházkerület és a kollégium visszaállításának ügyét, és augusztus 31-i dátummal el is készítette memorandumait.⁴⁶² E feljegyzéseit „becsületes hitvallásoknak”⁴⁶³ nevezte. Úgy tartotta, az ezekben foglalt célokért érdemes küzdeni, sőt, „kell is értük küzdeni, hogy ne szégyelljük magunkat a jelen előtt és ne marasztaljon el minket a jövő. A küzdelemben a keresztyén szabályszerűség ennyi: szelíden és rendíthetetlenül.”⁴⁶⁴

A kerület és a kollégium ügyét egymástól elválaszthatatlannak tartotta. Ennek a törekvésének ígéhirdetéseiben, konferenciákon, lelkeszi találkozókön nyilvános fórumot is szerzett. E célból hirdette meg az alsóvadászi gyülekezet a pataki és a pesti teológia kapcsolatát vizsgálendő pályatételt is. Ezt a törekvést képviselte a berekfürdői konferencián. A lelkeszek Tiszáninnen ügyével kapcsolatos állásfoglalásának hivatalos közvetítését szintén Koncz Sándor végezte az MDP, az Elnöki Tanács, a Népfrent és az ÁEH felé. A Tiszavidéki püspököt, Péter Jánost is ő értesítette a lelkipásztorok kívánságáról és szándékáról.⁴⁶⁵

1956. június 1-jén írt levelet Dobi Istvánnak, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa elnökének,⁴⁶⁶ Rákosi Mátyásnak, a Magyar Dolgozók Pártja főtitkárának, Szabó Pálnak, a Hazafias Népfrent elnökének és Horváth Jánosnak, az ÁEH vezetőjének a kerület visszaállítása ügyében. Érdemi választ sehonnan nem kapott, az Egyházügyi Hivatal – álságosan – egyházi belső ügynek minősítette a kérést.⁴⁶⁷

1956 augusztusában levelet írt a református egyház püspökeinek is, melyben egyetemes konvent összehívására szólította fel őket, ahol a jelen egyházi élet tartalmi átrendezését megbeszélhetik, elkezdhetik.⁴⁶⁸ Bűnbánat gyakorlására szólított fel a közelmúlt felismert bűnei miatt. A *Missziói Szabályrendelet* hatályon kívül helyezését szorgalmazta, mivel az ellentétes az állami és egyházi alkotmánnyal, valamint az *Egyezmény*nel. A mellőzött karizmatikus egyháztagoknak lehetőséget kért a szolgálatban, míg az alkalmatlanná vált funkcionáriusok felmentését sürgette. Tiszta anyagi ügyeket is követelt. „Ebben az előterjesztésben, és a reménységünk szerint létrejövő, még több szempontot nagyobb részletességgel kifejtő eszmecserékben az vezet minket, hogy belső egyházi életünk rendezéséhez pozitív eszközökkel hozzákezdjünk”⁴⁶⁹ – írta mindhárom püspöknek.

⁴⁶² 18., 19., 20. sz. Mellékletek

⁴⁶³ Feljegyzés a Magyarországi Református Egyházban szükséges átrendeződésről; Feljegyzés a Tiszáninenni Református Egyházkerület visszaállításáról; Feljegyzés a Sárospataki Református Kollégium visszaállításáról. SRKNk An. 3717

⁴⁶⁴ Uo.

⁴⁶⁵ „Szelíden és rendíthetetlenül” Dr. Koncz Sándor Memoranduma, 1956. Szerk.: Dienes Dénes, Alsóvadász, 1994. (Később: „Szelíden...”)

⁴⁶⁶ Lásd: 21. sz. Melléklet

⁴⁶⁷ Lásd: 22. sz. Melléklet

⁴⁶⁸ A MRE püspökeinek; 1956. 08. 10. SRKL D/CLI/85.378

⁴⁶⁹ Uo.

1956 nyarán Ónodon tartottak egyházi konferenciát, ahol Koncz Sándor újra szolgálati lehetőséget kapott. Különben engedély nélkül sohasem szolgált, ha az engedélyhez volt kötve. A konferencián azt a „szintetikus elvet”⁴⁷⁰ képviselte, amit későbbiekben is végig: hogy „a református egyházban minden rétegnek, színnek, árnyalatnak, csoportnak és karizmának, az egyházkormányzatot mindebbe beleértve, együtt kell haladnia az egész test gazdagítására”.⁴⁷¹

Az alsóvadászi lelkész egyre több szerepet és feladatot kapott: bevonták a tanulmányi bizottságba, az elnökségi tanácsba, lelkészértekezletre hívták Miskolcra, Debrecenbe, Budapestre, de még az esperesi-gondnoki értekezletre is. Úgy látszott megint „divatba jött”,⁴⁷² ahogy ironikusan meg is fogalmazta. A sorra érkező gyülekezeti meghívásokat, az irányában egyre fokozódó érdeklődést is ennek tudta be. Mindezek azonban éppen a helyben maradásra intették, szokásával ellentétesen ezekben a hónapokban nem vállalt szolgálatot, szereplést. Érezte a rajta nyugvó felelősség növekedését, ami megítélése szerint fokozottabb imádságot, elmélyültebb életet igényelt.⁴⁷³

A tiszavidéki püspökkel több találkozása is volt ebben az időben, ezek között az egyik fontos beszélgetésre 1956. július elején került sor, mintegy két és fél óra időtartamban.

Több lényeges téma is szóba került ekkor közöttük, mint például az, hogy miért nem kerülhetett Koncz Sándor 1951-ben és 1955-ben a diósgyőr-vasgyári gyülekezetbe;⁴⁷⁴ ami nemcsak neki magának volt fájdalmas, gyökereire, gyülekezeti indulására, családi körülményeire, gyermekei taníttatási lehetőségeire nézve, de káros és fájdalmas volt a gyülekezetre nézve is jogaik és a presbiterianizmus elvének semmibevétele miatt. „... még ráadásul egy munkásgyülekezetben történik ez a durva nullifikáció akkor, amikor proletárállamban élünk”⁴⁷⁵ – hangsúlyozta a lelkipásztor. Tudvalevő volt, hogy a vasgyári lelkészség az aktuális esperesi választást erősen befolyásolhatta volna, és nem akarták, hogy Koncz Sándor borsodi esperes legyen. A hivatalosoknak ezt a félelmét ő irreálisnak tartotta, ahogy fogalmazott:

⁴⁷⁰ Feljegyzés, melyet dr. Koncz Sándor református lelkipásztor készített az utóbbi éveknek személyével is kapcsolatos egyházi eseményeiről; Alsóvadász, 1958 januárja. SRKL D/CLI/85.378

⁴⁷¹ Uo.

⁴⁷² Koncz Sándor levele Magó Ferencnek; Av., 1956. 10. 22. SRKL D/CLI/85.377

⁴⁷³ Uo.

⁴⁷⁴ Részletesebben a következő fejezetben.

⁴⁷⁵ Péter Jánossal való beszélgetés; 1956. 07. 02. SRKL D/CLI/85.378

„Olyan sok rongy esperesetek van, akiket már ti kreáltatok, hogy azok között én is nyugodtan elférnék.”⁴⁷⁶

Koncz Sándor elmondta a püspöknek, hogy ő szereti a munkásokat, közülük származik; szereti az értelmiségieket, mostanság is mintegy százan keresik fel lelkészek, egykori tanítványok; szereti a parasztokat, köztük él és mélységesen elismeri a munkájukat. Ugyanakkor emlékeztette és számon kérte felettesét, hogy őt többször is hívta Vadászra, hogy szélesedjen a perspektívája, „hiszen falun szinte sohase fordulsz meg, pedig túlnyomórészt falusi reformátusok püspöke lennél. [...] De titeket bizony sokszor nem szeretlek. [...] Illetve azon az alapon próbállak szeretni, amit az evangéliumi parancs így mond: Szeressétek ellenségeiteket... Mert a kettőnk irányzata talán már nemcsak ellentét, hanem ellenség is”⁴⁷⁷ – hangoztatta Koncz Sándor.

A püspök ugyanekkor Tiszáninnen visszaállításának okáról és céljáról is kérdezte a lelkipásztort, mintegy személyes ambíciókkal vádolva meg őt. Koncz Sándor azt gondolja vajon, hogy az egyház legnagyobb kérdése, hogy egy püspökkel több legyen?

„...hogy még egy püspökkel több legyen, semmiképpen se gondolom létkérdésnek abban az esetben, ha ez a még eggyel több Győry Elemér. Azt hiszem, ez elég éles válasz, de azt jelenti, hogy még egy olyan püspökre, aki semmiben sem mond ellenetek, nincs szükség. De olyanra, aki veletek szemben az alkotmányos, a zsinatpresbiteri s főleg a missziói vonalat képviseli [...] szükség van”⁴⁷⁸ – válaszolta.

Koncz Sándor még Tiszáninnen visszaállításánál is fontosabbnak tartotta a misszió szabadságát, a belső gyülekezeti élet előtérbe helyezését a túlméretezett ökumenikus szölamokkal szemben, a rehabilitációt és más ezekhez hasonló nagyságrendű kérdéseket.⁴⁷⁹

Ezt követően került sor az egyházkormányzók számára, 1956. július 2-6. között szervezett berekfürdői konferenciára, melyen Koncz Sándort is szolgálatra kérték fel.⁴⁸⁰ Őt magát is meglepte a tanfolyamra való beosztása és szolgálata.

„Hogyan is kerülök én, >>az egyházi ellenzék<< olyan tanfolyamra, ahol Darányi Lajost kivéve első látszatra csupa >>élvonalbeli<< egyházkormányzó volt összehívva?”⁴⁸¹ – tette fel a kérdést esperesének.

⁴⁷⁶ Uo.

⁴⁷⁷ Uo.

⁴⁷⁸ Uo.

⁴⁷⁹ Uo.

⁴⁸⁰ Koncz Sándor levele Czegle Imrének; Av, 1956. 10. 24. SRKL D/CLI/85.377

⁴⁸¹ Tapasztalatok, benyomások a berekfürdői nyári tanfolyamról. A Református Esperesi Hivatalnak, Gönc; Av., 1956. 09. 25. SRKL D/CLI/85.378

De csodálkozással reagáltak a résztvevők is arra, hogy Koncz Sándor nevét a szolgálattevők között látták. Volt, aki jóvátételnek minősítette ezt a lehetőséget. Két évvel korábban még a szállása sem lehetett együtt a többiekkel, hanem akkor a tanfolyamtól egy kilométerre szállásolták el, egyedül. Nyilván azért, hogy ne mételyezzen⁴⁸² – írta Koncz Sándor.

Új szív című bibliatanulmányával, melyben ismét szóvá tette az egyház lényeges problémáit, „jó és rossz értelemben megdöbbenést”⁴⁸³ keltett. Előadását azzal kezdte, hogy az egyházi átrendeződés és tisztulás egyik elemének nevezte a sok év elhallgattatás utáni megszólalási lehetőségét a konferencián, majd szélesebb távlatokban beszélt erről a szükséges tisztulásról:

„Ha a tisztulás reális, egyházunk élhet a Szentlélek szerint való színvonalban,”⁴⁸⁴ vagyis ismét helyes látással rendelkezhet. Nem alkalmazkodik változó „légköri viszonyokhoz”,⁴⁸⁵ amikhez nem is lehet.

Missziói egyházat, egyházi demokráciát, széleskörű rehabilitációt követelt, egyházi terrorról és bizalmi válságról beszélt, melyet egyedül csak bűnbánattal lehetséges gyógyítani.⁴⁸⁶

Koncz Sándor szolgálatát a tanfolyam minden résztvevője és saját maga is „fatálisnak”⁴⁸⁷ minősítette. Hallgatói úgy tartották, hogy áhítat címszó alatt egyházi átrendezési programot csempészett be a konferenciára.⁴⁸⁸ A kialakult zavarodottság fő oka – véleménye szerint – „egyszerű egzisztenciális aggodalom”⁴⁸⁹ volt, a pozíciók féltése. Ez „a zavar esti, sőt éjszakába nyúló klikkszerű tárgyalásokat eredményezett.”⁴⁹⁰ Nyílt beszélgetések helyett a konferencia résztvevőinek körülbelül 40%-a „titokban – kissé restelkedve”⁴⁹¹ keresett alkalmat arra, hogy Koncz Sándorral bizalmas, négy szemközti beszélgetést folytathasson.

Bartha Tiborral két alkalommal is több órát tárgyalt a konferencia ideje alatt.

⁴⁸² Uo.

⁴⁸³ Uo.

⁴⁸⁴ *Új szív*. Bibliatanulmány Berekfürdőn; 1956. 07. 03. SRKL D/CLI/85.378

⁴⁸⁵ Uo.

⁴⁸⁶ Uo. Az előadás hosszabb részletei a 23. sz. Mellékletben

⁴⁸⁷ Tapasztalatok, benyomások a berekfürdői nyári tanfolyamról. A Református Esperesi Hivatalnak, Gönc; Av., 1956. 09. 25. SRKL D/CLI/85.378

⁴⁸⁸ Uo.

⁴⁸⁹ Uo.

⁴⁹⁰ Uo.

⁴⁹¹ Uo.

„Ezekben a tárgyilagosságnak nevezett valamit nehezen tudtam felfedezni. Az nemigen merült fel, hogy nekem is igazam lehet. Azt azonban igyekezett velem beláttatni, hogy vállalkozásomban elszigetelt, álláspontomban egyedül vagyok. Mintha bizony a meggyőződéses igazságnak kritériuma lenne a >>tömeg<<, ami nekem adna igazat”⁴⁹² – írta beszámolójában.

A támadások már a konferencia ideje alatt megindultak Koncz Sándor ellen. Mivel köztudomású volt, hogy jó kapcsolatban áll a „munkásosztállyal”, a parasztsággal, a haladó értelmiséggel, összeférhetetlenségét most családi vonalon akarták bizonyítani: „és itt illusztrációul szerepelt egy tragikus sorsú, kétszer megözvegyült drága testvérem”⁴⁹³ – panaszolta az esperesnek.

„Érdekes, hogy az előző évi konferenciákon oly előszeretettel emlegetett >>deklasszált pszichózis<< most nem szerepelt a konferencián velem kapcsolatban. Valószínűleg ennek az az oka, hogy akadt valaki, aki megmondta, talán illetékeseknek meg is írta, hogy proletárállamban >>egy első osztályú vasmunkás ivadékkal<< kapcsolatban az egyházban szégyen, ha a deklasszálságot emlegetik. Hiszen a deklasszált már diákkorában a diósgyőri szakszervezeti székházban tanulta a szocializmus elveit”⁴⁹⁴ – folytatta Farkas Eleknek címzett levelét.

Koncz Sándor a támadások ellenére is bizakodón látta a református egyház jelenét és jövőjét 1956 nyarán. Úgy tartotta, hogy „az adminisztratív egyházi rend gátjai átszakadtak”⁴⁹⁵ és tisztulási folyamat indult el helyében. Szükségtelennek tartotta az egyházkormányzat irányában való óvatosságot, hiszen az egyház életének alkotmányossága éppen a kollektív (gyülekezeti, presbiteri, kerületi, megyei, konventi, zsinati) jogok visszaadásában lehetséges. Mivel azonban az egyházkormányzat nem rendelkezik semmilyen átrendezési, tisztulási tervvel, a folyamat alulról indulhat el, ahogyan már el is indult.

„Az egyházkormányzat [...] elfogadta az államban a lét megmásíthatatlan határait. Ezeket annyira elfogadta, hogy az egész komplexumot kitolta a kozmikus váltság területére. És itt születtek meg a teológiai tévtanítások, hamis prófécia. A világtörténeti események szinte Isten különös kinyilatkoztatásai lettek. Hamis exegézissel kialakult egy sajátosan téves történetfilozófiai háttér. [...]

⁴⁹² Uo.

⁴⁹³ Uo.

⁴⁹⁴ Uo.

⁴⁹⁵ Uo.

Teológiai talán azért történt annyi tévtanítás, ökumenikusan annyi ferdítés, egyházkormányzatilag annyi baklövés, erkölcsileg lejáratás, anyagilag homály, mert maga az egyházkormányzás nem a szabadság és felelősség lelki, szellemi, szervezeti és anyagi egységében történt. Az egyházi funkcionáriusok között kitermelődtek a kontárok és karrieristák, aki felfelé csupa készség, lefelé csupa gorombaság.”⁴⁹⁶

Az egyház mélyre jutását végül így összegezte:

„amikor vannak komplikált elveink, vajon vannak-e becsületes jellemeink? Amikor az egyház teológiai talán (!) igei, vajon az-e az egyszerű humánus alapján? Amikor dogmatikájában a világ fölött úszik, etikájában feltétlenül lejjebb van a nem keresztyén ázsiaiánál és afrikainál.”⁴⁹⁷

Nem csoda, hogy a következőkben minden hivatalos előadó foglalkozott valamiképpen Koncz Sándor szolgálatával.

„Egyes hivatalosoknak a dörömbölő aktualitásokkal szemben az volt a legfőbb >>vigasztaló<< érvük, hogy nincs >>karzat<<. S mivel ez nincs, én >>elvesztettem kedélyemet<<, >>rosszhangulatú<< és >>szomorú<< lettem. Ezek voltak a denunciálás legenyhébb formái. A durvábbak >>reakciósságomra<<, >>államellenességemre<< és egyebekre szóltak. Ezzel szemben a tények úgy következtek egymás után, hogy a >>karzat<< az egyház rendjén belül érvényesülő >>front<< lett. [...]

Most ott tartunk, hogy minden vonalon aktualizálódtak az egyházi problémák. [...] Látjuk, hogy a szociális és népi demokrácián belül ijedelemre okot adás nélkül elfér az >>egyházi reformizmus<<.

[...] Felébredt az egyház lelkiismerete. A túlzottan óvatosak és a túlzóan radikálisok között előttünk áll a reális kibontakozás útja.”⁴⁹⁸

A berekfürdői események után Koncz Sándort újra szilenciumra akarták kényszeríteni.

1956 augusztusának első napjaiban Magyarországon, Galyatetőn tartotta konferenciáját az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottsága. Az alsóvadászi lelkész ajánlott levélben kérte a Konvent Külügyi Osztályát, hogy legalább egy napig hadd vehessen részt ezen a tanácskozáson.⁴⁹⁹ Ugyanezt kérte Pap Lászlótól, a pesti teológia dékánjától is,⁵⁰⁰ de

⁴⁹⁶ Uo.

⁴⁹⁷ Uo.

⁴⁹⁸ Uo.

⁴⁹⁹ Koncz Sándor levele a Református Egyetemes Konvent Külügyi Osztályának; Av., 1956. 07. 09. SRKL D/CLI/85.378

nem kapott rá lehetőséget.⁵⁰¹ Ugyanekkor a konferenciára érkező világhírű teológusokat, személyes ismerőseit, Josef Hromádka cseh és Martin Niemöller német hittudósokat meghívta Alsóvadászra prédikálni. A magyar szervezők azonban úgy készítették el a vendégek szolgálati beosztását, hogy senkit sem küldtek, nem engedtek vidékre. Így Koncz Sándor sem Galyatetőn, sem Alsóvadászon nem találkozhatott egyetlen külföldivel sem az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottsága ülése apropóján.⁵⁰²

Az alsóvadászi reformátusok mégsem éltek elzárva az országos egyházi hírektől. 1956 őszén Koncz Sándor több alkalommal is részletesen tájékoztatta a presbitériumot és a gyülekezet egészét is azokról az országszerte érő problémákról, melyek az egyház „teljesebb szolgálatra való átrendeződését érintik”.⁵⁰³ Szeptember végén a presbitérium az alábbi határozatot fogalmazta meg:

„A presbitérium szeretettel kéri az egyházmegye, egyházkerület és konvent felelőseit arra, hogy egyházunk alkotmánya minden vonatkozásban visszaállíttassék. A presbitérium úgy véli, hogy nem csupán apróbb jellegű intézkedésekre, hanem egyházunk egész történeti épületének megvizsgálására szükség van, mert magyar református egyházunk evangéliumi, teológiai, missziói, szervezeti, anyagi, sajtó és egyéb ügyeinek érdekei Isten dicsőségének méltóbb ragyogtatására hazai és világegyházi szolgálatunkra nézve elodázhatatlan átrendeződést követelnek. A presbitérium úgy dönt, hogy a lelkipásztor feljegyzéseit e határozat mellékletéül tisztelettel felküldi közvetlenül az Egyetemes Konventnek és szolgálati úton az egyházmegyei elnökség, illetve közgyűlés közbeiktatásával az Egyetemes Konventnek és a Zsinatnak.

A presbitérium a Fil 4:8 versével kívánja a Szentlélek Isten megvilágosító erejét egyházunk elmélyültebb szolgálatára. >>...amik csak igazak, amik csak tisztességesek, amik csak igazságosak, amik csak tiszták, amik csak jóhírűek, azokról gondolkodjatok<<.”⁵⁰⁴

Október elején újabb dekrétumukban még hozzátették:

„A presbitérium ünnepélyesen kéri a Tiszáninneni Egyházkerület visszaállítását, s egyházi főhatóságaink minden, ebben az irányban teendő fáradozásaira Isten áldását kéri.”⁵⁰⁵

⁵⁰⁰ Koncz Sándor levele Pap Lászlóhoz; Av. 1956. 07. 25. SRKL D/CLI/85.378

⁵⁰¹ Feljegyzés, melyet dr. Koncz Sándor református lelkipásztor készített az utóbbi éveknek személyével is kapcsolatos egyházi eseményeiről; Alsóvadász, 1958 januárja. SRKL D/CLI/85.378

⁵⁰² Dienes Dénes: Tiszáninneni rapszódia. Néhány adalék a Kerület megszüntetésének és visszaállításának történetéhez. In: Enyedy emlékkönyv: Dr. enyedi Enyedy Andor püspök és a Tiszáninneni Református Egyházkerület elmúlt évtizedeinek emlékezete. Tiszáninneni Református Lelkészegyesület, Sárospatak, 1992 77.

⁵⁰³ Presbiteri jk., Av., 1956. 09. 30. SRKL D/CLV/85.398

⁵⁰⁴ Uo. Lásd ehhez: Miskolci lelkipásztorok memoranduma, Mc., 1956. szept. 24. Közli: Dienes Dénes: „Szeliden...” 6-8.

Az 1956 őszi események közepette Koncz Sándor meghívást kapott a szentesi lelkipásztori állásra. Bár jelen helyzetéhez képest feltétlenül előrelépést volna az alföldi mezőváros lelkési hivatala, a megkeresést az alábbi indokkal utasította vissza:

„Most másodszor fordul elő életemben, hogy Szentesről érdeklődés mutatkozik irányomban. Az első talán 50-ben volt, amikor a mostani egyik lelkipásztort választották volna. Akkor is az volt az oka annak, hogy tisztelettel >>nemet<< mondjak, mint most. Ez egy szóban foglalható össze: Sárospatak. Akkor azért küzdöttünk, hogy építsük a pataki kollégiumot, belsőleg és külsőleg újítsuk. Most azért küzdünk, hogy a megszüntetett Tiszáninneri Egyházkerület részben azért álljon helyre, hogy szellemileg és anyagilag szorgalmazhassa a pataki kollégium visszaállítását. Ezeknek a küzdelmeknek évek óta gyarló szolgálja vagyok... [...] ...lelkiségem, idegzetem és időm annyira lefoglalja, hogy ilyen nagyobb arányú átrendeződésre, amivel egy új lelkipásztori állásba való kerülés is jár, semmiképpen nem vállalkozhatom. [...] ...azokban az elvekben, melyekért annyi egzisztenciális veszélyt is kellett vállalnom és nem kis méltánytalanságokat elszenvednem, sok más testvérel együtt, éppen most bizonyuljunk – ha lehet – még állhatatosabbaknak, mint eddig.”⁵⁰⁶

Koncz Sándor 1956 októberének elején ismét Péter Jánossal tárgyalt Debrecenben, korábbi beszélgetéseik és a lelkész memorandumai ügyében. Az események sodrában és a püspök kényszerű kompromisszumkészsége láttán Koncz Sándor optimistán értékelte az újabb találkozót: „érettnek látszottak a dolgok, a megvalósulás küszöbéig jutottak”⁵⁰⁷ – írta jegyzeteiben.

A Koncz Sándor számára legfontosabbnak tartott egyházi átrendeződés mellett személyes egzisztenciájának, egyházi helyzetének pozitív fordulata is közel került.

„Én mindenkit nyílt jóakarattal bíztattam a megnyílt lehetőségek között a szabad véleménynyilvánításra, az egyházi sajtóban a kritikailag is normális tervek közlésére – cikk írásra – a több ponton szükséges radikalizmussal – felszíni változás nem elégít ki. [...] 1956. október 10-én érkezett meg Ravasz László biztatása az általa megismert tervekre. [...] Annyi a meghívás, hogy egy-egy vasárnap 3-4 helyen is kellene lennem. [...] Szinte az ország minden részéről küldték nekem a különböző memorandumokat.. [...] Kiskörökbe,

⁵⁰⁵ Presbiteri jk., Av., 1956. 10. 08. SRKL D/CLV/85.398

⁵⁰⁶ Koncz Sándor levele K. Nagy Józsefnek, Av., 1956. október 19. SRKL D/CLI/85.377

⁵⁰⁷ 1956. SRKL D/CLI/85.378

gyülekezetekbe hívtak. [...] Országszerte és Ti. (sic!) kerületben is presbiteri határozatok születtek a tisztújításra – kerület visszaállítására. [...] Darányi zempléni esperességét és Újszászy Kálmán egyházmegyei gondnokságát, amit elfogadtak, úgy értelmezték, hogy én leszek a püspök, s mellettem Dienes István a főgondnok. [...] Álláspontom: minden nyitott ajtón be kell menni, tehát P. J.-hoz is, és törvényes keretek között tárgyalni, vinni előre mindent, s így haladni a kibontakozó egyházi alkotmányosság felé.”⁵⁰⁸

1956. október 31. előtt miskolci lelkészek kérték fel a Kossuth utcai templomban tartandó reformációi emlékünnepélyen való szolgálatra, mondván, úgysis ő lesz a püspök. Koncz Sándor nem vállalta ezt a szolgálatot, mivel az utóbbi hónapokban rengeteg felkérés érkezett részére, s már más szolgálatokat is – egyelőre – visszautasított. Másrészt ízléstelennek is tartotta a hívás indoklását. Harmadrészt pedig – elmondása szerint – nem híve a reprezentatív ünnepeknek, különösen olyan történelmi szituációban, melyben áttekinthetetlenek és félreérthetők az események.⁵⁰⁹

November 2-án egy miskolci lelkészértekezleten vett részt. Vadászon, meg általában a vidéken élők nem is igen voltak tájékozottak a fővárosi eseményekről. Így meglepődve látták a falusi lelkészek, hogy a városi szolgatársaik kokárdákkal jelentek meg az alkalmon. „Minél nagyobb egyházkormányzó volt valaki, annál nagyobb volt a kokárdája”⁵¹⁰ – írta később Koncz Sándor az ÁEH egyik vezetőjének. Farkas Elek esperes a bizonytalan helyzetben bizonytalan tájékoztatást tartott, mire sokan hozzászóltak, támadták az esperest, végül Koncz Sándor is megszólalt, akinek ugyan többször volt elvi vitája az esperessel, de ebben a helyzetben azt javasolta, hogy mindenki tegye félre személyes ellentéteit, a kisebb jelentőségű nézeteltéréseket és az útszéli vitákat is, mert a legfontosabb cél és felelősség az egyház egységének és alkotmányos rendjének a megőrzése.

Közben a borsodi egyházmegye gondnoka is megérkezett a terembe, és közölte, hogy az esperessel együtt az Országos Intéző Bizottság elnökével folytattak telefonbeszélgetést, aki azt tanácsolta, hogy Tiszáninnen is alakítsanak Intéző Bizottságot, melynek egyik elnöke a Budapesten tartózkodó Enyedy Andor, helyben pedig Koncz Sándor legyenek. A borsodi esperesi hivatalban már át is akarták adni Koncz Sándornak az elnökséget, ő azonban kijelentette, hogy nem tekinti magát sem elnöknek, sem ügyvezetőnek, és nem is vesz át

⁵⁰⁸ Uo.

⁵⁰⁹ Feljegyzés, melyet dr. Koncz Sándor református lekipásztor készített az utóbbi éveknek személyével is kapcsolatos egyházi eseményeiről; Alsóvadász, 1958 januárja. SRKL D/CLI/85.378

⁵¹⁰ Uo.

semmit. A rádióból, telefonból nyert értesüléseket eleve bizonytalannak tartotta, amelyekre nem lehet építeni. Másrészt úgy vélekedett, Tiszáninnen jogilag nincs, de ha lenne is, a nyert információ szerint Pesten van a püspöke, s így nem lehetséges a vele való együttműködés. Nem vállalta tehát az Intéző Bizottság elnökségét, nem adott ki körlevelet, nem vetette fel senki lemondását, nem csinált bizalmi kérdést lelkipásztori állásokból, mert mindezzel csak a bizonytalanságot fokozta volna. Azt tartotta helyesnek az adott helyzetben, hogy minden elnökség a saját hatáskörében vigye tovább az ügyeket, hiszen az esperesi traktus egyébként is tiszáninneri hagyomány. Tiszáninnen az Intéző Bizottság tehát nem alakult meg.

Koncz Sándor a következő hetekben szándékosan nem is hagyta el faluját, de gyakran hívták a vadászi postára telefonhoz. November 15-én vett részt legközelebb egy miskolci „alkalmi” értekezleten, ahol sok szemrehányást kapott passzivitásáért, amikor eddig annyira aktív volt. Elmondta, hogy a templomi igehirdetésekből, a presbiterekkel, gyülekezeti tagokkal való beszélgetéseiben nagyon is aktívan törekszik arra, hogy megmutassa, mi valójában az egyház. Hogy Isten szolgálata az ember védelmében nem frázisok halmaza, hanem csendes, megbékéltető munka. Ezért állt bizonyos felfokozott helyzetben a falu tanácselnöke mellé, és ezért jelentette ki, hogy befogadja annak a tanítónőnek a négy gyermekét a parókiára, aki sokakat ingerelve közreműködött a begyűjtésben, s most a falu fellépett vele szemben. A ténylegesen elkövetett hibákat nem védte, hiszen az olaj lett volna a tűzre az adott helyzetben, de a hibák ellenére is védeni akarta és védte az embert. A keresztyén humanitás minden és bármilyen politikai üldözött iránt előírja a segítséget, védelmet. Aktív volt a gyülekezetben a pásztori látogatások gyakorlásában is. Megértette a családok aggodalmát a távol lévő diákokért, katonákért, városi munkahelyen rekedtekért. Az ilyen családokat végiglátogatta, nyugtatta, lelkigondozta, később vigasztalására is szükség volt egyes helyeken az áldozatul esettek miatt.

Sokat jelentettek beszélgetései azokkal is, akik a néhány hétre megnyíló országhatárok miatt a disszidálást tervezgették. Koncz Sándor hat évig élt külföldön: Nyugaton és Keleten. Minden gyülekezeti tagnak számított a lelkipásztor véleménye, állásfoglalása, útmutatása. Az egész faluból csak egy lakos, egy katolikus vallású ember hagyta el az országot. A többiek elhitték neki, „hogy nem érdemes a hazát elhagyni”.⁵¹¹

Politikai szerepet nem vállalt 1956-ban, bár többször felkérték tanácstagnak a faluban, s ugyanígy visszautasította a járási tanácstagságot is.

⁵¹¹ Uo.

Koncz Sándor december 4-én utazott a fővárosba hetedmagával, hogy tájékozódjon az országos egyházi állapotokról. Pesten egy bizonytalanul meginduló egyházi konszolidáció képével találkozott. Az volt a véleménye ott is, hogy minden személyi dologra egyedül az egyház alkotmánya szerinti kibontakozást lehet vállalni. Elvetette az automatikus rehabilitálás lehetőségét, mert ezzel olyanok is visszakerülnének, akik nem restaurálhatók, és kiesnének olyanok, akik bizonyították a szolgálatra való alkalmasságukat. Másrészt fontosnak tartotta azt is, hogy ne csak a legmagasabb egyházi tisztségekre nézve legyen lehetőség rehabilitációra, hanem az „alacsonyabb rendű kárt szenvedettek”⁵¹² is. Meglátása szerint csak választásokkal lehet újra elindulni.

Ugyanekkor részt vett egy egyhetes konventi értekezletsorozaton Budapesten. Koncz Sándor itt is arról szólt, hogy „az egyház lényege szerint legyen missziói. Alkotmány szerint presbiteri, az államhoz való viszonyában mindenekelőtt hitvallásos”.⁵¹³

Járt egy küldöttséggel Enyedy Andornál is, mint püspök-aspiránsnál, akinek a visszatérését, rehabilitálását csak alkotmány szerinti választással tartotta elfogadhatónak, de mivel Enyedy Andor ezt másképp gondolta, a találkozás nem járt eredménnyel.⁵¹⁴

A hazatért delegáció december 13-án, egy miskolci értekezleten tájékoztatta a lelkeseket a fővárosban tapasztaltakról. Itt Koncz Sándor arról beszélt, hogy egyaránt hibás az egyházban „jobb vagy baloldali frazeológiában”⁵¹⁵ gondolkodni. Így a forradalmi vagy ellenforradalmi ideológia megítélése sem az egyház sajátos területe, mert „az egyház nem a napi politika kategóriája”.⁵¹⁶ Az egyháznak Istenhez kell hűnek maradnia, és így, de csakis így lehet útmutató emberi ügyekben, viszonylatokban. Az egyháznak minden vonalon a megnyugvást és a megbékélést kell szolgálnia.

A Zsinati Tanács 1956. december 21-i ülésén döntöttek a Tiszáninneri Református Egyházkerület visszaállításáról, aminek értelmében a kerület 1957. január 1-jével visszaállt.

Több gyülekezet presbitériuma jegyzőkönyvbe vette köszönetmondását, megbecsülését és háláját Koncz Sándor felé az e cél elérésében tanúsított fáradhatatlan küzdelméért.⁵¹⁷

⁵¹² Uo.

⁵¹³ 1956. SRKL D/CLI/85.378

⁵¹⁴ Feljegyzés, melyet dr. Koncz Sándor református lelkipásztor készített az utóbbi éveknek személyével is kapcsolatos egyházi eseményeiről; Alsóvadász, 1958 januárja. SRKL D/CLI/85.378

⁵¹⁵ Uo.

⁵¹⁶ Uo.

⁵¹⁷ Pl. A Hernádnémeti Ref. Egyházközség presbitériumának 1957. jan. 20-án tartott ülése jegyzőkönyvéből. SRKL D/CLI/85.377

Az egyház önrendelkezésének visszaállítása ügyében Koncz Sándor még 1957 januárjában levelet intézett az Elnöki Tanács Elnökéhez, a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Elnökéhez, a Művelődésügyi Miniszterhez, az Egyházügyi Főosztályhoz, a Magyar Országgyűléshez és az országgyűlés elnökéhez azzal a kéréssel, hogy az állam és az egyház közötti *Egyezmény* alapján a református egyház önkormányzatát tartsák meg, tartsák tiszteletben. Péter Jánost, mint országgyűlési képviselőt, és mint a Kultúrkapcsolatok Intézetének elnökét kérte, legyen segítségül ebben, nyújtson felvilágosítást az illetékeseknek.⁵¹⁸

5. 2. „... a magyar református egyházban nincs olyan tisztség, amire Konczot meg ne választották volna, de olyan sincs, amire megválaszthatták volna”,⁵¹⁹ avagy „a nemkívánatos vétók...”⁵²⁰

5. 2. 1. „Boldogtalan lennék, ha én lennék az állam jelöltje”⁵²¹

Az 1957-ben visszaállt kerület egyházszervezetét illetően több kérdés is felmerült. Püspök vezesse-e a kerületet, vagy a tiszáninneri hagyományoknak megfelelően – püspök nélkül – az esperesek irányítsák az egyházmegyét? Restaurálják-e a püspöki tisztségre az 1951-ben elmozdított Enyedy Andort, vagy választások útján töltsék be a püspöki hivatalt?

Január 15-én, a kerület első értekezletén az ideiglenes elnökség, hogy meneküljön az Enyedy Andor körüli dilemmától, felvetette a püspöki tiszttel törését. Koncz Sándor szerint ehhez a változáshoz éveken át tartó előkészítő munkálatok, a kerületek és a zsinat együttműködése is szükségesek. Az újrainduló kerület esetében pedig létfontosságúnak tartotta a szabályszerű választást.

Szabó Lajos taktaszadai lelkipásztor későbbi körlevele is azt igazolja, hogy Koncz Sándor alapvetően a püspöki tisztség megszüntetésében gondolkodott hosszútávon, de most, 1956-57-ben nem erre volt szükség. Így írta Szabó Lajos:

„A tiszáninneri egyházkerületben folyó püspökválasztási agitáció engem már nem érdekel, mert mi már döntöttünk dr. Koncz Sándor mellett. Benne garanciát remélünk nemcsak arra, hogy a Tiszáninnen ügyét a jelenben jól fogja vinni (ami a kisebb dolog),

⁵¹⁸ Koncz Sándor levele a Magyar Országgyűléshez és az Országgyűlés Elnökéhez; Alsóvadász, 1957. január 29. és Koncz Sándor levele Péter Jánoshoz, a Kultúrkapcsolatok Intézete Elnökéhez; Av., 1957. január 29. SRKL D/CLI/85.378. Lásd: 26. és 27. sz. Mellékletek

⁵¹⁹ Koncz Sándor levele Vályi Lászlónak Albertville-be, Franciaországba; 1983. január 14-én, Sárospatakon. SRKL D/CXLVII/85.359

⁵²⁰ Uo.

⁵²¹ Jegyzetek. SRKL D/CLII/85.383

hanem arra is garanciát remélünk az ő személyében, hogy megválasztása esetén ő, mint Tiszáninnen utolsó püspöke, élére áll majd annak a nagy mozgalomnak, amely egész magyar református egyházunk meg fogja szabadítani az episcopalizmustól.”⁵²²

A közgyűlésen részt vettek döntő többsége úgy határozott, hogy a püspöki és főgondnoki tisztségeket választással töltsék be. Ugyanekkor a többség, „Szabó Dániel ónodi lelkipásztor és mások felszólalása után dr. Koncz Sándor sárospataki volt teológiai tanár, alsóvadászi lelkipásztor püspökké választása mellett foglalt állást”.⁵²³

A közgyűlés elrendelte a választást, a püspöki tisztségre pedig Koncz Sándort és Enyedy Andort jelölték.

Koncz Sándort a kerület lelkészeinek tisztelete, szeretete mellett kiemelkedő teológiai tudományos képesítése, intellektusa, híres szervezőképessége, az anyagi ügyek intézésében is bizonyított rátermettsége, lelkigondozói karizmája, valójában egész személyisége emelte püspökjelöltté.⁵²⁴ Nagyarányú támogatottságát hadd illusztrálja néhány korabeli feljegyzés és levélrészlet:

Szabó Dániel ónodi lelkipásztor ekképpen fogalmazta meg lelkésztársa Istentől alkalmas voltát:

„Enyedyre tisztelettel gondolunk, de a megújuló egyházkerület minden (társadalmi) korlátozottság nélküli embert kíván. Isten elkészítette az embert, személyileg állást [kell] foglalni Koncz Sándor személye mellett. Munkástól a szellemi arisztokráciáig megjárta az utat, nem [azért] mert sokat harcolt Tiszáninnenért, hanem mert Isten elkészítette.”⁵²⁵

A sajobábonyi lelkész már 1956 őszén írta neki:⁵²⁶

„Csak további fáradozásaidban is légy kitartó – az Úr igaz ügye el nem veszhet –, mi pedig minden jó törekvéseidben, egyházunk érdekében s az evangélium tiszta és maradéktalanul való igaz hirdetéséért tett fáradozásaidért imádkozunk, s azokra sikert kívánva támogatunk.”⁵²⁷

1956 októberében a Színben tartott kisköri értekezlet után küldött levelében így tájékoztatta egyik lelkésztársa Koncz Sándort:

⁵²² Dr. Szabó Lajos körlevele; Taktaszada, 1957. jan. 22. SRKL D/CLI/85.377

⁵²³ Tiszáninnen első közgyűlése, Miskolc, 1957. 01. 15. SRKL D/CLI/85.377

⁵²⁴ Szentimrei Mihály: Koncz Sándor /1913-1983/ SRKNk An. 8534

⁵²⁵ Feljegyzések. SRKL D/CLII/85.383

⁵²⁶ Számtalan ekkor kelt levélből csak néhányból van mód idézni.

⁵²⁷ Eröss Gyula levele Koncz Sándornak; Sajóábony, 1956. 10. 02. SRKL D/CLI/85.377

„Rólad úgy beszélgetünk, mint leendő püspökünkről. Bízom abban, hogy rövidesen valóra válnak ilyen irányú reményeink.”⁵²⁸

A gönci lelkész, Madarassy Kálmán ezt írta:

„Ebben a rendkívüli helyzetben, ha Isten engedi, itt is és általában is az a meggyőződés, hogy Neked kell átvenni azt a nagy szolgálatot, ami a püspökséggel jár.”⁵²⁹

„Értesülésem szerint Isten és emberek úgy látják jónak, hogy az új életfunkciókat kezdő tiszáninneri egyházkerület kormányzása a Te erős kezédbe lesz letéve”⁵³⁰ – írta a füzérkajatai lelkész is.

Több esetben presbitériumok is állást foglaltak Koncz Sándor püspöksége mellett. Egyetlen példaként álljon itt ezek közül a göncruszkai presbitérium nyilatkozata 1956 decemberéből:

„[A presbitérium] Tiszáninneri viszonylatban legközelebbi teendőnek a kerület visszaállítását vallja, amit általános tisztújítás kövessen. A kerület jelenlegi képviselőivel, dr. Koncz Sándor és dr. Nagy Barna professzor urakkal – előbbivel úgy is, mint az Isten segítségével újból megalakuló kerület reménybeli püspökével – mindenben teljesen egyetért, és őket úgy a Budapestre, mint a Miskolcon folyó tárgyalásokra a maga részéről is fölhatalmazza.”⁵³¹

A tiszáninneri kerületen kívül is sokakat foglalkoztatott az ügy, és távolabbról szemlélve az eseményeket, szintén Koncz Sándort tartották megfelelőnek a püspökségre.

Fintor Béla Nyírturáról így bízta:

„Ma te vagy egyházkerületünknek egyetlen olyan embere, aki a kormányt kezébe veheti. Azonnal menj fel Te is Pestre, lépj érintkezésbe Ravasz László bácsival. Meg kell ragadni az alkalmat, hogy a szégyenteljes időszak után fényesebb lapok íródjanak anyaszentegyházunk történetében. [...] Imádkozunk érted, adjon az Úr Neked erőt eme nemes és szükséges harc vezetéséhez! Minden mást félretéve indulj el, mert hív és vár az anyaszentegyház!”⁵³²

Kovács József debreceni egyetemi lelkész levelében így írta:

⁵²⁸ Vécsy Gyula levele Koncz Sándornak; Égerszög, 1956. 10. 9. SRKL D/CLI/85.377

⁵²⁹ Madarassy Kálmán levele Koncz Sándornak; Gönc, 1956. 12. 22. SRKL D/CLI/ 85.377

⁵³⁰ Basky István levele Koncz Sándornak; Füzérkajata, 1957. 02. 02. SRKL D/CLI/85.377

⁵³¹ Göncruszkai Református Egyház Presbitériumának 1956. december 9-i jegyzőkönyvéből. SRKL D/CLI/ 85.377

⁵³² Fintor Béla levele Koncz Sándornak; Nyírtura, 1956. 11. 23. SRKL D/CLI/ 85.377

„Pestről itt járt Tóth János volt jogi professzor, ő tájékoztatott a helyzetről, s említette, hogy Te vezeted a Tiszáninnent. ... nagyon örülök, hogy vakmerő kiállásodat, hitedet s magát az ügyet az Úr védte és megáldotta.”⁵³³

Azonban más jellegű és minőségű leveleket is kapott ez időben Koncz Sándor:

Dabóczy István az alábbi írásával kereste meg:

„... el szeretnék menni Hejőcsabáról... Szeretném, ha Veled, mint rövid időn belül Tiszáninneni püspökkel, ebben a dologban négyszemközti beszélgetést folytathatnék.”⁵³⁴

Sárszentmihályról pedig az alábbi kérés érkezett:

„Félhivatalos helyről nyert értesülésem szerint Tiszáninnen kiválik a tiszavidéki kerületből, s a Tiszáninneni egyházkerületnek Te vagy az esélyes püspökjelöltje. Jelen levélírásom célja: >>emlékezzél meg rólam, amikor beülsz a püspöki székbe<<! Majd megüresedés esetén a Martintelepet kérném alázattal.”⁵³⁵

Hogy Koncz Sándor ilyen nagyarányú támogatottsága mellett sem lesz a választás egyértelmű, sima és egyenes, azt előrevetítette a füzérradványi lelkész figyelmeztetése még január elején.

„Ma vagy holnap kapod Miskolcra a meghívást. Valószínűleg megpróbálnak visszavonulásra bírni. Tudom, hogy Téged nem kell biztatni a helytállásra, de azért mégis írok, hogy tudd meg, mi minden körülmények között melletted, helyesebben egyházkerületünk és anyaszentegyházunk mellett állunk.”⁵³⁶

1957. január 9-én, Sárospatakon a zempléni egyházmegye értekezletén a lelkészek már azt is tudták, hogy Koncz Sándor megválasztása esetén az állam esetleg megvonná a lelkészek kongruáját, mégis úgy fogalmazták meg egyhangú véleményüket, hogy ennek árán is vállalni kell az egyházi kibontakozást.

„Neked nem szabad fáradnod és kimerülnöd, mert sokak gondja-baja tétetik válladra nemsokára, de sokak imája is kíséri életed küzdelmeit. Senki nem lehet más a püspökünk, csak Koncz Sándor. Még a kongruánk árán is! Ez volt az általános, egyöntetű megnyilatkozás tegnap Patakon. Ezt álljuk is!”⁵³⁷ – tájékoztatta és erősítette a karosi lelképásztor Koncz Sándort.

⁵³³ Kovács József levele Koncz Sándornak; Debrecen, én. SRKL D/CLI/ 85.377

⁵³⁴ Dabóczy István levele Koncz Sándornak; Miskolc-Hejőcsaba, 1956. 12. 19. SRKL D/CLI/85.377

⁵³⁵ Temesváry Timkó Béla levele Koncz Sándorhoz; Sárszentmihály, 1957. 01. 28. SRKL D/CLI/85.377

⁵³⁶ Telegdy Imre levele Koncz Sándorhoz; Füzérradvány, 1957. 01. 05. SRKL D/CLI/85.377

⁵³⁷ Simon József levele Koncz Sándorhoz; Karos, 1957. 01. 10. SRKL D/CLI/85.377

Bár akkorára több zempléni gyülekezet már leadta a szavazatát, akik még nem tették, ilyen kilátások mellett is bátran adták voksukat Koncz Sándorra.

Sükös Pál miskolci lelkipásztor levele is harcról és annak más kimenetéről szólt már jóval a választások előtt:

„Számodra is kérjük a Lélek teljes csendességét. S ha az Úr másként is gondolta, mint a mi gondolataink, ezt a harcot szavazásban is, imádságban is az Ő népe elsősorban nem Te érted, hanem a Te személyedben megtestesülő elvért vállalja és vállalta.”⁵³⁸

Ahogy ilyenkor lenni szokott, érkeztek más jellegű jelzések is Koncz Sándor felé a püspökválasztás kapcsán. Ezek között egy olvashatatlan aláírású levél is:

„Mint odaadó híved mondom, hogy senkit jobban nem óhajtanék a püspöki trónra, csak Téged. De tudnod kell, hogy személyed indexre van téve a kormány előtt, s megválasztásod esetén megvon minden államsegélyt a kerülettől. És ebben az esetben mi lesz az özvegyekkel, nyugdíjasokkal, vagy a makkoshotykai, lőrincfalvi és a többi sok ezekhez hasonló felvidéki (sic!) lelkésztestvérekkel. Kenyér helyett még kenyérhéj sem. [...] Csinálj azért jelen ügyből nagy lelkiismereti megfontolást, és az érted rajongókat egyelőre csendesítsd le.”⁵³⁹

Az ÁEH már január 19-én követelte a választás elhalasztását, vagy legalább garanciát kért Enyedy Andor megválasztása ügyében. Az elnökség és az esperesi kar ez utóbbira garanciát nem tudott adni, így elfogadta a Hivatal döntését; ahogyan Sükös Pál élesen megfogalmazta, „lefeküdt”⁵⁴⁰ neki.

Dienes István főgondnok január 20-ra összehívta a miskolci lelkészeket, akiknek nagyobb része még Enyedy püspök idején került a miskolci gyülekezetekbe. Többségük most Enyedy Andor megválasztását szorgalmazta. Kóris Lajos egyenesen azt indítványozta, hogy a kerület elnöksége hívja fel a még nem szavazottakat, de a már szavazottakat is, hogy szavazzanak, illetve újra szavazzanak Enyedy Andorra. Ezen a napon az ún. nagymiskolci lelkészek egy része körlevelet írt az egykori püspök újraválasztása érdekében. A miskolciak közül Sükös Pál képviselt csak markánsan más véleményt. Ő arról beszélt, hogy az ott jelenlévők csak törpe kisebbség a kerület egészéhez mérve, és hogy csak saját pecsenyőjüket süttögetik, nem kívánnak a hitvalló egyház és a szabadabb választások révén is szabadabb

⁵³⁸ Sükös Pál levele Koncz Sándorhoz; Miskolc-Tapolca, 1957. 01. 17. SRKL D/CLI/85.377

⁵³⁹ Levél Koncz Sándorhoz; hn., én. SRKL D/CLI/85.377

⁵⁴⁰ Sükös Pál levele Koncz Sándorhoz; Miskolc-Tapolca, 1957. 01. 27. SRKL D/CLI/85.377

egyház és ország felé menni. Hangsúlyozta, hogy Koncz Sándor személyében nem pusztán személyi kérdésről van szó, hanem két döntő elv szembenállásáról. Az egyik az állami akaratot kiszolgáló, kongruát mentő elv, a másik az egyház alkotmányát és autonómiáját biztosító elv, s ez utóbbi kapcsolódik Koncz Sándorhoz. Márpedig jelenleg a kerület presbitériumainak, gyülekezeteinek, lelkészeinek igen jelentős többsége, egyesek szerint 86% az egyházi megújulást és Koncz Sándort támogatja. Figyelmeztetett arra is, hogy most az egész reformátusság Tiszáninnenre néz, sőt, bizonyos országos közvélemény is. A miskolci lelkészek egy részét azonban továbbra is csak az érdekelte, hogy ők az új helyzetben is a helyükön maradhassanak. A kerület elnöksége pedig „taktikázott, halogatott, a megújulást démonizálta”.⁵⁴¹

Dienes István tájékoztatta az ÁEH illetékesét, hogy mivel nem tudják garantálni Enyedy Andor megválasztását, vállalják az elhalasztást; cserébe kérik, hogy a hivatal közölje az állami vétót Koncz Sándorral. Így kerültek az ÁEH illetékesei Alsóvadászra.

Veres Pál⁵⁴² és Lobkovitz László⁵⁴³ 1957. január 21-én személyesen keresték fel a vadászi parókián Koncz Sándort, akivel közölték az állami vétót: a kormány teljes bizalmatlanságát személye iránt.⁵⁴⁴ Egyfelől felszólították a választástól való visszavonulásra, másrészt követelték a választás idejének elnapolását. Koncz Sándor egyiket sem vállalhatta. Mint mondta, joga van az állam által biztosított félelem nélküli élethez, így nem lép vissza; másrészt mivel sem ő, sem beszélgetőpartnerei nem tagjai a kerületi közgyűlésnek, nem rendelkezhetnek a választás időpontjáról. Veres Pál e válaszok hallatán a kerület lelkészeinek kongrua-megvonásával fenyegetett. Koncz Sándor szerint ezzel a lépéssel az állam etikailag nullifikálná magát; és bár tudja, hogy az egyház elesettsége miatt ma még szükség van a kongruára, de véleménye szerint elvei és elveik fölé még ez sem helyezhető.⁵⁴⁵

Ugyan a bizalmatlanság alapját ekkor nem hozták Koncz Sándor tudtára, ám későbbi levelekből, jelentésekből ezekről is lehet tudomásunk. Egy 1958. évi levelében a következő – ellene felhozott – vádak sorolta fel a lelkész: a megújulás terrorja alatt tartja a kerületet, kapcsolatban van a forradalmi (sic!) írókkal, külföldi összeköttetései vannak.⁵⁴⁶

⁵⁴¹ 1957 Levelek; Koncz Sándor összefoglalása az 1957. évi eseményekről. SRKL D/CLI/85.377

⁵⁴² Az ÁEH főelőadója, ebben az esetben kormány megbízottként érkezett Alsóvadászra.

⁵⁴³ Borsod Megyei Művelődésügyi Osztály vallásügyi előadója, később egyházügyi főelőadója.

⁵⁴⁴ Koncz Sándor feljegyzése a Veres Pál, Lobkovitz László és Koncz Sándor közötti tárgyalásról, mely Alsóvadászon, 1957. január 21-én folyt. SRKL D/CLI/85.378

⁵⁴⁵ Uo. Bővebben a 24. sz. Mellékletben

⁵⁴⁶ Feljegyzés, melyet dr. Koncz Sándor református lelképásztor készített az utóbbi éveknek személyével is kapcsolatos egyházi eseményeiről; Alsóvadász, 1958 januárja. SRKL D/CLI/85.378

„Hogy az évek eseményei sajnálatosan úgy alakultak, hogy e kapcsolatokat nem volt módomban hasznosítani, sőt még a levelező összeköttetés is szinte megszűnt, az nincs kizárva, hogy az én személyi veszteségemen túl esetleg magyar református veszteség is”⁵⁴⁷ – kommentálta később.

Évekkel később úgy fogalmazott, hogy az 1952-től több közügyet és személyi egzisztenciáját érintő hátrányos megkülönböztetése alapjául csupán ellenőrizhetetlen információk szolgálhattak,⁵⁴⁸ máskor pedig úgy nyilatkozott, hogy egyszerűen a személyi kultusszal és az adminisztratív intézkedésekkel⁵⁴⁹ szembeni egyházi kritikái miatt tartják reakciónak.⁵⁵⁰

Nekrológjának írója így vélekedett erről:

„Amikor 1957-ben visszanyerte 5 év után önállóságát a Tiszáninnen Református Egyházkerület, és vezetőségét, elnökségét választotta, [...] [Koncz Sándor] a már korábról eredő, alaptalan, hátrányos megkülönböztetése miatt, ami ellen sajnos hasztalan küzdött még sokáig, nem kerülhetett az egyházkerület élére. A valószínűleg rosszindulatú információk és félreértések, talán gyarló emberi hiúság és féltékenység szálaiból szövődött hátrányos megkülönböztetésének hálója még sokáig körülfonta.”⁵⁵¹

Az illetékes megyei káder – szigorúan bizalmas jelentésében – pedig így minősítette Koncz Sándort egy 1965. évi mátraházi továbbképzés apropóján:

„Azelőtt az előadók minden esetben haladó gondolkodású, teológiai képzett lelkészek voltak. A mostani továbbképzés előadói: dr. Koncz Sándor alsóvadászi lelkész, volt sárospataki teológiai professzor, közismerten [az] angolszász orientáció híve, reakciós magatartása miatt nem szólhatott eddig nyílt fórumon.”⁵⁵²

Veres Pálék alsóvadászi megjelenése után Koncz Sándor újra sok támogató és bátorító levelet kapott. Volt, aki egyenesen és előre le is mondott volna a kongruáról, ha ez az ára a kívánatos reformációnak.

„A szép, komoly küzdelmet ismerem, és szívvel-lélekkel benne vagyok, bár nem lehetek valósággal benne. Egész lelkemmel erősíteni szeretnék Benneteket. Történelmet csináltok, és amit az érdekszolgálatot tekintők elrontottak, Ti most jóvátehetitek, ha

⁵⁴⁷ Uo.

⁵⁴⁸ SRKL D/CXLVII./85.357

⁵⁴⁹ Fegyelmihez jegyzetek. SRKL D/CXLVIII./85.362

⁵⁵⁰ Jegyzetek. SRKL D/CLVII/85. 383

⁵⁵¹ Szentimrei Mihály: Koncz Sándor /1913-1983/ SRKNk An. 8534

⁵⁵² Feljegyzés; Miskolc, 1965. 07. 30. B-A-Z M. Lt. XXIII-2d 0074/65

megállotok. [...] Ha szolgaság jár a kongruával, akkor le kell arról mondani, s nem is kell az elvonást megvárni!”⁵⁵³

Koncz Sándor működésének és küldetésének történelmi jelentőségét más is hangsúlyozta:

„Te lényegében elvégezted azt a történelmi missziót, amit el lehetett végezni az elmúlt években. Kb. a maximumát. Amit tettél, az a történelemé, s a világi história sem feledkezhetik meg róla, ha megírja majd ezeknek az éveknek a történetét.”⁵⁵⁴

Érdemes azt is látni ugyanekkor, hogy Koncz Sándor miképpen vélekedett ez időben saját szerepéről és az esetleges püspökségről:

„Senki sem gondolja, hogy most lehet jól csinálni bármit. Jól nem lehet, csak felelősséggel. Abban a felfokozott életformában, amiben én évek óta élek, tőlem barokk finomkodást várni nem lehet. [...] Ha nagyon meggondolt lennék, már régen kitértem volna mindaz elől, amibe belebonyolódtam. Mindenki tudja, hogy itt méltóságról most már nincs szó, csak meggebesztő szolgálatról. [...] ...kénytelen vagyok lelkiismeretemnek engedni. [...] A hitvallás nehéz helyzetekben évek óta életformám”⁵⁵⁵ – írta egyik levelében.

Évekkel később, egyházi fegyelmi eljárása közepette is azt írta otthoni feljegyzéseiben, hogy egyházi ambíciói kizárólag a szolgálat érdekében voltak és vannak.⁵⁵⁶

Ilyen körülmények között a februári kerületi közgyűlés a már beindított választást felfüggesztette és elhalasztotta. Ezen események után Koncz Sándor ismét visszavonult az egyházi közügyektől. Csak szeptember 10-én ült össze az az újabb rendkívüli közgyűlés, mely a kerületi tisztségekre vonatkozó választást ismét elrendelte. A jelölésekről azonban nem lehetett plenárisan vitatkozni, a jelölteket a kerület csak egy későbbi körlevélből ismerhette meg. Koncz Sándort nem jelölték semmilyen tisztségre.

Az újonnan elrendelt választás (helyesebben szavazás) folyamata alatt az elnökség egyik tagja mégis felszólította őt, hogy lépjen vissza, amit Koncz Sándor nem teljesíthetett, hiszen jelölve sem volt. Mint kiderült, a visszalépést úgy gondolták, azt várták tőle, hogy magánúton ajánlja a hivatalos jelölteket. Ezt azonban nem vállalta, és nem is ajánlott senkit. Barátait tájékoztatta helyzetéről, és kérte, hogy gyülekezeteik semmiképpen se szavazzanak rá. Ez a közel ötven lelkész így is cselekedett.

⁵⁵³ Marcsek János levele; Ózd, 1957. 02. 02. SRKNk An. 3784

⁵⁵⁴ Szij Rezső levele; Pétfürdő, 1957. 02. 05. SRKNk An. 3791

⁵⁵⁵ Koncz Sándor levele Szilágyi Istvánnak; Av., 1957. 02. 1. SRKNk An. 3778

⁵⁵⁶ Fegyelmihez jegyzetek. SRKL D/CXLVIII/85.362

A kerület egyik presbitériuma⁵⁵⁷ mégis az alsóvadászi lelkészre adta a voksát, s mivel a püspökségen kívül nem tudtak ellene érvényes vétőről, főjegyzőnek ajánlották őt más gyülekezeteknek is.

Az egyházkormányzat most propaganda tevékenységgel vádolta meg Koncz Sándort. A vádak most is alap nélküliek voltak, hiszen a lelkész egyrészt nem is tartózkodott a kerületben ezekben a hetekben,⁵⁵⁸ másrészt a szavazati eredmények azt igazolták, hogy nem volt semmilyen irányítás, hiszen Koncz Sándor nem egy tisztségre nézve kapott szavazatokat (ami összevontan abszolút többséget eredményezett volna), hanem különböző tisztségekre, megosztva. Főjegyzőségre 78, tanácsbírónak 61, kerületi jegyzőnek 4 szavazatot kapott.⁵⁵⁹

A voksok összeszámlálása után az elnökség nem értesítette Koncz Sándort az eredményről, ellenben az ÁEH táviratban Budapestre rendelte, ahol az elnökhelyettes⁵⁶⁰ kívánt beszélni vele. A lelképásztor csak a Hivatalban értesült a fejleményekről és a máris elrendelt pótválasztás tényéről. Adatokat, eredményeket itt sem ismertettek vele, viszont ismételten a visszalépésre szólították fel.⁵⁶¹

Pótválasztást rendeltek el tehát a két legtöbb szavazatot kapott főjegyző-jelölt, Koncz Sándor és Virágh Sándor között. A Koncz Sándortól elvárt „önkéntes visszalépést” végül megspórolta a pótválasztást elrendelő elnökségi körlevél, amiben az állt, hogy Koncz Sándor kijelentette, a főjegyzői tisztséget megválasztása esetében sem vállalja.

Ez ellen a hazugság ellen ő azonnal tiltakozott. Ekkor az ideiglenes elnökség alá akart íratni vele egy ilyen tartalmú nyilatkozatot a körlevél dátumával⁵⁶² megegyező keltezéssel, amit Koncz Sándor szintén nem volt hajlandó aláírni. „... mindenekelőtt önvédelemből, mert nem vagyok hajlandó magamat olyanban elmarasztalni a saját aláírással, amiben nem vagyok elmarasztalható.”⁵⁶³

⁵⁵⁷ Feljegyzés arról a beszélgetésről, melyet 1957. okt. 11-én Bp-en, az ÁEH-ban folytattunk. SRKL D/CLI/85.378 ill. Feljegyzés, melyet dr. Koncz Sándor református lelképásztor készített az utóbbi éveknek személyével is kapcsolatos egyházi eseményeiről; Alsóvadász, 1958 januárja. SRKL D/CLI/85.378

⁵⁵⁸ Feljegyzés arról a beszélgetésről, melyet 1957. okt. 11-én Bp-en, az ÁEH-ban folytattunk. SRKL D/CLI/85.378

⁵⁵⁹ Feljegyzés, melyet dr. Koncz Sándor református lelképásztor készített az utóbbi éveknek személyével is kapcsolatos egyházi eseményeiről; Alsóvadász, 1958 januárja. SRKL D/CLI/85.378

⁵⁶⁰ Végül most is Veres Pál tárgyalta Koncz Sándorral.

⁵⁶¹ Feljegyzés arról a beszélgetésről, melyet 1957. okt. 11-én Bp-en, az ÁEH-ban folytattunk. SRKL D/CLI/85.378. A beszélgetés részletei a 29. sz. Mellékletben

⁵⁶² 1957. október 19.

⁵⁶³ Feljegyzés, melyet dr. Koncz Sándor református lelképásztor készített az utóbbi éveknek személyével is kapcsolatos egyházi eseményeiről; Alsóvadász, 1958 januárja. SRKL D/CLI/85.378

A szóban forgó körlevelet több ponton is szabálytalannak tartotta Koncz Sándor, ahogyan írta: „...a körlevél megszerkesztésénél nagyon kilógott az elnökség maga módja szerint való >>propagandája<<.”⁵⁶⁴

A kerület ideiglenes elnöksége még tovább ment, és azt akarta, hogy Koncz Sándor ajánlja Virágh Sándort a kerület közvéleményének. Korábban, 1955-ben már adódott olyan helyzet, hogy maga helyett kellett ajánlania Virágh Sándort a vasgyári gyülekezetbe, és végső soron borsodi esperesnek. Most azonban nem volt hajlandó erre az ajánlásra, mert a kerületben „talajtalannak”⁵⁶⁵ tartotta, és mert alkalmatlannak vélte az egyik legmagasabb egyházkerületi tisztségre.

„Dienes azt mondta, hogy én püspöki alkat vagyok, ha püspök nem lehetek, főjegyző ne legyek. Erre Virágh Sándor való, ő főjegyzői alkat; előbb püspöki alkat volt, de hogy Darányi lett a püspök, Virágh Sándor főjegyzői alkat”⁵⁶⁶ – jegyezte fel Koncz Sándor a főgondnok igényét és annak ilyenén fonák indoklását.

Koncz Sándor Darányi Lajos személyét elfogadta a püspöki tisztségre, sőt megnyugtatónak minősítette, úgy látta, az ő személyében folytatódhat az egyházi konszolidáció.⁵⁶⁷ Az alsóvadászi lelkész az említett körlevél kiadása után találkozott is Darányi Lajossal, aki elmondása szerint szintén csak a körlevélből értesült az eseményekről, s a módszer őt magát is megdöbbentette. A püspöki beiktatás előtt azonban nem akart semmilyen zavarkeltő eljárásba kezdeni. Az ő kérésére október 25-én Koncz Sándort adott egy rövid nyilatkozatot, miszerint a főjegyzői tisztséget nem vállalhatja. „Ez azonban szinte felesleges is volt, mert a körlevél alapján már folytak a szavazások.”⁵⁶⁸

Ugyan már 1957 januárjában rezignáltan fogalmazott Koncz Sándor az Újszászy Kálmánnak írt levelében: „nem lepődhetsz meg: ez a levél olyan, mint én. Csőd és zsákutca. Abszolút elv és semmi kibontakozás”⁵⁶⁹, az év sok történése és fejleménye után mégis így összegezett jegyzetében: „1957 eseményeit én úgy veszem tudomásul, hogy Isten emberi bűneink miatt nem engedte meg a további kibontakozást. – (Egyéni önzések, csoportérdekek.)”⁵⁷⁰

⁵⁶⁴ Uo.

⁵⁶⁵ Uo.

⁵⁶⁶ Jegyzetek. SRKL D/CLVII/85. 383

⁵⁶⁷ Feljegyzés, melyet dr. Koncz Sándor református lelképásztor készített az utóbbi éveknek személyével is kapcsolatos egyházi eseményeiről; Alsóvadász, 1958 januárja. SRKL D/CLI/85.378

⁵⁶⁸ Uo.

⁵⁶⁹ Koncz Sándor levele Újszászy Kálmánhoz; Av., 1957. 01. 21. SRKL D/CLI/85.377

⁵⁷⁰ 1957 – Koncz Sándor feljegyzése. SRKL D/CLI/85.377

Minden személyes sérelme, hátratétele, ellehetetlenítése ellenére is Koncz Sándor igazi kérdése 1957-ben ez volt:

„Van-e a kerületnek igazi küldetése vagy csak egyéni ambíciók vannak?”⁵⁷¹

Ugyanakkor az események illetően alakulása után is leszögezte:

„Nem óhajtok félreállni, nem vagyok megsértődve: mindez életem könnyebb célja lenne. Tisztség nélkül eddig is élvonalban küzdöttem, tisztának gondolt egyházi célok érdekében, ezután is így fogok. Mert nemcsak a mostani, de a mindenkori ref[ormátus] egyh[áz], mint a világtörténelem lényegesebb része nem annyira az, amit hivatalosok, hanem amit egyszerű emberek, névtelenek stb. tesznek.”⁵⁷²

Koncz Sándor 1957-től kezdődően folyamatosan és lankadatlanul kérte rehabilitációját, a vétók alóli mentesítését.⁵⁷³ Darányi Lajos is többször közbenjárt érdekében. Eredménytelenül.

Horváth János ÁEH elnök 1957-ben azt kívánta Koncz Sándortól a rehabilitálásért cserébe, hogy írjon egy olyan cikket, melyben elítéli az „ellenforradalmi egyházi lázadást”.⁵⁷⁴

Koncz Sándor *Konferencia után* című öt oldalas dolgozatával remélte rehabilitáltatni magát. A konferencia a kerület 274 lelkésze számára szervezett, végül 255 önként jelentkezővel megtartott négynapos miskolci esemény volt, az újjáalakult Tiszáninnen első ilyen rendezvénye. Koncz Sándor az erről készített írásában a teológiai és tudományos előadások fontosságát hangsúlyozta. Véleménye szerint ezeknek az a célja, hogy az egyházi tanítást kiszabadítsák a kötöttségek alól; ahogyan írta, a reakciós kötöttségektől ugyan már régen megszabadult, most az elmúlt évek egyházkormányzati kötöttségeitől kell megszabadulnia. Koncz Sándor írásában – az adott körülmények között – lehetségesnek tartotta egyes emberek, lelkészek személyes tragédiáját, akik gyakran időszerűtlenek, pontosabban túl korán időszerűek.⁵⁷⁵ Összességében úgy találta, hogy a konferencia az egyházi konszolidációt szolgálta, és mivel az egyház a nagykorúság felé tart, kemény eledellel is lehet már táplálkozni. Mindazonáltal fontosnak tartotta kijelenteni, hogy „nem elvtelenül kívánunk megbékülni, hanem elvek alapján békességben élni.”⁵⁷⁶

⁵⁷¹ Uo.

⁵⁷² Jegyzetek. SRKL D/CLVII/85. 383

⁵⁷³ Az első ilyen levelek mintája a 25. sz. Mellékletben

⁵⁷⁴ Koncz Sándor levele Miklós Imréhez, az ÁEH elnökhelyetteséhez, Av., 1961. október 2. SRKL D/CLIII/85.386

⁵⁷⁵ Ahogyan annak idején neki mondta Péter János: „Annak köszönheted a hátratételeket, hogy idő előtt voltál időszerű”. Lásd ehhez: Nyugdíjügyéhez esetlegesen beadandó kérés fogalmazványa. Bizalmas; 1982. 03. 04. SRKL D/CLVII/85.405

⁵⁷⁶ Konferencia után; Av., 1957. 08. 22. SRKL D/CLI/85.378

Koncz Sándor dolgozatával kapcsolatban Bereczky Albert levélben fejtette ki nagyfokú elégedetlenségét: „amikor azt hittem, hogy közel vagyunk egymás megértéséhez, esetleg az derül ki, hogy messzebb vagyunk, mint valaha”.⁵⁷⁷ A volt püspök-politikus kétértelműnek, sőt zavarosnak és dodonainak minősítette az írást.

Dienes István udvariasabban fogalmazta meg ugyanezt az elégedetlenséget: „igen hű, szemléltető, színvonalas és kedves”⁵⁷⁸ írásnak minősítette Koncz Sándor cikkét, „de ami célból íratott, annak nem megfelelő”.⁵⁷⁹ A hivatalos álláspont szerint az alsóvadászi lelkipásztor személyének és szerepének tisztázása érdekében olyan dolgozatra lett volna szükség, amelyik a szerző pozitív viszonyulását fejezi ki az egyház akkori helyzetéhez, és a megújulási mozgalom torzító hatásairól is szól. „Világosan ezt várták Tőled, és ez lett volna az úgynevezett rehabilitációnak útja és módja”⁵⁸⁰ – szögezte le a főgondnok.

Ezek után az ÁEH elnöke még egy lehetőséget ajánlott neki, hogy a fenti értelemben és tartalomban új cikket írjon.⁵⁸¹

„Természetes, hogy más cikk megírását nem vállaltam, de személyes megbeszélést kértem Horváth Jánostól. Erre még mai napig nem történt felelet”⁵⁸² – jegyezte le minderről a lelkipásztor.

Koncz Sándor 1958 augusztusában újabb levelet írt Veres Pálnak, az ÁEH főelőadójának, melyhez csatolta 22 oldalnyi feljegyzéseit a személyével is kapcsolatos egyházi események összefoglalásával, és ismét kérte a rehabilitálását.⁵⁸³ Azzal érvelt, hogy szóban és írásban is mindig nyíltan adott hangot véleményének, kritikájának is, így „eleve ki volt zárva az, hogy bármiféle illegálisnak nevezhető iratot”⁵⁸⁴ szerkesszen, vagy az egyházkormányzat háta mögött szervezkedjen. A kritikáit javító bírálatnak szánta és mindig az illetékeseknek címezte. Az a meggyőződés vezette, hogy az egyház képes a népi demokrácián belül önkorrekcióna. Ő maga semmiféle reakcióval nem vállalt közösséget, semmilyen államellenes tevékenységet nem folytatott. Soha nem vett részt politikai akcióban, az állam törvényeit sem szóban, sem írásban nem sértette meg. Nem törekedett

⁵⁷⁷ Bereczky Albert levele Koncz Sándornak; hn., én. SRKL D/CLI/85.378

⁵⁷⁸ Dienes István levele Koncz Sándorhoz; Miskolc, 1957. 08. 27. SRKL D/CLI/85.378. Az egész levelet lásd a 28. sz. Mellékletben

⁵⁷⁹ Uo.

⁵⁸⁰ Uo.

⁵⁸¹ Uo.

⁵⁸² Koncz Sándor levele Dabóczy Istvánnak; Av., 1957. 09. 22. SRKL D/CLI/85.377

⁵⁸³ Lásd 32. és 33. sz. Mellékletek

⁵⁸⁴ Feljegyzés, melyet dr. Koncz Sándor református lelkipásztor készített az utóbbi éveknek személyével is kapcsolatos egyházi eseményeiről; Alsóvadász, 1958 januárja. Csatolva Veres Pálnak 1958. 08. 02-án küldött levélhez. SRKL D/CLI/85.378

hatalomátvételre az egyházban. Meggyőződésének megfelelően, az egyházi közfelfogástól is támogatva, nem tért ki az elől, hogy törvényes keretek között egyes szolgálatokba beálljon, ha a kerület többségének bizalma támogatja. „Ez azonban nem szokott bűn lenni”⁵⁸⁵ – írta 1958-ban.

Remélt rehabilitációja után egyházkormányzati tisztségeken kívül ekkor már más szolgálatokra is gondolt, például tudományos beosztásra.⁵⁸⁶

Ahogy korábban is láttuk, vétót nem most, 1956-ban kapott először, hanem már sokkal korábban, a „radikális teológiai küzdelmei” legelejétől, 1951-től gyakorta ütközött azokba. Ő maga így tartotta számon őket: „Azt is ideírom, hogy Vadász előtt a diósgyőr-vasgyáriak akartak lelkipásztornak meghívni egy II. állásra, amit Nádházy esperes mellé akartak szervezni. Hegymeg is meg akart hívni. Erről csak utólag értesültem. Damakról érdeklődő levelet is kaptam, hogy vállalnám-e, ha ott meghívnának. Ez alól azonban kitértem. Trombitás Dezső arról beszélt velem, hogy neki az volt a terve, hogy engem a komáromi egyházmegyébe vigyen át. Arról értesültem, hogy a derecskeiek is meg akartak hívni, de ez Debrecen mellett lévén, ennek Péter János hamar útját vágta Sárközy Lajossal.”⁵⁸⁷ Majd 1955 őszén, Nádházy Bertalan 1956. január 1-i nyugdíjba vonulása miatt újra felmerült Koncz Sándor meghívásának terve. Előbb egy levél érkezett a vadászi parókiára:

„Szeretnénk, ha te kerülnél ide. A presbitériumban is ez a kívánság a szívükkel érzők részéről. Az >>ész<< emberek akadályát látják idejövetelednek. Szeretnénk tudni, hogy ezt illetőleg te hogyan vélekedsz? Van-e akadály vagy nincs? [...] Remélem, hogy lenne kedved olyan gyülekezetbe jönni, ahol a gyülekezet nagyobb része téged szeretne itt látni.”⁵⁸⁸

Majd 1955 novemberében két tagú küldöttség kereste fel Koncz Sándort, akik tájékoztatták a meghívására vonatkozó gyülekezeti elhatározásról. A lelkész nem adhatott nekik választ az egyházi felsőség nélkül – akik most is közölték a vétót, sőt olyan helyzetbe kényszerítették, hogy maga helyett Virágh Sándort kellett ajánlania a vasgyári gyülekezetnek.

Az eddig is hosszú sor 1957 után tovább folytatódott. Következő évben, a nyugdíjazás folytán megüresedett abaúji esperesi szék betöltésével foglalkozó értekezleten a lelkészek egyhangúan Koncz Sándort javasolták a tisztségre. 1958 tavaszán megírta a *Gondolatok az*

⁵⁸⁵ Uo.

⁵⁸⁶ Koncz Sándor levele Veres Pálnak; Av., 1958. 08. 02. SRKL D/CLI/85.378

⁵⁸⁷ SRKL D/CLV./85.398

⁵⁸⁸ Varga István levele Koncz Sándorhoz, Miskolc Diósgyőr-Vasgyár, d. n. SRKL D/CLI/85.377

egyház és állam kapcsolatáról című dolgozatát,⁵⁸⁹ melytől szintén személye rehabilitálását és esperessé jelölésének engedélyezését remélte. A tanulmány azonban most is kevésnek találtatott ezekhez, nem jelenhetett meg sehol, és a vétó továbbra is megmaradt. Az ÁEH tilalmát most Darányi Lajos püspök közölte vele.⁵⁹⁰ A vétó ellenére két abaúji gyülekezet mégis rá adta a voksát.⁵⁹¹

1959-ben Koncz Sándor személyesen találkozott Darányi Lajossal Alsóvadászon, akinek így nyilatkozott:

„Megkeseredett nem vagyok, bár sok elkeserítő dolog történt velem. Elzárkózó sem vagyok. Az évi 90-120 látogató, aki felkeresett az utóbbi években, ettől megmentett.”⁵⁹²

Fontosnak tartotta leszögezni ugyanekkor, hogy lelkiismeretével nem akar ellentétbe kerülni. Helyzetét látva megállapította azt is, hogy ő csupán hangya, „amelyik nem döntheti ki a fát”.⁵⁹³ De nem engedett abból a meglátásából, hogy az egyházban „az egyenes, becsületes vitatkozást lehetővé kell tenni, mert ez egyik útja a megtisztuló egyházi életnek. [...] Ingadozás nélkül képviselni a meggyőződéses igazságot.”⁵⁹⁴

1961-ben megüresedett a szikszói lelkészi állás. A szikszóiak jól ismerték a szomszéd faluban szolgáló Koncz Sándort, s rá gondoltak a lelkipásztorságot illetően. Koncz Sándor már egyenesen „nagyon kérte őket”,⁵⁹⁵ hogy személyét „semmilyen kombinációba ne hozzák”.⁵⁹⁶

1961. szeptember 25-én kelt levelében pedig arról tájékoztatta Darányi Lajost, hogy Pesten dunántúli lelkészekkel és laikusokkal beszélgetett a Győry Elemér nyugdíjba vonulásával hamarosan megüresedő püspökségről, s beszélgetőpartnerei megemléstették, hogy konventi lelkészi korából, Szárszón való szolgálatai miatt, publikációi alapján sokan ismerik és érdemesnek is tartanak „neve bedobását”⁵⁹⁷ a dunántúli kerület élére. Koncz Sándor így tájékoztatta a püspököt válaszárol:

⁵⁸⁹ Részleteit lásd a 30. sz. Mellékletben

⁵⁹⁰ Darányi Lajos levele Koncz Sándornak; Sp., 1958. 06. 04. SRKL D/CLI/85.378. Lásd még: Koncz Sándor válaszlevele Benkő Györgynek; Av., 1961. február 22-23. SRKL D/CXLVIII/85.362. Darányi Lajos levelét lásd a 31. sz. Mellékletben

⁵⁹¹ SRKL SE.V.5/3. Abaúj vegyes. Esperesi iratok 1952-58

⁵⁹² Jegyzetek Koncz Sándor és Darányi Lajos beszélgetéséről; Av., 1959. 05. 24. SRKL D/CLI/85.378

⁵⁹³ Uo.

⁵⁹⁴ Uo.

⁵⁹⁵ Koncz Sándor levele Benkő Györgynek; Av., 1961. 09. 16. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁵⁹⁶ Uo.

⁵⁹⁷ Koncz Sándor levele Darányi Lajoshoz; Av., 1961. 09.25. SRKL D/CXLVIII/85.362

„Kértem tehát, hogy semmiféle agitációra ne is gondoljanak, hiszen én nemcsak barátinak, de provokatívnak is felfoghatom az ilyen beszélgetést. Mindenfajta küldöttségjárást ellenzek különböző helyekre, s gondolataikban több mindent naivnak tartok. Mindenesetre saját védelmemre illetékes püspökömnek ezt igen leegyszerűsített formában leírom, hiszen – sajnos – sohasem lehet tudni, hogy mi hová vezet.”⁵⁹⁸

Ugyanekkor Deme Lászlónak, az észak-pesti egyházmegye esperesének, egykori pataki teológusnak a segítségét kérte ahhoz, hogy Alsóvadásról, Abaújból, Tiszáninnenről elkerülhessen. Levelében tájékoztatta az esperest az elmúlt évek vétóiról, és annak – szerinte való – okáról:

„... egyházkerületünkben évekkal ezelőtt állami vétót kaptam a püspöki, kerületi főjegyzői és esperesi tisztségekkel kapcsolatban. Miskolcra, Diósgyőrbe is hívtak volna lelkipásztornak, nem lehetett mennem. [...] A társadalmi átalakulást nemcsak értem, hanem barátja is vagyok, amire pataki diákságom, teológiai tanárságom és mindig nyitott szemem tanított és tanít is folyvást.

Magammal kapcsolatban a baj gyökerét abban látom, mely belső egyházi intrikában kevesek részéről ma is körülvesz. Másod-, harmadrendű karrierista papok eláztatnak. Kritikámat rágalmazásnak veszik. S a kritika nyomán nem önkritikát gyakorolnak, hogy saját módszereiken javítsanak, hanem bunkózni akarnak. [...]

...szeretnék a rossz látszatokból kikerülni, újra kezdeni mindent. Ehhez az kellene, hogy innen elkerüljek. Persze, legjobb lenne visszakerülni Pestre, ahol szolgáltam is.... [...] Ezért is szeretném, ha Olt Károly⁵⁹⁹ úr fogadna. [...]

Kérem tehát magas pártfogásodat.”⁶⁰⁰

1961. szeptember 28-án maga jelentkezett kérésével az ÁEH-nál, hogy őt fogadni szíveskedjenek, majd október 2-án levélben ismételte meg e kérelmét. Miklós Imrének, az ÁEH elnökhelyettesének már azt írta, akár egyházon kívüli elhelyezkedését is elfogadná.

„Mivel problémákkal küzdő ember vagyok, védelmét és tanácsát is szeretném kérni egyházi szolgálatomra, esetlegesen növekvő betegségemre tekintettel nyugdíjazásomra, vagy szükség esetén és egészségem helyreálltával esetleges egyházon kívüli elhelyezkedésemre nézve.

⁵⁹⁸ Uo.

⁵⁹⁹ Az ÁEH elnöke 1959-1961 között

⁶⁰⁰ Koncz Sándor levele Deme Lászlóhoz; Av., 1961. 09. 17. SRKL D/CLIII/85.386

Szóval, egészen közvetlenül beszélve, az a nagy emberi problémám van, hogyan kerülhet vissza egy ember az életbe, ha ténylegesen vagy látszólag a tönk szélére vagy az élet peremére került.”⁶⁰¹

Ez idáig minden rossz élménye, sok keserősége és megfáradása ellenére is hitt és hinni akart abban az elvben, hogy demokratikus módon végül mindenki a tehetségének és szorgalmas munkájának, odaadásának megfelelő pozícióba kerülhet. Jegyzeteiben még Lenin erre vonatkozó kijelentéseit is idézte:

„A teljes nyilvánosság, a választhatóság és az általános ellenőrzés útján történő >>természetes kiválasztás<< biztosítja azt, hogy minden funkcionárius végül is >>megfelelő helyre<< kerül, az erejének és képességeinek leginkább megfelelő munkát végzi.”⁶⁰²

5. 2. 2. „Rehabilitáljanak végre engem!”⁶⁰³

Koncz Sándor írásai alapján 1963-tól változik a kép. Ebben az évben egyre többször került napirendre Tiszáninnen egy új püspökválasztás lehetősége, sőt szükségessége – Darányi Lajos betegsége okán. Ezzel összefüggésben Koncz Sándor neve ismét előkerült, a terület lelkészeinek jelentős része most is az ő püspökké választását remélte. Koncz Sándor egyre jobban törekedett arra, hogy megfeleljen a felsőbbség vélt vagy valós elvárásainak, hogy a vétótól megszabaduljon és választható lehessen. Nem mellesleg évek óta folyt ellene egy törvénytelen és értelmetlen fegyelmi eljárás, melynek úgy tűnt, soha nem is lesz már vége.⁶⁰⁴

Egyes szolgatársak aknamunkái még tovább rontottak az amúgy is kilátástalannak tűnő helyzetén. Az ÁEH felé néhányan azt jelezték, hogy Koncz Sándor híreszteli is magáról, hogy püspök lesz.

Ez év májusában Koncz Sándor újabb, igen hosszú levelet írt Prantner Józsefnek, az ÁEH elnökének, amelyben tisztázni kívánta, hogy ő nem terjesztette magáról, hogy tiszáninneri püspök lesz, noha ez a vád ellene. Az alsóvadászi lelkész ezt a híresztelést „intrikának”, „irigységnek”, „szimpla féltékenységnak”, „átlátszó zavartkeltésnek”⁶⁰⁵ nevezte. Feltehetően a vétó alóli mentesítése reményében, vagy a sok éves küzdelmének,

⁶⁰¹ Koncz Sándor levele Miklós Imréhez, az ÁEH elnökhelyetteséhez, Av., 1961. október 2. SRKL D/CLIII/85.386

⁶⁰² Fegyelmihez jegyzetek. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁶⁰³ Uo.

⁶⁰⁴ A következő fejezet részletesen foglalkozik ezzel a témával.

⁶⁰⁵ Koncz Sándor levele Prantner József ÁEH elnöknek, Av., 1963. május 16. SRKL D/CLIII/85.386

küszködésének sikertelensége láttán a tőle nem megszokott módon fogalmazott; ha nem is beszélhetünk paradigmaváltásról, de frazeológiájában és hangnemében jelentős változást figyelhetünk meg. Levelében írt vasgyári gyökereiről, szocialista értékrendjéről, a pataki faluszeminárium társadalomszemléletéről, külföldi útjai és ismeretségei baloldali hatásairól. A közelmúltról pedig ekképpen:

„A szégyenteljes ellenforradalom idején én magam is osztoztam ugyan az általános szellemi és politikai zűrzavarban, de a Tiszáninnyi Egyházkerületben mégis sikerült kimunkálnunk, hogy az egyház semmiféle ellenforradalmi kategóriában nem gondolkodhat és saját személyemben megakadályoztam azt, hogy itt megalakuljon az ellenforradalminak minősült ún. Intéző Bizottság. [...]

... világosan látom jóakarató törekvéseim mellett múltbeli tévedéseimet is. Ezekre nézve igazán nem vezet semmiféle önigazolási szándék, de többek között vezet az, hogy a marxizmus-leninizmus döntő módon bízik az emberek fejlődésében. Senki sem hiheti dogmatikus szemlélettel azt, hogy a fejlődés a partnernél kizárt dolog.

Rám is komoly hatással van a párt helyes politikája és az a határozott vezetés és irányvonal, ami 1957 óta tapasztalható. [...]

„...az együttműködés bizonyítására cikkek írásával is kész vagyok... [...] Őszinte tisztelettel és nagyrabecsüléssel kész híve...”⁶⁰⁶

De ugyanennek a levélnek a része az a kijelentés is, mely most is az egyház önrendelkezését hangoztatja:

„Egyházunk természetszerűleg nem lehet független korunk progresszivitásától, szocialista életünk forradalmiságától, a minden jóban való gyakorlati együttműködéstől. [...] Az egyház belső életének és rendjének figyelembevétele azonban azért követel cselekvésbeli önállóságot, mert minden előbb említett jót ideológiai azonosulás nélkül kell tennünk”⁶⁰⁷ – írta elvhűséggel.

Ekkor készítette a békéről és a szolgáló egyházzal szóló *Kötelességeink felismerése* című dolgozatát. A sokat sejtető cím ellenére írása politikai szempontból semlegesnek minősíthető, az itt leírt gondolatok egy részét korábban a Hazafias Népfront alkalmain már elmondta. Most szeretne volna megjelentetni a *Reformátusok Lapjában* is. Írását azonban nemcsak nem közölték, de kérését válasza sem méltatták, noha mellékelt levelében előre

⁶⁰⁶ Uo.

⁶⁰⁷ Uo.

kijelentette: „ha bármilyen szempontból a közölhetőségre nézve kifogás merülne fel, a jónak látott változtatásokra a szerkesztőségnek már most kész vagyok szabad kezet adni.”⁶⁰⁸

1963 júliusában újabb tanulmányt küldött Prantner Józsefnek, amivel változatlanul azt a szívet szerette volna felvenni, „amely az egyház nyilvánosabb szolgálatába”⁶⁰⁹ visszavezeti. Ez volt az *Atom, ítélet béke* című 24 oldalas írása,⁶¹⁰ melyet „az együttműködésre való készség örömeivel”⁶¹¹ készített, és amelyből kiderül „népünk és egyházunk megtett útjának vállalása a további fejlődés kilátásaival együtt.”⁶¹² Írt benne – többek között – a Szovjetunió békepolitikájáról, a szocialista világrend kívánatos voltáról, a magyar államvezetés helyes törekvéseiről, az állam és az egyház szövetséges viszonyáról, de végül most is hangsúlyozta: „ideológiai azonosulás nélkül”.⁶¹³

E tanulmány megjelenését sem engedélyezte sem az egyházi, sem az állami cenzúra. Az ÁEH levélben közölte, hogy nem áll módjában hozzájárulni a cikk egyházi lapban való megjelenéséhez, és az illetékes szerkesztőbizottság sem kívánja közölni azt.⁶¹⁴

Ezt követően Koncz Sándor tájékoztatást kért Prantner Józseftől és Veres Páltól, amiért nem jelenhetett meg írása. A tájékoztatást – mint írta – azért tartotta volna fontosnak, hogy politikai-egyházpolitikai látása fejlődjön az által is, mivel még nagyobb haszonnal szeretne közreműködni „a párt politikájának nemzeti egységet szolgáló munkájában”.⁶¹⁵ Visszatekintve az 1957-es püspökséget illető vétóra egyenesen úgy fogalmazott:

„Utólagosan jobban látom, mint akkor, hogy az akkori, sok szempontból zavart helyzetben a vétó emelésének meg lehetett a maga létjogosultsága.”⁶¹⁶

Mídeközben a *Mit akar a kommunizmus és van-e a kommunizmusnak jövője? Szigorúan bizalmas, befelé forduló önelmékedésében*⁶¹⁷ tárgyilagosan és megfontoltan írta le a kommunizmus szerinte való hibáit nemzetközi viszonylatokban és Magyarországon, amelyekből levezette, hogy a kommunizmusnak hosszú távon nincs, nem is lehet jövője.

⁶⁰⁸ SRKL D/CLIII/85.386

⁶⁰⁹ Koncz Sándor levele Prantner József ÁEH elnöknek; Av., 1963. 07. 11. SRKL D/CLIII/85.386

⁶¹⁰ Részletek a 35. sz. Mellékletben

⁶¹¹ Koncz Sándor levele Prantner Józsefnek és Veres Pálnak; Av., 1963. 08. 24. SRKL D/CLIII/85.386

⁶¹² Uo.

⁶¹³ *Atom, ítélet, béke*; Av., 1963. SRKL D/CLIII/85.386

⁶¹⁴ Veres Pál levele Koncz Sándorhoz; Bp., 1963. 08. 03. SRKL D/CLIII/85.386

⁶¹⁵ Koncz Sándor levele Prantner Józsefnek és Veres Pálnak; Av., 1963. 08. 24. SRKL D/CLIII/85.386

⁶¹⁶ Uo.

⁶¹⁷ Hosszabb részletek a 42. sz. Mellékletben

Kitért egyházpolitikai vonatkozásokra, megfogalmazta benne az *Egyezmény* vallásszabadság-ellenességét, és kijelölte az egyház lehetőségeit és kötelességeit a fennálló rendszerben.

„Ha a kommunizmus azt akarja tehát, amit eddig tett, rendkívül bizonytalan hosszabb távon a jövője. Ma van egy kommunista gazdasági anarchia, egy kommunista erkölcsi nihilizmus és egy kommunista politikai közöny, a legridegebb szürkeséggel. Jósolni nem tudunk. Eddig azonban a kommunizmus sem életrevalóságát, sem kívánatos voltát nem bizonyította be [...].

Mindezt kissé összefoglalva: a kommunizmus irreális absztrakció, irracionálisan álmodozó szekta. S az is marad, mert a maga >>üdv történetét<<: a földi mennyországot képtelen megvalósítani.

Az egyház nagy ereje lehet, ha ennek a sok ürességnek a láttán az igaz hitet, az egyedül csupán hihető hitet a maga lelki progresszivitásával fel tudja fokozni.”⁶¹⁸

Mindezek alapján joggal feltételezhetjük, hogy a döntési helyzetben lévő politikai és egyházpolitikai szereplők nem hitték Koncz Sándor „színeváltozását”, de gondolhatunk arra is, amit egy szolgatársa írt neki már évekkel korábban fegyelmi ügye okán, miszerint a vezetők még egy alkalmazkodó Koncz Sándortól is féltek.⁶¹⁹

Az 1963-as vétók kapcsán még az alábbiakat írta a maga számára készített jegyzeteibe:

„Cikkeimben mi a hiba? Nem voltam és nem is vagyok bizonytalan abban, hogy szociális rendszerünket a magaménak is tartsam. Az életszínvonal, a béke szívügyem, egyebekkel együtt.

Azért teszek lépést, hogy választható legyek! A vétó alóli kiemelés az állam segítségével nélkül nem megy... [...]

Nagy tudásomat a szocializmus támogatására is adom – egyházi módon. [...]

Lehetek-e használaton kívüli ember? Nem vagyok belenyugodva, hogy másodrendű állampolgár legyek. [...]

Nem óhajtok elnyomásomba belenyugodni. [...]

Ki ad kártérítést mindeztért?”⁶²⁰

És ismét:

⁶¹⁸ Mit akar a kommunizmus és van-e a kommunizmusnak jövője? Szigorúan bizalmas, befelé forduló önméltóság; Alsóvadász, 1963. SRKL D/CLVI/85.402

⁶¹⁹ Kiss Pál prügnyi lelkész levele Koncz Sándornak; 1960. december 9. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁶²⁰ Fegyelmihez jegyzetek. SRKL D/CXLVIII/85.362

„Kérem az ÁEH-t, vegye felülvizsgálat alá személyemet és működésemet és mentesítsen az eddigi vétók s azok következményei alól. Új rendezés – püspök, püspökhelyettes-főjegyző, esperes, miskolci lelkeszi állások. Tudományos beosztásom. Gyűjteményekhez Patakra. Budapesti, konventi elhelyezkedés – tudásom, szakköröm bővítése – elzárt falu erre nem alkalmas. [...] Kérdésem megoldása az ÁEH nélkül nem képzelhető el, mert a vétók onnan jöttek. [...] Helyzetem megoldásával a közösség és az én egyéni érdekem egybeesik, szűnjenek meg velem szemben a hátrányos megkülönböztetések. [...] A személyi kultusz torzításaiban, a jobbra-balra száguldozások idején igyekeztem tartani a meggyőződésem szerinti kiegyenlítő keresztyén egyházi normát. [...]

Magatartásom megváltozott, megváltoztam: jobban és öntudatosabban látom a szocialista világrendben egyházi, emberi, állampolgári kötelességeimet [...]

Ki szolgáltat igazságot nekem? [...]

Erkölcsei igazságot kell nekem szolgáltatni!”⁶²¹

Mindezek után Koncz Sándor több befolyásos egyházi személynek is elküldte értekezését, és véleményüket, ill. segítségüket kérte. Bereczky Albertnek küldött levelében már így írta:

„Az természetes, hogy ha hajlandóság van a közlésre, kész vagyok bármely cikket vagy tanulmányt átdolgozni.”⁶²²

De az újabb erőfeszítések ellenére sem történt érdemi változás ügyében, sem a személye körül kialakult helyzetben, írásai változatlanul nem jelenhettek meg.

Rehabilitálásáért folytatott erőfeszítései sorába illeszthető az is, hogy ebben az esztendőben gratuláló leveleket küldött Ortutay Gyulának, a Hazafias Népfront főtitkárának országgyűlési képviselőségéhez; Kállai Gyulának, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnökhelyettesének, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa elnökének; Sályi Istvánnak, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa Tagjának, a Hazafias Népfront megyei elnökének; Prantner Józsefnek, az ÁEH elnökének és Bartha Tibornak,⁶²³ az Elnöki Tanács tagjának „megválasztásukhoz”.⁶²⁴ Békefi Benő püspök lelkeszi beiktatására Veszprémbe is elutazott 1963 februárjában.

⁶²¹ Uo.

⁶²² Koncz Sándor levele Bereczky Albertnek; Av., 1963. 10. 22. SRKL D/CLIII/85.386

⁶²³ Lásd 36. sz. Melléklet

⁶²⁴ SRKL D/CLIII/85.386

Darányi Lajos nyugdíjba vonulása után, 1964-ben újra püspököt választott a kerület.

A vámosújfalui lelkész már 1963. november végén így írta Koncz Sándornak:

„Öntsünk tiszta vizet a pohárba. Minden józan látású egyén előtt világos: ma az állam hozzájárulása nélkül senki sem ülhet a püspöki székbe. Viszont az is világos, egyházunk jelene és jövője szempontjából sem közömbös: ki kerül a püspöki székbe! Én a lehető minden alkalmat megragadok a kérdés felvetésére. [...] ...nagy a többsége azoknak, akik felelősségünk tudatában úgy látjuk, Te vagy az a személy, akit nagy koncepciója, evangéliumi és politikai tisztánlátása, határozott vonalvezetése, szervezőképessége és nem utolsósorban az egyén sorsának hordozása miatt legszívesebben látnánk a püspöki székben.”⁶²⁵

Fintor Béla 1964 januárjában levélben kért magyarázatot arra is Darányi püspöktől, hogy Koncz Sándor miért nem szerepel a zsinati tagjelöltek listáján, illetve kérte, hogy a püspök intézkedjék ennek korrigálásáról, „... hiszen köztudomású, hogy dr. Koncz Sándor nemcsak egyházkerületünknek, hanem egyetemes egyházunknak is Istentől talentumokkal gazdagon megáldott lelkipásztora. ... a magyarországi református egyház egyeteme nem nélkülözheti ennek a nagy koncepciójú férfiúnak a szolgálatát. Isten és emberek előtt felelősek vagyunk azért, hogy Koncz Sándor elfoglalhassa a szolgálatban őt megillető helyet.”⁶²⁶

Ugyanő január 25-i dátummal körlevelet küldött lelkésztársainak, amiben kérte, hogy gyülekezeteik Koncz Sándorra adják voksukat.⁶²⁷

Koncz Sándor püspökké jelölését 1964-ben hivatalosan Asztalos Zoltán, Balog Zoltán, Bojtor István és Sükös Pál lelkészek indítványozták, akikkel Miskolcon a megyei pártbizottságban és a budapesti Állami Egyházügyi Hivatalban is azt közölték, hogy a lelkészek többsége Ráski Sándor mellett áll, és az állam is az ő személyét fogadja el.⁶²⁸

Koncz Sándor maga is az ÁEH elnökéhez fordult levelével, hogy tájékoztassa: a püspökválasztás kapcsán ismét felkereste őt a „közbizalom”⁶²⁹, azaz számos egyháztag, egyházi tisztségviselők, lelkipásztorok és világiak; lelkészértekezleten és a Hazafias Népfront lelkészek számára rendezett előadásain is „lelkipásztorok csoportosan több megbeszélést

⁶²⁵ Fintor Béla levele Koncz Sándorhoz; Vámosújfalú, 1963. 11. 21. SRKL D/CLIII/85.386

⁶²⁶ Fintor Béla levele Darányi Lajoshoz; Vámosújfalú, 1964. 01. 20. SRKL D/CLIII/85.387

⁶²⁷ Fintor Béla körlevele; Vámosújfalú, 1964. 01. 25. SRKL D/CLIII/85.387

⁶²⁸ Bojtor... 108.

⁶²⁹ Koncz Sándor levele Prantner Józsefhez, Av., 1964. március 16. SRKL D/CLIII/85.386

tartottak”⁶³⁰ vele leendő püspökségével kapcsolatosan. Ugyanekkor kérte a személye elleni vétók megszüntetését, mivel „ismeretes, egyházunkban püspök csak az lehet, akit az állam törvényerejű rendelete alapján kijelöl a gyülekezetek presbitériumainak megválasztására”.⁶³¹ Kifogásolta levelében azt is, hogy tanulmányai, cikkei továbbra sem jelenhettek meg az egyházi sajtóban, noha írásait illetően az esetlegesen szükséges javítások, változtatások tekintetében előre „pozitívan” nyilatkozott, „mindig helyt hagyva a jobb emlékeztetés vagy meggyőzés által való helyreigazításoknak vagy kiigazításoknak”.⁶³²

Koncz Sándor e leveléhez külön jegyzetet is készített, melyben részletesen leírta a beadvány keletkezésének körülményeit, illetve megfogalmazta kérdéseit és kétségeit is benne. A levél megszületésének érdekessége, hogy a Koncz Sándor által megírt szöveg és a mellékletként készített részletes önéletrajz „átnézésére, korrigálására, kiegészítésére alakítottak egy közösséget”⁶³³ az őt támogató tiszáninneri lelkészek. A legtöbb javítást, ill. kiegészítést Dóczi Antal, az ózdi munkásgyülekezet lelkésze írta, aki „vas- és szénpakolásnál, amikor mérték, gyakran hallotta a mázsáló kiáltását, ha hiányzott a kívánt mennyiség: hajítsatok rá még néhány lapátnyit. Dóczi, mint mondta, a szocializmus iránti lojalitás kifejezésére ráhajított még néhány lapátnyi többletet, >>hogy az illetékesek méricskélésénél jobban nyomjon a latba<<”.⁶³⁴ Koncz Sándor Tiszáninnen megnyilatkozó akaratának azzal tett eleget, hogy az így átdolgozott hét oldalas levelet és nyolc oldalnyi önéletrajzt küldte el a címzettnek.⁶³⁵ Ugyanitt arról is írt, hogy még mindig az állam és a párt irányította „diktatórikusnak minősülő körülmények”⁶³⁶ a jellemzők. Az újabb tiszáninneri püspökválasztás megmutathatja, hogy a marxista-leninista államvezetés mennyire veszi komolyan az egyre gyakrabban és erősebben hangoztatott demokratikus jelszavait, úgy mint a funkcióknak közbizalomra, a tisztségeknek állampolgári jogokra épülésének frázisait. „Azaz lehet-e választani, vagy csak a tömeges közönyösségbe taszító szavazásra van mód?”⁶³⁷

⁶³⁰ Uo.

⁶³¹ „A közbizalom felkeresett”. SRKL D/CLIII/85.386. Az 1957/22. számú törvényerejű rendelet kimondta, hogy magasabb egyházi tisztségek betöltéséhez az Elnöki Tanács hozzájárulása szükséges. Lásd ehhez: Szabó Csaba: Az Állami Egyházügyi Hivatal értékelése az 1956-os forradalom után kialakult egyházpolitikai helyzetről (1958.) http://www.natarch.hu/archivnet/old/rovat/cikk.phtml?cikk_kod=218 (2011-11-14)

⁶³² Koncz Sándor levele Prantner Józsefhez, Av., 1964. március 16. SRKL D/CLIII/85.386. Bővebben a 37. sz. Mellékletben

⁶³³ „A közbizalom felkeresett”, 1964. március 16. SRKL D/CLIII/85.386

⁶³⁴ Uo.

⁶³⁵ Uo.

⁶³⁶ Uo.

⁶³⁷ Uo.

Polonkai Imre, megyei egyházügyi főelőadó ugyanekkor egészen más információkat közölt a tiszáninnen kialakult helyzetről az ÁEH elnökével:

„Borsodban a papok körében közismertté lett, hogy Darányi Lajos püspök ez év nyarán nyugalomba vonul.

A református egyház berkei nyilván nem közömbösek a kialakuló új helyzettel kapcsolatosan. Vannak önjelöltek is a püspökségre, s azok közül Koncz Sándor nyíltan előállt jelentkezésével. A püspökségre vonatkozó írásos kérelmét a borsod megyei pártbizottságra és a borsod megyei tanács v.b. elnökségére is elküldte. [...]

Borsodban Ráski Sándor a püspökségre alkalmas személyiség. Határtalan szorgalom jellemzi. [...] Egyházi szolgálatait a haladás jegye patinazza. S az állammal való pozitív együttműködését, s az arra való készségét immár több éven át a gyakorlatban tények sorozatával bizonyította.”⁶³⁸

A megyei egyházügyi előadó az ÁEH elnökhelyettesének ugyanakkor arról is beszámolt, hogy lelkészek egy csoportja megkereste őt a napokban, akik Ráski Sándor jelölését javasolták. Kijelentették ugyan, hogy küldöttségük nem a kerület elnökségét képviseli, de „tudomásuk van arról, hogy állásfoglalásukkal és bejelentésük tartalmával az egyházkerület jelenlegi elnöksége is egyetért.”⁶³⁹ Egyikük úgy fogalmazott: „Olyan püspököt akarnak választani a kerület élére, aki itt közöttük élve mutatott jó példát népünk szocialista életének fejlődése közepette az egyház helyes szolgálataira, aki velük együtt élve és dolgozva harcolta meg a jelenlegi nagyszerű életünk harcát, aki bebizonyította eddig is egyházkormányzói jó képességeit és jó szolgálatait. [...] Ha Ráski neve szerepelni fog a választhatók között, akkor a papság 80%-a Ráskira fog szavazni. Elenyésző csekély a tábora Koncznak s a többi szóba jöhetőnek, s a zöm Ráski mellett van. [...]

Tény az, hogy a püspökségért történő harc megindult, s mindezt látva kell egyházpolitikánkat céljainknak megfelelően végezni.”⁶⁴⁰

Koncz Sándor mindezt egészen másképpen látta és értékelte. Béky Zoltánnak írta, hogy bár most is 70-80%-os támogatottsága lenne a kerületben, ahogy 1957-ben is volt, állami hozzájárulás hiányában mindez semmit nem ér. Bár megfelelő helyeken kérte, hogy

⁶³⁸ Polonkai Imre megyei egyházügyi főelőadó levele Prantner Józsefnek, az ÁEH elnökének; Miskolc, 1964. 04. 11. B-A-Z M. Lt. XXIII-23. 5124/1964.

⁶³⁹ Polonkai Imre megyei egyházügyi főelőadó levele Miklós Imrénnek, az ÁEH elnökhelyettesének; Miskolc, 1964. 05. 06. B-A-Z M. Lt. XXIII-23. 5124-2/1964.

⁶⁴⁰ Uo.

vitassák meg a vele kapcsolatos személyi kérdéseket, kérésének a „sajátos viszonyok”⁶⁴¹ között nem lehetett eredménye.⁶⁴²

Augusztusban újra az államhoz fordult ügyének megoldása reményében. Dobi Istvántól, az Elnöki Tanács elnökétől kért „politikai és alkotmányjogi”⁶⁴³ segítséget, hogy az állampolgári egyenjogúság alapján jogait az egyházi területen is gyakorolhassa. Különösképpen az esedékes püspökválasztás során.⁶⁴⁴ Írt még Cseterki Lajos országgyűlési képviselőnek, Kállai Gyula miniszterelnök-helyettesnek, Ortutay Gyulának, az Elnöki Tanács tagjának és Erdei Ferencnek, a MTA elnökének, a református egyház zsinati elnökének.⁶⁴⁵

Ezek után az ÁEH – egy 1964. augusztus 25-én küldött táviratban – újabb személyes találkozóra hívta Koncz Sándort másnapra a fővárosba. A lelkész röviden így foglalta össze a találkozó lényegét:

„Nem csinálnak titkot, megadják a választ: az ÁEH-nak nem áll módjában az, hogy velem, mint püspökkel együttműködjék. [...] ...írásba nem adják.”⁶⁴⁶

Koncz Sándor az 1964. évi püspökválasztás alkalmával végül négy szavazatot kapott, noha mindenkit a Ráski Sándorra való szavazásra szólítottak fel.⁶⁴⁷ Az alsóvadásziak is a felhívásnak tettek eleget, ahogyan a presbitéri jegyzőkönyv rögzítette:

„A presbitérium a megüresedett egyházkerületi tisztségekre a bemutatott ajánlás szerint szavaz: Ráski Sándor püspök, Újszászy Kálmán főgondnok.”⁶⁴⁸

Végül Ráski Sándor 1977-ben bekövetkezett halálakor ismét összefogott a lelkészek egy csoportja, hogy Koncz Sándor végre püspök legyen. Újra sikertelenül.⁶⁴⁹

A „nemkívánatos vétók”⁶⁵⁰ egyházi szolgálatainak és életének más területeire is kiterjedtek.

⁶⁴¹ Koncz Sándor levele Béky Zoltánnak; Av., 1964. 06. 25. SRKL D/CLIII/85.386

⁶⁴² Uo.

⁶⁴³ Koncz Sándor levele Dobi Istvánhoz, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa Elnökéhez; Av., 1964. 08. 13. SRKL D/CLIII/85.386

⁶⁴⁴ Uo.

⁶⁴⁵ SRKL D/CLIII/85.386

⁶⁴⁶ Koncz Sándor jegyzete az 1964. augusztus 26-i ÁEH-ban zajló találkozóról. SRKL D/CLIII/85.386. Lásd még: Koncz Sándor levele Újszászy Kálmánhoz, Av., 1964. október 2. SRKL D/CLIII/85.386

⁶⁴⁷ Koncz Sándor levele Bojtor Istvánhoz; Av., 1964. 10. 11. SRKL D/CLIII/85.386

⁶⁴⁸ Presbitéri jk., Av., 1964. 09. 13. SRKL D/CLV/85.398

⁶⁴⁹ Bojtor... 108.

⁶⁵⁰ Koncz Sándor levele Vályi Lászlónak Albertville-be, Franciaországba; 1983. január 14-én, Sárospatakon. SRKL D/CXLVII/85.359

Több tervezett külföldi utazását is vétóval akadályozták meg. 1955-ben Kierkegaard halálának 100 éves évfordulójára nem utazhatott el Dániába, noha doktori dolgozata óta Kierkegaard-kutatóként tartották számon. A skót egyház egykori ösztöndíjasaként nem utazhatott Skóciába sem 1957-ben, a skót reformáció 400 éves⁶⁵¹ emlékünnepeére. 1959-ben a berlini Humboldt egyetem 150 éves jubileumára ugyancsak szívesen elutazott volna, mint Magyarország területén élő egyetlen Humboldt-ösztöndíjas teológus, de nem mehetett. Egykori diáktársai meghívása ellenére nem vehetett részt a bázeli egyetem alapításának 500 éves jubileumán, 1960-ban.⁶⁵² 1964-ben egy évre szóló amerikai ösztöndíj állt rendelkezésére az egyik amerikai egyetemen, amivel szintén nem élhetett.⁶⁵³

A későbbi években is nagy vágya és törekvése volt, hogy eljuthasson rövidebb vagy hosszabb időre az Egyesült Államokba. Bár érkezett is több meghívás részére, ilyen útra továbbra sem kapott engedélyt.

1965-ben Béky Zoltán⁶⁵⁴ helyettesítésére hívták meg néhány hónapra az Egyesült Államokba, Trentonba. Trenton 1200 lelkes gyülekezet volt, 1200 dolláros éves lelkészi fizetéssel.

„Ha aztán megkedvelitek egymást, meghosszabbíthatjuk az itt maradást. Sőt arról is lehet szó (s ez bizalmas), hogy tovább is itt maradhatsz, s családot is magad után hozathatsz (ez szintén nagyon bizalmas)”⁶⁵⁵ – érkezett a biztatás az Egyesült Államokból.

Több meghívólevelet is kapott: rokonlátogatásra, lelkészkonferenciára, 2-3 hónapos előadó körútra. Amikor Bartha Tibortól találkozást kért az amerikai úttal és az útlevél szerzésével kapcsolatban, megkeresésére választ sem kapott.

1967-ben az amerikai magyarság történetének, életének feldolgozására⁶⁵⁶ kapott meghívást, ám újabb kérésével most is hiába fordult a püspökhöz.

1971-ben még egy meghívás érkezett Béky Zoltántól, de ebben az esztendőben sem valósulhatott meg számára az amerikai út. Ekkor Újszászy Kálmán és családja utazhatott el a tengerentúlra, pedig Béky Zoltán Koncz Sándort kérte.

Vétót kapott még más, kifejezetten egyházi szolgálataira is. 1958-ban nem kapott hitoktatási engedélyt, ami miatt ismét a bürokratizmus útvesztőibe kényszerült – az ÁEH

⁶⁵¹ John Knox 1557-ben érkezett Skóciába.

⁶⁵² Önéletrajz, csatolva Pratner Józsefhez írt leveléhez, Av., 1964. március 16. SRKL D/CLIII/85.386. Lásd még: Koncz Sándor levele Darányi Lajoshoz; Av., 1959. 09. 18. SRKL D/CLI/85.378

⁶⁵³ Önéletrajz, csatolva Pratner Józsefhez írt leveléhez, Av., 1964. március 16. SRKL D/CLIII/85.386

⁶⁵⁴ Washingtonba ment.

⁶⁵⁵ Béky Zoltán levele Koncz Sándorhoz; 1965. ápr. 8. SRKL D/CLIII/85.386

⁶⁵⁶ Koncz Sándor kérése Bartha Tiborhoz, 1967. ápr. 25. SRKL D/CLIII/85.386

elnökön⁶⁵⁷ át a művelődésügyi miniszterig⁶⁵⁸ – újabb levelezésekkel, sok érveléssel és sok feszültséggel. Miközben állandóan kérte személyének átvilágítását és működésének kivizsgálását, a vétók alóli felmentését.⁶⁵⁹

1960-ban már egy-egy missziói és tanulmányi szolgálatára is vétót kapott. Az előbbi 1960 augusztusában a sárospataki temetőben egy sírkő felavatása lett volna, melyet Ráski Sándor egyházkerületi főjegyző nem engedélyezett.⁶⁶⁰ A szolgálati engedélyről való rendelkezés a kerületen belüli egyházmegyék esetében esperesi hatáskörbe tartozott, a főjegyző intézkedése nem is lehetett jogszerű. Nem sokkal korábban kapott is más egyházmegyében való szolgálatra hasonló engedélyeket – „a püspöki hivatal érthető kihagyásával”⁶⁶¹. „Senki sem értette [...] mi tette szükségessé a szolgálati tilalmat; hacsak a megértést nem a rendelkezésen túlmenő, esetleges személyi indokokkal magyarázzuk”⁶⁶² – írta.

A tanulmányi szolgálatra 1960. augusztus 23-án került volna sor Diósgyőrben, Koncz Sándor 25 éves teológus-évfolyamtalálkozóján. A tudós lelkész az elmúlt 25 év teológiai gondolatait összefoglaló előadással kívánt szolgálni az alkalmon. Aznap Ráski Sándor ezt ismét megtiltotta.⁶⁶³ A hír nagy felháborodást váltott ki a társakban, egyesek az alkalom feloszlátását indítványozták.

„Voltak, akik egzisztenciámat is érintő politikai, egyházpolitikai minősítésnek vették ezt. Mások szimpla személyi féltékenységből magyarázták. Ismét mások szükségtelen hatalmaskodásnak tartották.”⁶⁶⁴ Ezek után Koncz Sándor intette higgadtságra és maradásra a lelképásztorokat: „első sorban találkozni jöttünk össze, s nem az én előadásomat meghallgatni”⁶⁶⁵ – nyugtatta őket. Jog szerint Ráski Sándor borsodi esperesként ez esetben illetékes volt a szolgálati engedély megadására vagy megtagadására.

„Teherhordozók vagyunk mindnyájan. Ezt a terhet is hittel és humorral hordozom”⁶⁶⁶ – nyugtázta az eseteket Koncz Sándor, ám tisztázást kért a kerület Missziói és Tanulmányi Bizottságától. Levelében hangsúlyozta: „... szolgálataimat újból szeretettel felajánlom. Annál

⁶⁵⁷ Koncz Sándor levele Horváth Jánosnak, az ÁEH elnökének; Av., 1958. okt. 8. Koncz Sándor hitoktatási engedélyének ügye, 1958. okt. 8. SRKL D/CLI/85.378

⁶⁵⁸ Koncz Sándor levele Benke Valéria művelődésügyi miniszterhez; Av., 1958. okt. 8. Uo.

⁶⁵⁹ Koncz Sándor levele a művelődésügyi miniszternek; Av., 1957. 11. 1. SRKL D/CLI/85.378

⁶⁶⁰ Koncz Sándor levele a Tiszáninneri Ref. Egyházkerület Elnökségének a Főjegyzői Hivatalon át; Av., 1960. november 17. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁶⁶¹ Uo.

⁶⁶² Uo.

⁶⁶³ Uo.

⁶⁶⁴ Uo.

⁶⁶⁵ Uo.

⁶⁶⁶ Uo.

is inkább teszem ezt, mert sem külső emigrációban nem szeretnék élni minket körülvevő társadalmunkban, sem belső emigrációban nem kívánnék lenni egyházunk keretei között”.⁶⁶⁷

E két ügy is vezetett el egy újabb nagy kataklizmához, Koncz Sándor egyházi fegyelmi ügyéhez.

Évekig nem engedélyezték azt sem számára, hogy a Hazafias Népfront lelkeszek számára szervezett alkalmain részt vegyen, noha még Darányi Lajos püspök is „közbenjárt” Koncz Sándor meghívásának ügyében.⁶⁶⁸ Ő ennek ellenére is törekedett eljutni ezekre az alkalmakra, ahol hozzászólásai gyakorta zavart okoztak a szervezők és előadók számára. 1960 őszén a megyei tanács egyházügyi főelőadója az ÁEH elnökének írt jelentésében így tájékoztatott:

„Az Elnök elvtárs utasítása értelmében megyénkben megtartott papi gyűlésekről jelentésemet az alábbiakban terjesztem fel:

Október 26-án megyénkben a református papok részére az előre eltervezettek szerint az öt előadásból álló előadássorozat első alkalma lezajlott.

Ezen az előadáson 214 pap vett részt. Az előadó Nándory Pál elvtárs volt. Az előadás tetszett a papoknak, és élénk vita alakult ki az előadás után, de sajnos a vitát egy kissé megzavarta Koncz Sándor alsóvadászi református lelkész felszólalása, melyben az előadó felé ideológiai vitát akart kiprovokálni. Itt meg kell említeni, hogy Koncz Sándor erre az előadásra nem kapott meghívót, és ennek ellenére mégis eljött.”⁶⁶⁹

Érdekes és érdekes ezt más jelentések összefüggésében értelmezni, melyek éppen arról tesznek említést, hogy ideológiailag milyen káros azoknak a lelkipásztoroknak a passzivitása, akik nem vesznek részt a Népfront alkalmain vagy éppen a mátraházi előadásokon,⁶⁷⁰ miközben „a hitélet mélyítésére, kiszélesítésére törekszenek.”⁶⁷¹

⁶⁶⁷ Koncz Sándor levele a Tiszáninneni Ref. Egyházkerület Missziói és Tanulmányi Bizottságához; Av., 1960. november 11. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁶⁶⁸ Lásd 34. sz. Melléklet

⁶⁶⁹ Lobkovitz László, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács VB egyházügyi főelőadó levele az ÁEH-nak, Mc., 1960. okt. 29. B-A-Z M. Lt. XXIII-23 294/1960.

⁶⁷⁰ Lásd ehhez: Feljegyzés; Miskolc, 1965. 07. 30. B-A-Z M. Lt. XXIII-2d 0074/65

⁶⁷¹ Uo.

5. 3. „...a jogi dilettantizmus vakvágányán”⁶⁷² – Koncz Sándor fegyelmi ügye

Koncz Sándor „bátor magatartásával magasan kiemelkedik a népegyház szürkeségéből”⁶⁷³ – írta róla évtizedekkel később egyik szolgatársa. Az 1950-es évek második felének viszontagságai, sok megpróbáltatása után is bátor magatartásra volt szüksége Koncz Sándornak, hogy az 1960-as évtized első esztendeiben ellene indított és hosszú éveken át folyó jogtalan, keresztyénietlen és embertelen egyházi eljárást elhűséggel, tiszta lelkiismerettel, mindig hittel és még gyakorta humorral élje meg.

A jelen eset egy nemes, nemcsak tökéletesen ártatlan, de éppen példaértékű, speciálisan Koncz Sándor-i eseményből indult el.

1960 tavaszán a lelkész gyülekezeti napot szervezett Alsóvadászon Albert Schweitzer tiszteletére. Koncz Sándor személyesen ismerte az afrikai Gabonban szolgáló világhírű Nobel-békedíjas teológus, lelkész, orvos, orgonaművész Albert Schweitzert. Néhány levelet is váltott vele.⁶⁷⁴ A vadászi alkalomról rövid hír jelent meg az egyházi sajtóban.

A martonyi lelképásztor ennek mintájára szintén emléknapot szervezett 1960. szeptember 11-re, melyre meghívta Koncz Sándort vendéglőadónak. Benkő György abaúji esperes azzal a feltétellel engedélyezte a szolgálatot, hogy nem jelenhet meg róla hír a sajtóban.

Ez az esperesi kitétel annyira felzaklatta Koncz Sándort, hogy az egyházmegye 1960. november 10-én, Miskolcon tartott gyűlésén nyilvánosan reagált is rá, amikor hozzászólt a gondnoki megnyitóhoz és az esperesi jelentéshez:

„... felszólalásom ... kritika is lesz. [...] A kritika nyílt beszéd a közös haszon igényével. [...] A kritika hatósági védelem alatt is áll”⁶⁷⁵ – kezdte beszédét, s tette félreérthetlenné, hogy nyílt, őszinte bírálatot fog mondani.

Miután röviden vázolta a közelmúltban történeteket a hallgatók előtt, az egyház egységét veszélyeztetőnek nevezte az esperes felesleges és szükségtelen kicsinyességét⁶⁷⁶ a

⁶⁷² Dr. Harsányi György levele Koncz Sándornak; Bp., 1961. 10. 12. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁶⁷³ Bojtor... 108.

⁶⁷⁴ Lásd 44. sz. Melléklet

⁶⁷⁵ Koncz Sándor hozzászólása a gondnoki megnyitóhoz és az esperesi jelentéshez az abaúji egyházmegye 1960. november 10-én tartott gyűlésén, Miskolcon. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁶⁷⁶ Uo.

megkötéssel kapcsolatban. Helyette azt tanácsolta, ami valóban szükséges, hogy „semmi ne akadályozza egymás jó szolgálatát!”⁶⁷⁷

Az esperes hamar közbevágott, és felszólította Koncz Sándort, hogy ne ilyen részletességgel és csak a tárgyhoz szóljon hozzá. Ő nyugodtan felelte, hogy ahhoz szól, hiszen arról az egységről kíván beszélni, amiről a jelentésekben is szó volt.

„Mi veszélyezteti legjobban egységünket?”⁶⁷⁸ – tette fel a kérdést, s válaszában bátor hangon beszélt a helytelen egyházkormányzói magatartásról.

„Legjobban egységünket a tényeknek meg nem felelő politikai minősítés veszélyezteti. Ebben a dologban szoros existenciális kérdésekről is szó van. Igen nagy szeretettel kérem Benkő esperes testvérünket és a többi esperes atyáit is, hogy az engedelmesség megkövetelése – ami szükséges – ne legyen hatalmaskodási kérdés, és semmiképpen ne menjen a tényeknek meg nem felelő politikai minősítésbe. A humanizmus és az egyházi irgalmasság kérdése bőven felmerült az előbbieken során. Szó volt arról is, hogy reménykedjünk az egyházon kívüli irgalmasságban. Hát, ez valóban komoly dolog, mert az egyházi irgalmatlanság helyett nem egyszer kell reménykednünk az egyházon kívüli irgalmasságban”⁶⁷⁹ – folytatta.

A továbbiakban aztán olyan képeket, kifejezéseket használt Koncz Sándor, melyek évekre tematizálták az abaúji, a tiszáninneni, sőt az országos egyházi közbeszédet is.

„...az egységet legcélszerűbben a testvéri atmoszférával szolgáljuk. [...] ha beosztott és főnök nem egymásra rákorcsolyázó emberek lesznek. [...]

Szó volt arról is, hogy közös nevezőre kell hozni a törteket. Nagyon fontos a közös nevező. Tört nélkül azonban közös nevező sincs. Aki a hasonlatot felhozta, csak a közös nevezőre gondolt. És nem gondolt arra, hogy vannak törtek, közöttünk is megtörtek, és ezeket kell közös nevezőre hozni, hogy ne csak a nevező, de a törtek is jól járjanak. [...]

Egységünk szolgálatát összefoglalom. Arról van szó, hogy partnerek legyünk és ne patronok. Egymást elfogadó partnerek és nem egymást kilövő patronok. Benkő György higgye el a többivel együtt, hogy mint lekipasztort, testvérnek tartjuk. Mint esperest előljárónak tartjuk. Hiszen nem is tarthatunk mást annak, míg ez a megbízatása tart. Az viszont természetes, korban és esetleg bölcsességben idősebbek, nem tartjuk őt ún. >>atyának<<. Szóval partnerek és nem patronok!”⁶⁸⁰

⁶⁷⁷ Uo.

⁶⁷⁸ Uo.

⁶⁷⁹ Uo.

⁶⁸⁰ Uo.

Ugyanekkor rövid előadást is rögtönzött a szerinte helyes, református értelemben vett szocializmusról.

„Az egyetemes célok szolgálatának az alapja az, hogy szolidárisak vagyunk a világgal. A jó értelemben vett szekularizáció is ez: szolidaritás a világgal. [...] Ez a református lelkipásztoroknak nem nehéz. Történelmileg erre számos példa felhozható a régmúltból is. Az újabb nemzedéknek még könnyebb. Mi Patakon már Újszászy Kálmán faluszemináriumában megtanultuk a szocializmushoz való hozzáállást. Én még egy kicsit előbb is, a Diósgyőr-Vasgyár vasas székházában.

De ennek eszméit mi nemcsak Marx, Lenin könyveiből olvashatjuk, hanem az esperesi jelentésben említett Ragaz, Stanley Jones és Lüthi munkáiban is. Sőt, Kutter, Niebuhr műveiből is tanulhatjuk. Egyik-másiktól még személyes hatásként is kaptuk [...] Barth Károly alapján pedig egyenesen elmélyült teológiával valljuk azt, hogy Krisztus győzedelmes feltámadása földi viszonylatokban is viszi az embert olyan újabb korszakok felé, melyekben a Krisztusban beköszöntött új korszak és az emberiség korszakai között, az Ő visszajövetelére nézve összefüggés van.”⁶⁸¹

Az esperes újra közbeszólt. Ezúttal arra emlékeztetett, hogy fél 2-kor sokaknak indul a busza, és mivel a közgyűlést be akarja fejezni, feltette a kérdést, tovább kívánja-e hallgatni a közgyűlés a felszólalást, mert még egy pont hátra van. Többen válaszolták, hogy hallani akarják. És Koncz Sándor folytatta. Folytatásában arról szólt, hogy az állam tisztábban fogalmaz egyházpolitikai kérdésekben, teológiai kérdésekről, mint a református egyház hivatalosai:

„Niemöller mellett 1937-38-ban már átéltem Berlinben, amikor a német hitvalló egyház legerősebb küzdelmeit folytatta, már átéltem a parókiális formák között felbomló egyház újkori látomását. [...] Az egyház tehát új hittel, új várakozással, új teológiai fegyverzettel teljesíti evangéliumi feladatát.

Miért lehetséges ez ma nálunk?

Azért, mert a Magyar Állam és az Állami Egyházügyi Hivatal valóságérzéke segít abban, hogy jobban lássuk az egyház más voltát. Az egyház eme más voltát adott viszonyainkra 1958. augusztus 3-án illetékes nyilatkozat nagy valóságérzéssel, nem egy teológusnál és lelkipásztornál precízebben így fogalmazta meg: >>A kormány azokban a belpolitikai célkitűzésekben, amelyek világnézeti, ideológiai problémákat érintenek, nem igényli az egyházaktól a támogatást.<< Mindez azt is jelenti, hogy az egyház más célokat is

⁶⁸¹ Uo.

követhet, mint az állam. Amikor szívünkön viseljük államunk és népünk jólétét, zavartalan fejlődését, a békés együttélést, ugyanakkor az üdvösségre, Isten országára tekintő céljaink is vannak.

Ezeknek az alapján, meg a Társadalmi Szemle, Magyar Filozófiai Szemle, Kortárs, Történelmi Szemle, Pedagógiai Szemle vonatkozó cikkei alapján, meg azoknak [a beszélgetéseknek] alapján is, amiket néhány pártideológussal folytattam a közelmúltban is, mondhatom, hogy holmi ún. baloldali teológia az állam szempontjából szektás teológiának minősül. S ezt nemcsak helytelennek, de ártalmasnak is minősítik.

Nálunk tehát evangéliumi hittel és evangéliumi teológiával lehetséges az élő hit szolgálata a gyülekezetben.”⁶⁸²

Az esperes ott és akkor nem reflektált többet az elhangzottakra, de másnap levelet írt⁶⁸³ Koncz Sándornak, melyben személyes sértettségén túl egyelőre semmi érdemít nem közölt. Koncz Sándor válaszolt,⁶⁸⁴ majd az ő kérésére pár nappal később, 1960. november 23-án személyes „eszmecserét”⁶⁸⁵ folytattak az elhangzottakról, újabb egy nap elteltével pedig egy kerületi értekezleten hivatalosan is találkoztak, de a megbékélés felé nem sikerült közeledniük, sőt a vadászi lelkész ellen fegyelmi eljárást készült indítani előljárója.

A lelkipásztor újabb levelében próbálta – nem megalkudva – jobb belátásra bírni az esperest:

„...lényeg az, amit a körülöttünk élő világ sikerrel hirdet és gyakorol, hogy jóakarattal a legbonyolultabb kérdések is megoldhatók. Lényeg még az is, hogy [a] hibák elnézése helyett próbáljunk őszinte kritikai légkört teremteni, melyben a kikerülhetetlen fejlődés >>a tegnap alkalmazott módszereket holnapra elavulttá<< teszi. Kölcsönösen pályázzunk egymás jóindulatára és visszahúzó erők nélkül találjunk rá a helyes irányra. Alapbeállításunk az evangéliumban és a világban együtt adott humanitás legyen.

Azt kérem tehát Tőled szeretettel, hogy a fegyelmi út helyett találjuk meg a módját annak, hogy Veled megbeszélt módon, tévedésem korrigálásával, Neked a személyes jóvátételt megadhassam.

⁶⁸² Uo.

⁶⁸³ Lásd 38. sz. Melléklet

⁶⁸⁴ Lásd uo.

⁶⁸⁵ Koncz Sándor levele Benkő Györgynek, Av., 1960. november 30. SRKL D/CXLVIII/85.362

Egyéni indokok mellett igen fontos közegyházi érdekek is késztetnek engem arra, hogy >>közgyűlés után és karácsony előtt<< újból szeretettel kérjelek: az áthidalás és megbékélés módszerét válasszuk.”⁶⁸⁶

A megbékélés lehetősége azonban egyre távolabbra került. Pár nappal később Kiss Pál prügnyi lelkipásztor őszinte hangú, segítő szándékú levélben tájékoztatta és figyelmeztette szolgatársát a körülötte kialakult helyzetről és a róla alkotott vélekedésekről:

„Amikor elváltunk, találkoztam egy pár fiatallal, és az ügyedre terelődött a beszélgetés. [...] ...a püspöki káplán, aki belepillanthat és -hallgathat sok mindenbe, nagyon nyugtalanító dolgokat mondott. Többek között azt is, hogy Téged is centiméterekkel akarnak mérni; most már nemcsak a vezetők, hanem úgy veszem észre, hogy ez a >>kicsike<< is, és a hozzá hasonló fiatalok is. [...]

Ez a fiúcska [...] rettentő bennfentesen állította, hogy nemcsak az egyházkormányzatnak vagy szálla a szemében, hanem a világi hatóságnak. [...] Az egyházkormányzat, vagyis a püspök, a püspökhelyettes és a két esperes konkrét felróják Neked büszkeségedet, gőgödet, keresztyénietlen személyeskedő támadásodat, hogy még a püspökre is mertél hivatkozni. [...] Ebben csak az a szomorú, hogy vannak fiatalok is, akik örömmel látnák bukásodat. [...]

Sándor Bátyám! Vigyázz! Készülj fel a védekezésre. ... komolyan készül valami ellened. Először is, ha szabad azt tanácsolnom, hogy írd sok papnak, hogy ügyed ismert legyen minél többőnk előtt, mert én már tapasztaltam, hogy a mi vezetőink módszere a zugolyában való ügyintézés. A másik fontos dolog lenne [...], hogy nem gyáván, de mégis mindent megtenni, hogy ország-világ előtt nyilvánvaló legyen békességre való igyekezeted. Légy hajlandó békülni velők. Ha pedig ennek ellenére is harcra kényszerítenek, akkor próbáld meg a lehetetlent, hogy nyilvános tárgyalás legyen, ahol mi is megjelenhetnénk. Ha nem is tudnánk sokat tenni effektíven, a pusztá néma tüntetésünkkel is befolyásolhatnánk a tárgyalás menetét. A negyedik fontos dolog lenne, hogy [...] szerezz mennél több olyan világi embert, aki ismeri az egész ügyet.”⁶⁸⁷

Kiss Pál e körülmények ellenére is még mindig számolt Koncz Sándor püspökségével, de az oda való eljutásnak egyetlen útját tartotta járhatónak, amit pedig nem javasolt: az igazodást, alkalmazkodást. Meglátása szerint még ez sem lenne feltétlenül elég, mert – mint korábban láttuk – az egyházi vezetés még egy alkalmazkodó Koncz Sándortól is rettegne.

⁶⁸⁶ Uo.

⁶⁸⁷ Kiss Pál prügnyi lelkész levele Koncz Sándornak; 1960. december 9. SRKL D/CXLVIII/85.362

„Jelenleg úgy látom, hogy teljes győzelmet nem arathatsz. [...] Arra már nem sok remény van, hogy Te most püspök lehess, legfeljebb úgy, ha folytatója leszel a mostani egyházi programnak. Még így is megérné nekünk, Neked nem. Viszont ez csak úgy lehetséges, ha Te elkésve beállsz az ő soraik közé. Ők – tudom – ettől is félnek. El akarják zárni még a lehetőségét is annak, hogy Te közéjük kerülhess. [...] Csak annyi reális célt látok, hogy a gettó rácsait igyekezz szolidan széttörni magad körül. Ez sem könnyebb az előzőnél. Mert ezt csak békülékenységgel és bocsánatkéréssel érheted el. És ebben nem az a veszélyes, hogy Te keresztyéni alázattal viszonyulsz hozzájuk, hanem az, hogy ők ezt retirálásnak és megadásnak veszik, és igyekeznek majd kiaknázni a Te felszámolásodra.

[...] Én továbbra is ugyanúgy melletted állok, sőt most még inkább, mint eddig. [...] Imádságom és egész szívem a tied, mert meg vagyok győződve, most még jobban, mint régen, hogy ha Isten még kegyelmezni akar a református egyháznak, és még a szocializmusban is Isten és emberek előtt egyaránt kedves szolgálatra méltatni akarja egyházunkat, akkor az Ő kegyelmének emberi eszköze csak Te lehetsz. De lehet, hogy már csak az ítélet maradt számunkra. Hiszem, hogy ha kimúlt a tetem, és már nincs mit lerágni a csontokról, akkor a karrieristáktól megszabadulunk, és igazán egyház leszünk. Csak addig tartson meg Tégedet és minket az irgalmas Isten.”⁶⁸⁸

Koncz Sándor válaszlevelében bizonyára még inkább megerősítette a szolgatársat a róla való gondolataiban, ugyanakkor példát adott az utókor számára is:

„Változatlanul az a véleményem, hogy nagy honderűvel kell mindezt és minden egyebet nézni. Sem ítélezőkre, sem ítéletet tartani akarókra nem haragszom. Elvi feladások nélkül keresem most is, mindig a megbékélés és a szolgálat útját. Hogy ez nem könnyű, azzal tisztában vagyok. A nem könnyűségről különben is bő tapasztalatok állnak rendelkezésemre ennél lényegesebb dolog körül folyó harcaimból is. [...] S nem is kívánok mást, mint azt, hogy lelkiismeretemmel ne kerüljek semmi módon összeütközésbe, mert csak itt tudom lemérni a dolgokat, még ha rosszul is.”⁶⁸⁹

A lelkészek egy csoportja úgy is támogatta Koncz Sándort, és állt ki az általa elmondottak mellett, hogy közbenjártak az esperesnél. Közölték vele, hogy Koncz Sándor kész a bocsánatkérésre, és kérték, hogy az esperes pedig legyen készen annak elfogadására,

⁶⁸⁸ Uo.

⁶⁸⁹ Koncz Sándor levele Kiss Pálnak, Av., 1960 decembere. SRKL D/CXLVIII/85.362

amit Benkő György meg is ígért.⁶⁹⁰ Az ígéret mégis beváltatlan maradt, sőt a fegyelmi eljárás megindításának ténye egyre nagyobb nyilvánosságot kapott.

Koncz Sándor fellépése és az azt követő nyugtalanító események másokat is bátor, kritikus megszólalásra ösztönöztek. 1960. december 16-án a gönci lelkészkerületen Benkő György értékelése után Bojtor István göncruszkai lelkész ugyancsak nyíltan hangoztatta elveit:

„...sohasem tartoztam a kétfelé sántikálók népes csoportjába, s tudatosan harcolni igyekszem a kétfelé bólogató, képmutató, hamis lelkiület ellen. Nincs értelme annak, hogy valaki a felszólaló hibáit, botlásait csak úgy >>barátságból<< takargatná, annak mégúgy sincs, hogy valaki most előtted, mint akinek hatalom adatott, félelemből vagy kicsinyességből hajlongjon, és beszámolódnak minden pontját feltétel nélkül elfogadja.”⁶⁹¹

Bojtor István nemcsak kiállt Koncz Sándor személye és korábbi felszólalásában elhangzottak mellett, de plenárisan kinyilvánította azon véleményét is, hogy az egyházmegyében senki, még az esperes sem lehet teológiai vitapartnere az alsóvadászi lelkésznek:

„...igazat adok a felszólalás azon részének, amelyik egyházi férfiak másokról alkotott politikai minősítéséről szól. [...] a felelőtlen beszéd, a hátmegetti suttogás, a helytelen információadás veszélyes, és úgy egyházi, mint politikai tekintetben romboló.

[...] Ez az eset azért is adódhatott elő, mert közöttünk nincs olyan, aki teológiai, filozófiai, tájékozottsági vonatkozásban felkészült partnere lehetne a felszólalónak. Akiben nincsenek magas fokú szellemi előfeltételek, az csak kétes értékű emberi indulatokkal beszélhet erről az ügyről.

Felelős férfiak mindent megtettek azért, hogy tanulmányok készítésével, előadások tartásával, fordítási munkálatokkal, vagyis Koncz nagytiszteletű úr értékeinek kiaknázásával levezessék, illetve hasznosítsák a benne feszülő hatalmas energiát, vagy éppen annak visszafojtására igyekeztek? Utóbbi eset minden tekintetben nagyon szomorú konzekvenciákat szülhet.

Azt mondtad, hogy a hangja nagy ugyan, de nem áll mögötte senki. Lehet, hogy valóban igaz és nincs mögötte csak egy, vagy senki. És ha te kritikus helyzetbe kerülsz, mit gondolsz, melléd sorakoznak a magyar református lelképásztorok? Ebben kételkedem.

⁶⁹⁰ Sükös Pál levele Koncz Sándornak, Korlát, 1960. december 12. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁶⁹¹ Bojtor István felszólalása a gönci lelkészkerületen Benkő György esperes egyházmegyei gyűlésről elhangzott kiértékelése után; Gönc, 1960. december 16. SRKL D/CXLVIII/85.362

De theologiai, politikai vonatkozásban nem is ez a kérdés, hiszen kevesen is képviselhetnek igaz ügyet. A kérdés az, hogy felszólalásában volt-e teológia, volt-e igazság, vagy nem? [...]

Mindezeket kettős szándékkal mondtam el, hiszen a felelősség mindnyájunkra nehezedik. A lelkésztársak mindig szeretettel, higgadtsággal, őszinteséggel állottunk-é Koncz Sándor mellett, vagy pedig képmutatással, emberi indulatokkal tüzeltük őt?

A másik indoka szót kéresemnek az volt, hogy kérjem a fegyelmi megindítóit önmaguk kontrollálására. Ha pedig úgy látják, hogy mindenáron fegyelmi ügynek kell születni, akkor ezt alázattal, türelemmel, a Lélek világosságával, legfőképpen pedig imádsággal és szeretettel tegyék.”⁶⁹²

Az imádságos lelkület és a megbocsátó szeretet helyett január 13-i dátummal az esperes levélben szólította fel Koncz Sándort, hogy a novemberi egyházmegyei közgyűlésen elhangzott beszédét négy példányban – „lehetőleg azonnal”⁶⁹³ – küldje el hivatala számára.⁶⁹⁴ Mindösszesen ennyi állt a levélben. Nem volt tájékoztatás sem arról, hogy mi célból kell ezt megtennie, sem arról, hogy milyen következményekkel számolhat, ha elküldi, vagy ha éppen nem.

Koncz Sándor, mint szabálykövető, pontos, precíz ember még aznap legépelte és „forduló postával”⁶⁹⁵ el is küldte a nagy vihart kavart hozzászólást – a kívánt példányszámban. Együttműködése és készségessége ezen tanújelei mellett levelében újra a megbékélést kérte az esperestől.

„Amint hivatalos és magánbeszélgetéseinkben a legutóbbi szikszói kiskörön lelkészi nyilvánosság előtt is kértem, úgy most is tisztelettel kérem, hogy a békéltetés szolgálatában vállaljuk el testvéri szívvel a megbékélést.”⁶⁹⁶

Megmozdult az abaúji egyházmegye egész közössége. Minden fórumon, hivatalos- és magánbeszélgetések során a lelkészek, egyházvezetők Koncz Sándor helyzetéről, jövőjéről beszéltek. A többség elköteleződött mellette, a kisebbség ellene.

Bojtor István néhány hét múlva írott egyik levelében azzal bátorította lelkésztársát, hogy ügye sokak ügyévé vált. Arról is szólt,⁶⁹⁷ hogy az egyház ítélet alatt van, amiből csak

⁶⁹² Uo.

⁶⁹³ Benkő György levele, Novajidrány, 1961. január 13. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁶⁹⁴ Uo. Lásd 38. sz. Melléklet

⁶⁹⁵ Koncz Sándor levele Benkő Györgyhez, Av., 1961. január 14. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁶⁹⁶ Uo.

ébredés által szabadulhat. Ebben pedig nagy szerepet kell vállalnia továbbra is Koncz Sándornak – Istentől kapott sok és sokféle talentumával.

„...az ügy, amelyiknek hullámai egyre tovább gyűrűznek, nem csak a Tied és az esperes úré, hanem mindnyájunké. [...] A református egyházon belül lévő meghasonlás, amelyik évtizedes múltra tekinthet vissza, bűneinknek és az Úr ítéletének a jele. Mert itt nemcsak a Te esetedet kell nézni [...] Szóval, ez a belső feszültség, forrongás régi keletű, régtől tartó büntetés. Egyik félnek sincs abszolút igazsága, csak részleges, egymással szemben mindkettőnek igaza van, Isten előtt pedig minkét fél kárhozatra méltó.

Mi lehet a kivezető út? Egy széles, mély medrű lelki ébredés. Az egyház belső nyomorúsága pedig csak ama napon, Jézus Krisztus színe előtt tűnik el. [...]

A háború és béke problematikájának theológiai fejtegetéseiben sűrűn találkozunk azzal a tétellel, hogy a keresztyén ember, miután mindent megtett a békesség megőrzéséért, önvédelemből s az Úr nevében fegyvert foghat. A Te esetedben ez az Ige, a tudomány, a hit, legfőképpen a szeretet fegyvere lehet.”⁶⁹⁸

A következő hónapokban továbbra is csak informális hírek érkeztek az esetleges fegyelmiről, a hivatalos értesítés egyre váratott magára. A bizonytalanság, a kétségek meghatározói lettek a lelkipásztor minden napjának. A kialakult helyzet pedig lassan örölte az idegeket, emésztette az egész embert.

Koncz Sándor hivatalos értesítés hiányában is elkezdte a készülődést az előtte állókra: alaposan, jogszerűen, optimistán. Ahogy életében mindig. *Fegyelmihez jegyzetek* címmel új füzetet nyitott magának, hogy olvasmányélményeit, gondolatait, beszélgetéseit, bármit, aminek köze lehet az esethez, lejegyezze a későbbi eljárásra nézve. Első bejegyzése a vélemény- és szólásszabadságról szóló ENSZ nyilatkozat volt:

„Minden személynek joga van a vélemény és a kifejezés szabadságához, amely magában foglalja azt a jogot, hogy véleménye miatt ne szenvedjen zaklatást, és hogy határookra való tekintet nélkül kutathasson, átvihessen és terjeszthessen híreket és eszméket bármilyen kifejezési módon.”⁶⁹⁹

Ehhez kapcsolódva folytatta a magyar vonatkozásokkal, mindjárt a világháborút lezáró 1947. évi párizsi békeszerződés idevágó részével:

⁶⁹⁷ Hasonlóan Kiss Pál korábban idézett leveléhez.

⁶⁹⁸ Bojtor István levele Koncz Sándornak; Göncruszka, 1961. január 19. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁶⁹⁹ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, 19. cikk; ENSZ, 1948. 12. 10. Fegyelmihez jegyzetek, SRKL D/CXLVIII/85.362

„Magyarország minden szükséges intézkedést megtesz aziránt, hogy a magyar fennhatóság alá tartozó minden személynek biztosítsa a faji, nemi, nyelvi vagy vallási különbség nélkül az emberi jogok és az alapvető szabadságok élvezetét, ideértve a véleménynyilvánítás, a sajtó és közzététel, a vallásgyakorlat, a politikai véleménynyilvánítás és a nyilvános gyülekezés szabadságát.”⁷⁰⁰

Hogy egészen aktuális érvei is legyenek, a korabeli napi sajtóból, a Népszabadságból is több tételmondatot jegyzetelt ki, mint például:

„Nálunk demokrácia van, mindenki vitatkozhat, felszólalhat, beszélhet, követelhet, a bajait elmondhatja. Egyetlenegy kell, hogy a munkáját tisztességesen elvégezze.”⁷⁰¹

Az esperes Koncz Sándor „teológiai protestációja”⁷⁰² miatt mégis megindította a fegyelmi eljárást, ami körül sok anomália keletkezett. Nemcsak etikailag volt vitatott az ügy, de egymást érték a jogszerűtlen döntések és lépések.

Benkő György előbb Kormány Károlyhoz, az abaúji egyházmegye ügyészéhez fordult, elküldte neki Koncz Sándor felszólalásának egy példányát. Vádja az volt, hogy az alsóvadászi lelkipásztor „ebben a felszólalásban súlyos rágalmazást követett el [...] igen nagymértékben megzavarva a közgyűlés alkotó tagjainak egy részét. Ezzel egyházunk hitből végzett engedelmes szolgálatát igyekezett megrontani. Felelősségünkben következően dr. Koncz Sándor lelkipásztor ellen elrendeljük a fegyelemi eljárás megindítását.”⁷⁰³

Kormány Károly szakszerű válaszában ismertette az esperessel a főiskolai tanárok elleni fegyelmi eljárásra vonatkozó 1933. évi egyházi törvényt,⁷⁰⁴ mely szerint nem az egyházmegyei, hanem az egyházkerületi bíróságnak van hatásköre annak lefolytatására. Koncz Sándorral szemben, mivel ő főiskolai tanár és egyetemi magántanár, tehát az egyházkerületi bíróság járhat el. Ettől eltekintve is azt javasolta az ügyész, hogy a közérdek szempontjából kívánatosabb volna, ha az esetleg szükséges eljárást az abaúji helyett más egyházmegyei bíróság folytatná le.⁷⁰⁵

⁷⁰⁰ A Magyar Köztársasággal megkötött békeszerződés, II. rész, I. cím, 2. cikk; Párizs, 1947. 02. 10. Fegyelmihez jegyzetek, SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷⁰¹ Népszabadság, 1962. IV. 15-ik száma, a Minisztertanács Elnöke nyilatkozata. Fegyelmihez jegyzetek, SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷⁰² Bojtör ... 109

⁷⁰³ Benkő György esperes levele dr. Kormány Károlynak az abaúji egyházmegye ügyészenek; Novajidrány, 1961. január 17. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷⁰⁴ 1933. VI. 21. § a. Lásd: A MRE törvényei; MRE, Bp., 1933.

⁷⁰⁵ Dr. Kormány Károly egyházmegyei ügyész válasza Benkő Györgynek; Abaújszántó, 1961. január 17. SRKL D/CXLVIII/85.362

Néhány nappal később a formai-eljárásjogi hibán túl a lényegi kérdésre nézve is megküldte jogi válaszát:

„A megküldött beszédszövegben foglaltak, álláspontom szerint, a VI. tc. 46. §-ában felsorolt fegyelmi vétségek közül egyik tényálladási elemet sem látszanak megvalósítani.”⁷⁰⁶ Ezek alapján Kormány Károly az ügyet nem vállalta, az iratokat visszaküldte az esperesnek.

Benkő György azonban sem a lelkészek folyamatos kiállása, sem az egyházjogász állásfoglalása után nem kívánta lezárni a kérdést, sem nem törekedett arra, hogy más, járhatóbb úton rendezze azt, hanem nagy elszántságot mutatott annak végig vitelére. A nemrég bekért sokoldalú beszédet visszaküldte Koncz Sándornak, melyben aláhúzta⁷⁰⁷ az általa sérelmezett részeket. Mellékelt levelében felszólította a lelkipásztort, hogy az általa „aláhúzott részekkel kapcsolatban 8 napon belül írásba nevezze meg, ismertesse egyházmegyénk életéből azokat a tényeket, leírt vagy elhangzott kijelentéseket, azok szerzőit, amelyekre jogosan alapítva tette közgyűlési nyilatkozatát”.⁷⁰⁸

Koncz Sándor most is azonnal válaszolt. Tizenegy oldalas válaszlevelében először maga is felsorolta az esperes által aláhúzott részeket, majd pontosította, „hogyan van olyan aláhúzás, ami ki van húzva, illetve van oldalhúzás”⁷⁰⁹ is, ő azonban kész mindenféle megjelölt részre válasszal, magyarázattal szolgálni.

„A minél teljesebb módon történő válaszadás készségének bizonyosságul az oldalhúzást, továbbá az aláhúzás kihúzásának is értelmezhető vonallal keresztezett aláhúzást egyaránt válaszadásra felszólító >>aláhúzásnak<< értelmezem. [...] Még a látszatát sem kívánom kelteni annak, mert felelősséggel szeretnék most is őszinte lenni, hogy bármelyik kérdéses pont alól formalitások miatt kibúvok.”⁷¹⁰

Sőt, örömét fejezte ki, hogy a 180 soron felüli felszólalásból a kifogásolt mondatok mindössze 17 sort tesznek ki, „tehát egy tizedet sem”.⁷¹¹

Koncz Sándor nagyformátumú válaszlevele méltó volt tudásához, sokoldalú tájékozottságához, perspektivikus gondolkodásához és alaposságához. Válaszából kiviláglik, hogy jól ismerte a világi és egyházi vonalas politikát, a felkapott szakkifejezéseket,

⁷⁰⁶ Dr. Kormány Károly egyházmegyei ügyész válasza Benkő Györgynek; Abaújszántó, 1961. február 14. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷⁰⁷ Néhány helyen az aláhúzásokat áthúzta, másutt pedig a lap oldalán tett jelöléseket.

⁷⁰⁸ Benkő György levele Koncz Sándorhoz; Novajidrány, 1961. február 18. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷⁰⁹ Koncz Sándor válaszlevele Benkő Györgynek; Av., 1961. február 22-23. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷¹⁰ Uo.

⁷¹¹ Uo.

szólamokat, elveket és az aktuális sajtóhíreket is. Ezeket mostani válaszában és a per egész ideje alatt gyakran használta is – maga mellett. Mintegy előre kifogta így a szelet a másik oldal vitorlájából.

„A válaszban egyházmegyénk életén túl is tekintek. [...] ...új életünk egyik rokonszenves jelensége az, hogy széles látókörrrel tárgyalhatjuk még a kicsi kérdéseket, a részleteket is. Egyházkormányzatunk sikeres erudíciói erre éppúgy köteleznek bennünket, mint politikai napilapjaink és színes skálájú folyóirataink semmiképpen sem elhanyagolható tanításai. Vagy az olyan megszívlelendő jelenségek, hogy például a helyi Hazafias Népfront megbeszélésén még a legkisebb kérdések is nem egyszer országos- és világperspektivikus megvilágításba kerülnek. De még azért is túltekintek, mert intellektuális habitusomnak, szélesen tartott érdeklődési körömnek jobban megfelel. Sőt, még az is felemlíthető, hogy a körülöttem forgó ügyek és személyem több ízben kilépett szeretett egyházmegyénk keretein kívülre. [...] De még jogi értelemben sem árt emlékezetbe idézni, hogy [...] régebben és újabban is, a teológiák összevonására vonatkozó határozat alapján a teológiai tanárok személyét és ügyét számos esetben egyházmegyei ügykörön kívül is kezelik.”⁷¹²

A Schweitzer-előadással és az esperes kicsinyesnek mondott magatartásával kapcsolatos részre a bölcsebb ember higgadt, kiérlelt válaszával, tanító jelleggel reflektált:

„Azt kérem, hogy a kritikát ne csupán negatív szerepnek, bujkáló szenvedélynek tartsuk, hanem fogadjuk el erre nézve is jelenlegi világunk egyik legnagyobb értékének: Hruscsovnak a kritikára vonatkozó magasztosan hasznos elveit. >>Nem mondhatunk egymásnak csupán kellemes dolgokat, egymás szemébe kell mondani az igazságot.<< [...] A vezetők helytelenségeit, a kudarcot valló hibákat a határozott és bátor feltárás jó útra téríti. A hibák megbírálása miatt nem szabad megsértődni. Elintézésükre nem a megtorlás, hanem a kijavítás a módszer. [...] Az intellektuális és tapasztalati kritika mindig azért jogos, mert Isten nem azért helyezett a földre, hogy egymás alkotó kezét és szellemét lefogjuk, hanem hogy egymást támogatva együtt munkálkodjunk. A kritika jótékonyan figyelmeztet arra, hogy elintézési módjainkkal ne legyünk megelégedve, még kevésbé legyünk önelégültek. Ne gondoljuk azt, hogy amit az egyik (Pl. a Kedves Esperes Úr) csinál, az minősített jó, amit pedig a másik (pl. dr. Koncz csinál), az okvetlen rossz. Az emberies kapcsolat nemcsak egymás kölcsönös vagy egyoldalú dicsőítéséből állhat, hanem az egymást jóra nevelő kritikából is. Induljunk el újra és újra egymás felé bizalommal.”⁷¹³

⁷¹² Uo.

⁷¹³ Uo.

Felszólalása inkriminált részeinek indoklásában felemlegette azokat a korábbi eseteket, amikor újra vétót kapott, így két szolgálatot sem végezhetett el a közelmúltban. A „két nem várt megszorítás”⁷¹⁴ egyike egy sírkőavatás alkalmából kért temetői, missziói szolgálat letiltása volt Sárospatakon, a másik vétót egy teológiai tudományos előadásra kapta, mely egykori teológustársaival szervezett évfolyam-találkozón, Miskolcon hangzott volna el. Mindkettő Darányi Lajos püspök kórházba kerülése után történt, így a főjegyző, Ráski Sándor és az abaúji esperes, Benkő György voltak illetékesek a döntésekben. A Schweitzer-nap sajtóban való letiltása tehát már harmadik lépcsője volt a diszkriminatív intézkedéseknek.

„Érthető, hogy itt olyan összefüggések felfedezése vélelmezhető, ami kölcsönösen nemigen válik javunkra, s aminek az egyházügyi főelőadó hangot is adott, igen helyeselhető módon. [...] S ha a problémák bátor és határozott feltárásában sértő lenne stílusom, azért – nem emberségemben megalázottan, de keresztyénységemben alázatosan – tudok bocsánatot kérni”⁷¹⁵ – írta.

A politikai minősítés és irgalmasság problémakörével kapcsolatosan is kifejtette egy újabb negatív tapasztalatát. A Népfront lelkészek számára szervezett összejövételére szeretett volna meghívást nyerni. Ezért felkereste az egyházi „tényezőket”, akik azt válaszolták neki, hogy nem ők az illetékesek, nem ők állítják össze a meghívottak listáját. Ezután Koncz Sándor a Népfront illetékesénél érdeklődött, akivel politikai minősítése kérdéséről hosszan el is beszélgetett, s aki tájékoztatta a lelkészt arról, hogy a listát az egyházi főelőadóktól kapják, akik számára pedig az esperesek állítják össze azt.

„A főelőadó úr szintén hosszas beszélgetés alatt a dolgok érdemi részére tőle megszokott kedélyességgel közölte velem, hogy az egyházban úgy látszik érvényes: >>aki kulák volt, kulák marad listával vagy lista nélkül.<<, s ezt értsem az esetemre.”⁷¹⁶

Visszatérve a konkrét ügyre, nevelő jelleggel folytatta:

„Az Esperes Úrnak a politikai minősítés dolgában jó lehet látni, hogy az új világban eltölt bennünket a szolgálat készségének őszintesége. Nem zárkózunk el korunk nagy törekvései elől. Sőt, kinyitjuk agyunkat, szívünket és tettekkészségünket. Nemcsak lojálisak vagyunk népi államunk iránt, hanem politikai felelősséget is hordozunk a béke és társadalmunk felé. Józanul figyelve az eseményeket, érzelmileg is eljutottunk korunk megértéséhez. Boldogan szívjuk magunkba a mai kor lényegét: a világszerte való szociális fordulatot. A magasabb rendű politikai, szociális, gazdasági folyamatok előtt zöld szemaforok

⁷¹⁴ Uo.

⁷¹⁵ Uo.

⁷¹⁶ Uo.

nyílnak. Hangozzék hát testvéri módon a kérés: nyíljék még szabadabb pálya a konstruktív egyházi erőknél közöttünk, a tényeknek megfelelő minősítés alapján is. [...]

Hitbeli, szellemi, erkölcsi kvalitásokkal sohasem késő semmiféle nemes ügy szolgálata. De azért kezdjük minél korábban, hogy semmilyen időben el ne késsünk. A felzárkózás sohasem késő – biztatunk erre mindenkit. [...]

... haladó keresztyén ember baloldali világnézetű. Ez sokaknak nem is nehéz, hiszen beleszülettünk, mint proletár. Nevelkedtünk is benne, szakszervezetben, >>Vörös Hangyában<<, ahogyan [a] diósgyőri vasgyárban a munkásszövetkezetet nevezték, pataki szemináriumban, Barth, Lüthi, Niemöller, Thomas Mann, Schweitzer lábainál, a social gospel⁷¹⁷ hatása alatt személyesen, és számtalan módon könyvekből, tanulásból. A baloldali világnézetű keresztyén azonban, ha lekipásztor, nem lehet ún. baloldali teológus, mert semmilyen oldali teológia nincs⁷¹⁸ – tanította ismét esperesét.

Ezek az oldalak, a nagylélegzetű és precíz magyarázatok, a megismételt bocsánatkérések, egyáltalán, Koncz Sándor semmilyen gesztusa nem változtatta meg Benkő György elhatározását. Az esperes a fegyelmi eljárást a lekipásztor maximális együttműködése ellenére sem állította le, hanem ellenkezőleg, annak továbbvitelét szorgalmazta.

1961 nyarán az egyházkerület elnöksége a Borsodi Református Egyházmegye Fegyelemi Bíróságát jelölte ki az „ügy tárgyalására”.⁷¹⁹ A Fegyelmi Bíróság Elnöksége 1961. augusztus 3-án kelt végzésében vizsgálatot rendelt el az alábbiakra nézve: hogy a panaszlott felszólalása tekinthető-e rágalmazásnak Benkő Györggyel szemben; hogy beszédével alacsonyította-e az egyházi tekintélyt; hogy Ráski Sándor lelkészi főjegyzőt törvénytelen magatartással vádolta meg, majd mint alaptalan vádat, visszavonta azt; hogy „különböző egyházi előljárókat az egyházi ellenforradalomban (sic!) való részvétellel gyanúsított”⁷²⁰; hogy Dienes István egyházkerületi főgondnokot „valami egyházi véstörvényszék”⁷²¹ életre hívásával vádolta.

Koncz Sándor valójában csak most, a kerület augusztus 3-i leveléből értesült először hivatalosan arról, hogy ellene fegyelmi eljárást kezdeményezett az egyházmegye. Eddig erről

⁷¹⁷ A “Social Gospel” szociális érzékenységgel bíró mozgalom. A 19. század végétől előbb keresztyén közösségek keresték a megoldást különböző társadalmi problémákra, elsősorban a szegénység felszámolására, majd más reformmozgalmak is csatlakoztak.

⁷¹⁸ Koncz Sándor válaszevele Benkő Györgynek; Av., 1961. február 22-23. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷¹⁹ Végzés a Tiszáninneni Ref. Egyházkerülettől; Sárospatak, 1961. június 21. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷²⁰ A Borsodi Református Egyházmegye Fegyelmi Bírósága Elnökségének Végzése; Kelt: Miskolc, 1961. augusztus 3. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷²¹ Uo.

senki nem értesítette semmilyen formában. A vizsgálat napja 1961. augusztus 16. volt, helyszíne Miskolcon a Palóczy utcai gyülekezeti kisterem. Koncz Sándor családjával éppen csehszlovákiai rokonlátogató körúton volt ez időben, így nem tudott az új fejleményről, és nem is tudott megjelenni a vizsgálaton.

Megjelent viszont Benkő György, aki tanúvallomást tett Koncz Sándor ellen, noha jogi értelemben nem a tanú, hanem egyértelműen a vádló szerepében lépett fel eddig is, és most is. Benkő esperes „vétkesnek találta”⁷²² Koncz Sándort egyházi hatóság előtt való rágalmozásban és hamis vádaskodásban, továbbá vádolta azzal is, hogy „az egyházi tekintélyt lealacsonyította”.⁷²³

Új vizsgálati időpontot tűztek ki augusztus 30-ára, hogy Koncz Sándor személyesen is megjelenhessen és megszólalhasson. Ekkorra már több mint kilenc hónap telt el a szóban forgó közgyűlés óta. A beidézett az itt elmondott nyilatkozatában nem a Fegyelemi Bíróság *Végzésének* pontjaira reflektált, hanem – szakszerűen felkészülve a hatályos jogszabályokból – az egész ügy törvényességét kérdőjelezte meg.

Kifejtette, hogy az egyházi eljárás nem lehet ellentétes a magasabb rendű, állami törvényekkel, jelen esetben a Munka Törvénykönyvével.

„Ez az elvi kérdés a [...] konkrét esetre nézve úgy szól, hogy >>fegyelmi vétség alapos gyanúja esetében a fegyelmi eljárást azonnal meg kell indítani és négy héten belül be kell fejezni<<. MT. V. 179. § /1/, továbbá úgy rendelkezik, hogy >>ha a fegyelmi vétség elkövetéséről az igazgató több mint három hónapja tud, a fegyelmi eljárást lefolytatni nem szabad<< MT. V. 190. §.”⁷²⁴

Ezeket az „embert védő rendelkezéseket”⁷²⁵ szükséges most is betartani, mert az idő ilyen korlátozása „általában idegzetet, nyugalmat, rendet véd”,⁷²⁶ továbbá fontos az esetleges tanúkat is azonnal, nem pedig hónapok múlva meghallgatni.⁷²⁷

Koncz Sándor arra kérte a vizsgálóbiztost, szervezzen egy testvéri találkozót a kerület, valamint az abaúji és a borsodi egyházmegyék elnöksége között, ahol ő a maga részéről „nyílt

⁷²² Benkő György tanúvallomása Koncz Sándor ellen 1961. augusztus 16-án. SRKL D/CXLVIII/85.362; lásd 39. sz. Melléklet

⁷²³ Uo.

⁷²⁴ Koncz Sándor nyilatkozata 1961. augusztus 30-án a vizsgáló biztos előtt. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷²⁵ Uo.

⁷²⁶ Uo.

⁷²⁷ Uo.

szívvel és becsülettel”⁷²⁸ kijelenti, „hogy a megbékélésért testvéri módon az egész közösség javára az áldozatot”⁷²⁹ nem sajnálja.

Az elnökség azonban továbbra sem a megbékélés útját választotta. Darányi Lajos püspök az ügyet szeptember elején az elnökségi ülés elé vitte, s a megbeszélés után utasította Dabóczy Istvánt, a fegyelmi bíróság kirendelt lelkészi elnökét, hogy expressz levélben küldje el az iratokat Berei Miklós sátoraljaújhelyi ügyvédnek, akit ismételten ügyészi feladatokkal kívántak megbízni. Elővigyázatos intézkedést is hozott a püspök: telefonon felkérte az ügyvédet arra, hogy ne tegyen semmilyen nyilatkozatot addig, amíg személyesen nem beszélnek. A püspök Berei ügyvédet 1961. szeptember 13-án autóval Sárospatakról Miskolcra vitette, ahol Dienes István főgondnokkal, Ráski Sándor egyházkerületi főjegyzővel, Dabóczy István kirendelt bírósági lelkész-elnökkel együtt tájékoztatta az addigi fejleményekről. A találkozó három órán át tartott, végül este 7 órakor, a megbeszélés végén Berei Miklós írásban visszaadta ügyészi megbízását,⁷³⁰ mivel azt „nem vállalhatta”.⁷³¹

A sok feszültség és nyugtalanság, a teljes bizonytalanság és kiszámíthatatlanság egyre jobban felőrölte Koncz Sándor idegeit, kikezdte egészségét. Ezután – bár szilárdan meg volt győződve a maga igazáról, tiszta lelkiismeretéről és az egész eljárás törvénytelenségéről – levélben fordult egyházi feletteseihez: a püspökhöz, a főjegyzőhöz és az espereshez. Ezekben önkritikát gyakorolt és bocsánatot kért. Nem félelemből, hanem keresztyéni alázatosságból, lelkiületből törekedett a mindenáron való keresztyéni megoldásra.

„...tisztelettel és szeretettel írom meg azt a döntésemet, hogy eddigi magatartásomat megbánom, félreérthető kritikai beállítottságom legyőzésére törekszem, s használható energiámat nemcsak a kívánatos megbékélés, de a szeretetteljes együttműködés céljaira felajánlom. Világosan látom, hogy szellemi habitusomnak megfelelő kritikai magatartásom olyan félreértéseket támaszt, amiből bonyodalmak származnak. [...]

A félreérthető kritikát tehát az önkritikát is jelentő megbánással kívánom rendezni. Senkit nem volt szándékom rágalmazni, sem hivatali tekintélyében sérteni. Sajnálom és bánom, hogy ez jött ki belőle, s ezért bocsánatot is kérek.

⁷²⁸ Uo.

⁷²⁹ Uo.

⁷³⁰ Dabóczy István kirendelt lelkészi elnök feljegyzései és megjegyzései dr. Koncz Sándor alsóvadászi lelképásztor fegyelmi ügyével kapcsolatban; Miskolc. 1961. dec. 29. B-A-Z M. Lt. XXIII-23. 62/1962

⁷³¹ Dr. Berei Miklós levele a Borsodi Ref. Em. Fegyelmi Bírósága elnökének; Sátoraljaújhely, 1961. 09. 13. SRKL D/CXLVIII/85.362

Ezt a döntést nem félelem szüli. Ha rákényszerülnék, amit nem szeretnék, Isten megengedheti a maximális védekezést. De ez senkinek sem használna, főleg nem az egyetemes összszituációnak, beleértve szerényen egyházunkat is.”⁷³²

Ezeket a leveleket úgy fogalmazta meg, hogy közben pontosan látta: olyan nagy a zavar ügye körül, hogy ebből „az ún. fegyelmi”⁷³³ ahogyan ezt jogász sógorának a következő napokban meg is írta. És legalább egy tucat törvénytelenséget maga is megfogalmazott:

„Tekintható-e törvényszerűnek az egész eljárás? Törvényes alappal bírónak? ... hol van az én ügyemben a törvényszerű panasz?

Van fegyelmi? Hiszen tulajdonképpen meg sincs indítva! Mert nincs sem törvényszerű panasz, sem igazoló jelentésbeli befelelés. Mert amit én Benkőnek írtam, az csak magyarázó levél, véleményes kifejtése a felszólalásomban mondott dolgoknak a békességes megértés irányában.

Vajon így helyesen járt-e el a kerület elnöksége is, amikor törvényszerű panasz, tehát a fegyelmi szabályszerű megindítása nélkül már bíróküldési jogát gyakorolta?

Vajon panasz nélkül hozhatott-e végzést a Borsodi Fegy. Bir. elnöksége? [...] Szóval még millió más kis és nagy kérdés alakilag és tartalmilag. [...] ... én viszontpanasszal élhetek-e kerületi elnökség, abaúji és borsodi esperes ellen ennyi tohuvabohu láttán? Nemes egyházkormányzat. Engem talán jobban megtanított Trócsányi Józsi bácsi ezekre?”⁷³⁴

A jogász szakszerű válasza ugyan Koncz Sándornak adott igazat, de ez a valóságos helyzeten nem javíthatott.

„... az ügy a jogi dilettantizmus vakvágányára tolódott át, s most ott vesztegel. ... jogi szempontból helytelenül, nem törvényszerűen indult. De nem is okos dolog ezt az ügyet jogi keretek között folytatni és intézni, mert az elsősorban nem jogi, hanem etikai, politikai, egyházkormányzati, missziói és nem utolsó sorban evangéliumi ügy. Ebben a komplexumban a politika és a teológia, a hatalmi féltékenység és irigység, vagy ha úgy tetszik, a kisebbségi érzés, a sértett hiúság, a pletyka [...] számai szétbonthatatlanul össze vannak szövődve, vagy inkább bonyolódva. Ezt a valóban zavaros és kényes ügyet a jogi (fegyelmi) eljárás keretein kívül kellene és lehetne az összes érdekelt bevonásával kerekasztal-konferenciaszerűen, közvetlen és kötetlen megbeszélés (kibeszélés) keretében elintézni.

⁷³² Koncz Sándor levele Darányi Lajoshoz; Av., 1961. 09.25. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷³³ Koncz Sándor levele dr. Harsányi Györgyöz; Av., 1961. 10. 03. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷³⁴ Uo.

Mégpedig úgy, hogy közös megállapodással (bocsánatkérés és sajnálkozás kifejezésével) le kell zárni a múltra nézve az ügyet azzal, hogy a panasz tárgyává tett cselekményekre a jövőben senki sem tér vissza.”⁷³⁵

Harsányi György egyháziatlannak nevezte azt az eljárást, hogy olyan cselekményeket tesznek panasz tárgyává, amelyek miatt Koncz Sándor már bocsánatot kért, illetve amelyeknek a tárgyalását már levették a napirendről. Ezekből azt feltételezte, hogy aki a végzést fogalmazta, nem olvasta Koncz Sándor véleményes kifejtését, „vagy nem volt jóhiszemű, vagy eleve meg volt kötve keze-lába, szíve-esze, vagy a végzés konceptusban már előzőleg (ab ovo) készen volt. Hiszen az említett iratnak a visszatérő záradéka egyrészt a bocsánatkérés, másrészt pedig a megbékélés szándéka.”⁷³⁶

A jogász felvilágosítást nyújtott a törvényes határidőkről is. A világi jog ilyen és hasonló kategóriába tartozó cselekmények esetében az indítványt az elkövetésétől, illetve a tudomásra jutástól számított 30 napon belülre korlátozza. A kérdéses fegyelemi vétséget az egyházjog az állami jogból vette át, így a hivatkozott határidők értelemszerűen és *per analogiam* alkalmazandók az egyházi törvénykönyvben meghatározott rágalmozásra és hamis vádaskodásra is.

„Ami a kritika gyakorlását illeti, ez ma már nem egyházi vonalon megszokott dolog. Termelési értekezleten, de más összejöveteleken is rendkívül éles és személyes kritikák hangzanak el. Úgy látszik, hogy egyházi vonalon ez még szokatlan, s talán éppen azok előtt, akik más területeken viszont szeretnek elől járni, túlteljesíteni.”⁷³⁷

Mindent összegezve a jogász szerint az egész eljárás nem tekinthető törvényszerűnek. Nincs az eljárás megindítására vonatkozó indítvány, panasz vagy jelentés, így azt nem is közölhette a bíróság lelkészi elnöke. Nem tekinthető ilyen felhívásnak az abaúji esperes semmilyen korábbi irata, mivel azokban nincs ilyen indítvány, így Koncz Sándornak nincs is mire nyilatkozni. Sem a bíróság hatáskörére, sem annak illetékességére. Nem a törvény által kifejezetten előírt 15 napot szabja meg, hanem csak nyolcat. Minthogy nincs indítvány és nincs Koncz Sándor részéről nyilatkozat, azt a bíróság lelkészi elnöke nem közölhette a bíróság ügyészével. Az ügyésznek így nem volt lehetősége a vádat magáévá tenni, minthogy nem volt vádindítvány. Nem közölték továbbá Koncz Sándorral a bíróság elnökségének azt a határozatát, amelyben az eljárást elrendelték, noha ez a határozat elsősorban és döntően a panaszlottat érinti és érdekli.

⁷³⁵ Dr. Harsányi György levele Koncz Sándorhoz; Bp., 1961. 10. 12. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷³⁶ Uo.

⁷³⁷ Uo.

„Arra a kérdésre, hogy van-e fegyelmi eljárás, elég nehéz válaszolni. Ha azt nézem, hogy egyrészt az Abaúji Egyházmegye Elnöksége 38/1961. szám alatt elrendelte a fegyelemi eljárást, másrészt a delegált bíróság elnöksége elrendelte a vizsgálatot, azt kell mondanom, hogy van fegyelemi. Viszont, ha azt tartom szem előtt, hogy az abaúji egyházmegyei elnökségnek fegyelmi eljárást elrendelő végzését nem közölték Vele, mint panaszlottal, nincs fegyelemi. Ha tehát van is fegyelmi, azt nem törvényszerűen rendelték el”⁷³⁸ – állapította meg.

Ennyi rengeteg levelezést, bocsánatkérést, találkozást, megbeszélést, elindított eljárást követően Benkő György Koncz Sándort október 4-re személyes találkozóra hívta Miskolcra, az Avas Szálló eszpresszójába. Az alsóvadászi lelkész jó reményekkel utazott el a megyeszékhelyre. Talán most, fehér asztal mellett, kölcsönös jószándékot tanúsítva, véget érhetnek viszontagságai. Reménysége most is megfiúsult.

Koncz Sándor utólag feljegyzést készített a találkozóról, ami a ma olvasói számára is képszerűen jeleníti meg az akkor történeteket:

„Beszélgetésünk cukrászdában kezdődött, de mivel Benkő esperes félt attól, hogy túl hangos lesz, indítványára átmentünk a Palóczy utcai kis gyülekezeti terembe. Itt a mintegy két óra hosszas megbeszélés azzal végződött, hogy szinte indok nélkül, egyszer annyira elfogta az indulat az addig aránylag nyugodt medrű beszélgetés közben az esperest, hogy felpattant a székről, táskáját többször az asztalhoz vágta, majd felém jöve ezt kiabálta: >>Menj az utamból, mert nem vállalom magamért felelősséget<<. Én az útjából elállva, félrébb léptem, s így ő szabadon rohant a kijárat felé, csapdosva a levegőbe táskájával. Mindez már nekem azért nem volt túl szokatlan, mert már máskor is láttam indulatoskodni másokkal szemben”⁷³⁹ – írta Koncz Sándor.

Sógorának, Harsányi Györgynek erről a találkozóról is beszámolt, mint ügyének újabb fejleményéről. A jogásznak így magyarázta Benkő György magatartását:

„... roppant indulatba jött, amikor jogi nem-tudása mikéntjére kénytelen voltam rámutatni... [...] Sajnos, csak rossz véleményem lehet továbbra is a nívó alatti egyházkormányzatról.”⁷⁴⁰

Ugyanezen a napon Koncz Sándor postautalványon elküldte az esperesnek kávéja árát, s az utalványra rövid üzenetet rögtönzött:

⁷³⁸ Uo.

⁷³⁹ Koncz Sándor feljegyzése az esperessel való találkozójáról. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷⁴⁰ Koncz Sándor levele Harsányi Györgynek, Av., 1961. d.n. SRKL D/CXLVIII/85.362

„Mélyen sajnálom, hogy beszélgetésünk nem azzal végződött, hogy a duplát együtt fogyaszthattuk volna el. Életedre, idegzetedre, szolgálatodra, Szeretteidre Isten áldását kérve szeretettel köszönt, Koncz Sándor.”⁷⁴¹

Ugyancsak ezen a napon levelében engedélyt kért Darányi püspöktől arra, hogy a néhány nap múlva esedékes abaúji közgyűlésen – a helyzetviszonosság alapján – rövid felszólalásában nyilvánosan is bocsánatot kérjen mindazoktól, akik szavain megütköztek, akiket nem szándékosan megbántott, valamint hitvallást tehessen arról, hogy feltétlen munkálni kívánja a békességet, és magát újra felajánlja az építő együttműködésre. A püspök az engedélyt megadta, és az október 9-i közgyűlésen Koncz Sándor e szellemben fel is szólalt.⁷⁴²

A jogszerűtlen fegyelmi eljárás mindezek ellenére is folytatódott, tovább bonyolódott. A kerület elnöksége semmit sem veszített elszántságából, és az abaúji és borsodi sikertelen lépések után most a hevesi egyházmegye ügyészéhez fordultak: Géresi János egri ügyvédet is megkeresték.

1961 decemberében már a hevesi jogász nyilatkozott hivatalból:

„Dr. Koncz Sándor alsóvadászi lelkipásztor ellen elrendelt fegyelemi ügyben 912/1960. sz. alatt f. évi november 13-án kelt vádindítványt bekérő megkeresésemre közlöm, hogy a rendelkezésre álló iratanyag sem alaki, sem tartalmi szempontból nem alkalmas az 1933. VI. tc. 60. §-ában megjelölt vádindítványra.

[...] ... a már lefolytatott előkészítő eljárás során is több ilyen lényeges törvényi rendelkezés lett teljesen figyelmen kívül hagyva. [...] A ... törvénysértés miatt az egész előkészítő eljárás megismétlendő lenne, azonban véleményem szerint ez ma már nem időszerű, mivel a fegyelemi alapját képező kijelentések óta több mint egy év eltelt.

[...] a fegyelmi eljárás túl súlyosnak is mutatkozna, mivel fegyelmi eljárás mellőzésével, esetleg a VI. tc. 63. §-ban megjelölt békéltetési eljárással megfelelően befejezhető a több mint egy év óta húzódó, s az iratokból kitűnően, személyi ellentétekre visszavezethető ügy. [...] ... indítványozom tehát a Nagytiszteletű Elnökségnek a fegyelemi eljárás mellőzésével a békés úton való elintézését.”⁷⁴³

⁷⁴¹ Koncz Sándor üzenete Benkő Györgynek; Av., 1961. okt. 04. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷⁴² Koncz Sándor levele Darányi Lajosnak, Av., 1961. okt. 04. SRKL D/CXLVIII/85.362; lásd 40. sz. Melléklet

⁷⁴³ Dr. Géresi János ügyvéd, a hevesi egyházmegye ügyészenek jogi véleménye Koncz Sándor ügyében a fegyelemi eljárás mellőzéséről; Eger, 1961. 12. 27. SRKL D/CXLVIII/85.362

Az újabb jogászai szakvélemény után már Dabóczy István, a borsodi egyházmegye fegyelmi bíróságának kirendelt elnöke is „csődről”⁷⁴⁴ beszélt, és arról, hogy törvényes egyházi keretek között nem tudnak célt érni:

„Elsőrenden ott látom a bajt, hogy az egész kérdésből nem lett volna szabad fegyelmi ügyet csinálni. Ha pedig fegyelmi ügyet csináltak, akkor azt úgy kellett volna előkészíteni, s benne az egyházkormányzati magatartást úgy kellett volna végrehajtani, hogy abból ne ez a csőd jöjjön ki. Ilyen stílusú és tartalmú ügyben senkinek sem lehet, aki egyházkormányzati felelős állást tölt be, a semlegességet megjátszani, s ezzel a felelősséget vagy annak látszatát másra áthárítani.

Másik megjegyzésem az, hogy ez nem lett volna szabad, [hogy] fegyelmi ügy legyen. Ez az ügy avulttá vált egyházi törvényeink keretein belül nem oldható meg. Megoldható lett volna egyházkormányzati határozott intézkedéssel. Első lépés az kellett volna legyen, hogy dr. Koncz Sándort a szolgálat alól föl kellett volna függeszteni, és rendelkezési állományba kellett volna helyezni, a többi már ebből logikusan következett volna.”⁷⁴⁵

Mégis, mivel az elnökség nem ezt a választ várta az egri egyházjogásztól, példátlan módon azt el sem fogadta. Az elnökség nevében Dabóczy István válaszolt illetéknéppen:

„Ügyész úrnak azt a véleményezését, mely szerint a fegyelmi eljárás megszüntetendő, az elnökség nem fogadhatja el. Ezért az összes vonatkozó irattal úgy küldjük vissza újból Önnek az ügyet, hogy azt szíveskedjék még egyszer áttanulmányozni, s a vádiratot elkészíteni.”⁷⁴⁶

Ugyanekkor a kirendelt elnök a püspöknek egyházkormányzati intézkedést javasolt:

„Előtte egészen világos, hogy egyházkormányzati intézkedések megtétele nélkül ez a csomó kibonthatatlan. Ezért tisztelettel kérem Püspök Urat, szíveskedjék az ügyet úgy kézbe venni, hogy az megoldható lehessen.”⁷⁴⁷

Ettől a ponttól írásos dokumentuma van annak, hogy Koncz Sándor ügye hivatalosan is túlnőtt az egyházi kereteken. Dabóczy István az ügy részletes menetéről tájékoztatást küldött Lobkovitz László megyei egyházügyi főelőadónak is.⁷⁴⁸

⁷⁴⁴ Dabóczy István kirendelt lelkészi elnök feljegyzései és megjegyzései dr. Koncz Sándor alsóvadászai lelképásztor fegyelmi ügyével kapcsolatban; Miskolc, 1961. dec. 29. B-A-Z M. Lt. XXIII-23. 62/1962

⁷⁴⁵ Uo.

⁷⁴⁶ Dabóczy István levele dr. Géresi János egyházmegyei ügyésznek; Miskolc, 1962. január 20. B-A-Z M. Lt. XXIII-23. 76/1962.

⁷⁴⁷ Dabóczy István levele Darányi Lajosnak; Miskolc, 1962. január 20. B-A-Z M. Lt. XXIII-23. 76/1962.

⁷⁴⁸ Dabóczy István levele Lobkovitz Lászlónak; Miskolc, 1962. január 20. B-A-Z M. Lt. XXIII-23. 76/1962.

A fegyelmi bíróság elnöke ezen túl a hevesi esperest is bevonta a Koncz-ügybe. Dabóczy István szükségesnek látta, hogy Komjáthy Aladár személyesen is tárgyaljon Géresi Jánossal, mert mint írta: „ez nem az én ügyem vagy valakinek az ügye, hanem az egyházkormányzat ügye”.⁷⁴⁹ Levelében még tovább ment: ha nem lenne elegendő az esperes ráhatása sem, akkor a püspöknek, a „legmagasabb szinten”, a „legilletékesebbnek”⁷⁵⁰ kell tárgyalnia a jogással.

Úgy tűnt, egyre többen egyre elszántabban akartak, sürgettek valamiféle drákói végzést:

„Azt írod, hogy >>lazán folyik az ügy<<. Valóban igazad van. Mert úgy általában a másiktól vártunk megoldást. Most határozott intézkedések történetek, hogy ne folyjon tovább >>lazán az ügy<<”⁷⁵¹ – írta az elnök az elégedetlen esperesnek.

A borsodi egyházmegye fegyelemi bíróságának elnöksége néhány nap múlva valóban újabb végzést fogalmazott meg:

„Egyházmegyénk Fegyelemi Bíróságának Elnöksége dr. Koncz Sándor alsóvadászi ref. lelkipásztor ellen folytatott fegyelmi ügyben további vizsgálatot tart szükségesnek, és ehhez képest a vizsgálati eljárás folytatását rendeli el. [...] ... ezt a további vizsgálatot jelen értesítés vételétől számított 15 napon belül be kell fejezni.”⁷⁵²

Így újra „megidézték” Koncz Sándort. Most Egerben kellett megjelenie, a hevesi egyházmegye Esperesi Hivatalában, 1962. február 16-án. Az ezt tartalmazó expressz levelet előző nap folyamán kapta kézhez a lelkész, ezt követően tartott még egy istentiszteletet a gyülekezetben, majd a tőle megszokott precizitással újabb húsz gépelt oldalas fogalmazványt készített, melyet csak a hajnali indulás előtt fejezett be. Érvelése fáradhatatlan, értelmes; a világ, az egyház, az élet legkülönbözőbb területeiről hozott gondolatai mégis már a kétségbe esett ember képét idézik. Csak néhány a számtalan felvetés közül:

„Ismernünk, tisztelnünk és érvényesítenünk kell szocialista államunk és református egyházunk törvényeit és azok szellemét. [...] Mindebből az is következik, hogy az egyház nem nélkülözheti a szocialista törvényességet sem. Ezt magára nézve teológiaiilag, etikai döntései miatt még akkor is kötelezőnek tartja, ha erre egyébként az egyházat – önmagán kívül – senki sem kötelezi, mert az egyház különben nem haladó, hanem maradó. [...]

⁷⁴⁹ Dabóczy István levele Komjáthy Aladár esperesnek; Miskolc, 1962. január 24. B-A-Z M. Lt. XXIII-23. 76/1962

⁷⁵⁰ Uo.

⁷⁵¹ Uo.

⁷⁵² A Borsodi Ref. Em. Fegyelemi Bíróságának Elnöksége ad 264/1962. sz. végzése; Miskolc, 1962. 02. 05. SRKL D/CXLVIII/85.362

... ha feltételeztem volna azt, hogy felszólalásomat négy példányban ellenem indítandó fegyelemi eljárás céljából kéri be [az esperes], nem is küldtem volna [...] A vád alá helyezendő [...] nem köteles >>anyagot<< szolgáltatni a maga ellen való vád emelésére. Ez az önvédelem egyik legminimálisabb évezredes gyakorlata. [...] Mivel azonban sokkal jobbhiszemű voltam [...] azért küldtem be a felszólalást, hogy pontos szövegezés álljon az esetleg mások bevonásával is történő testvéri eszmecsere rendelkezésére. [...] E magyarázó bő levelem olyan véleményes kifejtés, melynek visszatérő záradéka egyrészt bocsánatkérés, ha sérelem esett, másrészt feltétlen megbékélési szándék. [...]

A panaszlott jogvédelme az, hogy nem a vizsgálat állapítja meg a panaszt, hanem a panaszra nézve folyik a vizsgálat [...] Az inkvizíciónak volt az a híres módszere, hogy a vizsgálatból, a gyötrésből jött a vád. [...]

Nem tekinthető-e ez egy olyan ellenem irányuló hivatalos összeesküvésnek, mely személyemet akarja >>áldozatul<< követelni? [...]

Azok az egyes egyházkormányzók ..., akik törvénytelenül járnak el, vagy akik a jogos kritikát nem akarják megszívlelni, önmagukat teszik törvénytelenül és törvénytelené. És itt egyházilag is felvetődhet a – de lege ferenda⁷⁵³ – amit a világi jog már régebben felvetett, az alkalmatlanná vált tisztségviselők visszahívásának, leválthatóságának jogi rendszere, s ezzel egy szűkkeblű >>bürokratikus suvasztás<< visszaszorításának állandósuló ritmusa az alkalmasabbak előtérbe kerülésére.”⁷⁵⁴

A lassan másfél éve húzódó ügy annyi váratlan helyzetet teremtett már, hogy Koncz Sándor tudta, mindenre úgysem készülhet fel a rendelkezésére álló néhány óra alatt. Arra a meglepő fordulatra azonban egyáltalán nem számított, hogy nem lesz szüksége saját maga védelmére.

Az Egerben történekről nincs egyéb feljegyzés, mint az ott felvett jegyzőkönyv. Ennek rövid summázata nem más, mint ami Koncz Sándor állásfoglalása, magatartása már az elejétől is:

„Összegezve vallomásomat, illetve nyilatkozatomat, minden hozzám intézett pontra nézve mindenkitől bocsánatot kérek keresztyéni szívvel, és szolgálataimat egyházunk

⁷⁵³ 'a jogszabályt úgy kellene megváltoztatni, hogy...'

⁷⁵⁴ Koncz Sándor fogalmazványa a Borsodi Ref. Em. Fegyelmi Bírósága Elnökségének; Av., 1962. 02. 16. 1962. 02. 16. hajnali 3 órára fejezte be 20 oldalas dolgozatát „nagy testi és szellemi fáradtsággal küzdve 16 órai egyfolytában való fogalmazás és gépelés után, az Alsóvádaszról Egerbe való indulás előtti órában.” SRKL D/CXLVIII/85.362

építésére, az egyház és állam közötti jó viszony további mélyítésére a legnagyobb készséggel felajánlom.”⁷⁵⁵

Dabóczy István újabb levele Darányi Lajoshoz ma az egyetlen hozzáférhető írásos forrás arra nézve, hogy hogyan juthatott el odáig az ügy, hogy végre, 1962. március 5-i keltezésű végzése szerint a borsodi egyházmegye fegyelemi bíróságának elnöksége „a dr. Koncz Sándor panaszlott ellen 264/1961. sz. végzésével folyamatba tett fegyelemi eljárást”⁷⁵⁶ megszüntette. Ebből kiderül, hogy az ügyész minden ráhatás mellett és ellenére „fenntartotta azt a véleményét, hogy a fegyelmi ügyet békés úton, bocsánatkéréssel kell megpróbálni elintézni”.⁷⁵⁷ A püspök ennek ismeretében úgy nyilatkozott, hogy Koncz Sándor újabb „kihallgatásától”⁷⁵⁸ teszi függővé a további intézkedéseket. Az egri „kihallgatás”, Koncz Sándor egész magatartása pedig meghozta végre a rég óhajtott eredményt.

Az alsóvadászi lelkész képtelen vesszőfutása azonban mégsem érhetett itt véget, a jogi dilettantizmus és az abaúji elnökség újabb támadást indított ellene. 1962. március 12-én kelt levelében az egyházmegye elnöksége *Végzésben* tájékoztatta, hogy

„... dr. Koncz Sándor alsóvadászi lelkipásztor – e minőségben – az utóbbi években ismételt megnyilvánulásaiban (felszólalások, beadványok stb.) jelentősen és károsan érinti egyházunk szolgálati egységét, belső rendjét, nyugalmát, s ezért egyházi közérdekből az áthelyezési eljárás lefolytatása látszik indokoltnak.

Ennek az eljárásnak lefolytatását – fenti indokkal – elrendeljük és e végzésünket az abaúji református egyházmegye fegyelemi bíróságához megküldeni rendeljük.”⁷⁵⁹

Erre Koncz Sándor a borsodi fegyelemi bírósághoz fordult és viszontpanasszal élt:

„... az Abaúji Református Egyházmegye Elnökségének fenti végzése arra kényszerít, hogy az ügy békés elintézésére vonatkozó szilárd óhajom kifejezése mellett viszontpanasszal éljek. [...] ... fellebbezek tehát azzal a jelentéssel, hogy az egész eljárásban, különösen Benkő György eljárásának törvénytelségét panaszlom, s erre nézve tisztelettel kérek vizsgálatot. [...]

A törvényszerűséget nélkülöző adminisztratív intézkedésnek tartom azt, hogy törvényszerű panasz, jelentés és arra kérhető nyilatkozat stb. és általában a törvényes rendelkezések betartása nélkül ellenem olyan eljárást indít, mely az eljárás

⁷⁵⁵ Felvéve 1962. 02. 16-án Egerben. SRKL D/CXLVIII/85.362. Lásd még: B-A-Z M. Lt. XXIII-23. 76/1962

⁷⁵⁶ A Borsodi Ref. Em. Fegyelemi Bírósága Elnökségének Végzése; Miskolc, 1962. 03. 05. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷⁵⁷ Dabóczy István levele Darányi Lajoshoz; Miskolc, 1962. február 20. B-A-Z M. Lt. XXIII-23. 76/1962

⁷⁵⁸ Uo.

⁷⁵⁹ Az Abaúji Ref. Em. Elnökségének Végzése; Miskolc-Novajidrány, 1962. 03. 12. SRKL D/CXLVIII/85.362

törvényszerűségeinek félre tételét jelenti, s egyben a törvényesség szempontjából egyházkormányzói működését is kérdésessé teheti. Sajnálatos lenne, ha ez a törvény nem ismeréséből folyna. Még sajnálatosabb lenne azonban az, ha annak ismeretében, a törvényesség tudatos mellőzése forogna fenn.”⁷⁶⁰

Arra nézve is kérte a vizsgálatot, hogy helyesen járt-e el az esperes akkor, amikor „kebelen belüli”⁷⁶¹ bírósághoz, az abaújihoz fordult, mikor a korábban szintén általa kért borsodi bíróságnál törvényes határidőn belül fellebbezéssel élhetne.

Végül újra kijelentette, hogy a „számos megbékélési kísérlet folytatására és a Benkő György esperessel való tényleges, emberi megbékélésre nyitott”⁷⁶² továbbra is.

Koncz Sándor az „... általános jogvédelemből és egzisztenciális önvédelemből”⁷⁶³ benyújtott fellebbezéséről tájékoztatta az abaúji fegyelmi tanácsot, s közölte velük, hogy így a borsodi bíróság funkciója nem szűnt meg, az abaúji tehát nem lehet érvényes. Ugyanis „két fegyelemi illetékességet a törvény azonos célzatú ügyben azonegy személynél azonos idő alatt nem tűr meg.”⁷⁶⁴

Megfellebbezte az abaúji bíróság időszaki tanácsának összehívását is az alábbi jogszerű indokkal:

„Az abaúji elnökség végzésében a terhemre rótt megállapítások idejére nézve ez áll: >>az utóbbi években<<. Az ET. VI. tc. 13. § pedig többek között azt mondja, hogy az időszaki tanácsot halasztást nem tűrő ügyekben kell összehívni.”⁷⁶⁵

Jogellenesnek tartotta és megfellebbezte továbbá azt a tényt is, hogy a végzések közül egyik sem hivatkozott törvényre, törvénycikkre. Ahogy írta:

„Ez hivatalosnak mutakozó bírósági iratoknál szokatlan, de lehetetlen is, mert a jogbizonytalanság tényét árasztja.”⁷⁶⁶

Megfellebbezte az eddig keletkezett (1960. augusztus 22. – 1962. március 23.) fegyelmi iratokba való betekintésnél tapasztaltakat is. 1962. március 23-án nézhette át először az ügyével kapcsolatos addig összegyűlt 44 darab iratot. Ezekben újabb törvénytelenégeket talált: a borsodi bíróság iratait találta az abaújiaknál, miközben egyetlen abaúji dokumentum volt a 44 között.

⁷⁶⁰ Koncz Sándor viszontpanasza; Av., 1962. 03. 16. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷⁶¹ Uo.

⁷⁶² Uo.

⁷⁶³ Koncz Sándor levele az Abaúji Ref. Em. Fegyelemi Bíróságának Időszaki Tanácsához; Av., 1962. 03. 27. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷⁶⁴ Uo.

⁷⁶⁵ Uo.

⁷⁶⁶ Uo.

„Így tehát az eljárás csak egy iratra épülne, így pedig még ráépül azokra az iratokra, melyek alapján nemcsak, hogy nincs ügyészi indítvány, hanem két nemleges és egy lemondó ügyészi indítvány van arra nézve, hogy törvényszerű panaszra indokot nem lát, illetve az eljárás nem folytatható le.”⁷⁶⁷

Végül kérte az egész eljárás végzéssel való megszüntetését és a kitűzött tárgyalás leállítását. Ez esetben ő is visszavonja a borsodi bírósághoz beadott fellebbezéses panaszát.

A támadások okát és illetően értelmetlen, de eltökélt végig vitelét a Benkő György személyében és hozzá való viszonyulásában látta, máskor szélesebb körű egyházkormányzati kérdésnek nevezte.

„Benkő György féltette tőlem pozícióját, irigyelte teológiai és más tudásomat, és nem örült annak féltékenységből, hogy én az egyházmegye területén vagyok”⁷⁶⁸ – írta otthoni, csak saját maga számára készített jegyzeteiben.

„Kénytelen vagyok ökumenikus és teológiai kérdésekben való tájékozatlanságát értekezleteken, kiskörökön helyesbíteni, s ez nem kellemes; ő a hatalom bunkójával akarja azt elintézni.”⁷⁶⁹

Máskor ismét:

„Mögötte volt az is, hogy ún. mintaszerű gyülekezet volt Av. Sok hittanra beiratkozott, rendben a gyülekezet, anyagi ügyek, építkezés, más gyülekezetek segítése stb. [...] ... szubjektíve nem vagyok elkeseredve, mert látom, hogy az emberi bűn uralkodik, objekítve azonban keserűség számomra, hogy egyházunkban süllyedt ennyire alá a mérce, amit rajtam kívül számtalan eset mutat, és mások igaztalan fegyelmiye ellen is küzdök.”⁷⁷⁰

Ennyi viszontagság, támadás, izgalom, idegfeszültség közepette egészségi állapota egyre romlott: szívasztmával küzdött, egyik füle hallását elvesztette, de fizikai betegségen túl pszichikai erejét is összeroppanónak⁷⁷¹ írta le 1962-ben.

Ebben a meggyötört lelkiállapotában, erősödő testi betegségeiben is Bonhoeffer etikáját vallotta, és még magánál is sokkal rosszabb helyzetben lévőnek, nagyobb terhet hordozónak látta támadóit, a vétkeket:

⁷⁶⁷ Uo.

⁷⁶⁸ Fegyelmihez jegyzetek. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷⁶⁹ Házi jegyzetek. SRKL D/CLII/85.384

⁷⁷⁰ Fegyelmihez jegyzetek. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷⁷¹ Az abaúji egyházmegye bíróságához írott fellebbezése; Av., 1962. 03. 22. SRKL D/CXLVIII/85.362

„... nem értek egyet a vétkessel, mégis szolidáris vagyok vele a vétkesség miatt ránehezedő terhek vállalásában. [...] Nem értek egyet a törvénytelenséggel, de szolidáris vagyok az egyházkormányzattal a törvénytelenség miatt rájuk nehezedő terhek vállalásában”⁷⁷² – írta magának.

Ebben a szorosságban is bátran, nyíltan, tiszta lelkiismerettel lelkésztársaihoz fordult bizonyos segítségért. Azt kérte tőlük, hogy ha tehetik, igazolják az egyházkormányzat előtt, hogy szolgálatai nem érintették károsan az egyház egységét, belső rendjét, nyugalmát. A szinte postafordultával érkezett válaszok⁷⁷³ szép és meghatározó tanúságai annak, hogy milyen töretlen tisztelet, elismerés, nagyrabecsülés övezte Koncz Sándort.

A korábban végig és a most is tanúsított támogatások sokat jelentettek számára:

„Erősítették bennem a baráti mellém állások, hogy nekem küldetésem van a magyar református egyház egységében a jó dolgok győzelméért.”⁷⁷⁴

Bár, mint láttuk, nem volt jogszerű az abaúji bíróság újabb eljárása sem, április 6-ára mégis tárgyalást tűzött ki. Koncz Sándor előző nap aggályossági kifogást emelt ügyének megbízott előadója, Halász Károly ellen. Indoklásában előadta, hogy Halász Károly tudomására jutott, „hogy az ellenem hozandó ítéletet – a bírósági tárgyalás előtt – Dienes István fogalmazza meg, s így az jogilag precíz lesz”.⁷⁷⁵ Halász Károlynak ez a helyzet megterhelte a lelkiismeretét, s elmondta Koncz Sándornak, aki azért várt ezzel a fellebbezéssel, mert nem tudta, hogy Halász Károly ezek után vállalja-e egyáltalán az ügy előadását. De mivel vállalta, ezért ő is beadta a fellebbezést.

A borsodi egyházmegye bírósága közben Koncz Sándor beadott fellebbezését 1962. május 22-én elutasította, és a korábbi végzést – miszerint a Koncz Sándor elleni eljárást megszüntette – helybenhagyta.⁷⁷⁶

Anélkül, hogy újabb dokumentumok születtek volna a perben, az abaúji bíróság csak egészen későn, 1964. június 19-én zárta le az ügyet az áthelyezési eljárás megszüntetésével.⁷⁷⁷

⁷⁷² Fegyelmihez jegyzetek. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷⁷³ A lelkészek válaszleveleit lásd a 41. sz. Mellékletben

⁷⁷⁴ Fegyelmihez jegyzetek. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷⁷⁵ Koncz Sándor levele az Abaúji Ref. Em Fegyelemi Bíróság Időszaki Tanácsának Fellebbezési Bíróságához; Av., 1962. 04. 05. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷⁷⁶ Borsodi Ref. Em Fegyelemi Bíróságától; Miskolc, 1962. május 22. SRKL D/CXLVIII/85.362

Indokolásukból kiderül, hogy „az Abaúji Református Egyházmegye Elnöksége 1964. máj. 5-én kelt 276/1964. sz. nyilatkozatában kijelentette, hogy dr. Koncz Sándor az utóbbi időben sok jelét adta a pozitív irányú szolgálatra készségének, s ezzel írásban kifejezett megbékélési szándékát igyekezett hitelessé tenni”.⁷⁷⁸

A lezárás lelki felszabadulást már nem hozhatott. Koncz Sándor megtörtén, beteg, elkeseredetten jegyezte füzetébe:

„Szocializmusban élő egyház vagyunk, de nem vagyunk élő egyház a szocializmusban. Egy szocializmust építő országban egyházunk a legantiszociálisabb intézmény. Közbocsánatot gyakorló ateista államban az >>istenes<< egyházban baloldali túlkapások és módszerek érvényesülnek.”⁷⁷⁹

És ismét:

„Az >>emberügy<< teológiai és állami korszakában irgalmatlanság és kegyetlenség. Velem szemben embertelenséget követtek el, mit nem igazoltak.”⁷⁸⁰

1964 szeptemberében fájdalmasan írta házi füzetébe: „Kifáradtam idegzetileg a sok harcban. [...] Kifáradtam! [...] Igen sok harcom volt.”⁷⁸¹

Egész fegyelmije történetét „kicsinyes és közönséges lelkiületű emberek elleni harcnak”⁷⁸² nevezte.

A lezárás után a csüggedtség mellett hiányérzete is maradt, mert elengedhetetlennek tartott volna még valami fontosat: „...tőlem bocsánatot kérni, családomtól, feleségemtől és lányaimtól”.⁷⁸³

Koncz Sándor ezekben az években sem hagyott alább tudományos munkásságával, és szakmai-baráti kapcsolataira is volt ideje, energiája. Levelezett Barth Károllyal, megkapta és olvasta Albert Schweitzer legújabb könyveit, Chicagóból megküldték neki az Újszövetség legújabb angol fordítását, aminek tanulmányozását el is kezdte, engedéllyel esketett Budapesten,⁷⁸⁴ a szokásos sárospataki studírozásait is előkészítette püspöki jóváhagyással.⁷⁸⁵

⁷⁷⁷ Az Abaúji Ref. Em Közigazgatási Bíróságának Időszaki Tanácsa Elnökségétől; Onga, 1964. 06. 19. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷⁷⁸ Uo.

⁷⁷⁹ Fegyelmihez jegyzetek. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷⁸⁰ Uo.

⁷⁸¹ Jegyzet. SRKL D/CLIII/85.386

⁷⁸² Uo.

⁷⁸³ Uo.

⁷⁸⁴ Koncz Sándor levele Darányi Lajosnak; Av., é.n. SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷⁸⁵ Uo.

Ezek mellett érvényes beutazási engedélyt szerzett Csehszlovákiába a hatóságoktól a maga és családja számára.

Utólag új információk is eljutottak Koncz Sándorhoz, melyek tovább árnyalják, árnyékolják az egész történetet.

Lobkovitz László később, „amikor ... megbukott, mint államegyházügyi, nálam is Canossát járt, és elmondta, hogy [a fegyelmi eljárás] azért indult el, mert el akartak távolítani a kerületből. Ha elmegyek önként, pl. Pápára, nem is lett volna fegyelmi. Oka az volt, hogy Ráski félt, hogy mivel Darányi beteges, újra felmerül az utódlás, és én megint problémát jelentek, érvényesülése útjában lehetek, ezért elázatatott, meg nem akarták, hogy nagy gyülekezetek újra hívjanak, mert a kerületben ismernek, sülylesztőbe akartak tenni egy más kerületbe, később a sülylesztő sikerült a levéltárban.”⁷⁸⁶

Végző soron az egész ügy üzenete összesűrítető Koncz Sándornak ebben az elkeseredett nyilatkozatában:

„Az egyházban nagyobb a személyeskedés, több a gyűlölet, kevesebb a megbocsátás, lehetetlenebb a kritika és szembeötlőbbek az emberi bűnök, az alakoskodás.”⁷⁸⁷

5. 4. „...szégyene egyházunknak és főként a pataki nagy múltú és neves gyülekezetnek”,⁷⁸⁸ avagy hogyan nem lehetett sárospataki lelkész sem Koncz Sándor

Darányi Lajos, a sárospataki gyülekezet lelkipásztora hosszú betegsége után 1964. július 1-jével nyugdíjba vonult, s ezzel egy időben megüresedett a pataki lelkészi állás.⁷⁸⁹ A presbitérium és a gyülekezet egyik felének jelöltje a pásztori szolgálatra Koncz Sándor volt. Végre az állami szervek is engedélyezték számára a kínákozó lehetőséget.

Azonban már a lelkészválasztás kérdésének hivatalos felvetődése előtt, és a választások lebonyolítása idején is sok támadást, igazságtalanságot, törvényteleniséget és etikátlanságot kellett elviselnie újra Koncz Sándornak.

Benke Kálmán esperes a július 12-i presbitéri gyűlésen jelentette be hivatalosan a lelkipásztori állás megüresedését, és a presbitérium azon jogát, hogy nyolc napon belül nyilatkozhat, kívánja-e meghívással betölteni azt. Már ekkor vita alakult ki a presbiterek két

⁷⁸⁶ SRKL D/CXLVIII/85.362

⁷⁸⁷ Uo.

⁷⁸⁸ Móre József levele Koncz Sándornak Bp., 1968. 07. 24. SRKL D/CLIII/85.386

⁷⁸⁹ Presbitéri jk., Sp., 1964. júl. 5. és júl. 12. Sárospataki Református Egyházközség Irattára (SREI), Presbitéri jegyzőkönyvek, 1963-1965

tábora között arról, hogy legalább egy bemutatkozó szolgálatra meghívják-e Koncz Sándort. Az egyik presbiter arról tájékoztatta az esperest, hogy birtokában vannak bizonyos ívek, amelyek 2800 aláírást tartalmaznak a másik jelölt, Kocsis János meghívása mellett. Szerinte ekkora támogatás mellett nincs szükség más meghallgatására. Mások viszont azt vetették fel, hogy szabálytalan volt ezeket az aláírásokat már hónapok óta gyűjteni Kocsis János mellett, holott ebben az esetben csak július 1., azaz Darányi Lajos nyugdíjazása után engedélyezi a törvény. Mások azt a módszert helytelenítették, „hogyan az aláírást gyűjtő ívvel erőszakosan és még éjjel is zavartak egyeseket”.⁷⁹⁰ Végül a jelenlévő 33 presbiter közül 28 Koncz Sándor bemutatkozó szolgálatra meghívása mellett döntött.⁷⁹¹

Kocsis János pataki vallásoktató lelkésznek és táborának sok vádja volt Koncz Sándor ellen: valójában püspök akar lenni, a pataki lelkipásztori szolgálat „csak esetleg lehetőség”,⁷⁹² még éppen elfogadható „exodus”⁷⁹³ számára. Emellett erőszakos természetű, elherdálta az iskola vagyonát, csak az „intelligencia” támogatja, mert annak idején nem épített ki jó kapcsolatot a „néppel”. Terjesztették Patakon azt is, hogy az alsóvadásziak ki nem állhatják a lelkészüket, tehát menekülni akar az abaúji faluból. De még olyat is híreszteltek, hogy az állam nem akarja Patakra sem Koncz Sándort.

Ez az utóbbi hír azonban hamar elesett, mert a miskolci állami egyházügyi főelőadó és vele együtt a Darányi Lajost helyettesítő egyházkerületi elnökség is kifejtette, hogy Koncz Sándor Sárospatakra kerülésének nincs akadálya.⁷⁹⁴ A Hazafias Népfront sárospataki szervezetének elnöke pedig kifejezetten Koncz Sándort ajánlotta és támogatta a megüresedő lelkészi állásra az ÁEH megyei főelőadójának írt levelében; sőt, a helyi párt- és tanácsszervekkel egyeztetve és egyet értve foglalt állást Koncz Sándor személye mellett:

„Személye, közismert volta, közvetlen modora, képzettsége és munkakészsége biztosíték volna arra, hogy nem csupán az egyházközség sok tekintetben közérdekű feladatai ... nyernének megnyugtató megoldást, hanem széleskörű tájékozottságának városfejlesztési terveink megvalósítása szempontjából is jó hasznát vehetnének”⁷⁹⁵ – írta Polonkai Imrének, az ÁEH illetékesének.

⁷⁹⁰ Presbiteri jk., Sp., 1964. júl. 12. SREI, Presbiteri jegyzőkönyvek, 1963-65

⁷⁹¹ Uo.

⁷⁹² Ismeretlen személy levele Koncz Sándornak; 1964. 06. 30. SRKL D/CLIII/85.386

⁷⁹³ Uo.

⁷⁹⁴ Koncz Sándor levele Harsányi Istvánnak; Av., 1964. 05. 19. SRKL D/CLIII/85.386

⁷⁹⁵ Magossányi Sándor, a Hazafias Népfront sárospataki szervezete elnökének levele az ÁEH megyei főelőadójának [Polonkai Imrének]; Sp., 1964. 03. 13. SRKL D/CLIII/85.386

A pataki jellemző állapotokról és a Koncz Sándort támogatók véleményéről is képet kapunk az alábbi levélrészletből:

„Azt sokan látják, hogy Pataknak, az itteni egyházi életnek rád lenne szüksége. De sokaknak nem ez a fő! Kocsis régóta itt van, most is itt van, rengeteg ember barátja, haverja, lekötelezettje, átfogó stratégiával, minden bevetésével, püspöki fedezettel ment bele a neki mindent jelentő harcba. Te egészen másképpen...”⁷⁹⁶

Koncz Sándor július hónapban⁷⁹⁷ bemutatkozó prédikációra utazott a zempléni városba. Édesanyjának írt leveléből tudjuk, hogy ezen szolgálata alkalmával milyen információkhoz jutott személyesen is, és hogy maga miként élte meg az őt ért újabb viszontagságokat:

„Borotvaélen halad mindkét részre az állítólagos többség. Darányi azonban változatlanul nem engem támogat. [...] ...sokan furcsállották, hogy engem a presbitérium szolgálatra hívott, amikor valószínű, hogy nem választanak meg. [...]

Templomba sokan voltak. Ez azért érdekes, mert ... Kocsis megbízásából állítólag Kispatakon és a Felső Határban végigjárták volna a reformátusokat, hogy ezen a vasárnapon ne jöjjenek templomba. Ezzel bojkottáljanak. Ha ez nem is igaz esetleg, akkor is jellemző az egész helyzetre. [...] Mindezt én keresztyén derűvel és szívós nyugalommal hallgattam.”⁷⁹⁸

Ez az attitűd, a „keresztyén derű” és a „szívós nyugalom” azzal az üzenettel bírt mások felé, hogy Koncz Sándor most nem egyházi érdekek miatt veszíthet Patakon, hanem azért, mert nem a tőle megszokott elánnal és energiával intézi ezt az ügyet.⁷⁹⁹

Koncz Sándor talán valóban nem küzdött olyan lelkesedéssel és buzgósággal, mint korábban, ám ennek oka lehetett éppen a sok előző fájdalmas tapasztalata is. De ebben a helyzetben, az újabb megpróbáltatás közepette is hű maradt elveihez, önmagához. Czegle Imre pataki presbiternek is arról írt, hogy derűvel és nyugalommal szemléli és várja az eseményeket, most is fő törekvésének tartva az „etikai színvonalat”.⁸⁰⁰

Kocsis János tábora Patakon a választást úr-paraszt, ill. reakciósok-demokraták ellentétének tüntette fel. Jól jellemzi az indulatokat, állapotokat, érzelmeket az a néhány

⁷⁹⁶ Ismeretlen személy levele Koncz Sándornak; 1964. 06. 30. SRKL D/CLIII/85.386

⁷⁹⁷ 1964. 07. 26.

⁷⁹⁸ Koncz Sándor levele édesanyjához; Av., 1964. 07. 27. SRKL D/CLIII/85.386

⁷⁹⁹ Harsányi István levele Koncz Sándornak; Bp., 1964. 07. 01. SRKL D/CLIII/85.386

⁸⁰⁰ Koncz Sándor levele Czegle Imréhez; Av., 1964. 07. 14. SRKL D/CLIII/85.386

névtelen vagy névvel vállalt levél is, melyeket a választás időszakában küldtek Koncz Sándornak pataki gyülekezeti tagok és mások.

„Kedves tiszteletes úr

Vasárnap Sárospatakon tetszet ígét hirdetni nagyon szép volt de Kocsis János lelkipásztorunk is tud úgy prédikálni vagy még jobban

Nagyon jól tudja a tiszteletes úr hogy kik akkarják Sárospatakra hozni a tiszteletes urat az uri osztáj akkik a templomba nem járnak most úgy néz ki a gyülekezet mind ha két fele vált volna uri osztáj és a dolgozó osztáj, a dolgozó osztáj kéri a tiszteletes urat hogy tesék ott maradni Avadászon prédikálni tovább (sic!)”⁸⁰¹

Egy másik névtelen levélírótól az alábbi üzenetet kapta – így:

„Ne vegye roszt néven hogy önt e pár soral zavarom, Önt a sárospataki gyülekezet nem hívja meg papnak, hisz van itt épp elég, önt az ugynevezet urak hívják, Kocsist pedig a nép [...] És maga által egy pár prezsbiter is ki fog esni az ugynevezet mult rendszer urai, mi a mai életet éljük és nem azt amit ön és társai akarnak. Van magának heje és bárányai terelegese azokat, nekünk is van pásztorunk, és más nem kel!!!!!!”⁸⁰²

Természetesen támogató levelek is érkeztek a vadászi parókiára.

„Ha ... Patakot megvilágosítaná a Szentlélek, s meglátnák, hogy Te vagy alkalmas az ottani nehéz szolgálat ellátására és jelentékeny őrhely betöltésére, én is azok közt a nagyon boldogok közt lennék, aki ennek szívből tudnék örülni.”⁸⁰³

Első körben tehát meghívással kívánt új lelkészt választani a pataki presbitérium. Az augusztus 2-ára hirdetett szavazáson a 44 fős presbitériumból 43 fő jelent meg. Ebből 22-en Koncz Sándorra, 21-en Kocsis Jánosra adták voksukat. A több szavazat ellenére, mivel nem az abszolút többség támogatta Koncz Sándort, a meghívás megghiúsult.⁸⁰⁴

„...nekünk fáj a legjobban az eredmény”⁸⁰⁵ – írta levelében Czegle Imre Koncz Sándornak.

Fájdalmasabb talán az volt Koncz Sándor számára, hogy Darányi Lajos püspök, távozó pataki lelkipásztor nem őt támogatta, és Újszászy Kálmán állásfoglalása sem volt egyértelmű számára.⁸⁰⁶

⁸⁰¹ Névtelen levelezőlap Koncz Sándornak; 1964. 08. 30. SRKL D/CLIII/85.386

⁸⁰² Névtelen levelezőlap Koncz Sándornak; 1964. 08. 30. SRKL D/CLIII/85.386

⁸⁰³ Bakos Zoltán levele Koncz Sándornak; Mezőzombor, 1964. 11. 22. SRKL D/CLIII/85.386

⁸⁰⁴ Presbiteri jk., Sp. 1964. aug. 2. SREI, Presbiteri jegyzőkönyvek, 1963-1965. Lásd még: Czegle Imre levele Koncz Sándornak; Sp., 1964. 08. 03. SRKL D/CLIII/85.386

⁸⁰⁵ Czegle Imre levele Koncz Sándornak; Sp., 1964. 08. 03. SRKL D/CLIII/85.386

⁸⁰⁶ Szabó Zoltán levele Koncz Sándornak; 1964. aug. 11. SRKL D/CLIII/85.386

A presbitérium meghívásának megghiúsulása után döntöttek arról, hogy gyülekezeti meghívással töltik be a lelkészi állást. A Kocsis Jánost támogatók 45 darab, aláírásokkal teli ívet nyújtottak be jelöltjük mellett. Szükségessé vált azonban a közel 3000 aláírás felülvizsgálata, hiszen a gyülekezetnek összesen 1252 választójoggal rendelkező⁸⁰⁷ tagja volt. Tehát mindösszesen 627 érvényes aláírással lett volna szükség a meghíváshoz.

Az esperes által kiküldött egyházmegyei bizottság megállapította, hogy az aláírók közül mindösszesen 686 fő egyháztag, akik közül hiányos adatokkal szerepel az íveken 234 fő. A törvényes követelményeknek tehát 452 darab aláírás felelt meg.⁸⁰⁸

A presbitérium hozzátette még megállapításait: miszerint az aláírások gyűjtését – törvénytelenül – már Darányi Lajos nyugdíjba vonulása előtt elkezdték; hogy az aláírások és az azokhoz tartozó személyes adatok nem feltétlenül egy kéztől származnak; miközben több aláírás egy kéztől való.⁸⁰⁹

Koncz Sándor nem folyamodott hasonló módszerekhez, és különösebben már nem is harcolt ezek ellen. Csupán egy levelében szögezte le, hogy törvénytelennek tart sok elemet a pataki gyakorlatból: az ET II. tc. 32. §⁸¹⁰ világosan előírja, hogy a presbitérium és a gyülekezet is csak az állás megüresedése után gyakorolhatja a lelkész meghívásának jogát. „Mindenféle ezzel kapcsolatos irathalmaz tehát eleve törvénytelen, ha dátum szerint nem mutatható ki a törvényes időpont betartása.”⁸¹¹ Az állás megüresedése előtt egyáltalán nem lehet az utódra nézve aláírásokat gyűjteni, az érdekelt pedig az állás megüresedése után sem gyűjthet magának, hiszen a törvény rendelkezése szerint nem is lehet helyben. Ha megtette, ez megválasztása esetén kizáró ok. Az aláírásokra nézve nem is kellett volna tehát elbíráló bizottságot felkérni.

Mindenesetre, a „szabályosnak” minősített 452 aláírás nem volt elegendő a gyülekezeti meghíváshoz, így a presbitérium meghívásának megghiúsulás után megbukott a gyülekezet meghívásának lehetősége is.

Miután a Zempléni Egyházmegye Elnöksége határozatban közölte, hogy nem kíván élni a lelkészajánlás jogával, a püspök kiírta a pályázatot.⁸¹²

⁸⁰⁷ Presbiteri jk., Sp., 1964. aug. 9. SREI Presbiteri jegyzőkönyvek, 1963-1965

⁸⁰⁸ Bizottsági ülés jegyzőkönyve, Sp., 1964. aug. 17. SREI Presbiteri jegyzőkönyvek, 1963-1965

⁸⁰⁹ Presbiteri jk., Sp., 1964. aug. 20. SREI Presbiteri jegyzőkönyvek, 1963-1965. Ez utóbbi állítást a bizottság is megfogalmazta már aug. 17-én: „A bizottság megállapította azt is, hogy igen sok aláírást ugyanaz a kéz eszközölt.”

⁸¹⁰ 1933. II. 32. §

⁸¹¹ Koncz Sándor levele Czegle Imrének; Av., 1964. aug. 15. SRKL D/CLIII/85.387

⁸¹² Presbiteri jk., Sp., 1964. szept. 20. SREI Presbiteri jegyzőkönyvek, 1963-1965

1964 októberében Koncz Sándor is benyújtotta pályázatát⁸¹³ Benke Kálmán esperesi hivatalába. Összesen 17 pályázat érkezett, melyek közül hét személyt⁸¹⁴ jelölt az egyházmegye lelkészjelölő bizottsága. Koncz Sándor köztük volt,⁸¹⁵ mégpedig az első helyen.⁸¹⁶

Az elhúzódozó események és eredménytelen kísérletek után 1964 karácsonya utáni napon, december 27-én került sor Sárospatakon a lelkészválasztó közgyűlésre.

Ezen az alkalmon Nagy Lajos nagybózsnavi lelkész hirdette az ígét, s együtt imádkozott a gyülekezettel a békességért és egyetértésért.

A választói közgyűlést Faragó György szerencsi lelkész, egyházmegyei tanácsbíró vezette,⁸¹⁷ aki tájékoztatást adott a választásra vonatkozó törvényekről, majd ismertette a megválasztható hét jelölt nevét. Az elnök előadta az egyházi törvény azon rendelkezését is, hogy ha legalább százan titkos szavazást kívánnak, akkor azt kell tartani. Erre kb. 150-en felálltak, hogy ők akarják. Ezeknek az embereknek a megszámlálása közben azonban a tömeg mozgolódni és hangoskodni kezdett. Egyre hangosabban és fenyegetőbben, egyszerűen „erőszakkal megzavarta”⁸¹⁸ azt. Az elnök kénytelen volt felfüggeszteni a közgyűlést, majd a titkos szavazást a parókia helyiségeiben akarta lebonyolítani. Itt 33 szavazatot tudtak leadni addig, míg a tömeg oda is benyomult, és a botrányok folytatódtak. Ekkor a szavazás abbamaradt, a hivatalosok jegyzőkönyvbe vették, hogy a választás szabályos lefolytatását erőszakkal megakadályozták.⁸¹⁹

Jól jelzi az is az állapotokat, hogy kb. 2500-an voltak jelen a lelkészválasztás napján a református templomban, majd a parókián, parókiaudvaron, miközben a gyülekezet választójoggal rendelkező tagja – ahogyan láttuk – 1252 lélek. Tehát nyilván nagy tömegben olyanok is részt vettek, akiknek semmi köze nem volt jogilag a választáshoz. Jelenlévők szerint traktorokkal vitték az embereket a város egyes pontjairól, felekezeti hovatartozástól függetlenül.⁸²⁰

Az immár kétszer berekesztett választás tovább folytatódott, sőt végül eredménye is lett. A jegyzőkönyvbe így kerültek bejegyezésre a további események:

⁸¹³ 57 darab melléklettel

⁸¹⁴ Koncz Sándor, Benke Imre, Király Zoltán, Kocsis János, Kiss Pál, Bojtor István, Berényi József

⁸¹⁵ A Zempléni Ref. Em. Lelkészjelölő Bizottságának levele Koncz Sándorhoz; Mezőzombor, 1964. 11. 20. SRKL D/CLIII/85.386

⁸¹⁶ A Zempléni Református Egyházmegye Lelkészjelölő Bizottsága 1964. nov. 17-én tartott gyűlése jegyzőkönyvéből. SREI Presbiteri jegyzőkönyvek, 1963-1965. Lásd még: Benke Kálmán esperes levele Koncz Sándornak; 1964. 11. 19. SRKL D/CLIII/85.386

⁸¹⁷ Jegyzőkönyv másolat; Sp., 1964. 12. 27. SRKL D/CLIII/85.386

⁸¹⁸ Trócsányi László levele Harsányi Györgynek; 1965. (másolat az eredetiről) SRKL D/CLIII/85.386

⁸¹⁹ Uo.

⁸²⁰ Harsányi György levele Koncz Sándornak; Bp., 1965. 01. 01. SRKL D/CLIII/85.386

„A tömeg kényszerítésére a küldöttség a templomba vonult és ott közfelkiáltással dr. Koncz Sándor 22, Király Zoltán 1, Kocsis János kb. 300-400 szavazatot kapott. A közfelkiáltással történt szavazás alkalmával a szavazók választójoga nem volt megállapítható. Egyházmegyei küldöttség vezetője az eredményt kihirdette és a gyülekezet békessége érdekében a gyűlést befejezettnek nyilvánította...”⁸²¹

Eközben nyolc egyháztág a lelkészi hivatalban a titkos szavazás megejtésére várt, és tiltakozásukat jelentették be a lelkészválasztás ilyen lefolytatása ellen. Később még mások is jelentkeztek titkos szavazásra, s ugyancsak tiltakozásukat jelezték.

Mások úgy nyilatkoztak, hogy erőszak nélkül nem lehetne megismételni a választást, miközben az eredményt ők sem ismerték el. Megfogalmazódott az a kíváncsi is, hogy ezek után inkább az egyházvezetés nevezzen ki valakit a pataki gyülekezet lelképásztorának.

„...a fegyelmezetlen tömeg előre felizgatott és tudatosan bujtogatott emberek sokasága volt. [...] Sajnos, sokszor a lumpenproletariátus benyomását keltette, és csak a boroshordó hiányzott. A hangulat olyan fenyegető volt, hogy verekedéstől kellett tartani... [...] Szerintem ezt megismételni nem lehet, a felsőbb egyházi szervek nevezzenek ki valakit, mert a helyzet így nem oldható meg, úgy fel vannak a kedélyek izgatva. [...] ...szomorú jelenség, az bizonyos”⁸²² – tájékoztatták utólag Koncz Sándort a történetekről.

Az „etikai színvonalhoz”⁸²³ és a kép tónusának tovább sötétítéséhez hozzátartozik még Koncz Sándor sógorának, Harsányi Györgynek a beszámolója is: „... valószínűnek látszik, hogy az illetéktelenekből is álló tömeget előre leitatatták.”⁸²⁴

A választás tehát tele volt egyházjogi hibákkal: legelőször meg kellett volna állapítani a választói névjegyzék alapján a választói jogosultsággal rendelkezők számát. Az eseményeket már ezen a ponton fel kellett volna függeszteni. A választás helyének a templom volt meghirdetve, nem a lelkészi lakás. A szabálytalanul elrendelt és folytatott titkos szavazásról megint csak helytelenül tért át a tömeg a közfelkiáltással való választásra. Meghatározhatatlan, ennél fogva irreális megállapítás, hogy valamely jelölt hány szavazatot kapott. Ezek után pedig nem hirdethetett törvényes eredményt a küldöttség.⁸²⁵

Végül a Zempléni Egyházmegye Közigazgatási Bírósága Elnöksége a december 27-én megtartott lelképásztori választás eredményét megsemmisítette, és elrendelte a választási

⁸²¹ Jegyzőkönyv másolat; Sp., 1964. 12. 27. SRKL D/CLIII/85.386

⁸²² Trócsányi László levele Harsányi Györgynek; 1965. (másolat az eredetiről) SRKL D/CLIII/85.386

⁸²³ Koncz Sándor levele Czeglé Imréhez; Av., 1964. 07. 14. SRKL D/CLIII/85.386

⁸²⁴ Harsányi György levele Koncz Sándornak; Bp., 1965. 01. 01. SRKL D/CLIII/85.386

⁸²⁵ Harsányi György: Egy kislejtett egyházjogász magánvéleménye az 1964. december 27-i sárospataki „papválasztással” kapcsolatban; Bp., 1965. 01. 17. SRKL D/CLIII/85.386

eljárás megismétlését úgy is, hogy a presbitérium „nem tudja vállalni a felelősséget a megismételt választás zavartalan lebonyolításáért”.⁸²⁶

Az esperes a választást 1965. február 14-ére tűzte ki, amikor is „a jelenlévő választók közfelkiáltással Kocsis János vallásoktató lelkész megválasztása mellett nyilatkoztak”⁸²⁷ - jegyezték fel lakonikus stílusban a jegyzőkönyvbe. E dokumentumból semmit nem tudunk meg a választás körülményeiről, részleteiről.⁸²⁸

További kutatást igényel az a tény, hogy a választás utáni napon tizenegy presbiter lemondott tiszteréről.⁸²⁹ A jegyzőkönyvekből nem derül ki ennek oka, a dátum azonban árulkodó. Nem mellesleg korábban, a választás hónapjai és eseményei alatt már öt másik presbiter megtette ugyanezt.

Ugyancsak külön kutatást érdemel e téma, ha elolvassuk az ÁEH megyei illetékesének beszámolóját a kerület helyzetéről, melyben röviden, de sokat mondóan kitért a pataki lelkészválasztásra is:

„Hosszú ideig jelent nehézséget a zempléni külön helyzet. Ott Benke Kálmán, dr. Újszászy Kálmán diákkori társa és barátja az esperes. Hiába vannak kísérletek ebben a megyében a püspök részéről⁸³⁰ személyi gazdálkodásban, választásokban, nem lehet eredményt elérni. Végül is a Benke Kálmán, dr. Újszászy kettős és a mögöttük álló erők ezt áthúzzák. Természetesen vannak kivételek is. Pl. a püspök működése lehetetlenné teszi, hogy végül is dr. Koncz Sándor legyen a pataki pap.”⁸³¹

Ilyen körülmények között nem lehetett sárospataki lelkész sem Koncz Sándor.

A pataki lelkészválasztáson történtek jelentőségét és kihatását jól jelzi, hogy még négy év elteltével is kapott levelet e tárgyban:

„... ami ott történt Kocsis János megválasztása körül, ami szégyene egyházunknak és főként a pataki nagy múltú és neves gyülekezetnek, mert tudom milyen kortes hadjárat segítségével és lelkészhez nem méltó módon jutott oda, ahol van. [...] Vallom Előtted is,

⁸²⁶ Presbiteri jk., Sp. 1965. jan. 17. SREI Presbiteri jegyzőkönyvek, 1963-1965

⁸²⁷ Presbiteri jk., Sp. 1965. febr. 14. SREI Presbiteri jegyzőkönyvek, 1963-1965

⁸²⁸ Érdemes lehet ezt a tényt annak fényében értelmezni, hogy az ominózus decemberi választás jegyzőkönyvét nem is találtuk meg a gyülekezeti irattárban, csupán Koncz Sándor levéltárából ismerhetjük egy másolatát.

⁸²⁹ Presbiteri jk., Sp., 1965. márc. 21. SREI Presbiteri jegyzőkönyvek, 1963-1965

⁸³⁰ Már Ráski Sándorról van szó a jelentésben, mint tiszáninneri püspökről.

⁸³¹ Beszámoló a Tiszáninneri Református Egyházkerület helyzetéről; hn., én. B-A-Z M. Lt. XXIII-3a 1227/67

hogy Egyházunknak többet ártanak a méltatlan papok, mint a kommunisták.”⁸³² – erősítették Koncz Sándort még a fővárosból is.

⁸³² Móre József levele Koncz Sándornak Bp., 1968. 07. 24. SRKL D/CLIII/85.386

6. A „KÉSŐI HIVATÁSÚ LEVÉLTÁROS”⁸³³

Darányi Lajos már püspöksége legelején, 1957-ben megígérte Koncz Sándornak, hogy visszakerülhet Patakra, a Gyűjteményekbe. 1958-ban egy személyes tárgyalás alkalmával az ÁEH illetékese ugyancsak „kivitelezhetőnek látta”⁸³⁴ pataki könyvtári elhelyezkedését. 1958 tavaszán mégis mást vettek fel az intézménybe. Sok esztendőnek kellett eltelnie és sok közegyházi harcot kellett megharcolnia, elszenvednie Koncz Sándornak, mire végre valósággá lehetett a pataki szolgálat.

Az egyházkerület közgyűlése – Román János pataki levéltáros lemondását követően – 1965. július 28-án levéltárossá választotta Koncz Sándort.⁸³⁵

Az alsóvadászi gyülekezet ragaszkodott lelkipásztorához. A Koncz Sándor vezette egyik utolsó presbitergyűlésen közösen tekintették át az elmúlt tizenhárom és fél esztendőt, és hálát adtak a lelkész személyén és szolgálatain keresztül nyert áldásokért.⁸³⁶

A vadászi presbitérium még 1966. január 1-jén is reménykedett lelkipásztora maradását illetően: „A presbitérium újra kifejezi köszönetét az itt működő lelkipásztornak, és megint reménységét fejezi ki az ún. >>papmarasztalás<<-ban”⁸³⁷ – olvasható a jegyzőkönyvben.

Esperese ugyan nem marasztalta, de a protokoll kíváncsai szerint köszöntötte, amikor 1965 decemberében az abaúji egyházmegyei gyűlésen előadást tartott Koncz Sándor. Rövid hírként még a *Reformátusok Lapjába* is bekerült, miszerint: „Benkő György esperes, tájékoztatója után, meleg szavakkal búcsúztatta a sárospataki levéltárba távozó dr. Koncz Sándort.”⁸³⁸

Koncz Sándor visszatérve Sárospatakra, 1966. január 1-től tevékenykedett a Tudományos Gyűjtemények Levéltárában előbb levéltárosként, majd a levéltár igazgatójaként – mint „késői levéltáros”⁸³⁹ – haláláig, 1983-ig. Önmagához hűen, humorosan vagy talán

⁸³³ SRKL L.3/5. Jelentések a levéltár munkájáról, 1966-1989; 1968. 1. ill. Benke György: Dr. Koncz Sándor emlékezete. RE, XXXV. évf. 6. sz., 1983. június, 144. (Később: Benke...)

⁸³⁴ Koncz Sándor levele Darányi Lajosnak; Av., 1959. 09. 18. SRKL D/CLI/85.378

⁸³⁵ Értesítő a TIREK Elnökségétől. SRKL D/CXLVII/85.357 ill. SRKL R. C.IX.4/4. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyvek, 1957-1977. 1965. július 28. 31. pont

⁸³⁶ Presbiteri jk., Av., 1965. 11. 28. SRKL D/CLV/85.398

⁸³⁷ Presbiteri jk., Av., 1966. 01. 01. SRKL D/CLV/85.398

⁸³⁸ Hírek. RefLap X. évf. 2. sz. 1966. jan. 9. [4.]

⁸³⁹ Hörsik Richárd: A Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Levéltárának története (1531-1966), Különlenyomat a Borsodi Levéltári Évkönyv V. számából, 1985. 463.

ironikusan nevezte magát „késői hivatású levéltárosnak”,⁸⁴⁰ s ebben a megfogalmazásában benne volt az is, hogy életének erre a szakaszára soha korábban nem készült.⁸⁴¹

Az egyházkormányzat ezt az állomást újabb „süllyesztőnek”,⁸⁴² parkoló pályának⁸⁴³ szánta Koncz Sándor számára, elhallgattatásának újfajta burkolt szándéka nyilvánult meg e döntésben is – még ha látszólag akár előrelépésnek, mintegy rehabilitálásnak is tűnhetett. A kerület vezetése mindenekelőtt azt remélte ettől a döntéstől, hogy véglegesen háttérbe szoríthatja Koncz Sándor püspöki ambícióit.

Talán egy kimondott vagy ki sem mondott alknak lehetett része az is, hogy ettől az időtől újra publikálhatott. Ha megnézzük bibliográfiáját, azt látjuk, hogy 1952 első felétől 1965 végéig egyetlen írása sem jelenhetett meg nyomtatásban. 1966-tól azonban újra igen gazdag az irodalomjegyzéke.⁸⁴⁴ Csak 1966-1973 között mintegy 50 cikket közölt az egyházi sajtó.⁸⁴⁵

Ha valóban volt ilyen alku, akkor abban Koncz Sándor reálisan felmérhette a lehetőségeit:⁸⁴⁶ püspökké választását a hatalom továbbra sem engedélyezné, Alsóvadásról és Benkő esperes egyházmegyéjéből viszont ily módon – végre – elkerülhet.

Élete utolsó hónapjaiból való két rövid levélrészlet is sejtet valamit erről a kényszerű kompromisszumról. Egykori marosvásárhelyi diákja írta az alábbiakat:

„Nagyon örülök, hogy átvészelted az elmúlt évtizedek nyilván sokszor nehéz éveit, és ma szép családdal és elfogadható körülmények között élsz Sárospatakon. Valahogy úgy érzem, jobban érzed magad a levéltárban, mint például egy püspöki székből, pedig a képességeidből erre is nyugodtan futotta volna.”⁸⁴⁷

Koncz Sándor válasza a következő volt:

„Igaz, amiről írsz, hogy jobb a levéltárban, mint valami püspöki székből, az számomra furcsa lehetőségként adódott. A tiszáninneri kerület kétszer akart püspöknek választani, de mind a kétszer állami vétót kaptam, mert nálunk ez is így megy. S ezért, meg más állások és tisztségek miatt, ahol mind beleütköztem a nemkívánatos vétókba, keletkezett felőlem az a mondas, hogy >>a magyar református egyházban nincs olyan tisztség, amire Konczot meg ne választották volna, de olyan sincs, amire megválaszthatták volna<<. [...] lelki csendességgel

⁸⁴⁰ SRKL L.3/5. Jelentések a levéltár munkájáról, 1966-1989; 1968. ill. Benke... 144.

⁸⁴¹ Hörcsik Richárd: Száz éve született Koncz Sándor (1913-1983), A Tiszáninneri Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Levéltárának igazgatója. Levéltári Szemle 2014. 64. évfolyam 2. szám 48.

⁸⁴² SRKL D/CXLVIII/85.362

⁸⁴³ Hörcsik Richárd: Száz éve született... 49.

⁸⁴⁴ Lásd: 48. sz. Melléklet

⁸⁴⁵ Koncz Sándor levele édesanyjának; Sp., 1973. 10. 11. SRKL D/CLIII/85.387

⁸⁴⁶ Hörcsik Richárd: Száz éve született... 49.

⁸⁴⁷ Vályi László levele Koncz Sándornak, hn., én. SRKL D/CXLVII/85.359

veszem a kanyarokat. Annyira, hogy roppant érdekesnek tartom a levéltári munkát, ahová nagy jóakarattal bedugtak. Sejtheted, hogy nem kis harcokból kellett kivenni a részem. [...] Ha szükséges, csak egyre tudlak biztatni, ne légy pesszimista. Éppen azért ne, mert minden okunk megvan rá. Igaz, a legnagyobb lelkek inkább szenvedők voltak, mint bohócok. De nekünk egyszerre talán a kettő között kell elhelyezkednünk.”⁸⁴⁸

Mindenesetre az újabb szilencium, az elhallgattatás szándéka most sem valósult meg, ellenben kibontakozott Koncz Sándor egy új, addig ismeretlen attitűdje, a „tudományszervező levéltárosé”.⁸⁴⁹ Mint minden korábbi szolgálatát, feladatát, úgy ezt is halálosan komolyan vette, és önmagához hű „konczsándori”⁸⁵⁰ alapossgal kezdett új munkájához is.

Mindenekelőtt alaposan megismerkedett a levéltárral, folyamatosan nézte át az összegyűlt 400 folyóméternyi anyagot, amit az önmagával szembeni szakmai igényesség, illetve a kutatók minél tökéletesebb kiszolgálásának igénye motivált.⁸⁵¹ Első évben már arról számolt be, hogy „Koncz Sándor levéltáros átnézte a levéltár irattárát. Nagyjából igyekezett tájékozódni a rendelkezésre álló szakirodalomban. Megkezdte a levéltár raktáraiban elhelyezett iratanyag hosszabb időt igénybe vevő átnézését a közvetlenebb tájékozódás céljából. Eddig nagyjából az első számú raktárt sikerült átnéznie és a második számú raktár 1/5-öd részét”.⁸⁵²

Másrészt 53 évesen kezdett egy új szakma és tudományterület megtanulásához, a levéltárosi mesterséghez és diszciplínához. Már első munkatervében említette továbbképzésének szükségességét: „... 1 hónapot szeretne gyakorolni a budapesti áll. Országos Levéltárban...”⁸⁵³ Majd a következő évi jelentésben újra előállt szándékával: „Szükséges lenne, hogy a levéltáros országos és egyházi levéltárakban, esetleg külföldiekben is, országos akció keretében vagy egyénileg tapasztalatcserén, tanulmányúton vegyen részt.”⁸⁵⁴

Amikor családi kapcsolatain keresztül sikerült kijutnia Nyugat-Európába, magától értetődött számára, hogy megismerkedjék a párizsi, a bázeli és a nizzai állami levéltárakkal. Ezen tapasztalatairól, tanulmányairól aztán részletesen tájékoztatta a hazai világi és egyházi

⁸⁴⁸ Koncz Sándor levele Vályi Lászlónak Albertville-be, Franciaországba; 1983. január 14-én, Sárospatakon. SRKL D/CXLVII/85.359

⁸⁴⁹ Hörcsik Richárd: Száz éve született... 49.

⁸⁵⁰ Uo. 50.

⁸⁵¹ Uo. 50.

⁸⁵² SRKL L.3/5. Jelentések a levéltár munkájáról, 1966-1989; 1966. Jelentés

⁸⁵³ SRKL L.3/5. Jelentések a levéltár munkájáról, 1966-1989; 1966. Munkaterv

⁸⁵⁴ SRKL L.3/5. Jelentések a levéltár munkájáról, 1966-1989; 1967. Jelentés

közzvéleményt.⁸⁵⁵ A hatvanas évek végén igen kevés magyar levéltárosnak adatott ehhez hasonló lehetőség.⁸⁵⁶

Szakmai előmeneteléről hamarosan több konferencián számot is adott, hiszen nem csupán résztvevője, de már előadója is volt ezeknek az alkalmaknak.⁸⁵⁷

Bár Koncz Sándornak nem volt egyetemi levéltárosi végzettsége, személye mégis elismerést váltott ki világi és egyházi kollégái körében. Egyike volt azoknak, aki „... fellendítette a református szaklevéltárak életében kevésbé ismert levéltári közművelődési munkát.”⁸⁵⁸ A pataki levéltárat bekapcsolta a régió és az ország tudományos életébe, vérkeringésébe.⁸⁵⁹

Éves jelentéseiben⁸⁶⁰ precízen beszámolt a levéltári anyag feldolgozásának állapotáról, bemutatta a kutatószolgálatot, illetve részletesen tájékoztatott az ott folyó közművelődési munkáról is.

Koncz Sándor levéltári munkájának nagy érdeme, hogy „kinyitotta a levéltárat az egyházi és világi kutatók előtt.”⁸⁶¹ Több mint másfél évtizedes munkálkodása alatt megsokszorozódott a kutatók száma. Közreműködésével évente több tudományos dolgozat készült és sok kutató számos cikke jelent meg a levéltári források feldolgozása által.⁸⁶² 1966-ban, amikor elkezdte levéltárosi munkáját, 79 kutató fordult meg az intézményben, akik 179 kutató napot töltöttek el ott. Ez megfelelt a korábbi gyakorlatnak. Koncz Sándor munkálkodása alatt azonban számottevő gyarapodást regisztrálhattak. Évről évre jelentősen nőtt a kutatók száma a levéltárban, halála esztendejében, 1983-ban pedig már 497 látogatót jegyeztek be.⁸⁶³ Koncz Sándor levéltárosi munkája azt a sok évszázados missziót erősítette, hogy a pataki kollégium „a felső-magyarországi térség szellemi központjaként [...] összegyűjtse, majd táplálja, és végül kibocsássa a diákokat, a hallgatókat, a tanítókat, lelkészeket.”⁸⁶⁴

⁸⁵⁵ Koncz Sándor: Levéltári tapasztaltok Párizsban, Nizzában, Bázelen. RE XXI. évf. 10. szám, 1969. október, 218-219. ill. Koncz Sándor: Látogatás a bázeli levéltárban. Levéltári Szemle, 19. évf. 1969. 3. szám, 793-794.

⁸⁵⁶ Hörsik Richárd: Száz éve született... 51.

⁸⁵⁷ Uo. 51.

⁸⁵⁸ Hörsik Richárd: A Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Levéltárának története (1531-1966), Különlenyomat a Borsodi Levéltári Évkönyv V. számából, 1985. 463.

⁸⁵⁹ SRKL L.3/5. Jelentések a levéltár munkájáról 1966-1989; 1983. Jelentés

⁸⁶⁰ SRKL L.3/5. Jelentések a levéltár munkájáról 1966-1989

⁸⁶¹ Hörsik Richárd: Száz éve született... 52.

⁸⁶² SRKL L.3/5. Jelentések a levéltár munkájáról 1966-1989; 1983. Jelentés

⁸⁶³ Hörsik Richárd: Száz éve született... 54.

⁸⁶⁴ Uo. 54.

A „késői levéltáros” Koncz Sándor tehát felnőtt ahhoz a munkához, amire korábbi életében nem is készült; sőt ki is nőtte az 1960-70-es évtizedek levéltárosi világának kereteit.⁸⁶⁵ Élete utolsó éveiben arra is volt igénye, és maradt energiája, hogy saját levéltárát rendezze.

Levéltárosi működésének éve alatt rendszeresen hívták konferenciákra és gyülekezeti alkalmakra, amelyeken számos szolgálatot végzett. „Tönkrement szívvel, friss értelemmel készítette tanulmányait, előadásait.”⁸⁶⁶ Az 1970. évi levéltári jelentésben olvashatjuk, hogy csak az addig eltöltött öt év alatt összesen 766 szolgálata volt, ami évi átlagban 153-at tesz ki.⁸⁶⁷

Írásai is helyet kaphattak megint az egyházi sajtóban. Gyakran jelentek meg tanulmányai, dolgozatai, könyvrecenziói, beszámolóí, igehirdetése. Lelkészi konferenciákon, továbbképzőkön előadóként rendre megszólalhatott. A Zsinat tudományos munkatársa lett.⁸⁶⁸ Közreműködött az 1970-es új bibliafordítás munkálataiban. A MRE Zsinatának Elnöksége az *Acta et Studia* tanulmánykötetek,⁸⁶⁹ továbbá a Bibliai Kommentár munkálataira is felkérte.⁸⁷⁰ A pataki kollégium alapításának 450. évfordulója alkalmából megjelentetett kötetben nagyívű filozófia- és teológiatörténeti tanulmánya jelent meg.⁸⁷¹

Tanulmányainak, megszólalásainak többsége szakmai-tudományos vagy spirituális tartalmú volt. De a más jellegű publikációi sem nevezhetők most sem vonalasnak, inkább patikamérlegen kimért engedményekre figyelhetünk fel bennünk, vagy azt láthatjuk, hogy többnyire a szocializmus és kora egyházpolitikája vállalható aspektusairól beszélt.⁸⁷²

Ugyanakkor találkozunk olyan cikkével is, melyben megrendítő őszinteséggel vallott saját lelkiségéről:

„Mélyre kell ásni, mert az életnek kemény rendje van. A kemény rendhez hozzátartozik a sírás. Másként sírunk nappal, mint éjjel. Titokban, mint nyíltan. Több ember előtt, mint magunkban. A sírás jobban gyógyíthat, mint az idegcsillapítók. Helye van annak, ha jól kisírja magát az ember.”⁸⁷³

⁸⁶⁵ Uo. 56.

⁸⁶⁶ Bojtor... 109.

⁸⁶⁷ SRKL L.3/5. Jelentések a levéltár munkájáról 1966-1989; 1970. Jelentés

⁸⁶⁸ SRKL D/CLIII/85.388

⁸⁶⁹ Az V. kötet teológiatörténettel foglalkozó fejezeteinek kidolgozását irányította.

⁸⁷⁰ SRKL D/CXLVII/85.357

⁸⁷¹ A filozófia és a teológia oktatása 1703-1849 között. In: A Sárospataki Református Kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Bp., 1981. 116-154.

⁸⁷² Lásd 43. sz. Melléklet

⁸⁷³ Mélyre ásni – magasra látni. RefLap, 1976. aug. 15. XX. évf. 33. sz. [1.]

Levéltárosi éveiben helyettesítő lelkészi szolgálatokat is vállalt: 1967. februártól decemberig Pusztafalu-Füzéren,⁸⁷⁴ 1967 adventjétől a taktaharkányi gyülekezet hívta beteg lelkésze helyett,⁸⁷⁵ 1968 februárjától Füzérkajátán⁸⁷⁶ szolgált helyettesként, 1974-75-ben pedig Vajdácskán helyettesített.⁸⁷⁷

A levéltári „süllyesztőben” munkálkodva, több amerikai lehetőségtől elvágva, bizonyos kompromisszumokra kényszerülve 1975-ben ugyancsak rezignált hangvételben írta levelét édesanyjának:

„Ha lenne hozzá kedvem, még bizony ezt-azt meg kellene írni. De ha elmarad, az sem baj. Nem hajtom magam ezzel sem. [...] A levéltári munkát szerencsére felfoghatom koromnak megfelelően. Így nem készülök nyugdíjba, noha meg vagyok fáradva. De ezt lehet úgy csinálni még most, mintha nyugdíjas volna az ember.”⁸⁷⁸

⁸⁷⁴ Fiedler István em-i lelkészi főjegyző levele Koncz Sándorhoz; 1967. 025. 10. SRKL D/CLIII/85.387

⁸⁷⁵ SRKL D/CLIII/85.387

⁸⁷⁶ Bárány István esperes levele Koncz Sándornak; 1968, 02. 05. SRKL D/CLIII/85.387

⁸⁷⁷ Vajdácskai iratok Koncz Sándor helyettesítő szolgálata alatt, 1974-75. SRKL D/CLIII/85.387

⁸⁷⁸ Koncz Sándor levele édesanyjának; Sp., 1975. 02. 27. SRKL D/CLIII/85.387

7. „... A VILÁGEGYETEMEN KIS DOLOG, NEKEM AZONBAN FÁJDALMASAN NEHÉZ ÜGY...”⁸⁷⁹ –

A KOMMUNIZÁLÁS EGY TIPIKUS TÖRTÉNETE: SÁROSPATAK, KOSSUTH ÚT 14. SZ.

Koncz Sándornak községi pályája derékba törtése mellett más viszontagságot, egy másik, újabb törvénytelen séget is el kellett szenvednie két hosszú évtizeden át, 1952 decemberétől 1973 októberéig. Bár a községi élet sodrán kívüli eseménysorról van szó, a kornak egy tipikus kommunizálási története, melyet egyházi értelmiségiként meg kellett harcolnia, melyben egyházi segítségre nem számíthatott, és amely évtizedekre negatívan meghatározta református értelmiségi egzisztenciáját.

Koncz Sándorék családi házának egyik felébe 1952 decemberében „társbérloket” költöztettek, akiket ugyancsak megfosztottak addigi lakásuktól, mert ott a néphadsereg egy századosát helyezték el.

„A lakást deportálásszerűen vették el, és a beköltözés azonnal, úgy bonyolódott le, hogy bútoraink nagy részét a folyosóra kellett kirakni”⁸⁸⁰ – írta az eseményről Koncz Sándor.

Az elvett lakás helyett ők azonban nem kaptak sem Sárospatakon, sem máshol lakhatási lehetőséget. Az öt tagú Koncz család arra kényszerült, hogy a ház másik felében idős rokonaival együtt éljen, így most már hét ember lakott egy kétszobás hátrészben. A család éppen akkor vesztette el otthona felét, amikor a háborús károkat helyrehozta „igen nehezen és apródonként megtakarított összeggel”.⁸⁸¹ Egészen Alsóvadászra kerülésükig ilyen körülmények között éltek. Koncz Sándor részben ezért is vállalhatta a falusi parókiát.⁸⁸²

Amikor 1966. január 1-vel visszaköltöztek Patakra, a ház felében még mindig ott éltek a beutalt bérloket, és az ingatlan állapota is kétségbeejtően rossz volt. A család ismét csak az idős nagyszülő lakrészébe költözhetett.

Az épületen nemhogy felújítás nem történt az eltelt évek alatt, de állagmegőrzésre sem volt gondja az ott lakóknak. Az ingatlan leromlott állapotán túl a két család viszonya is megkeserítette Koncz Sándort. Emberséges jóindulatára nem tartottak igényt, a ház közös

⁸⁷⁹ Koncz Sándor levele Novák István bírónak; Sárospatak, 1971. 09. 01. SRKL D/CXLVIII/85.363

⁸⁸⁰ SRKL D/CXLVIII/85.363

⁸⁸¹ Uo.

⁸⁸² Uo.

rendbetételében, rendben tartásában nem voltak partnerek, a helyzet megoldásán való szüntelen fáradozásában nem kapott sehonnan segítséget.

1968 végén Koncz Sándor felmondta a bérletet, mivel a bérlőnek 1954-től díjtartozásai voltak, valamint mert rengeteg idegességet szereztek a mindennapi együttélés során: a rosszul felszerelt TV antennával, a régóta átrakandó cserépkályhával, a szabálytalanul bekötött, életveszélyes gáztűzhellyel, a hétköznapiak millió feszültségeivel. Koncz Sándor szakvéleményt kért a tűzoltóságtól, rendőrségtől, a Városi Tanács VB Egészségügyi Osztályától, a KÖJÁL-tól,⁸⁸³ folyamatosan tájékozódott a törvényes lehetőségekről, naprakész volt a vonatkozó jogszabályok terén is, de hathatós segítséget sehonnan sem kapott, és ügyét nem tudta előre vinni. A két család kapcsolata annyira megromlott, hogy éveken át úgy éltek egy portán, hogy kizárólag levélben érintkeztek.⁸⁸⁴ A lakók közben örökölték egy pataki ingatlant, de mégsem költöztek el a Kossuth utcáról, inkább eladták az újonnan szerzett épületet.

Koncz Sándor 1971-ben Sárospatak Város tanácselnökéhez fordult, aki szintén nem tudott megoldást kínálni panaszára. Ezután Kádár Jánostól, az MSZMP KB első titkárától és Papp Lajos államtitkártól, a Minisztertanács Tanácsszervek Osztályának vezetőjétől is sürgős segítséget kért.⁸⁸⁵ Papp Lajos válaszában visszairányította a helyi tanácsi szervhez, de ígéretet tett rá, hogy megkeresi a városi tanács elnökét, és az ügy emberséges lezárását kéri tőle.⁸⁸⁶ A párt Központi Bizottsága pedig a Borsodi Megyei Tanács elnökéhez továbbította az ügyet.⁸⁸⁷

1971-ben odáig mérgesedett a helyzet, hogy a bérlő egyik fia meg is fenyegette a beteg, megtört, idős embert.⁸⁸⁸ Koncz Sándor előbb a rendőrséghez, majd a járásbíróshoz fordult jogvédelemért.

1971-ben Korom Mihály igazságügyi miniszternek is írt. A minisztérium tájékoztatta, hogy felbontható a szerződés, ha a bérlő a szocialista együttélés követelményeivel ellentétes magatartást tanúsít. Ám hiába volt minden utánajárás, nem bírt jogának érvényt szerezni továbbra sem.

„Persze, tudom, hogy ez a világegyetemben kis dolog, nekem azonban fájdalmasan nehéz ügy, amivel akkor áldottak meg, amikor a teológia bezárása után deportálással

⁸⁸³ Állami Közegészségügyi Felügyelet

⁸⁸⁴ Néhány rövid részlet a 45. sz. Mellékletben

⁸⁸⁵ Koncz Sándor levele Kádár Jánosnak; Sárospatak, 1971. 07. 05. és Koncz Sándor levele dr. Papp Lajosnak; Sárospatak, 1971. 07. 05. SRKL D/CXLVIII/85.363

⁸⁸⁶ Dr. Papp Lajos levele Koncz Sándorhoz; Bp., 1971. július 8. SRKL D/CXLVIII/85.363

⁸⁸⁷ Az MSZMP KB Irodája levele Koncz Sándorhoz; Bp., 1971. július 12. SRKL D/CXLVIII/85.363

⁸⁸⁸ „K. György bérlő-hozzá tartozó engem, bennem riadalmat keltve, megfenyegetett.” Koncz Sándor keresete a Járásbíróshoz; Sp., 1971. 08. 25. SRKL D/CXLVIII/85.363

fenyegetve elvették lakásunk felét”⁸⁸⁹ – írta Novák István miskolci bírónak, akitől újabb jogi segítséget kért.

1972 februárjában került sor ügye tárgyalására a sátoraljaújhelyi bíróságon. Ez ideig körülbelül száz gépelt oldalra rúgtak Koncz Sándor beadványai. Kérését, hogy a felperes az alperes által lakott lakást birtokba kívánja venni, a bíróság elutasította. Az ítélet ellen a megyei bírósághoz nyújtott be fellebbezést, ám a megyei bíróság is helybenhagyta az elsőfokú bíróság ítéletét.

Ezek után levélben fordult a legfőbb ügyészhez és a Legfelső Bíróság elnökéhez is, törvényességi óvást kérve.

Megoldás hiányában sérelmével Czinege Lajos honvédelmi miniszternek is levelet írt, amelyben fáradhatatlanul újra előadta történetét:

„Mivel ez a lakrész összesen hetünknek nem volt elegendő, egy esztendei igen bizonytalan szorongás után részben ezért is vállaltam egy faluban parókiát. [...] Ha azonban elvett lakásomat visszakaphattam volna, ami nem sikerült, Sárospatakon helyezkedtem volna el”⁸⁹⁰ – írta, és kétségbeesetten folytatta:

„Életkorom, nyugalmam, tudományos munkám, családom miatt igaz tisztelettel kérem, sőt könyörgök, hogy rajtunk a törvényes rendelkezések és belső utasítások alapján hathatósan segíteni szíveskedjék, hogy a tanács a fent leírt módon hozzánk 1952-ben beutalt bérlőnek lakást biztosítson.”⁸⁹¹

Koncz Sándor az év végén „tarthatatlan lakásügyi helyzetükből kifolyólag is”⁸⁹² szívinfarktust kapott.

A 21 éves „együtt” lakás alatt Koncz Sándor tartotta karban, ő javíttatta az ingatlant, ő bővítette az udvari – szintén közös használatú – melléképületeket. Miközben a bérlő családjában magasabb volt az egy főre jutó jövedelem, mint a tulajdonoséban.⁸⁹³

Koncz Sándor egészsége az újabb tehetetlensége, hadakozása, hivataljárása és elutasításai miatt egészen meghanyatlott. Két szívinfarktust szenvedett, két hónapot volt kórházban és hat hónapot lábadozott otthon.

A társbérlő családnak végül 21 év után, 1973 nyarán jelölt ki új lakást a tanács, akik ekkor is csak a tulajdonos költségére voltak hajlandók kiköltözni. Koncz Sándor kénytelen

⁸⁸⁹ Koncz Sándor levele Novák István bírónak; Sárospatak, 1971. 09. 01. SRKL D/CXLVIII/85.363

⁸⁹⁰ Koncz Sándor levele Czinege Lajosnak; Sp., 1972. 08. 27. SRKL D/CXLVIII/85.363

⁸⁹¹ Uo.

⁸⁹² Koncz Sándor levele Czinege Lajosnak; Sp., 1973. 10. 03. SRKL D/CXLVIII/85.363

⁸⁹³ Uo.

volt ezt is vállalni, 6000 Ft-ot fizetett a bérlőnek, csak hogy ennyi „egészségüket és idegzetüket tépő kínlődás, fizikai, pszichológiai aggodalom és gyötrődés”⁸⁹⁴ után szabaduljanak.

⁸⁹⁴ Koncz Sándor beadványa a Megyei Bírósághoz. SRKL D/CXLVIII/85.363

8. „HA E MI FÖLDI SÁTORHÁZUNK ELBOMOL, ÉPÜLETÜNK VAN ISTENTŐL”⁸⁹⁵ –

KONCZ SÁNDOR HALÁLA, TEMETÉSE

Koncz Sándor 1978 januárjában nyitott egy új dossziét, *Halálom esetére* címmel. Az ebben elhelyezett írásaiban vallott a halállal kapcsolatos keresztyéni felfogásáról és temetésével kapcsolatos puritán igényeiről, valamint gondos és gondoskodó férjként, családapaként instrukciókat adott a családtagoknak, figyelemmel a legapróbb részletekre is.

Halálával, temetéssel kapcsolatos végakarata:

„Isten rendeléséből természetesnek kell venni halálomat, mindenfajta érzelmi kitörés mellőzésével fogadni, higgadtan, nyugodtan intézkedni... [...] A lehető legegyszerűbben kell eltemetésemet megoldani. [...] Az általam fogalmazott gyászjelentés szövegéhez ragaszkodom.”⁸⁹⁶ [...] Mellékelem, hogy a Magyar Nemzetnek, Népszabadságnak, Észak-Magyarországnak milyen hirdetést kell adni, lehetőleg gyorsan. [...] A koporsóba egyszerűen kell betenni, palástomat semmiképpen nem kell rám adni. A koporsóba való betételem után a koporsót rögtön véglegesen le kell zárni, és azt semmiképpen senkinek sem felnyitni, sem felnyittatni nem kell és nem szabad. Tehát senkinek nem kell mutogatni. Se családtagnak, se másnak. [...] A templomból való temetésem mellőzését kérem mindenképpen, mert egyszerűbb a ravatalozóból, mint bármilyen emberé is. Felesleges holttestemmel gyalogolni és járkálni. A felvirágzásnak sem vagyok híve, a legjobban azt szeretném, ha csupán a család részéről volna egyetlen koszorúm. Felirat: *Erős a szeretet, mint a halál. A család*

Egyszerű legyen a koporsó.... [...] A szokásos temetési liturgia legyen. Igehirdetésre bárki felkérhető. Kerületi előljáró: püspök vagy főjegyző, helyi lelkész vagy segédlelkész, barát vagy tanítvány. [...] Semmi ún. búcsúbeszéd senki részéről ne legyen! [...] Harangozás csak a szükséges, és minél rövidebb ideig legyen. [...] Elég a halálkor egyszer és a temetéskor szokásosan.”⁸⁹⁷

A családnak a temetés utáni teendőkről, általános tudnivalókról is ajánlást adott, számba vette a szokásos hivatalos ügyek sorát, az összes szükséges teendőket. „Mindenben fontos jogi tanácsot kérni”⁸⁹⁸ – ajánlotta élete végén. Felhívta figyelmüket a hivatalos akták és

⁸⁹⁵ II. Kor 5,1. Lásd: 46. sz. Melléklet

⁸⁹⁶ Lásd 46. sz. Melléklet

⁸⁹⁷ SRKL D/CLVII/Halálom esetére. Gyászjelentésem. Útbaigazítások. Végakaratként utasítások

⁸⁹⁸ Uo.

a levéltári fiókja átnézésére. Jó gazda módjára és gondos családfőként utoljára számba vette a házon végzendő szokásos és szükséges munkákat.

„Vízre, gázra, áramra ügyelni. Mindig elzárni. Megfelelő időben a kerti udvari csapot fagyaltatni. [...] Minden háztartási gép használati utasítása betartandó. El kell ismételtén olvasni őket. [...] Minden feleslegest mindig felszámolni, ne öntsön el minket a lom”⁸⁹⁹ – intette szeretteit.

Gyászjelentését előre, precízen maga fogalmazta, és még a kinyomtatásához is mellékelte néhány útbaigazítást.

„Feltétlenül kerülni kell a szomorúfűz vagy bármiféle jelvénytörés kinyomtatását. [...] A korrektúrát legalább háromszor kell többnek ellenőriznie. Nem szerettem sohasem a nyomdahibákat”⁹⁰⁰ – hagyta meg végül.

1983 húsvétjára ismét falusi templomába várta a ragaszkodó alsóvadász gyülekezet, de most már hiába. Végül ők utaztak szeretett lelkipásztoruk temetésére Sárospatakra, ahol a gyászszertartáson a vadászfiú is szolgált. Kürti László püspök temette 1983 nagypéntekén.

⁸⁹⁹ Uo.

⁹⁰⁰ Uo.

9. KONCZ SÁNDOR TEOLÓGIAI ÖRÖKSÉGE

Azok a történelmi körülmények, melyekben Koncz Sándor igen gazdag és fordultatos életpályája lefutott, nem tették lehetővé számára, hogy teológiai nézeteit rendszerezve kifejtse.

Nem a tudományos elemzés szándékával, de ha összehasonlítjuk a kortárs Karl Barth helyzetével, aki a svájci hegyekben megírta több mint 9000 oldalra rúgó rendszeres teológiáját, akkor hatalmas kontrasztot láthatunk. Igaz, a Harmadik Birodalomban ő is politikai üldözött volt, el kellett hagynia Németország területét, de Svájcban nem érték támadások, nem vették el a lakását, nem internálták, egy egészen más politikai-társadalmi közegben alkothatott, egy teljesen más minőségű életet élve.

Ezzel együtt is – minden túlzás nélkül – kijelenthető, hogy létező valóság, tudományos és legitim dolog Koncz Sándor teológiai hagyatékáról beszélni. Azt azonban le kell szögezni, hogy ezen értekezésnek nem ez volt a tárgya, és egy ilyen elemzés szét is feszítené e dolgozat kereteit. Tanulmányom azzal az igénnyel mégis fellép, hogy rámutat az ilyen irányú kutatás szükségességére is.

E rövid fejezetben csupán – Koncz Sándor gyakran használt kifejezésével élve – „felvillantásokban” kívánom ezeket az irányokat megjelölni.

Filozófia

Koncz Sándor elsősorban azért ment Berlinbe 1937-ben, hogy doktori dolgozatához kapcsolódóan további filozófiai tanulmányokat folytasson Kirkegaardról. Azonban lehetőségeiben csalódnia kellett. A Hitler hatalomra jutása utáni negyedik esztendőben „Németország élete, igénye, jövője”⁹⁰¹ egészen más kérdéseket vetett fel. Ahogy levelében írta: „a nagy német forduló után a német irodalom ebben a kérdésben nem sok érdemlegest mutat fel, fejlődést meg éppen semmit”.⁹⁰²

Ő mindenestre – ifjúkori szándéka szerint – egész életében igyekezett filozófiai kutatásait elmélyíteni, ám később is panaszkodott, hogy ellehetetlenült helyzetében mennyire akadályoztatva van törekvései elérésében.

Mindezek ellenére is elemzésre várnak azok a cikkei, melyeket e témában írt, különös tekintettel a dán filozófus munkásságára.

⁹⁰¹ Koncz Sándor levele Mátyás Ernőnek; Berlin, 1937. nov. 28. SRKL Kii. VI. 5. Mátyás Ernő levéltára, Vegyes iratok

⁹⁰² Uo.

E tárgykörben fontos megemlítenünk még, hogy Koncz Sándornak rálátása volt a hazai filozófiatörténetre is. Ennek egyik ékes bizonyítéka a sárospataki kollégium alapításának 450. évfordulójára megjelent kötetben publikált tanulmánya, melyben Patak másfél évszázados filozófiaoktatásának kérdéseit, eredményeit elemezte. Ezen túl ráirányította a figyelmet a hazai filozófiatörténet-kutatás hiányosságaira is.

Rendszeres teológia

Habilitációs dolgozata is ugyanezt a kérdést vetette fel, tudniillik a magyar kutatás hiányosságát. Koncz Sándor *Hit és vallás* című értekezése mai napig az egyetlen magyar teológiaigondolkodás-történeti munka. Még ha egyes pontokon meghaladott is, de a kutatásban megkerülhetetlen.

A magyar teológiai gondolkodás soha nem az összefüggések figyelembe vétele nélkül, hanem mindig a magyar viszonyokra tekintettel honosította meg a nagy teológiai vonulatokat. Így nálunk nem feltétlenül azok voltak a legfontosabb teológiai kérdések, amik Nyugaton, hanem azok, amelyek itthon váltak sorskérdéssé. A magyar barthiánusok is – híven ehhez az örökséghez – szintén a magyar viszonyokra tekintettel interpretálták és ültették át az Ige-teológiáját. Ezért is mondhatta egy személyes találkozás alkalmával Karl Barth Török István professzornak a következőket: „ti magyarok, eltörökösítettétek az én teológiámat”.⁹⁰³

Koncz Sándor sem egyszerűen csak ismertette vagy magyarázta Karl Barth teológiáját, de írásaiban, előadásaiban találkozunk hozzáadásokkal is a barthi gondolatokhoz. Az előzőek analógiájára úgy is mondhatnánk, „elkonczosította” a barthi teológiát. Egy ilyen irányú kutatásnak feladata lehetne ennek a bemutatása és értelmezése.

Gyakorlati teológia

Homiletika

Koncz Sándor ugyan nem akart gyakorlati teológus lenni, de úgy alakult, hogy az is lett. Történeti helyzetéből adódóan behatóan foglalkozott igehirdetés elmélettel is. Teológiai szempontból külön elemzést kíván, hogy hogyan jelenik meg a 20. századi európai református teológiai gondolkodás a Koncz Sándor-i igehirdetéseiben.

Gyülekezetépítés

Ugyancsak megkerülhetetlen és érdekes kutatási téma lehet annak feltárása, hogy milyen koncepció állt azon Koncz Sándor-i törekvés és munka mögött, amely a tradíciót és az

⁹⁰³ Dienes Dénes közlése. Török István mondta ezt egy lelkészek számára rendezett konferencián.

Evangéliumot összekapcsolta a gyülekezetépítésben. Koncz Sándor megérkezésekor Alsóvadász egy tradicionális gyülekezet volt, amit meg akart tölteni Evangéliummal.

Ő maga is teremtett tradíciót. Egyik ilyen volt a konfirmációi vasárnap rendje, mely szerint a vizsgákat a délelőtti istentiszteleten tartották, az úrvacsoraosztás pedig a délutáni alkalmon történt. Ezzel a programmal az egész napot egy nagy ifjúsági ünneppé emelte.

Egy másik szép példa a sorból, hogy idősök vasárnapján a lelkipásztor mindig egy kicsorbult, régi ón edényből osztotta az úrvacsorát.⁹⁰⁴ Ez a momentum maga volt az igehirdetés látható illusztrációja.

Gyülekezetépítésének alapja tehát a tradíció, látható elemeivel együtt, amit felhasznált az Evangélium tartópilléreiként. E sajátosan kimunkált koncepciójának nagy jelentőséget tulajdonított. Koncz Sándor kíváncsún tartotta azt is, hogy minden lelkipásztor hagyjon látható, építő hagyományt a gyülekezetben.

Híres kertészeti tudománya és kertművelése is egy eszköz és módszer volt a gyülekezetépítésben. Ezzel és eközben sajátos viszonyt teremtett a lelkipásztor a gyülekezet tagjaival, mintegy hidat épített, amin keresztül eljuthatott egy-egy lelkigondozói vagy családgondozói beszélgetésig.

Tanítói szolgálat

Külön elemzésre adhat okot az a tény is, hogy a vadászi istentiszteleten az igehirdetés mellett mindig megjelent a tanítás. Olykor direkt formában, de a lelkész a hirdetésekből is tanítást formált minden alkalommal. Újabb kutatás témája lehet tehát Koncz Sándor gyakorlati teológiájában az igehirdetés és tanítás összefüggéseinek vizsgálata.

Harctéri lelkigondozás

Miután napjainkban a világ különböző pontjain szolgálnak magyar református katonák, és miután 1994 óta újból működik protestáns tábori lelkészség, a harctéri lelkigondozás gyakorlati teológiai kérdésével is foglalkoznia kell a tudománynak, mely kutatás egyik szegmense Koncz Sándor ilyen című írása kell, legyen.

Ahogy az egész dolgozat célja eleve az volt, hogy egy politikailag szándékosan marginalizált, nagy felkészültségű és nagy kvalitású személyiséget a köztudatba emeljen, úgy e fejezetnek kihangsúlyozottan is ez a törekvése. Újabb kutatások irányába ösztönöz azért, mert csak akkor emelhetjük Koncz Sándort ismét az egyházi köztudat középpontjába – ahol a helye van –, ha szellemi örökségét is közkinccsé tesszük.

⁹⁰⁴ Dienes Dénes közlése.

ÖSSZEFOGLALÁS

„KÖZEGYHÁZI ÉLETÜNK SODRÁBAN”

DR. KONCZ SÁNDOR ÉLETMŰVE A 20. SZÁZAD TÖRTÉNETI ÉS
EGYHÁZTÖRTÉNETI VISZONYAINAK TÜKRÉBEN

Koncz Sándor adta ezt a címet egy 1982-es keltezésű írásának, melyben eredetileg családja számára kívánta összefoglalni mindazt, amit az 1946 és 1951 közötti időszakban megélt a közegyházban. Ám e tervvel szemben a 61 oldalas emlékirat félbeszakadt az *Egyezmény* megkötése körüli események leírásával. A cím, „*Közegyházi életünk sodrában*”, azonban Koncz Sándor egész életútjára igen kifejező: az 1946 előtti lehetőségeinek döntő részét is meghatározta az egyház, életének 1951 utáni alakulása pedig csak a közegyházi élet sodrában érthető, értelmezhető.

Koncz Sándor (1913-1983) református teológus-lelkipásztor élete és egyházi pályája egy 20. századi magyar rendkívüli életút és egyházi életpálya volt.

Élete átívelt az évszázad magyar történelmének jelentős eseményein, nagy fordulatain, egymást váltó politikai-társadalmi rendszerein az Osztrák-Magyar Monarchiától a késő Kádár-korig, és megélte, megszenvedte a két nagy világtörténelmi kataklizmát, az első és a második világháborút. Ez a történeti háttér meghatározta személyes sorsának alakulását, valamint az egymást váltó korszakok egyházpolitikái alapvetően kijelölték közegyházi lehetőségeit, elinduló karrierét, majd ezeknek visszájára fordulását, a sorozatos törvénytelen, etikátlan és embertelen támadásokat.

Koncz Sándor szegény sorsú diósgyőr-vasgyári munkáscsaládból származott, akit Isten gazdagon megáldott talentumokkal. Így kerülhetett a miskolci református gimnáziumba, majd – környezete csodálkozására – a pataki teológiára. Tanulmányaival mindig kitűnt, élen járt. Három évet külföldi egyetemeken (Bázel, Glasgow, Berlin) tanult, és cserediák volt valamennyi magyar protestáns teológián. Utazásai során, személyes kapcsolatait, tanulmányait, olvasmányait által megismerkedett Karl Barth teológiájával és maga is barthiánus teológus lett. Ezekben az években beutazta a kontinens számos országát, európai műveltségű és gondolkodású, széles látókörű fiatalemberré vált, igazi európeerré. Fiatalon doktorált és habilitált.

Előbb a Konventnél kapott középiskolai ifjúsági és missziói lelkészi feladatokat, majd tábori lelkészként végezte szolgálatait itthon, később a keleti fronton, végül pedig németországi hadifogságban. Hazatérve újra a Konvent bízta meg az egyház külügyi kapcsolatainak vezetésével. Itt nem csak a református egyház vezetőivel került személyes és munkakapcsolatba, de sok esetben országos politikusokkal is. 1947-ben innen hívta el szeretett pataki iskolája új szolgálati területekre: rendszeres teológusként ő- majd újszövetségi teológiai tanárnak, nevelőnek, gazdasági vezetőnek. Ez utóbbival különösen is nehéz feladatot vállalt, hiszen gazdasági vezetése éveiben kezdte meg a Rákosi-rendszer a pataki kollégium felszámolását, egyes működési területeinek megszüntetését, másoknak az államosítását. Ezekben az időkben is hittel és hűségesen tette a dolgát: védte a kollégium, az egyházkerület, az egyház érdekét, szolgálta mindezekben Isten ügyét.

Az új politikai és egyházi vezetés 1951-ben püspöki méltósággal próbálta megvesztegetni, amit Koncz Sándor elutasított. Ezért a kiállításáért, egész pataki működéséért, valójában addigi teljes életútjáért végül arra „ítélték”, hogy falusi lelkipásztor legyen. Így került 1952-ben egy vasútvonallal sem rendelkező, deportáltak számára kijelölt északkelet-magyarországi faluba, Alsóvadászra. A földrajzi-infrastrukturális akadályok azonban nem vágták el sem korábbi kapcsolataitól, sem az információktól, sem a közegyházi ügyektől. Inkább még elszántabbá tették. Noha szilenciumra ítélték – írásai sehol nem jelenhettek meg, előadásokat nem tarthatott, olykor még egyes egyházi szolgálatokra sem kapott engedélyt –, ő fáradhatatlanul levelezett és utazott; részt vett számtalan egyházi és egyháziak számára szervezett alkalmon, hozzászólt, felszólalt, tárgyalt. Az alsóvadászi bezártság ellenére az ország reformátussága és az állam vezetése is ismerte nevét azért az elszánt, bátor kiállításért, amivel az egyház megújulásának szükségességét hirdette az ötvenes években, és amivel küzdött a Tiszáninneri Egyházkerület és a pataki kollégium visszaállításáért. A református egyházban kibontakozó Megújulási Mozgalomban is szerepet vállalt 1956 utolsó hónapjaiban. Amikor 1957 januárjában végre visszaállt a Tiszáninneri Egyházkerület, a lelkipásztorok és a gyülekezetek szinte egyöntetűen Koncz Sándor püspökké választását óhajtották – még a kongrua árán is. De állami vétót kapott, sőt – példátlan módon – a már folyamatban lévő választást is felfüggesztették. 1958-ban nem lehetett abaúji esperes, 1964-ben sem választhatták meg püspöknek a kerület gyülekezetei, ahogyan 1977-ben szintén nem. Továbbá miskolci, szikszói és sárospataki lelkipásztor sem lehetett. Sok külföldi meghívásnak ugyancsak nem tehetett eleget, tervezett nyugati útjaira is egymás után vétót kapott.

Noha rehabilitálását 1957-től folyamatosan kérte, bizonyos tanulmányok megírására is hajlandó volt, ám „bírái” szerint ezek az írások sem voltak eléggé vonalasak. Valóban, hiszen

elvhűséggel nem lépett, nem léphetett át bizonyos teológiai és etikai határvonalakat. Másik oldalról az is tény, hogy az egyházi vezetők még egy „alkalmazkodó” Koncz Sándortól is tartottak.

Koncz Sándor európai műveltsége, teológiai képzettsége, példás gyülekezeti munkája, a lelkészek őt övező tisztelete és a hívek őszinte szeretete okán valóságos szálla, még inkább gerenda volt az egyházvezetés szemében. Különösen is ellenségeskedett vele legközelebbi egyházi előjárója, az abaúji esperes, aki teológiai okokra hivatkozva, de elsősorban személyes indokokból 1961 elején fegyelmi eljárást indított ellene. Koncz Sándor a közel négy évig húzódó, teljes bizonytalanságot, sok feszültséget jelentő jogtalan, keresztyénietlen és embertelen egyházi eljárást is elvhűséggel, tiszta lelkiismerettel, mindig hittel és még gyakran humorral élte meg. Noha három ügyész sem vállalta, illetve hibásnak minősítette a vádat, és bár Koncz Sándor – nem félelemből, de keresztyéni alázatosságból és lelkiülből – mindenkitől többször is bocsánatot kért, az ügy egyre csak bonyolódott. Koncz Sándor meggyötört lelkiállapotában, erősödő testi betegségeiben is Bonhoeffer etikáját vallotta, és még magánál is sokkal rosszabb helyzetben lévőknek, nagyobb terhet hordozónak látta támadóit.

Végre 1966-ban a sárospataki Tudományos Gyűjtemények Levéltárába került, ami mintegy rehabilitálásnak tűnhetett, valójában csak újabb süllyesztőnek szánták pályáján. Koncz Sándor azonban, mint minden korábbi szolgálatát, úgy ezt is komolyan vette és a tőle megszokott alaposággal végezte feladatát, képezte magát, nemzetközi levéltári tapasztalatokat szerzett. Addig ismeretlen attitűdje bontakozott itt ki, a tudományszervező levéltárosé.

Református értelmiségiként azt is meg kellett élnie, meg kellett szenvednie, hogy 1952-ben társbérloket költöztettek családi házuk egyik felébe, akik az együttélés szabályait felrúgva éltek és éltek vissza helyzetükkel egészen 1973-ig. A kommunizálásnak ez az esete évtizedekre negatívan hatott értelmiségi egzisztenciájára, a sok feszültség, az ügyel járó pereskedések és kilátástalan bürokratikus útvesztők tovább rontottak testi betegségein, pszichés terhein.

Istenhez való megtérésére készülésének íásaiban évek óta nyoma volt. Gyászjelentését maga fogalmazta, rendelkezett halála, temetése felől és a temetés utáni tennivalókról is. 1983 húsvétjára hazavárta a szeretett alsóvadászi gyülekezet, de a hívekkel való utolsó földi találkozásra nagypénteken került sor a sárospataki temetőben.

Koncz Sándor kiállása, helytállása erőt és reményt jelentett sok szolgatársának, kortársának. Korának politikai-egyházpolitikai rendszere vegetálásra kényszerítette, ellehetetlenítette, elhallgattatni, elszigetelni próbálta, de nem engedte meg, hogy mártírrá váljon. A ma reformátusságának erkölcsi kötelessége Koncz Sándort rehabilitálni, életútját, küzdelmeit széles körben ismertté tenni, példaként újra és újra felmutatni, hogy tanulhassunk tőle, általa. Legyen áldott az emléke!

SUMMARY

“IN THE STREAM OF OUR PUBLIC CHURCH LIFE”

THE LEIFWORK OF DR SÁNDOR KONCZ IN THE LIGHT OF THE HISTORICAL AND CHURCH HISTORICAL CONTEXT OF THE 20TH CENTURY

This is the title that Sándor Koncz gave to his work written in 1982, in which he originally wished to summarize for his family what he had gone through in the public church during the period from 1946 to 1951. However, in contrast to his plan, this memoir of 61 pages was cut short, terminating with the description of the circumstances surrounding the conclusion of the *Agreement*. The title, *Közegyházi életünk sodrában* [*In the Stream of Our Public Church Life*], is indeed very expressive of his entire life: the Church had determined a significant portion of his possibilities even before 1946; and as for the events of his life after 1951, they can be understood only in the stream of the life of the public church.

The life and ministry of Sándor Koncz (1913-1983), theologian-minister of the Reformed Church, was an extraordinary Hungarian life-course and church career of the 20th century.

His life spanned over the main Hungarian historical events of the century, its turning points as well as the political and social systems succeeding each other from the time of the Austro-Hungarian Monarchy to the late Kádár era, and he lived and suffered through the two great cataclysms of world history: World Wars I and II. This historical background determined the course of his private life, and the church politics of the successive eras fundamentally defined his possibilities within the public church, his beginning career and later the reversal of his opportunities along with continuous unlawful, unethical and inhumane attacks.

Sándor Koncz came from a Diósgyőr-Vasgyár working-class family with a humble background but was richly blessed with talents. This is how he could have been admitted to the Reformed High School of Miskolc and then, to the surprise of his environment, to the Theological Academy of Patak. He was always an excellent and leading student. He studied at universities abroad (Basel, Glasgow and Berlin) for three years and was an exchange student at all Hungarian Protestant theologies. He got acquainted with the theology of Karl Barth through his personal relationships, studies and readings during his trips and became a Barthian theologian himself as well. Over these years, he visited many of the countries of the

continent and grew into a bright European-minded young man with a broadened horizon. He obtained his doctorate and habilitation at a young age.

First, the Convent entrusted him with secondary school youth work and missionary pastoral duties; then, he served as a military chaplain in Hungary, later on the Eastern Front and finally in Germany as a war prisoner. Upon his return, the Convent charged him with the direction of its foreign relations. He got in personal and professional contact not only with the leaders of the Reformed Church, but, in a number of cases, also with national-level politicians. This is from where his beloved school of Patak called him in 1947 to new fields of service – as a systematic theologian he was first a teacher of the Old and later of the New Testament, a preceptor and a finance manager. The latter meant a real challenge to him as it was during the years of his leadership that the Rákosi system began to apply its salami-politics against the College of Patak by terminating certain fields of its activities and nationalizing others. He faithfully fulfilled his duties during this period too: he was protecting the interests of the College, of the Church District and of the Church in general, serving thus the cause of God.

In 1951 the new political and church leadership attempted to bribe him with a bishopric, which Sándor Koncz refused. For standing up for his principles, for the activities he carried out in Patak and, in fact, for the entire course of his life, he was “sentenced” to do his pastoral service in the countryside. This is how he moved in 1952 to Alsóvadász, a small village in the northeast of Hungary without any railway connections, designated for deportees. However, the geographical and infrastructural obstacles could not cut him off from either his relationships, or the flow of information, or the affairs of the public church. On the contrary, they made him even more determined. Although he was sentenced to silence, i.e. his works could not be published, he might not hold lectures and at times he was even refused permission to carry out certain church-related services, he was tireless to correspond and travel, participated at numerous Church events, or meetings for the clergy, where he made comments, spoke up and took part in discussions. In spite of his being isolated in Alsóvadász, his name was familiar both to the Reformed community and to the leadership of the country for his determination and courage with which he preached in the 50s about the need of the renewal of the Church and fought for the restoration of the Cistibiscan Church District and that of the College of Patak. Also, in the last months of 1956, he took part in the Renewal Movement unfolding in the Reformed Church. When the Cistibiscan Church District was finally restored in January 1957, ministers and congregations alike wished for the appointment of Sándor Koncz as bishop – even at the cost of the congrua. However, it was

vetoed by the state, and, in an unprecedented way, even the ongoing elections were suspended. In 1958 he could not be the dean of Abaúj, and in 1964 the congregations of the district could not elect him as bishop, nor could they in 1977. Furthermore, he could not be a minister in Miskolc, Szikszó and Sárospatak either. Also, he was not allowed to fulfil many of the invitations from abroad; his planned western visits received vetoes, one after the other.

He had been continuously asking for his rehabilitation from 1957 on and was willing to prepare certain studies too; yet even these works of his were not of an acceptable standard according to his “judges.” It was so indeed, as he, remaining true to his principles, did not and could not cross certain theological and moral boundaries. It is also a fact, on the other hand, that the leaders of the Church were afraid even of a “conformable” Sándor Koncz.

Due to his European education, theological qualification, exemplary work in the congregation, the respect of his fellow ministers surrounding him and the genuine love of the congregation, he was a real speck, and even more a plank in the eyes of the church leadership. His closest superior, the dean of Abaúj, was exceptionally hostile to him; at the beginning of 1961 he initiated a disciplinary action against him mainly for personal reasons but basing it on theological grounds. Sándor Koncz bore this nearly four-year-long unrighteous, unchristian and inhumane procedure of the Church involving great uncertainty and a lot of pressure with a clear conscience, always with faith and often with humour, remaining true to his principles. Although even three prosecutors refused to undertake the accusations, finding them faulty, and Sándor Koncz apologized to everyone several times, not out of fear but driven by a Christian humbleness, his case had become more and more complicated. However, even in his anguished state of mind and with his increasing physical illnesses, he committed himself to the ethics of Bonhoeffer and looked upon his attackers as carriers of even heavier burdens in a state much worse than his.

In 1966, at last, he could begin working at the Archives of the Scholarly Collections of Sárospatak, which might have seemed to be a sort of rehabilitation but, in fact, was meant as a further trapdoor. However, Sándor Koncz took it seriously, as he did all of his previous services, and fulfilled his tasks with his usual thoroughness and precision, educated himself and gained international experience in this field. Moreover, one of his attitudes unknown before could unfold here: that of an archivist in charge of organizing scholarly activities.

As a Reformed intellectual, he had to put up with sharing half of his house with joint tenants, who moved there in 1952 and, violating the norms of coexistence, misused their situation up until 1973. This instance of the communization had a negative effect for decades on his existence as an intellectual, and the great amount of stress, the lawsuits arising from

this case and the hopeless mazes of bureaucracy made his physical illnesses and psychic burdens even worse.

His preparation for his departure to God had been leaving its mark on his works for years. He was the one who composed his own obituary; also, he left orders concerning his death, his funeral as well as the actions to be taken following it. His beloved congregation of Alsóvadász looked forward to welcoming him home for the Easter of 1983. However, his last earthly meeting with the congregation took place on Good Friday in the cemetery of Sárospatak.

The stance and endurance of Sándor Koncz meant strength and hope to many of his colleagues and contemporaries. The political and church political system of his time forced him to vegetate, put him into impossible conditions of existence and tried to silence and isolate him but did not let him become a martyr. It is the moral duty of today's Reformed community to rehabilitate him, to make his life and struggles widely known and to raise him as an example again and again so that we could learn from him and through him. Blessed be his memory!

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK JEGYZÉKE

Felhasznált irodalom

A bergen-belseni tábor rövid története

http://www.holokausztmagyarorszag.hu/index.php?section=1&type=content&chapter=6_5_1 (2011-11-03)

A Sárospataki Ref. Főiskola Évkönyve az 1945-46-ik iskolai évről
Sárospatak, 1946

A Sárospataki Ref. Főiskola Évkönyve az 1947-48-ik iskolai évről
Sárospatak, 1948

Bojtor István: Misszió a Tiszán innen. A Tiszáninneri Református Egyházkerület missziótörténete 1950 és 1956 között
Miskolc, 1996

Dienes Dénes (szerk.): Isten országa kincs. Dr. Koncz Sándor igehirdetései
Sárospatak, 1995

Dienes Dénes (szerk.): ...miként a csillagok... Dr. Koncz Sándor emlékére
Alsóvadász, 1993

Dienes Dénes (szerk.): „Szelíden és rendíthetetlenül” Dr. Koncz Sándor Memoranduma, 1956
Alsóvadász, 1994

Dienes Dénes: Tiszáninneri rapszódia. Néhány adalék a Kerület megszüntetésének és visszaállításának történetéhez

In: Enyedy emlékkönyv: Dr. enyedi Enyedy Andor püspök és a Tiszáninneri Református Egyházkerület elmúlt évtizedeinek emlékezete
Tiszáninneri Református Lelkészegyesület, Sárospatak, 1992 73-80.

Dienes Dénes: Viharfelhők a pataki teológia egén az 1930-as években
http://www.patakarchiv.hu/cariboost_files/viharfelh.pdf (2011-08-23)

Fazekas Csaba: Nyolc évtized a miskolci református egyház történetéből, 1918-1998
<http://mek.oszk.hu/02100/02179/02179.pdf> (2013-02-18)

Honvári János: A hatalmi „elit” jövedelme az 50-es években
http://archivnet.hu/gazdasag/a_hatalmi_elit_jovedelme_az_50es_evekben.html (2015-01-14)

Hörcsik Richárd: A Tiszáninneri Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Levéltárának története (1531-1966)
Különlenyomat a Borsodi Levéltári Évkönyv V. számából, 1985.

Kálvin János: Tanítás a keresztyén vallásra
A MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Bp., 1991.

Koncz Gábor (szerk.): Dr. Koncz Sándor 1913-1983. Életrajzi vázlat és bibliográfia

Budakeszi, 2000 (kézirat)

Koncz Sándor: A filozófia és a teológia oktatása 1703-1849 között
In: A Sárospataki Református Kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára
Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Bp., 1981. 116-154.

Koncz Sándor: Hit és vallás. A magyar református vallástudomány teológiai kibontakozása és hanyatlása
Debrecen, 1942

Szabó Csaba: Az Állami Egyházügyi Hivatal értékelése az 1956-os forradalom után kialakult egyházpolitikai helyzetről (1958)
http://www.natarch.hu/archivnet/old/rovat/cikk.phtml?cikk_kod=218 (2011-11-14)

Számvéber Norbert: Páncélosok a Tiszántúlon
<http://mek.oszk.hu/05000/05068/html/index.htm#d1e230> (2011-08-15)

Száray Miklós – Kaposi József: Történelem IV.
Nemzeti Tankönyvkiadó, 2010

Vécsey László: A marosvásárhelyi Magyar Királyi „Csaba királyfi” Honvéd Gyorsfegyvernemi Hadapródiskola története, 1941-1945
<http://scharekf.hu/neveles/marosvasarhelyi.htm> (2011-08-03)
újabbán: <http://mek.oszk.hu/03400/03483/03483.pdf> (2014-12-16)

Folyóiratok, újságok

Albert Schweitzer levele Lambarene-ből Koncz Sándornak, 1965
RefLap, 1978. szept. 10. XXII. évf. 37. sz. [5.]

Balla Árpád: Új korszak a Lelkészegyesület és a Presbiteri Szövetség életében
RE 1. évf. 8. sz. 1949. június 1. 13-15.

Benke György: Dr. Koncz Sándor emlékezete
RE, XXXV. évf. 6. sz., 1983. június 144.

Dienes Dénes: Koncz Sándor Alsóvadászon
SRL, 1993. okt. XLVI. évf. 2-3. sz. 21-23.

Hírek
RefLap X. évf. 2. sz. 1966. jan. 9. [4.]

Höröcsik Richárd: Száz éve született Koncz Sándor (1913-1983), a Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Levéltárának igazgatója
Levéltári Szemle 2014. 64. évfolyam 2. szám 47-57.

Kiss Sándor: Aki „szíve vérével magyarázta életét” (Könyvismertetés)
Ref. Élet 1939. dec. 2. 412.

Koncz Sándor: Barth Károly teológiája

Sárospataki Füzetek XIV. évf. 2010. 2. sz. 127-172.

Koncz Sándor: Illusztrációk a zsinati tanítás szemléltetésére
RE 1967. okt. XIX. évf. 10. 221-222.

Koncz Sándor: Látogatás a bázeli levéltárban
Levéltári Szemle, 19. évf. 1969. 3. szám, 793-794.

Koncz Sándor: Levéltári tapasztaltok Párizsban, Nizzában, Bázelen
RE XXI. évf. 10. szám, 1969. október, 218-219.

Koncz Sándor: Mélyre ásni – magasra látni
RefLap, 1976. aug. 15. XX. évf. 33. sz. [1.]

Koncz Sándor: Misszió és teológia
Ref.Gyül. I. évf. 3. sz. 1949. május 73-76.

Koncz Sándor: Nem légüres térben
RE 2. évf. 8. sz. (1950. április 15.) 1-2.

Koncz Sándor: Nézzünk szembe önmagunkkal!
Sárospataki Igézhirdető, 1948. okt. 69-70.

Koncz Sándor: Responsorium
Ifjúsági Közlöny XLIX. évf. 1933. szept-okt. 14-15.

Koncz Sándor: Újreformátori teológia I.
Teológiai Szemle 1979. XXII. évf. 5. sz. 261-268.

Koncz Sándor: Újreformátori teológia II.
Teológiai Szemle 1979. XXII. évf. 6. sz. 331-337.

Kónya István: Kapitalizmus és kálvinizmus
Magyar Filozófiai Szemle VII. évf. 3. sz. (1963/3) 379-401.

Szattmári Emília: A Sárospataki Református Teológiai Akadémia tiszteletbeli tanárai
Sárospataki Füzetek 2009. 1. sz. 71-106.

Vatai László: Koncz Sándor Kierkegaard könyvéről (Könyvismertetés)
Ref. Diákmozgalom „Soli Deo Gloria” Híradó 1938/39. 6. sz.

G. L.: Koncz Sándor: Kierkegaard és a világháború utáni teológia (Könyvismertetés)
Evangélikus Élet VII. évf. 3. sz. (1939. január) 7-9.

u. e.: Koncz Sándor: Kierkegaard és a világháború utáni teológia (Könyvismertetés)
A Keresztyén Igazság Könyvszemle melléklete, 1939 márciusa. 6.

Dr. V. J.: Dr. Koncz Sándor: Hit és vallás. A magyar református vallástudományi teológia kibontakozása és hanyatlása (Könyvismertetés)
Ref.Élet 1944. febr. 12. 7

Levéltári források

A) Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Levéltár

SRKL K.e. III. 25. A Theológiai Kar jegyzőkönyve 1932/1933
SRKL K.e. III. 26. A Theológiai Kar jegyzőkönyve 1933/34
SRKL K.e. III. 27. A Theológiai Kar jegyzőkönyve 1934/35
SRKL [TIREL] K.d.I.22. A gazdasági választmány jegyzőkönyvei, 1948/49
SRKL [TIREL] K.d.I.23. A gazdasági választmány jegyzőkönyvei, 1949/50
SRKL [TIREL] K.d.I.24. A gazdasági választmány jegyzőkönyvei, 1950/51
SRKL [TIREL] K.d.I.25. A SRK gazdasági választmányának és gazdasági bizottságának jegyzőkönyvei, 1951/1952
SRKL [TIREL] K.d.II.20. Gazdasági választmány elnöki napló, 1947-1951
SRKL P. 64. 1172/1951. Egyetemes Konvent állásfoglalása a teológiai akadémiák összevonásáról; 1951. július 25.
SRKL SE.V.5/3. Abaúj vegyes. Esperesi iratok 1952-58
SRKL R.G.V. 4/1. (Abaúji) Missziói munkatervek és ünnepi beszédek 1951-1960
SRKL R.G.V.4/9. Esperesi iratok (Abaúj), 1955
SRKL R. C.IX.4/4. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyvek, 1957-1977
SRKL L.3/5. Jelentések a levéltár munkájáról, 1966-1989
SRKL Kii. VI. 5. Mátyás Ernő levéltára

Dr. Koncz Sándor levéltára

SRKL D/CXLVII/85.357 Bizonyítványai és bizonyítvány értékű iratai. Tudományos és gyakorlati működésével kapcsolatos iratok. Vegyes jellegű iratok. Származási okmányok
SRKL D/CXLVII/85.358 Katonai szolgálattal kapcsolatos iratok
SRKL D/CXLVII/85.359 Jegyzetek tartalékos, tényleges, hadműveleti-területi, németországi, kaposvári, igazolási stb. katonai időkről ...
SRKL D/CXLVIII/85.362 Fegyelmi iratok 1960-1964
SRKL D/CXLVIII/85.363 Kossuth u. 14. számú családi házunk elvételének, törvénysértésének, pörének, visszakapásának aktái 1952-1973
SRKL D/CXLIX/85.365 Skóciai jegyzetek. Olvasott könyvek 1936-1937
SRKL D/CXLIX/85.367 Jegyzetek. Ó- és Újszövetségi kijelentéstörténet. Bibliaismeret...
SRKL D/CXLIX/85.369 Könyveim ismertetése. Hivatkozások Koncz Sándorra...
SRKL D/CL/85.371 Vegyes 1930-1947; Iratok, levelek, életrajzi összefoglaló. Dolgozatok, szolgálatok. Konventnek jelentéseim. Missziói munkám. Bázeli, skóciai tanulmányévek...
SRKL D/CL/85.372 A Sárospataki Református Teológiai Kar jegyzőkönyvei 1947-1951 között...
SRKL D/CL/85.374 A sárospataki kollégiumról 1945-1952...
SRKL D/CLI/85.375 Szolgálatok és vegyes 1948-1950...
SRKL D/CLI/85.376 Vegyes dokumentumok, szolgálatok, adatok 1951-1955
SRKL D/CLI/85.377 Levelezés 1955-1957
SRKL D/CLI/85.378 Dokumentumok 1956-1960
SRKL D/CLII/85.379 Különböző jegyzetek
SRKL D/CLII/85.380 Különböző jegyzetek
SRKL D/CLII/85.381 Különböző jegyzetek
SRKL D/CLII/85.382 Jegyzetek
SRKL D/CLII/85.383 Különböző jegyzetek
SRKL D/CLII/85.384 Különböző jegyzetek
SRKL D/CLIII/85.386 Dokumentumok. Levelek 1961-1965

SRKL D/CLIII/85.387 Vegyes. Feljegyzések. Szolgálatok. Levelezés-töredék 1966-1981
 SRKL D/CLIII/85.388 Studia et Acta V. kötetével kapcsolatos levelezés. Zsinati tudományos munkatársként végzettekről jelentés
 SRKL D/CLV/85.397 Alsóvadászi anyag. Gyülekezeti ügyek, összefoglalások.
 Lelkészbeiktatás. Levelek Alsóvadászról. Felvillantások Alsóvadászról
 SRKL D/CLV/85.398; Alsóvadász. Presbiteri jegyzőkönyvek 1953-1966. Postakönyv.
 Írógéptelt prédikációk. 110 éves alsóvadászi gyülekezeti énekkar története
 SRKL D/CLVI/85.401
 SRKL D/CLVI/85.402
 SRKL D/CLVI/85.403
 SRKL D/CLVII/85.405
 SRKL D/CLVII/Halálom esetére. Gyászjelentésem. Útbaigazítások. Végakaratként utasítások

B) Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Kézirattár

SRKNk An. 3717 Feljegyzés a Magyarországi Református Egyházban szükséges átrendeződésről; Feljegyzés a Tiszáninnen Református Egyházkerület visszaállításáról; Feljegyzés a Sárospataki Református Kollégium visszaállításáról
 SRKNk An. 3746 Igehirdetés az 1935-ben Sárospatakon végzetek 20 éves lelkeszi találkozóján; Av., 1955. szept. 7. (elhangzott: Sp., 1955. szept. 8-án)
 SRKNk An. 3764 Gondolatok az egyház és az állam kapcsolatáról; Av., 1958. ápr. 29.
 SRKNk An. 3778 Koncz Sándor levele Szilágyi Istvánnak; Av., 1957. febr. 1.
 SRKNk An. 3784 Marcsek János levele; Ózd, 1957. febr. 2.
 SRKNk An. 3791 Szi J Rezső levele; Pétfürdő, 1957. febr. 5.
 SRKNk Kt. 3810 Koncz Sándor: Mózes I. könyve III. és IV. fejezetének magyarázata, Sp., 1948-50.
 SRKNk Kt.d.4130 Barth Károly teológiája; Sp., 1935.
 SRKNk Kt.d. 4131 Eleve elrendelés. Előadás; Bp.-Fasor, 1947. febr. 23.
 SRKNk Kt.d. 4138/a Prédikáció, írásmagyarázat, kátémagyarázat. Dolgozatok a II. lelkeszképesítő vizsgára; Diósgyőr-Vasgyár, 1937. jún.
 SRKNk An. 4858 Koncz Sándor feljegyzései Barth Károlyról; Sp., 1968. dec. 19.
 SRKNk An. 5720 Vázlatos számtani felmérés az alsóvadászi gyülekezetéről; Av., 1964. márc.
 SRKNk, An. 5729 Dokumentumok Benkő György esperessel való megbékélési szándékról; Av., 1961. okt. 4.
 SRKNk An. 5730 Az egyház. Sárospataki konferencia; Sp., 1947. nov. 12-15.
 SRKNk An. 5743 Az igehirdetés és az illusztráció. Előadás a TIREK Tanulmányi Bizottsági gyűlésén; Mc., 1958. jan. 14.
 SRKNk An. 5749 Jelentés a sárospataki lelkeszi továbbképző tanfolyamról; Sp., 1947. okt. 10.
 SRKNk An. 5769 A missziói munkatervről, Koncz Sándor levele Farkas Elek esperesnek; Av., 1956. jún. 2.
 SRKNk An. 8534 Szentimrei Mihály: Koncz Sándor /1913-1983/; Sp., 1983

C) Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Mezőcsáti Fióklevéltár (újabb: Alsózsolcai Fióklevéltár)

B-A-Z M. Lt. XXIII-2d 00394/1952 Ficsor János egyházügyi megyei megbízott jelentése; Miskolc, 1952. 09. 02.

B-A-Z M. Lt. XXIII-2d 0067/56 A Szikszói Járási Tanács VB elnökének „szigorúan titkos” jelentése a Megyei Tanács VB elnökéhez az alsóvadászi református lelkész gyűjtéséről; Szikszó, 1956. márc. 10.

B-A-Z M. Lt. XXIII-23. 51/1960 Darányi Lajos püspök levele Lobkovitz László egyházügyi főelőadónak; Sárospatak, 1959. nov. 16.

B-A-Z M. Lt. XXIII-23 294/1960 Lobkovitz László, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács VB egyházügyi főelőadó levele az ÁEH-nak, Mc., 1960. okt. 29.

B-A-Z M. Lt. XXIII-23. 99/1960 Az Alsóvadászi Református Egyházközség és elnöksége nevében Koncz Sándor levele az ÁEH borsod megyei szervezetéhez; Av., 1960. 03. 04.

B-A-Z M. Lt. XXIII-23. 62/1962 Dabóczy István kirendelt lelkészi elnök feljegyzései és megjegyzései dr. Koncz Sándor alsóvadászi lelképásztor fegyelmi ügyével kapcsolatban; Miskolc. 1961. dec. 29.

B-A-Z M. Lt. XXIII-23. 76/1962

- Dabóczy István levele dr. Géresi János egyházmegyei ügyésznek; Miskolc, 1962. jan. 20.
- Dabóczy István levele Darányi Lajosnak; Miskolc, 1962. jan. 20.
- Dabóczy István levele Lobkovitz Lászlónak; Miskolc, 1962. jan. 20.
- Dabóczy István levele Komjáthy Aladár esperesnek; Miskolc, 1962. jan. 24.
- Dabóczy István levele Darányi Lajosnak; Miskolc, 1962. febr. 20.
- Jegyzőkönyv; Eger, 1962. febr. 16.

B-A-Z M. Lt. XXIII-23. 5124/1964 Polonkai Imre megyei egyházügyi főelőadó levele Prantner Józsefnek, az ÁEH elnökének; Miskolc, 1964. 04. 11.

B-A-Z M. Lt. XXIII-23. 5124-2/1964 Polonkai Imre megyei egyházügyi főelőadó levele Miklós Imrének, az ÁEH elnökhelyettesének; Miskolc, 1964. 05. 06.

B-A-Z M. Lt. XXIII-23. 5129/1964 Vázlatos számtani felmérés az alsóvadászi református gyülekezetéről; Av., 1964. március

B-A-Z M. Lt. XXIII-2d 0074/65 Feljegyzés; Miskolc, 1965. 07. 30.

B-A-Z M. Lt. XXIII-3a 1227/67 Beszámoló a Tiszáninneri Református Egyházkerület helyzetéről; h.n., é.n.

D) Sárospataki Református Egyházközség Irattára

Presbiteri jegyzőkönyvek, 1963-1965

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Av.	Alsóvadász
áll.	állami
B-A-Z M.Lt.	Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Mezőcsáti Fióklevéltára
b.e.	boldog emlékezetű
Bp.	Budapest
em.	egyházmegye
ET	egyházi törvény
f.	folyó
Fegy. Bir.	Fegyelmi Bíróság
g. v.	Gazdasági Választmány
gazd.	gazdasági
jk.	jegyzőkönyv
KIE	Keresztyén Ifjúsági Egyesület
KS	Koncz Sándor
lp.	lelkipásztor
Mc.	Miskolc
MKP	Magyar Kommunista Párt
MRE	Magyarországi Református Egyház
MT.	Munka törvénykönyve
nt.	nagytiszteletű
ny. r. tanár	nyugalmazott rendes tanár
ORPSz	Országos Református Presbiteri Szövetség
P.J.	Péter János
PSz	Protestáns Szemle
RE	Református Egyház
ref.	református
RefÉlet	Református Élet
RefGyül., RGy	Református Gyülekezet
RefLap	Reformátusok Lapja
s-lelkész	segédlelkész
SDG	Soli Deo Gloria
SIK	Sárospataki Ifjúsági Közlöny
Sp.	Sárospatak
SREI	Sárospataki Református Egyházközség Irattára
SRKL	Sárospataki Református Kollégium Levéltára
SRL	Sárospataki Református Lapok
SRKNk	Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára
sz.	szám, számú
theol.	teológiai
ThSz	Theológiai Szemle
Ti.	Tiszaninnen
TIREK	Tiszaninnyi Református Egyházkerület
TIREL	Tiszaninnyi Református Egyházkerület Levéltára (rég. jelzés egyes levéltári dokumentumokon)
Tud.	Tudományos
v.b. ill. VB	Végrehajtó Bizottság
VP	Veres Pál

MELLÉKLETEK

1. SZ. MELLÉKLET

Koncz Sándor konfirmációi emléklapja 1927-ből
(SRKL D/CXLVII./85.357)

2. SZ. MELLÉKLET

Koncz Sándor érettségi bizonyítványa; Miskolc, 1931

(SRKL D/CXLVII./85.357)

 47-1931.

GIMNÁZIUMI ÉRETTSÉGI BIZONYÍTVÁNY

Koncz Béla Sándor

ki született *Magyarország, Borsod m.* 1913. évi június 25-én
református vallású, miután a KÖZÉPISKOLAI tanfolyamot és pedig:
 az I-VIII. osztályt 1929/30-1930/31-ben a
miskolci ref. reálgimnázium-
ban

elvégezte s *jó* példás erkölcsi magaviseletet tanúsított, az alulírott
 bizottság előtti vizsgálatot tett a következő eredménnyel:

Magyar nyelvből és irodalomból:	<i>jó</i>
Latin nyelvből és irodalomból:	<i>jó</i>
Történelemből:	<i>jó</i>
Matematikából:	<i>jó</i>
Fizikából:	<i>jó</i>

A GIMNÁZIUM TÖBBI TANTÁRGYAIBAN KÖVETKEZŐ
ELŐMENETELT TANÚSÍTOTT:

Vallásban:	<i>jó</i>
Görög nyelvből és irodalomból:	<i>jó</i>
Német nyelvből és irodalomból:	<i>jó</i>
Filozófiai propedeutikában:	<i>jó</i>
Földrajzban:	<i>jó</i>
Természettudományban:	<i>jó</i>
Rajzoló geometriában:	<i>jó</i>

A fentebbiek szerint a szabályszerű követelményeknek
 megfelelően, őt az 1924. évi XI. t.-c. 16. §-a értelmében a főiskolai tanulmányokra
 érettnak nyilvánítjuk.

Erről neki a miskolci reformált főgimnázium pecsétjével és saját aláírásunkkal
 ellátott jelen bizonyítványt kiadjuk.

Kelt Miskolcon, 1931. június 27-én

Sándor Sándor
 a vizsgabizottság elnöke

Ember
 igazgató

Sándor Sándor
 a tanfelügyelő tanács
 elnöke

Sándor Sándor
 a tanfelügyelő tanács
 elnöke

MISKOLCI KÖNYVTÁR-ÉRTÉKELŐ SZ. 4768

3. SZ. MELLÉKLET

Bizonyítvány az első lelkészképesítő vizsgáról; Sárospatak, 1935

(SRKL D/CXLVII./85.357)

Bizonyítvány

az első lelkészképesítő vizsgálatról.

A magyarországi reformátusok tiszáninneni egyházkerületének lelkészképesítő bizottsága nevében bizonyítjuk, hogy Tiszteletes Kencz Sándor atyánkfiát, aki az 19 13 évben Borsod megye Vidgyör községében (városában) született s theológiai tanulmányait a Sárospatak theológiai akadémián (theológiai fakultáson) az 19 31 - 1935 években szabályszerűen elvégezte, magyar református egyházunk lelkészképesítő szabályzata értelmében

első lelkészképesítő vizsgálatra

bocsátottuk, s írásbeli és szóbeli vizsgálata alapján jelesen képesítettnek és segédlelkészi szolgálatra alkalmazhatónak nyilvánítjuk.

Kelt Sárospatakon, 19 36 september hó 17 napján.

L. Kátiás Elnö

a tiszáninneni egyházkerület
lelkészképesítő bizottságának jegyzője.

Garczay János

a tiszáninneni egyházkerület
lelkészképesítő bizottságának elnöke.

4. SZ. MELLÉKLET

Segédlelkészi szolgálatra kibocsátó igazolás; Sárospatak, 1935

(SRKL D/CXLVII./85.357)

KIBOCSÁTVÁNY

A SEGÉDLELKÉSZI HIVATALRA.

Hivatalosan igazolom, hogy Tiszteletes Honer Sándor
ifjú atyánkfiát, aki a tiszáninneni egyházkerület lelkészvizsgáló bizottsága előtt
Sárospatakon, 1935 év szepember hó 17-ik napján az első lelkészi
vizsgálatot jeles sikerrel letette, a lelkészi szent szolgálatok teljesí-
tésére kibocsátottam, azaz felhatalmaztam őt az Isten ígéjének igaz evangyéliomi
szellemben való hirdetésére, a szent sakramentomoknak: a keresztségnek és úrvacso-
rának kiszolgáltatására; a házasulók összeesketésére és megáldására; a növendék
keresztyéneknek hitbeli megerősítésére és minden egyéb lelkészi teendők végzésére.

Kibocsátottam pedig őt azon feltétel alatt, hogy szent hivatását mind fedd-
hetetlen élete, mind a tudományokban való folytonos előmenetele által meg fogja
ékesíteni, amire őt Isten a maga kegyelme által segítse.

Kelt Sárospatakon, 1935 év szepember hó 17 napján.

Barlaam
a tiszáninneni egyházkerület püspöke.

5. SZ. MELLÉKLET

Koncz Sándor lelkészi oklevele; Sárospatak, 1937

(SRKL D/CXLVII./85.357)

Református lelkészi oklevél.

magyarországi reformátusok tiszáninneri egyházkerületének
lelkészképesítő bizottsága nevében bizonyítjuk, hogy

Tiszteletes Koncz Sándor atyánkfiát,
aki az 1913 évben Borsod megye Sárospatak községében
született s az első lelkészképesítő vizsgálatot a tiszáninneri egyház-
kerület lelkészképesítő bizottsága előtt az 1935 év september
havának 17 napján jelen képesítettséggel letette,
magyar református egyházunk lelkészképesítő szabályzata értelmében

második lelkészképesítő vizsgálatra

bocsátottuk s írásbeli és szóbeli vizsgálata alapján képesítettnek s a
rendes lelkészi szolgálatra megválaszthatónak nyilvánítottuk.

Kelt Sárospatakon, 1937 év september hónap 16 napján.

Taraszfalvi Taraszyn

a tiszáninneri egyházkerület főgondnoka,
a lelkészképesítő bizottság világi elnöke.

Garcinap

a tiszáninneri egyházkerület püspöke,
a lelkészképesítő bizottság egyházi elnöke.

Polnyeczki Sándor

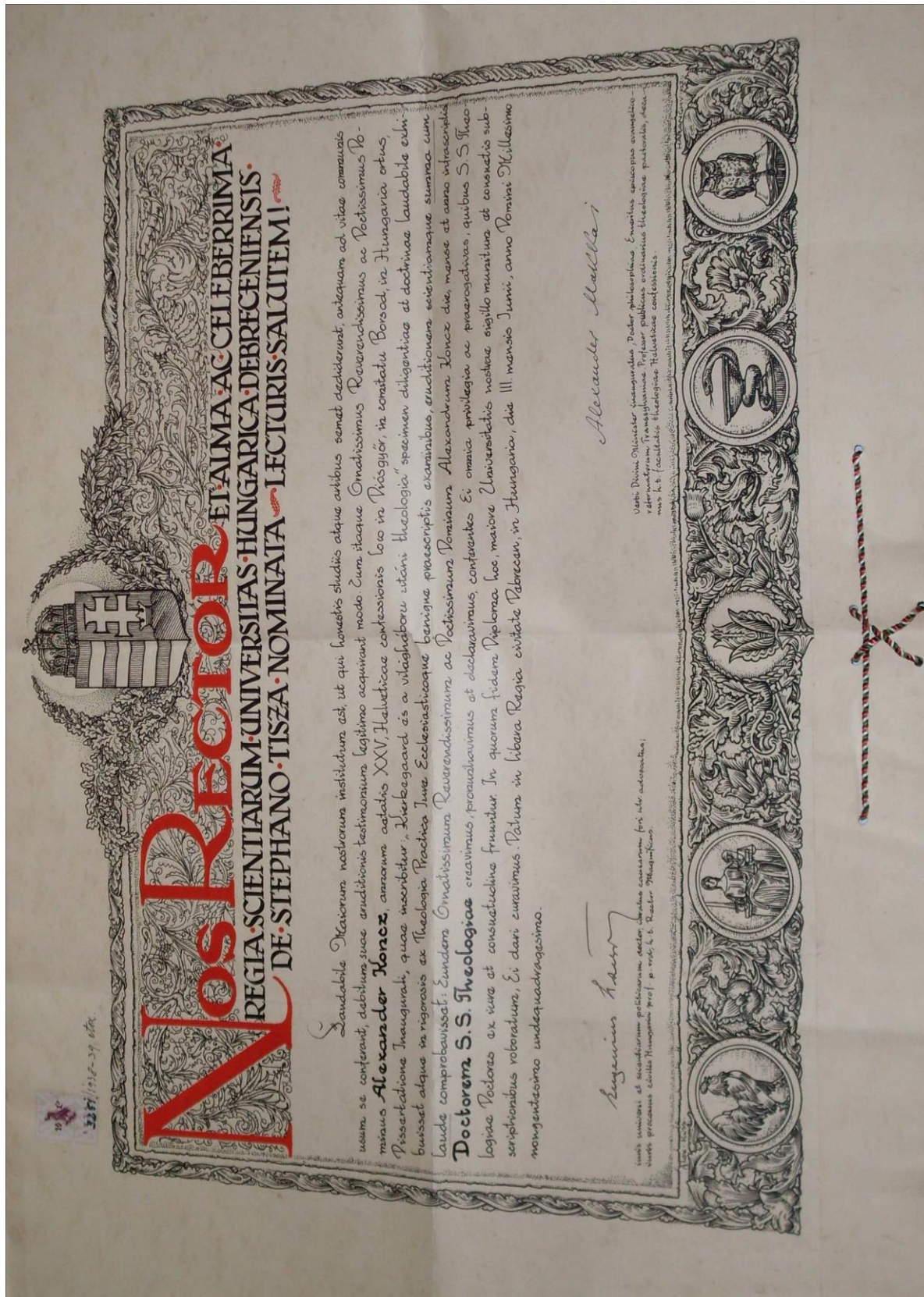
a tiszáninneri egyházkerület
lelkészképesítő bizottságának jegyzője.

6. SZ. MELLÉKLET

Koncz Sándor doktori oklevele; Debrecen, 1939

(SRKL D/CXLVII./85.357)

Dr. Koncz Sándor habilitációs oklevele; Debrecen, 1943

(SRKL D/CXLVII./85.357)

MAGÁNTANÁRI OKLEVÉL.

DECRETUM HABILITATIONIS.

A Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudomány-
Egyetem Református Hittudományi Kara a Vallás-
és Közoktatásügyi Magyar Királyi Minisztertől 1892. évi
45,520. szám alatt kiadott szabályrendelet intézkedéseinek
megfelelő módon

dr. Koncz Sándor

m.kir.tábori lelkész urat

„ A XIX. és XX. század vallástudományi és dogmatikai
rendszerei ————— ”

című tárgykörből magántanárrá habilitálta. A Kar ezen
határozatát a Vallás- és Közoktatásügyi Magyar Királyi
Miniszter Úr 1943. évi április hó 27 - n,
65291/1943.IV.1. szám alatt jóváhagyta és nevezettet ezen
minőségében megerősítette.

Minek hitelül dr. Koncz Sándor Úr
részére ezen „Decretum Habilitationis“-t a Kar nevében
kiállítottam s a Kar pecsétjével ellátva kiadtam.

Debrecen, 1943. évi május hó 5 - n.

[Handwritten signature]
a debreceni m. kir. Tisza István Tudomány-
egyetem református hittudományi Karának
e. i. Dékánja.

8. SZ. MELLÉKLET

**A marosvásárhelyi Magyar Királyi „Csaba királyfi” Honvéd Gyorsfegyvernemi
Hadapródiskola főépülete**

(<http://scharekf.hu/neveles/marosvasarhelyi.htm> /2011-08-03/

újabbán: <http://mek.oszk.hu/03400/03483/03483.pdf> /2014-12-16/)

*A marosvásárhelyi M. kir. "Csaba királyfi"
Gyorsfegyvernemi Hadapródiskola főépülete, 1941-1944
(HTM 89115)*

9. SZ. MELLÉKLET

Dr. Koncz Sándor arcképes lelkészigazolványa; Budapest, 1947

(SRKL D/CXLVII./85.357)

REFORMÁTUS EGYETEMES KONVENT
BUDAPEST, XIV., ABONYI-U.214.

IGA Z O L V Á N Y

Dr. Koncz Sándor,
aki 1913. június 25-én
Diósgyőr községben
született, lakik:
Abony u. 21.
foglalkozása
tényleges szolgálatot teljesítő Református
lelkész az Egyetemes Konvent en.
Budapest, 1947. november 20-án.

Ravasz
püspök.

Dr. Koncz Sándor
lelkész sajátkezű aláírása.

10. SZ. MELLÉKLET

Koncz Sándor igazolási kérelme a Dunamelléki Református Egyházkerület 1945-ös
határozata értelmében
(SRKL D/CXLVII./85.357)

Főtiszteletű Dr. Ravasz László püspök urnak

Budapest.

Főtiszteletű Püspök Ur!

Alulírott dr. Koncz Sándor, a Református Egyetemes Konventre beosztott református lelkész tisztelettel kérem az 171/1945.sz.körlevél, illetéleg utasítás szerinti igazolásomat.

Kijelentem, hogy:

- 1.politikai pártnak tagja sohasem voltam,
 - 2.politikai összejeveteleken és népgyűléseken aktív részt sohasem vettem,
 - 3.politikai jellegű irodalmi működést nem fejtettem ki,
 - 4.nem-egyházi, társadalmi egyesületnek tagja nem voltam s ilyen egyesületeket anyagilag nem támogattam, illetve ilyen egyesületektől anyagi támogatást nem kaptam,
 - 5.a zsidótörvénnyel nem értettem egyet, de gyakorlati magatartást vele kapcsolatban nem kellett tanusítanom. Zsidószármazású munkaszolgálatosoknak a fronton rendszeresen tartottam istentiszteletet. A Belsen-i koncentrációs táborból, ahol az angolok bevonulása után rendszeres lelkigondozói munkát végeztem, a tifuszzár ellenére kihoztam Guthy Erzsébet írónőt, Perl Gyula kenyérgyárost, Horowitz lapszerkesztőt, stb.,
 - 6.1938 jan.1-től sem magam, sem feleségem, sem fel- vagy lemenő rokonom, sem testvérem, sem feleségem testvérei nem kaptam, illetve nem kaptak hasznothajtó jogosítványt,
 - 7.igazgatósági, illetve felügyelőbizottsági tagja soha semmiféle vállalatnak nem voltam,
 - 8.1939 szept.egyétől kezdve semmiféle kitüntetésben nem részesültem,
 - 9.semmiféle nyilatkozatomban, ideértve egyházi beszédemet is, a keresztyén szeretet törvénye ellen nem vétettem,
 - 10.szolgálati helyemet, Marosvásárhelyt, katonai kiűrés miatt a gondjaimra bízott ifjúsági gyülekezettel együtt/hadapródiskolai növendékek/ hagytam el, akikkel mindvégig mindenütt együtt voltam s velük együtt tértem is haza. Marosvásárhelyt 1944 szeptemberében hagytam el s angol hadifogság után 1946. okt.6-án tértem haza.
- Tisztelettel megemlítem, hogy 1938 novemberétől 1942 aug.1-ig konventi missziói lelkész voltam a Dunamelléki Egyházkerületbe bekebelezve.
Budapest, 1947. jan.20.

Őszinte tisztelettel:

Koncz Sándor

ref.lelkész,
egyetemi magántanár.

11. SZ. MELLÉKLET
Igazolása 1947-ből
(SRKL D/CXLVII./85.357)

42

A dunamelléki református egyházkerület igazolóbizottságától

1355—1945. szám.
1800/555—1947. szám

Hivatalos kiadmány

H a t á r o z a t

A 15/1945. M. E. sz., illetve az 1080/1945. M. E. sz. rendelettel megindított igazolások során a dunamelléki egyházkerületi tanács az 1945. évi április hó 10. napján tartott ülésén hozott határozatával intézkedett az egyházkerülethez tartozó lelkészek és világi tisztviselők igazoltatása iránt.

Az egyházkerület igazolóbizottsága K o n c z S á n d o r dr.

református lelkésznek az 1938. évi január 1. napjától tanúsított magatartását mind politikai, mind egyházi szempontból vizsgálat alá vette s a rendelkezésre álló adatok gondos átvizsgálása és lelkiismeretes mérlegelése után őt igazoltnak nyilvánította.

Az igazolóbizottság erről K o n c z S á n d o r dr. lelkész urat és a Budapest-Baross-téri egyházközség presbitériumát a jelen határozatnak a budapesti egyházmegye esperese útján leendő megküldésével értesíti.

Budapest, 1947. febr. 25. napján.
1947. augusztus 25. napján.

A dunamelléki egyházkerület igazoló-bizottsága nevében:

P. H.

Dr. Lázár Andor s. k.
egyházkerületi főgondnokhelyettes,
világi elnök.

Dr. Ravasz László s. k.
püspök, lelkészi elnök.

A kiadmány hitelül:

Bethlen-nyomda Rt.

 Sz. Nagy László
egyházkerületi tanácsos.

12. SZ. MELLÉKLET
Tanári esküje Sárospatakon, 1947-ben
(SRKL D/CXLVII./85.357)

T a n á r i - e s k ü .
- - - - -

Én . Dr. K o n c z S á n d o r . . esküszöm az élő Istenre,
aki Atya, Fiu, Szentlélek, teljes Szentháromság, egy örök Isten,
hogy mint a sárospataki református főiskolának tanára, tanári tisz-
temben hű és szorgalmatos leszek ; az állásommal vállalt kötelessé-
geket lelkiismeretesen teljesítem ; az illetékes egyházi felsőbbse-
geknek és az általuk hozott határozatoknak engedelmeskedem ; az is-
kolai székekben az iskolai törvények szerint mondom ítéletet ; egy-
házas és feddhetetlen életet élek ; magyar hazámhoz és a reformá-
tus anyaszentegyházhoz törhetetlen hűséggel ragaszkodom ; teljes i-
gyekezetrel azon leszek, hogy erőm mértéke szerint és Isten kegyelme
által a gondjaimra és szeretetemre bízott ifjúság az igaz tudomá-
nyokban, tiszta erkölcsökben és a krisztusi életigazságokban neve-
kedjék s főiskolánkban a rend és béke, egyetértés virágozzék !

Isten engem úgy segéljen !

Sárospatak, 1947.év október hó 15-én.

Koncz Sándor
főiskolai tanár.

A fenti esküt a sárospataki ref. főiskola köziskolai székének
1947.okt.15-én tartott gyűlésén tette le. /jkvi pont : 4./

S. Urbán
főiskolai közigazgató.

13. SZ. MELLÉKLET

Koncz Sándor feljegyzése Dr. Orbán István közleménye nyomán

**Az államhatalom kiküldötteinek megjegyzései a sárospataki református főiskola ellen,
1948. március 8-án
(SRKL D/CL/85.375)**

Megjelentek: dr. Kovács Máté államtitkár, Aczél György képviselő, dr. János Ferenc v. ref. lelkész, miniszterhelyettes és a főiskola egész tanári kara

I. Vádak a főiskola ellen

1. Rokonszenv a Horthy-rendszer iránt. Nagy István és dr. Bakos József haladó szellemű tanárok elbocsátása. Vatai László és a többi kisgazdapárti összeesküvő iránti rokonszenv érzése. A főiskolai hivatali állások betöltése v. Horthy-tisztekkel (Trócsányi Pál, dr. Kiss Zoltán stb.) Általános rokonszenv a jobboldali eszmék és pártok iránt.
2. Maradt a régi vezetőség és közszellem. Farkasfalvi Farkas Géza főgondnok, cs. kir. kamarás, dr. gróf Bethlen Pál gondnok a régi rendszer arisztokratái. Most is vezetői az iskolának. A tanárok és tanulók református létükre rokonszenveznek Mindszenty bíboros népellenes politikájával. Mellőzik vagy áthelyezik a haladó szellemű, szocialista-kommunista érzésű tanárokat.
3. Korszerűtlen a történet- és társadalomszemlélet. A szabadságharcokról, 1848-ról, a munkásmozgalomról, Marxról, Engelsről, akár a Szovjetunióról idegenkedéssel, reakciós szellemben beszélnek vagy tanítanak. Ugyanekkor kimutatható a polgári rend és a kapitalista nyugati államok iránti lelkesedés. A múlt iránti nosztalgia ma is fennáll. Demokráciát csak polgári értelemben fogadnak el, pedig csak népi demokrácia van. Hirdetik a „harmadik utat”, pedig ez népellenes, reakciós felfogás.
4. Patak szellemi fejlődése 1944-ben megállt. Pedig a felszabadulás óta hatalmas politikai, társadalmi, szellemi fejlődés és átalakulás történt. Lelkesednek Veres Péterért, a népi írókért, de nem a szocialista magyar vagy szovjet irodalom értékeiért. Veres Péternek, a kivárást, passzivitást hirdető verseit emlegetik. A tanári kar és az iskola megalkuvó szellemű, kompromisszumokra hajlamos a bátor és igazi demokratikus, haladó kiállás helyett. Sem a diákság, sem a tanári kar nem iskolázott politikailag. Nem ismerik valóban reális helyzetünket, elítélik a szociális haladást és a népi demokráciát. Az átképzések csupán hivatalos jellegűek, formális eredményűek. Sem a tanári karnak, sem az ifjúságnak nincs reálpolitikai érzéke, meggyőződése. Szólamokat ismer és hangoztat, minden meggyőződés és tájékozódás nélkül.
5. Papos, kegyeskedő szellemű nevelés folyik. Nincsen igazi haladó szellem, kegyes bibliai szólamokból élnek. Az igehirdetés nem népi, nem mai irányú, hanem idealista, irracionalista, elvont, misztikus, bibliai jellegű.
6. Eleven a nacionalista szellem. Igaz hazafiság, a szocialista patriotizmus helyett a nemzeti múltat idéző magyarkodó szellem uralkodik. A múlt dicsőségét és a jelen hibáit elemzik. Frázisokból élnek.
7. Tagadják a materializmus fontosságát. Szellemtudományi, idealista vallásos nézeteket hirdetnek. Nem látják a materializmus lényegét és a mához kapcsolódó hatását. Nem ismerik a szovjet tudósokat.
8. Ma is egy úri kaszt uralkodik a tanulók közt, kevés a paraszti és munkás származású diák. Nincs belőlük utánpótlás. Nem minden szegény fiú tanulhat. Patak a „szegények iskolájának” nevezi magát, de itt jórészt a régi uralkodó osztály, a nagybirtokosok, mágnások, bankárok, magas hivatalnokok gyermekei élveztek elsőséget. Igazán

paraszti, népi származású diák alig van. Nincs helyük a kollégiumban. A tanári kar tagjai nem lépnek be a demokratikus pártokba.

9. Nincs kapcsolat a nép kollégiumokkal. Az „angol internátus” ma is egy úri kaszt nevelőintézete. Ide még a kitűnő rendű népi származású gyermekeket sem veszik fel. Az intézet neve is reakciós. Az internátusokban is ellenzéki, reakciós, papi, nacionalista nevelés folyik – a demokratikus helyett. Dr. Jánosi Ferenc szerint a múltban alig tanulhattak itt szegény diákok. Olyanok voltak, akik a nagyurak gyermekeinek szolgadiákjai voltak. Ezek az „inas diákok” megalázó körülmények között tanulhattak. Az iskola ma is ezt a régi reakciós szellemet és maradiságot képviseli. A mai iskola nem méltó hírnevéhez és régi népszerűségéhez.

14. SZ. MELLÉKLET

Az evangélium szociális üzenete

Koncz Sándor előadása Debrecenben, 1949. április 23-án

(részletek)

(SRKL DCLVI/85.401)

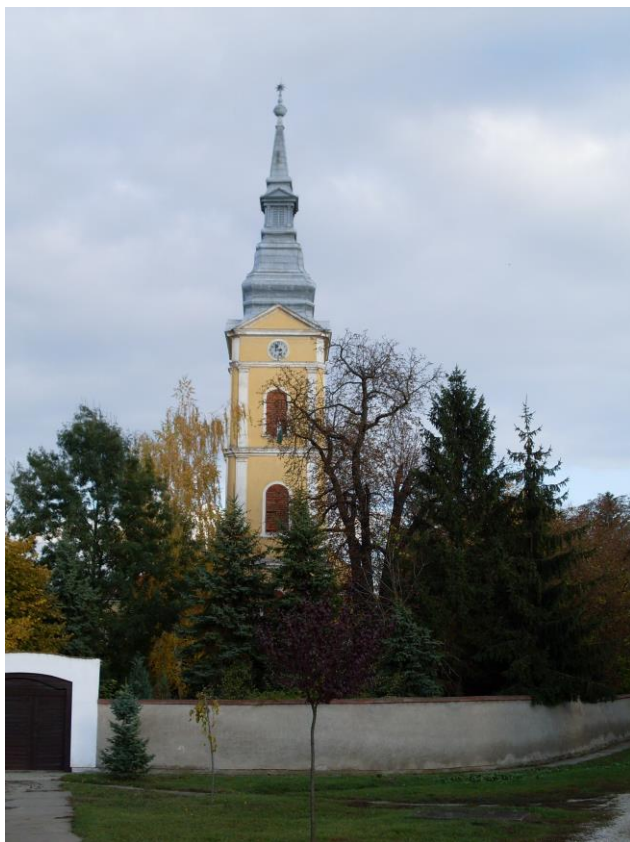
Volt idő, amikor hasonló című előadást azzal kezdték, hogy az evangélium az első szocialista könyv. És Jézus Krisztus az első szocialista. Nagy teológiai tévedésbe esnénk, ha most is ezt tennénk. A teológiai tévedés pedig egyben a Biblia igazi tartalmának elsikkasztása is. Mielőtt tehát bármit is mondanánk a témáról, világosan kell látnunk, hogy Isten kijelentése nem azért van, nem azért íródott le és ma sem azért prédikáltatik, hogy a szocializmust megteremtse. Még csak nem is azért, hogy elősegítse a szocializmus születését. Nem is azért, hogy igazolja azt. Még kevésbé, hogy kiszolgálja a szocializmus elveit. Hogy ezek mellett propaganda eszköz lehessen. [...] Az evangélium szociális üzenetét tehát egészen konkrétan csak úgy érthetjük, hogy ez a szociális üzenet egyedül a gyülekezetben szólalhat meg. Az a pusztán tény, hogy van gyülekezet, már maga is szociális üzenet. Sőt, ezen kívül nincs is az evangéliumnak más szociális üzenete. Nem úgy kell tehát a kérdést felfogni, hogy az evangélium, mondhatjuk úgy is, a teljes Szentírás, szociális következményeket tár a világ elé, hogy a világ ezeket kövesse. Hanem úgy van ez, hogy a gyülekezet ebben a világban szociális szerkezet is. És abban, hogy a gyülekezet szociális szerkezet, van üzenet a világ számára. [...] Régi receptje ez az egyháznak. A római birodalmat a keresztyén egyház nem azzal döntötte meg, hogy szónokolt ellene. Hanem azzal, hogy volt. A rabszolgákat nem azzal szabadította fel, hogy memorandumot szerkesztett, hanem azzal, hogy az őskeresztyén gyülekezetekben nem volt szolga és úr. A kórházakat nem úgy állította fel elsőnek a történelemben, hogy beharangozta, hanem megcsinálta. Az irgalmas szeretetről nem beszélt, hanem gyakorolta. Az özvegyeknek nem gyámolító intézetet szervezett, hanem maga volt a gyámolítás, amikor felvette a gondjukat. A gyülekezet szociális üzenete az osztálytalan társadalom volt. A Jézus által gyülekezetté szerveződő hallgatóságnak szólt először a kapitalizmus elleni hatalmas intelem: ne gyűjtsetek magatoknak kincseket a földön, ahol a rozsda és a moly megemészti. A helyes vagyonmegosztás elveit is itt találjuk meg először: akinek két kabátja van, egyiket adja oda annak, akinek egy sincs. A nő felszabadításának a kezdete nem a francia forradalom után kezdődő ún. női emancipáció, hanem az, hogy Krisztusban nincs férfi, sem nő. És a

nemzeteknek együttműködését nem az UNO⁹⁰⁵ fogja megcsinálni, hanem Krisztus, aki azt is megmondta, hogy benne kibékülnek a pogányok. [...] Világtestvériség nem azért fog megszületni, mert a testvériség éppen úgy jelszó, mint az egyenlőség és a szabadság, hanem azért, mert ezt a testvériséget már megelőzte a Krisztusban megteremtett világbarátság. [...] Amikor az egyház nem alkalmas arra, hogy elvégezze azt, amit Isten el akar végezni, akkor a világra bízza rá az ő munkáját. Mert Isten az egyház tunyasága miatt nem marad el. És Isten azt is meg szokta cselekedni, hogy a világban egy hatalmas negatív evangelizációt ad, hogy az ember rájöjjön az Istennél megtalálható pozitív evangelizáció nyitjára: az Úr Jézus Krisztusra. [...] A ma története kézzel foghatóan igazolja azt, hogy a hitetlen emberre és a hitetlen világra is érvényes Isten törvénye. Annyira érvényes, hogy Isten azokon az eszközökön keresztül is, amelyen esetleg egyes hívők, még inkább álhívők kétségbe esnek, a maga ügyét szolgálja. Isten néha szociális értelemben is prófétává tesz látszólag nem az ő ügyét szolgáló személyeket, eseményeket és mozgalmakat. De Isten tudja, hogy ezek mind őt szolgálják, s nekünk is tudni kell. [...] A Biblia, a különös kijelentés világa megtanít arra, hogy az egész világ, annak minden rendje Isten rendje alatt él és áll. És az ő jótetszésétől függ, hogy meddig. [...] Föltétlenül úgy látszik, hogy az ún. „tudományos szocializmusnak” okvetlenül találkoznia kell a megébredt egyház tényével. Isten az események tényeiben a hívőnek éppen úgy prédikál, mint az evangélium tényeiben. S nem egyszer előfordul, hogy az evangélium tényeit az evangélium-ellenes világban illusztrálja. Ha komolyan megértjük az Igét, meg fogjuk érteni azt is, ami a világban zajlik. Nem is érthetjük meg másként a világot, csak az Igén keresztül.

⁹⁰⁵ United Nations Organization, azaz az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ)

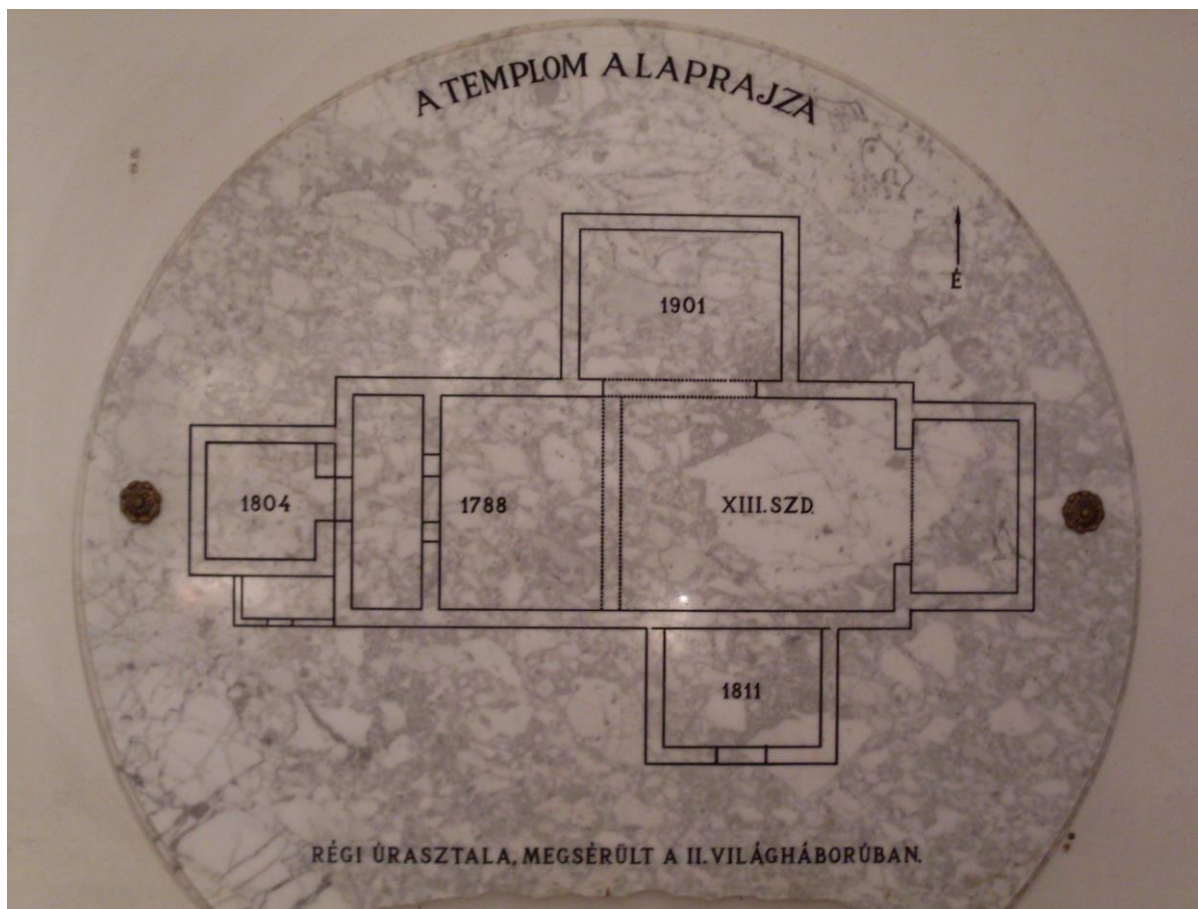
15. SZ. MELLÉKELET

Az alsóvadászi református templom

16. SZ. MELLÉKLET

A műemlék alsóvadászi református templom alaprajza és egy mérműves vakablaka

17. SZ. MELLÉKLET

Makkay Kálmán ny. lelkész és dr. Koncz Sándor; Alsóvadász, 1963

(SRKL D/CLV./85.397)

18. SZ. MELLÉKLET

Feljegyzés a Magyarországi Református Egyházban szükséges átrendeződésről,

1956. 08. 31

(részletek)

(SRKNk An. 3717)

1

Az átrendeződés alapja: az 1948-ban kötött egyezmény szövege és szellemi tartalma. Az egyezmény és annak lelkesége biztosítja a magyar református egyház missziói és szervezeti szabadságát.

2

Az átrendeződés perspektívája: a missziói népegyház teljes szolgálatának felszabadulása. [...]

4

Az átrendeződés egyes konkrétumai:

1. A Missziói Szabályrendelet hatálytalanítása. Ezzel egyházunkon belül helyreáll az igehirdetés nyilvánossága és szabadsága.
2. A teológiai kritika érvényesülése az egyházi sajtón belül. [...] ...egyházunk megnyilatkozásainak, jelenségeinek, rendjének, szerkezetének felülvizsgálata a jövő felé mutató építő módon.
3. Az egyházkormányzat nyilvános bűnbánata. A társadalmi sérültek ügyeiben való hivatalos hallgatás, az egyházon belül a kegyesség ellen irányított támadások, az egyházkormányzat által elkövetett adminisztratív törvénytelenések – egyebek mellett – nem maradhatnak ki a bűnbánatból.
4. Egyházi rehabilitáció. Szükséges nyilvánosan igazságot szolgáltatni mindazoknak, akikkel hátrányosan bántak el. Ide tartozik az alkalmatlanná vált egyházi funkcionáriusok felmentése.
5. A presbiteri rendszer érvényének visszaállítása. Ez lehetővé teszi az intézmények (kollégiumok, missziói telepek stb.), szervezetek (pl. Tiszáninneni Egyházkerület), szervek (alsóbb fokú egyházi szervek) rekreálását.
6. Az egyházi sajtó problematikája: missziói és néplap, hivatalos és tudományos ágazatok (Út (sic!) és Református Egyház).

7. Az ökumenikus szolgálat: külsőleges túlméretezettségének lebontása belső egyházi életünket erősítő intenzitássá.
8. Anyagi ügyek: nyilvánosság részletekben, arányosság, takarékoság.
9. Az ún. hivatalos egyház (egyházkormányzók) és az egyháztársadalom különböző színezeteinek együttes értekezlete.

Ezen a felemlített konkrétumokon kívül szélességben és mélységben egyébek is megtárgyalhatók.

19. SZ. MELLÉKLET

Feljegyzés a Tiszáninneni Református Egyházkerület visszaállításáról, 1956. 08. 31.

(részletek)

(SRKNk An. 3717)

1

A Tiszáninneni Református Egyházkerület (Kerület) lebontása 1951-ben azzal kezdődött el, hogy a Kerület határozata ellenére felszámolták a Sárospataki Teológiai Akadémiát.

A rá következő években a Kerület formálisan megszűnt. A formális megszüntetés azonban hiába kapott jogi keretet, a Tiszáninneni Református Egyházkerület ma is él.

Él az evangéliumi gyökerű közvetlenségében, őszinte egyszerűségében, az ébredés és hagyományos egyház harmóniájában, patriarchális viszonylataiban stb.

Él történeti hagyományaiban a reformáció színeinek, a Rákócziaknak, a szabadságharcosoknak, Kossuth Lajosnak, Kazinczy Ferencnek, Szemere Bertalannak stb. ősi földjén.

Él jogérzékében. Bizonyára nem véletlen, hogy egyetemes egyházunk életében az adminisztratív intézkedések, egyházi törvényellenességek elharapózása összefüggésbe hozható Tiszáninnen felszámolásával is. [...]

3

A visszaállítás ugyanazon adminisztratívnak is nevezhető módon mehet végbe, ahogyan a megszüntetés történt.

A Kerület megszüntetésének ugyanis még a gondolatával sem foglalkoztak sem a gyülekezetek, sem a presbitériumok. A Tiszántúli Egyházkerület jogkörének a Tiszáninnenre való kiterjesztésével tehát nem „alulról” induló, az egyházi demokráciának, a presbiterianizmusnak megfelelő akarat érvényesült. [...]

Mivel adminisztrációs egybeolvasztás történt, adminisztrációs különválasztás is lehetséges. [...]

4

A Kerület visszaállításának ügyében informatív jellegű kérést intéztünk a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsához, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségéhez és az Állami Egyházügyi Hivatalhoz.

Az előbbi kettő részéről is a kérésre az utóbbi válaszolt [...]. Ennek lényege a következő: „Az egyházak közigazgatásának szervezése, vagy annak megváltoztatása... felett

az Egyházkerület, illetve a Zsinat határoz.” A visszaállításra vonatkozó kérést tehát az Egyházkerületnél kell indokolni.

A Tiszavidéki és a Dunamelléki Egyházkerület, továbbá a Zsinat tehát az a fórum, ahol a visszaállítás megoldható.

Az állam – mint több nyilatkozatból megállapítható – hangsúlyt helyez az egyház és az állam jó viszonyára. A jó viszony csak erősödik az állam részéről megerősített egyházszervezeti szabadsággal. [...]

6

A Kerület visszaállítása a bűnbánatból fakadó egyházi jóvátétel gyakorlati útját is szolgálja.

A megszüntetés egyházunk egységének és arányosságának jelszava alatt történt. E jelszó mögött azonban éppen azóta ijesztő módon nyilvánul meg egyházunk különböző rétegeinek egymástól való elidegenedése és egy eddig soha nem tapasztalt területi aránytalanság.

Nyilvánvaló, hogy maga a Tiszavidéki Egyházkerület is érzi azt, hogy ez a nagykiterjedésű egyházi „vidék” a területi aránytalanság miatt szervezeti egységbe alig fogható. [...]

A Kerület visszaállítása az egyházi törvényesség helyreállításának biztató ténye, hiszen – mint már említettük is – az egyházi törvényesség útjáról való nagyobb arányú letérés 1951-el kezdődött, amikor a Kerület lebontása kezdetét vette. [...]

8

A Kerület visszaállítása anyagi szempontból előnyös és nem aggályos. Számításokból kiderül, hogy a Tiszáninnen Kerület egyetemes egyházunknak, ahova a Tiszáninnen is befizeti a maga közalapi részesedését, pénzügyileg szinte kevesebbe kerül, mint a mostani állapot fenntartása. [...]

9

A Kerület visszaállítására sorrendileg legelsőbbben azért is szükség van, hogy a kollégiumok rekreálásában képviselhesse a sárospataki kollégium visszaállításának reális lehetőségeit egyetemes egyházi keretben.

20. SZ. MELLÉKLET

Feljegyzés a Sárospataki Református Kollégium visszaállításáról, 1956. 08. 31.

(részletek)

(SRKNk An. 3717)

1

A Sárospataki Teológiát sem a Tiszáninneri Egyházkerület, sem annak gyülekezetei nem szüntették meg. Sőt, 1951-ben a Kerület határozata félreérthetetlenül kimondta annak további fenntartását.

Ez a határozat a hagyományos Tiszáninneri Egyházkerület és az ősi Sárospataki Kollégium történetének élő nyilatkozata.

[...]

3

... az egyezményben meghagyott ősi református kollégiumok megszüntetése a legszélesebb keretekben bizonyos érthetlenséggel találkozik. [...] A pápai és sárospataki kollégiumok 425 éves „gimnáziummá” szűkített ez évi jubileumi ünnepségeivel kapcsolatos világi méltánylásokból, különböző sajtó- és rádió-megnyilatkozásokból elég erőteljesen kicsendül bizonyos rekreálási óhaj. Ezt az óhaját még csak fokozzák e kollégiumok egészen kimagasló vagy egyszerűbb szekuláris szolgálatban működő volt diákjainak kívánságai. Sőt, a népi demokrácián belül mind jobban érvényesülő szintetikus kultúra egyik megnyilatkozása volt az, amelyik a Szovjetunió vezetőinek angliai látogatása idején fájalta a sárospataki kollégium kapcsolatainak felszámolását az angol protestantizmus hasonló intézeteivel.

4

[...] A Sárospataki Kollégium [...] tagintézeteket is magába foglaló életes egység.

A terv az volt, hogy Tiszáninnen árva- és aggmenházait (Erdőbénye, Sajósenye, Hejőpapi ...) lelki, szellemi és anyagi okok miatt a kollégiumhoz kapcsoljuk. [...]

Az is terv, hogy a kollégiumot az autarkia szempontjából is a politikai oktatás különböző tanműhelyeivel (általános szerelő, lakatos, asztalos, cipész, szabó, cukrász, méhész, szakács, kertészet, hizlalda stb) szereljük fel, a parókiák felé gyakorlati szolgálatot is teremtve [...].

Mindebből a lényeg az, hogy a Sárospataki Kollégium ima-, áhítat-, tanácskozó-, ebédlő- és hálóhely sorozataival, a 100 évet meghaladó bolthajtásostól a népin át a modernig felszerelt internátusaival, Bodrog parti csolnakházával és iskolai strandjával, a közeli

hegyekben létesülő erdei üdülőjével, beépülő tantermi villanyorgonájával, jellegzetes iskolakertjével, értékes iskolatörténeti és tájmúzeumával, ősi és mégis modern nagykönyvtárával, egészen ritkaságszámba menő faluszemináriumi-ekkléziasztikai gyűjteményével, mintaszerű iskolai kórházával, a várra is támaszkodó történeti háttérével, a hangulatos református temetővel, a templom tornyába szerelendő liftes kilátóval, a várossal együtt építendő stadionnal és még sok minden egyébvel az ökumenikus találkozások, konferenciák olyan világviszonylatban is számot tevő és színeket képviselő helye lehet, ahol protestáns egyházi és magyar népi közelségbe kerülhet a világkeresztyénség. A világkeresztyénségen belül megtalálhatná itt oktatási, nevelési, látogatási, szórakozási, magyarságban való öntudatosodási helyét az egész világba szétszórt magyarok, reformátusok serege, akikre nézve speciális elgondolások élnek Patakon, mely szerint a kollégium missziói hídintézmény-féle lenne a diaszpórába szétszórt magyarok felé a Magyarok Világszövetségével és a Magyar Református Világszövetséggel együttműködve.

Egy ilyen jellegű kollégium azt is lehetővé teszi, különösen, ha a 3 ezer lelket befogadó gyülekezeti templomra is gondolunk, hogy az ökumenikus teológiai konzultatív és tanácskozó konferenciák mellett [...] ún. párhuzamos konferenciák is folyjanak, sőt megfelelő szabadtéri előadások is. Így kifelé és befelé hitelesebbek lennének a gyülekezetek tagjait ilyen módon is elérő ökumenikus fáradozások.

A magyar kollégiumi nevelés értékes hagyományai: az értelmi képzés, az érzelmi ébredés és az akarat-indítás, ökumenikus, továbbképzési, üdülési stb. lehetőségekkel olyan egyházi szálláshellyé tennék a kollégiumot, ahol a nagymúltú történeti hely meglevő emlékeivel a jelenben szolgáló és mindig a jövőt is építő misszió egyik perspektivikus központja lenne. [...]

Erre minden jónak mondható alap is megvolt. Hiszen itt olvadt össze építő módon leginkább az ébredés a hagyományos egyházzal. S a fent említett célok elérésének irányában az államnak való átadásig itt folyt le 1 millió Ft-ot meghaladó nagyszabású újjáépítés, főleg 1948-1951-ig. [...]

21. SZ. MELLÉKLET

**Koncz Sándor levele Dobi Istvánhoz, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának
Elnökéhez a Tiszáninneri Református Egyházkerület visszaállítása tárgyában
(SRKL D/CLI/85.378)**

153/1956

Koncz Sándor, Alsóvadász, B. Abauj Zám.

D O B I I S T V Á N urnak
A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának Elnöke
B U D A P E S T

Elnök Ur!

Tiszáninneri református lelkipásztorok kívánságára tisztelettel kérem arra, hogy a hagyományos Tiszáninneri Református Egyházkerület visszaállításának lehetőségét fontolóra venni szíveskedjék.

Hasonló kérést intéztem a Minisztertanács, az Állami Egyházügyi Hivatal, a Hazafias Népfront elnökeihez, a Magyar Dolgozók Pártja első titkárához és református püspökeinkhez.

Alsóvadász, 1956. jun. 1.

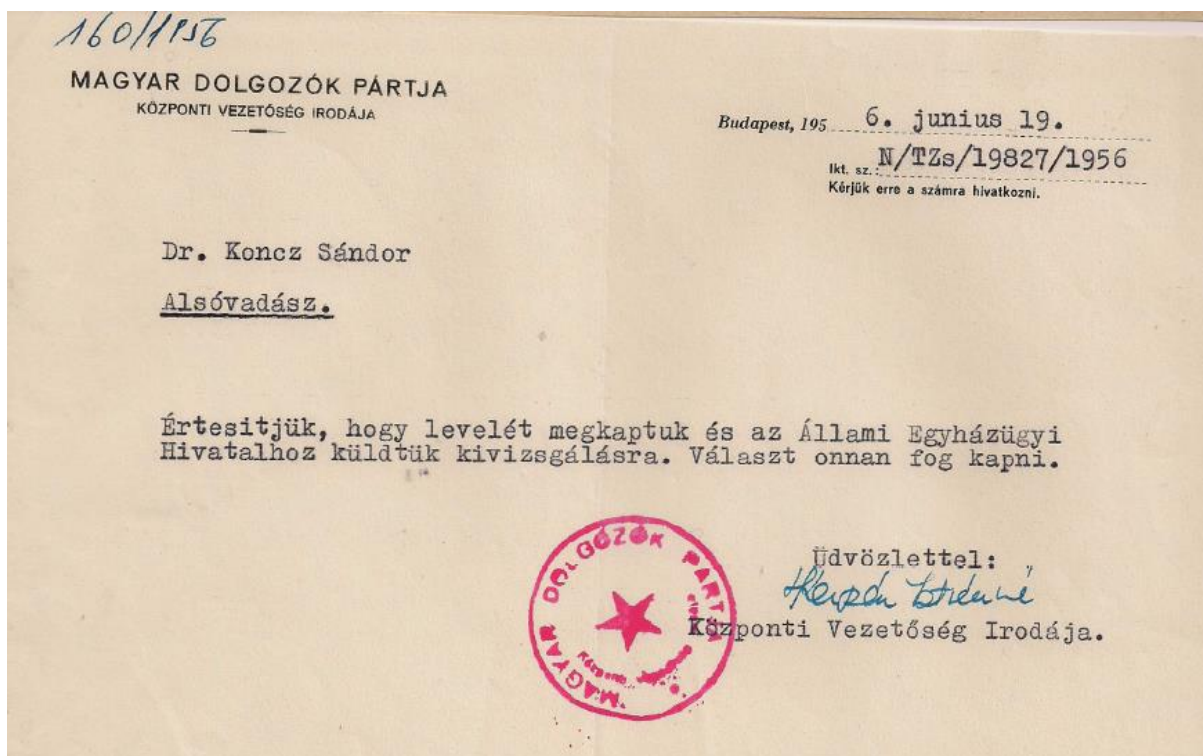
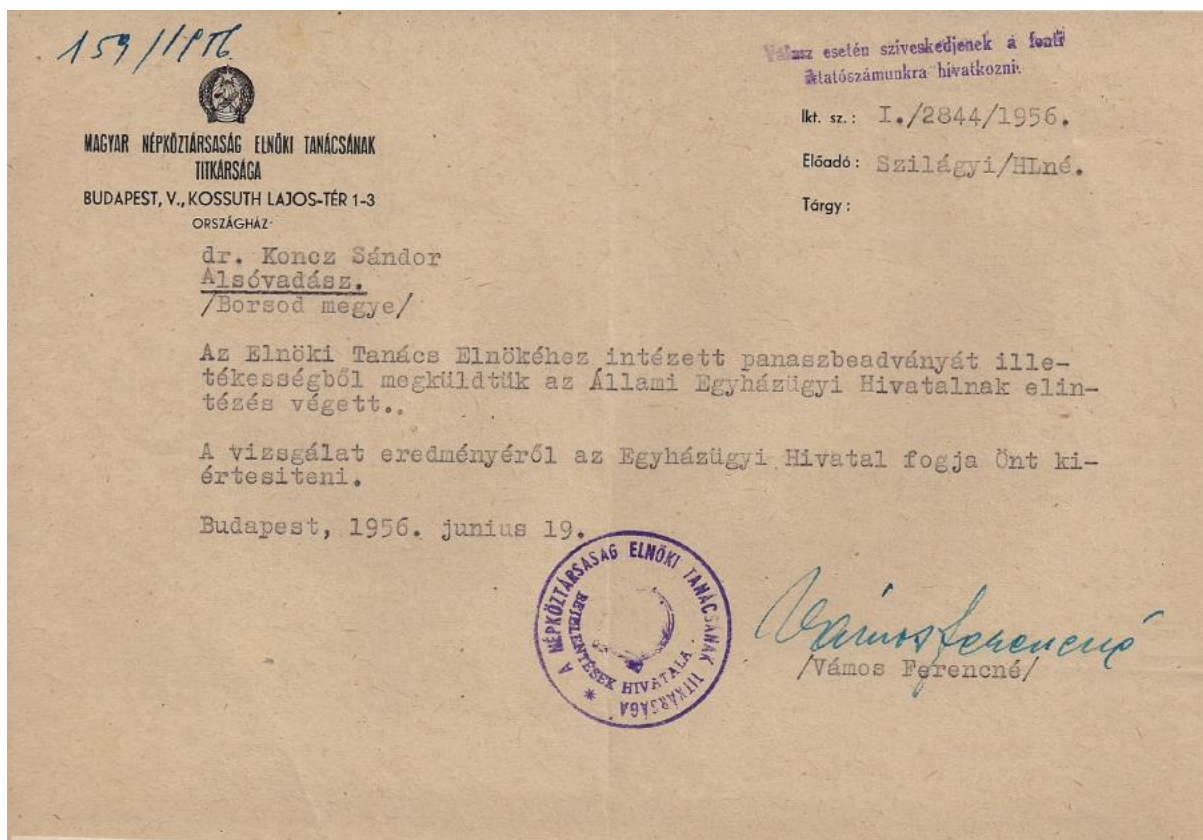
Tisztelete nyilvánításával:

/ Dr Koncz Sándor/
református lelkipásztor
egyetemi és teológiai akadémiai magántanár

22. SZ. MELLÉKLET

Válaszok az egyházkerület visszaállításával kapcsolatos leveleire

(SRKL D/CLI/85.378)

184/196

Ügyiratszám:

141/Eln/1956.

Előadó:

Papp János

ÁLLAMI EGYHÁZÜGYI HIVATAL

BUDAPEST, II., PASARETI ÚT 59

Telefon: 164-626

Tárgy:

Hívsz.:

Mell.:

Címzett: Dr. Koncz Sándor
ref. lelkesz urnak,
Alsóvadász.

Hivatalból díjítványozva

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségéhez és a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsához, valamint az Egyházügyi Hivatalhoz a Tiszáninneni Egyházkerület visszaállítására ügyében írt beadványára válaszolva az alábbiakat közlöm:

Az egyházak közigazgatásának szervezése, vagy annak megváltoztatása nem a Magyar Dolgozók Pártja, vagy a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa feladatai közé tartozik, hanem mint ahogy azt Ön is jól tudja, efelett az Egyházkerület, illetve a Zsinat határoz. Éppen ezért érthetetlen, hogy miért hívja fel a fenti szerveket, hogy ezzel foglalkozzanak.

Amennyiben szükségesnek tartja a Tiszáninneni kerület visszaállítását, úgy annak a szükségességét az Egyházkerületénél indokolja meg, ott bizonyára mindenben is tudnak kívánságával foglalkozni.

Budapest, 1956. június 20.-án

A kiadmány hiteles:

Veres Pál s.k.
alosztályvezető

szek. f. k. v. k. s.
/irodavezető

19643. Dózsa-nyomda. 1956. II. 2000. (10)

23. SZ. MELLÉKLET

Új szív. Bibliatanulmány Berekfürdőn; 1956. 07. 03.

(részletek)

(SRKL D/CLI/85.378)

Megfigyeljük a hagyományos polgári és nem hagyományos egyéb értékrendek permanens valóságát és csődbejutott eszményekhez nem ragaszkodunk. Örülünk a rendszer liberalizálódásának, de azt – mivel nem is kívánják tőlünk – nem tartjuk azonosnak azzal, amit az Írás így mond: ahol az Úr lelke, ott a szabadság. [...]

A szociális demokráciában (aminek előrelátásáért – mellesleg jegyzem meg – 3 évvel ezelőtt vezető egyházi személy kongruám megvonásával fenyegetett meg) üdvözljük a végletek lementsését, mert extrémításokban nem élhet meg tartósan sem a külső, sem a belső béke. Azt azonban nagyon szeretnénk, hogy amit ebben a demokráciában megad Pilátus, azt ne tiltsa meg Kajafás. Ezért reménykedünk az egyezményben adott valamennyi alkotmányos, missziói és intézményes lehetőség rekonstrukciójában. [...] úgy gondoljuk, hogy sor kerülhet a Missziói Szabályrendelet és általában a misszióval kapcsolatos adminisztratív intézkedések korrigálására, vagy egyenesen hatályon kívül helyezésére. Kíváncsú, hogy elsősorban a misszió területén jobb meggyőződések érvényesüljenek. [...]

A túltengő episzkopális, még inkább szubepiszkopális glorifikálások helyét újra elfoglalhatja az egyházi demokrácia, amit szentírási és református történeti hagyományaink alapján presbiterianizmusnak nevezünk. A presbiterianizmus felszabadítja a teológiai kritikát [...] Megszünteti az egyházi centralizációs bürokratizmust. Az anyagi ügyeket az apró részletekig átlátszóvá teszi. Rehabilitálja a halottakat és a börtönből szabadultakat, a betánistákat és vélelmezett reakciókat. Megszüntetett intézményeket, gyarmati sorba süllyedt egyházkerületi tájegységeket és névlegessé sorvasztott alsóbb fokú egyházi szerveket rekreál. Ezzel talán korrigálható egyházi vezetésünk nagymértékű urbanizálódása, melyben a falu sok felülről kapott bölcsességének hangja meghalt. A presbiterianizmus jótékonyan segíti sajtónkat abban, hogy egyházi életünk ne csak ökumenikus külügy, hanem mélyebben ökumenikus belügy legyen. [...]

...nem harcolni kell a tisztaságért, hanem seprőt ragadni és seperni kell. Az egyház seprője a bűnbánat, mely konkrétan a zavaros egyházi terror által teremtett rettenetes bizalmi válságon akar segíteni. Azt a személyektől való undort is meg kívánja szüntetni, ami lelkipásztorokat, gyülekezeti tagokat, teológiakon tanuló ifjakat életkedvtelenné tett. Igyekszik felszámolni egy letűnő korszak hibáit egy olyan összeggel, amiben nem a

második világháború előtti bűnök, hanem a közelmúlti évek vétkei kerülnek megítélésre, személyeket és ügyeket fájdalmasan érintő konzekvenciák levonásával is.

24. SZ. MELLÉKLET

**Koncz Sándor feljegyzése a Veres Pál, Lobkovitz László és Koncz Sándor közötti
tárgyalásról, mely Alsóvadászon, 1957. január 21- én folyt
(részletek)
(SRKL D/CLI/85.378)**

VP: Közölte, hogy a kormány megbízásából jött hozzám. Tehát nem csupán a vallásügyi hivatal vagy a művelődésügyi minisztérium, hanem a kormány álláspontját közli velem. Ennek lényege az, hogy a visszaállított Tiszáninneni Egyházkerület püspöki tisztségének betöltésével kapcsolatban a kormány személyemet illetően teljesen bizalmatlan.

KS: [...] Ki kell jelentenem, illetve egyházi helyeken ezzel kapcsolatos kijelentéseimet itt meg kell ismételni, hogy az államnak ilyen mérvű beavatkozása a legsúlyosabb történeti kérdést veti fel egyházunkban. [...]

Azt a reménységemet azonban most is kifejezem, hogyha teljes is a bizalmatlanság, bizonyára nem végleges. Nekem és esetleg másoknak is, nem volna túlságosan érdemes ebben az országban élni, ha nem táplálna az a remény, hogy a kormány mostani téves információkon alapuló véleményét személyi tekintetben is jobb, a tényeknek megfelelő véleménnyel cseréli fel. A helyes és örömdetes állami korrekcióra sok példa van. [...]

...nem elég a bizalmatlanság kifejezése, hanem a kifejezésnél szinte lényegesebb a tárgyi indoklás. Kérem tehát arra, hogy a bizalmatlanság alapját fejtsse ki.

VP: Erre nem vagyok felhatalmazva.

KS: Ha ez így van, akkor pedig Ön nem csodálkozhatik azon, hogy az egészet ködnek, homálynak, sötétségnek, félelemkeltésnek tartom, s így az indoklás nélküli, számomra tehát tartalmilag ismeretlen bizalmatlanságot határozottan visszautasítom. Soha a kormány egyetlen tagja se beszélt velem, tehát a bizalmatlanság információ útján alakulhatott ki. [...]

VP: ...miért nem vonul vissza a választástól?

KS: [...] Az állam által is az állampolgárok számára biztosítani akart félelem nélküli életet én magam azzal kívánom szolgálni, hogy nem félek. Lelkiismeretem nyugodt. [...] A másik okom az, hogy azzal, hogy nem lépek vissza, az adott helyzetben figyelmeztetnünk kell az

államot az egyház belső önrendelkezésének természetére. Abban a helyzetben, ami református egyházunk felé mostanában teremtődött, mindez immár nem egyszerű személyi kérdés, hanem az egyház belső autonómiájának kérdése. [...]

VP: Önnek tudnia kell, hogy okt. 23. előtt mi hajlandók voltunk Önt püspöknek elismerni. Az okt. 23. események után azonban más a helyzet.

KS: Fogalmam sem volt arról, hogy okt. 23. előtt Önök engem hajlandók lettek volna püspöknek elismerni. [...]

VP: Nem állapodhatnánk-e mi meg abban, hogy a választást alkalmasabb időre, mondjuk máj-jún-ra elnapoljuk? Hiszen most olyan felzaklatottak a kedélyek. S hátha addig az Ön számára a reménylett bizalom a kormány felé [helyesen: felől] helyreáll?

KS: [...] Mi erre nézve nem állapodhatunk meg semmiben. Azért nem, mert Ön az egyházon kívül áll. Én meg azért nem, mert a kerületi közgyűlésen kívül állok. [...] Mivel a kerületi közgyűlés határozatát csak maga a kerületi közgyűlés változtathatja meg, illetve hozhat új határozatot, az említett oknál fogva mi erre nézve semmiben nem állapodhatunk meg. Különben is, a választást azért tűzték ki, hogy valahogyan elinduljon a református egyházi kibontakozás, s a Tiszáninneni Kerület missziói és minden szempontból beinduló élete kellő időben elkezdhesse a pataki kollégium visszaállítására vonatkozó ígéret realizálását, lehetőség szerint már őszre.

VP: Pedig ha a febr. 15-ig kitűzött választást nem halasztják el későbbi időpontra, akkor a tiszáninneni lelkipásztorok már febr. elsején sem kapnak kongruát.

KS: [...] Véleményem szerint nem fér össze az állam méltóságával az, hogy törvényesen megállapított államsegély utalása vagy megvonása adminisztratív úton zavarja az állam és egyház kívánatos jó viszonyát. Az állam és egyház közötti esetleges nézeteltérések elintézésére sokfajta törvényes út és mód van. S éppen ezek nem szolgáltatnak alapot az államnak arra, hogy az államsegély megvonásával ártatlan személyek megélhetését veszélyeztesse, különösen pedig, hogy fenyegetse különböző formákban. Ezzel az állam, mint hatalmi szervezet, nullifikálná önmagát, mint erkölcsi szervezet. [...] A kongrua ... egyházunk elesettsége miatt most még igen fontos anyagi kérdés. Elveink fölé azonban

nemigen lehet helyezni, mint ahogy nem helyes ezzel személyi ügyeket támogatni vagy gáncsolni. [...]

VP: Hadd térjek vissza a febr. 15-ig kitűzött püspökválasztás elhalasztására. Tudom, hogy Ön nem tagja a kerületi közgyűlésnek. Azonban a „legnépszerűbb ember ezen a vidéken”, „okos ember”, „teológus”, „egyházszervező”, vannak „párthívei”, akik az Ön érdekében heves agitációt folytatnak. Ezekkel kellene elintézni az elhalasztást.

KS: [...] ... a népszerűség olyan, hogy egyik hónapban más, mint a másikban. A kongrua megvonásának fenyegetése előtt más, mint utána. [...]

VP: Hány % lehetett eredetileg Ön mellett? 80-90%?

KS: Lehet, hogy volt annyi, amikor még azt hitték, hogy szabadon lehet, anyagi kötöttség nélkül választani. De pontosan nem tudom... [...]

VP: Ön teljesen rosszul vetette fel a választást és az általános tisztújítást. [...] ...az általános tisztújítás teljesen rossz, mert ez a haladó erők ellen irányul az egyházban. [...] ... arra kérek még feleletet, hogy amikor tudomásom szerint Ön is híve a püspöki tisztség megszűnésének, most mégis a választás mellett van.

KS: A református egyház megújulásának valóban egyik kérdése ez. Körülbelül 1936 óta vagyok híve ennek a gondolatnak, helyesebben ősi, tiszáninneri hagyománynak. [...] A kérdés humora a jelen szituációban mégis az, hogy választásra szükség van. Újra ismétlem: a református kibontakozás útja az általános tisztújítás és választás. [...] Sebtében akkor összefoglalásul hadd ismétljem el azt, ami eszembe jut:

1. Kérjük a kormányt, hogy ne gördítsen akadályt a református egyház kibontakozása elé, mely belső egyházi tisztújítás, választás útján lehetséges.
2. Engedje meg a kormány, hogy a megújuló egyház kifejtse a maga elvi álláspontját.
3. A törvényesen megállapított kongruát ne tegye személyi kérdések alapjává.
4. Rehabilitáljon engem mostani véleménye alól.

25 . SZ. MELLÉKLET

Koncz Sándor rehabilitálását kérő levele; Alsóvadász, 1957. 01. 24.

(SRKL D/CLI/85.378)

Doby Istvánnak
Kádár Jánosnak
Művelődésügyi miniszter, miniszterhelyettesnek
Horváth Jánosnak, Egyházügyi Főosztály vezetője

Megszólítások

Tisztelettel kérem, hogy a magyar református egyház kibontakozását elősegítendő, szíveskedjék a működését újra megkezdő Tiszánineni Református Egyházkerület ügyeivel, személyemet a kormány előtt erkölcsileg rehabilitálni

Erre a kérésre az is indít, hogy rossz káderjelentésekkel kapcsolatban, rádióban és lapokban köztudomásúvá vált olyan bírói ítélet, mely erkölcsileg lehetővé teszi a rehabilitációt.

Kérésemmel kapcsolatos részletekre a melléklet adhat elindító utbaigazítást.

1 db. 7 oldalas melléklet

Alsóvadász, 1957. jan. 24.

Tisztelettel:

DR. Koncz Sándor
református lelkipásztor
egyetemi magántanár

26. SZ. MELLÉKLET

Koncz Sándor levele a Magyar Országgyűléshez és az Országgyűlés Elnökéhez;

Alsóvadász, 1957. január 29.

(SRKL D/CLI/85.378)

Dr. Koncz Sándor, református lelkipásztor, Alsóvadász, B. Abauj m.

Alsóvadász, 1957. jan. 29.

A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSHEZ
AZ ORSZÁGGYŰLÉS ELNÖKÉHEZ

B U D A P E S T

Elnök Ur!

Tisztelettel feliratot intézek a Magyar Országgyűléshez.
Teszem ezt egybehangzóan egyházi törvényünk I. tc. 140. §
c/. pontja értelmében, mely lehetségesnek tartja adott esetben
az Országgyűléshez felirat intézését "olyan ügyben, amely a magyar-
országi református egyházat egyetemesen érdekli".

Egyházi közvéleményünkkel egyetértésben tisztelettel kérem,
hogy a Magyar Állam és a Református Egyház közötti egyezmény alap-
ján, egyházunk önkormányzatát az állam illetékes szerveivel tisz-
teletben tartatni sziveskedjék.

E kérés indoklásul tisztelettel csatolom a mellékelt
7 oldalas feljegyzést.

Egyidejűleg felkértem Péter János volt református püspök
urat, a Kulturkapcsolatok Intézetének elnökét, hogy mint országgyű-
lési képviselő az Országgyűlésnek, Elnök Urnak az ezzel kapcsolat-
ban szükséges felvilágosításokat megadni sziveskedjék.

1 db. 7 oldalas melléklet.

Tiszteletem nyilvánításával:

/ Dr. Koncz Sándor /
református lelkipásztor
egyetemi magántanár

27. SZ. MELLÉKLET

Koncz Sándor levele Péter Jánoshoz, a Kultúrkapcsolatok Intézete Elnökéhez; Av.,

1957. január 29.

(SRKL D/CLI/85.378)

Dr. Koncz Sándor, Alsóvadász, B. Abauj m

Alsóvadász, 1957. I. 29.

P É T E R J Á N O S urnak

a Kultúrkapcsolatok Intézetének Elnöke

B U D A P E S T

Kedves János!

Amikor a HO Són Boszák levelet írtam, még nem gondolhattam azt, hogy egyházunk adódó nehézségeiben ilyen hamarosan kérjem segítő szolgáltatást.

A hét oldalas melléklet - személyesül eltekintve is - tárgyiassan megmutathatja egyházunk kibontakozásának akadályait.

Egyházi törvényeink I. to. 140 § c/. pontjának ram is vonatkoztatható értelemszerűségében felíratot intéstem az Elnöki Tanács Elnökéhez, a Forradalmi Munkás-Paraszti Kormány Elnökéhez, a Művelődésügyi Miniszterhez, az Egyházügyi Főosztályhoz, a Magyar Országgyűléshez, az Országgyűlés Elnökéhez azsal a tiszteletteljes kéréssel, hogy a Magyar Állam és a Református Egyház közötti egyezmény alapján református egyházunk Birendelkezéséért arra illetékesekkel sziveskedjenek megtartatni.

Tőged, mint országgyűlési képviselőt és mint a békéltetés szolgálatának munkását szeretettel kérek arra, hogy, amint püspöki lemondó leveledben írtad, - "a megújuló kegyelem alatt az újrakezdés alkalmi" lehetőségeiben légy kedves egyházunk segítségére lenni.

Abban az erkölcsi minőségben, amelyben egyházunkban szolgál, sziveskedjél illetékesek felé a kellő felvilágosításokat megadni, hogy egyházunk kibontakozása sem népünk javára, sem önmagában, sem más felekezetekkel összehasonlítható viszonylatában kárt ne szenvedjen.

Várható segítségemet és válaszomat - esetleg az adódható találkozás alkalmát - előre is köszönöm.

1 db hét oldalas melléklet.

Szeretettel köszönti:

/Koncz Sándor/
református lelkipásztor

28. SZ. MELLÉKLET

Dienes István levele a rehabilitálás feltételeiről; Miskolc, 1957. augusztus 27.

(részlet)

(SRKL D/CLI/85.378)

Miskolc, 1957. augusztus 27.

Nagytiszteletű

dr. K o n c z S á n d o r
ref. lelkipásztor urnak

Alsóvadász.

Kedves Sándorom !

Hálás köszönettel igazolom az elolvasásra másolatban megküldött és a kerületi konferenciával kapcsolatban írt cikked kézhezvételét.

Gondos átolvasás után arra a belátásra jutottam, hogy az bár a konferencia érdemét és külsőségeit illetően igen hü, - szemléltető, színvonalas és kedves, de ami célból íratott annak nem megfelelő.

Amint a Budapesten történt Veled kapcsolatos beszélgetésről tájékoztatlak, személyednek és szerepednek tisztázása érdekében olyan cikkekre lett volna szükség, amelyekben pozitívan fejezed ki viszonyulásodat egyházunk mai helyzetéhez és a megújulási mozgalom felől is elmondasz valamit arról, ami abból torzulásokra vezetett és jelentős zavart okozott a kibontakozásban.

Vilgáosan ezt várták Tőled és ez lett volna az ugynevezett rehabilitációdnak utja és módja.

Ma Horváth Jánossal is beszéltem erről a kérdésről, aki cikkedet kézhez kapta, - mint közölte, figyelmesen átolvasta és lényegében ennek a felfogásának adott éle és világos kifejezést, közölve azt is, hogy ezt a cikket így személyed szerepének tisztázása szempontjából nem tartja kielégítőnek.

Közölte még azt is, hogy helytelen volt cikkedbe bele tenni azt, hogy ezt felkérésre írod, mert ennek félreérthető melléki jeze van és kizárólag rajtad és elhatározásodon múlik akarsz - e cikket írni, vagy sem.

De közölte még azt is, hogy amennyiben akarsz úgy, még egy lehetőséget kíván adni a számodra, ha az meggyőződésséddel találkozhat, hogy a fenti értelemben és tartalomban írd.

Természetesen ezt a helyzetet előszóban tudnám részletesebben eléd tárni, de sietnem kell ezzel a levéllel, hogy elhatározásodat időszerűtlenné nem válhasson, esetleg gondolkozzál is a kérdésen és azért írtam ilyen gyorsan és talán erőteljesen is, mert ezt az ügy érdekében állónak tartom.

29. SZ. MELLÉKLET

**Feljegyzés arról a beszélgetésről, melyet 1957. október 11-én, Budapesten, az Állami
Egyházügyi Hivatalban folytatott Veres Pál és Koncz Sándor
(részletek)
(SRKL D/CLI/85.378)**

VP: Közölte, hogy az egyházkerületi főjegyzői tisztséggel kapcsolatban kifejezi a hivatal bizalmatlanságát személyemre nézve, és visszalépésemet szükségesnek tartja.

KS: Megmondtam, hogy a szóban forgó tisztséggel kapcsolatban semmiféle tájékoztatást nem kaptam. Kerületi Elnökségünk engem semmiről nem értesített [...] Elmondtam, hogy szept. 30-tól okt. 10-ig [...] nem is tartózkodtam az egyházkerület területén. Azt tudtam, hogy okt. 3-án van a szavazat-felbontás, de eredményéről nem szereztem tudomást... [...] Megmutattam neki a kapott táviratot, ami ide rendelt anélkül, hogy az iderendelés tárgyát közölné.

VP: ... közölte, hogy a szavazatok úgy alakultak, hogy az egyházi törvény szerint a két legtöbb szavazatot nyert között pótválasztásra van szükség, és nekik az a véleményük, hogy a pótválasztáson a többség rám szavaz, márpedig a személyemmel kapcsolatos bizalmatlanság náluk nem szűnt meg, és ezért vissza kell lépnem.

KS: [...] A Hivatal bizalmatlanságával kapcsolatban meg kell fontolnom azok bizalmát, akik rám szavaztak, és ezt a bizalmi kérdést meg kell tárgyalnom a kerületi elnökséggel, s ha ők úgy látják jónak, és erre lehetőséget adnak, esetleg esperesi és gondnoki értekezlettel.

VP: Helytelenítette, hogy az állam igényét nem veszem egyszerűbben tudomásul [...] Ön ujjat húz az állammal.

KS: [...] ...politikai dolgokban soha részt nem vettem. Lelkiismeretem szerint állíthatom, hogy a Népköztársaság törvényeit meg nem sértettem. Mivel egyházi szempontból az egyházkormányzattal kapcsolatban elég nagy kritikai magatartást tanúsítottam [...], még külön ügyeltem arra, hogy politikai dolgokba bele ne keveredjem. Arról nem tehetek, de személyileg is nagyon fájlalom, hogy sejtésem szerint, bizonyos egyházi intrika

folyamatosan arra törekedett és talán törekszik most is, hogy magát felszínen tartva, másokat személyileg is eláztasson. [...]

VP: Konkrétumokat most se mondhatok, de a bizalmatlanság Önnel szemben csak pillanatnyi. Értse meg, pillanatnyilag van meg, most, ma, és ez tisztulhat.

KS: Januárban is ilyenféle feletet kaptam erre, de azóta eltelt 8-9 hónap, és irányomban nem történt tisztulás. El nem tudom képzelni, hogy miről lehet szó. [...] ... amikor megkaptam az egyházkerületi elnökség jelölő listáját, láttam, hogy nevem sehol sem szerepel. Mégis, mi lehetett az indoka annak, hogy rám is szavaztak? Mindenekelőtt az, hogy előttem sem, talán más előtt sem volt köztudomású, hogy rám nem szavazhatnak. [...] ...hivatalos lapunkból mindenki elolvashatja, hogy az elnöki tanács rendelkezése a főjegyzői tisztségre nézve nem ír elő előzetes hozzájárulást. Velem is, másokkal is úgy közölték, hogy amikor január legelején az espereseket a püspökválasztás kérdésében, még akkor Enyedy Andor püspök úr visszahívása érdekében e hivatalba felhívták, hogy én lehetek főjegyző, esperes, igazgató a kollégiumban, csak éppen püspök nem, mert az állam rehabilitálni kívánja Enyedy Andor püspök urat. A szavazást az is lehetővé tette, hogy a kerületi elnökségi körlevél, ami a választásokat elrendeli [...] az ajánlást irányadónak nevezi csupán [...] a presbitériumok szabad választása nincs korlátozva. [...]

30. SZ. MELLÉKLET

Gondolatok az egyház és állam kapcsolatáról; Av., 1958. április 29.

(részletek)

SRKNk An. 3764

...az államnak, mint az élet egyik nem mellőzhető keretének megbecsülése az egyház szempontjából azért is fontos, hogy sajátos szolgálatának lehetőségét Isten akarata szerint emberileg így biztosítsa [...]

Az egyház és az állam közötti lényegi feszültség a szolgálatban oldódik fel. A szolgálat nem jelenti az egyház részéről az állam kiszolgáltatását. De jelenti minden olyan jó ügy szolgálatát, melyben az egyház Isten dicsőségét fedezi fel az ember javára. [...]

Az egyháznak mindenkor nagy kísértése lehet, hogy valami cizellált, tiszta Isten-fogalmat szolgál, s nem azt a valóságos Istent, aki emberré lett. Az egyház ateizmusa az, amikor számára Isten csupán fogalom. Amikor úgy csinálja az egyház a maga dolgát, mintha Isten nem élet lenne.

[...] Az ige és a vele együttműködő Szentlélek kényszerít minket a keresztyén humanizmusra. Arra, hogy minden világnézeti megkötöttség nélkül minden módon szolgáljuk a megváltásra szoruló embert. [...]

... a történeti eseményeket, az emberi meggyőződést, az emberi lelkiismeretet a teológia naturalis területén hagyva, nem tartjuk kijelentésnek. Isten minket nem a történelem által kényszerít engedelmességre. De igéje és Szentleke által a történelemben. Ez a történelemben élénk adott engedelmesség pedig itt és most ennyi: nekünk a szocializmusban az egyházat kell építenünk.[...]

Az egyház világszerte hangsúlyozza a szociális szempontokat. [...] küzd az atomhalál ellen. [...] harcol a törvénytelenséggel és adminisztratív intézkedésekkel. [...] ellene mond a gyarmati sorsnak és a faji konokságnak. S ha mindezt nálunk is megteszi [...] azért teszi, mert mindez megfelel az egyház belső igazságérzetének. S mialatt így él az egyház, nemcsak elvileg bizonyítja, hogy lehetséges az egyházi élet a szocialista Magyarországon, hanem gyakorlatilag meg is éli, hogy van egyházi élet.

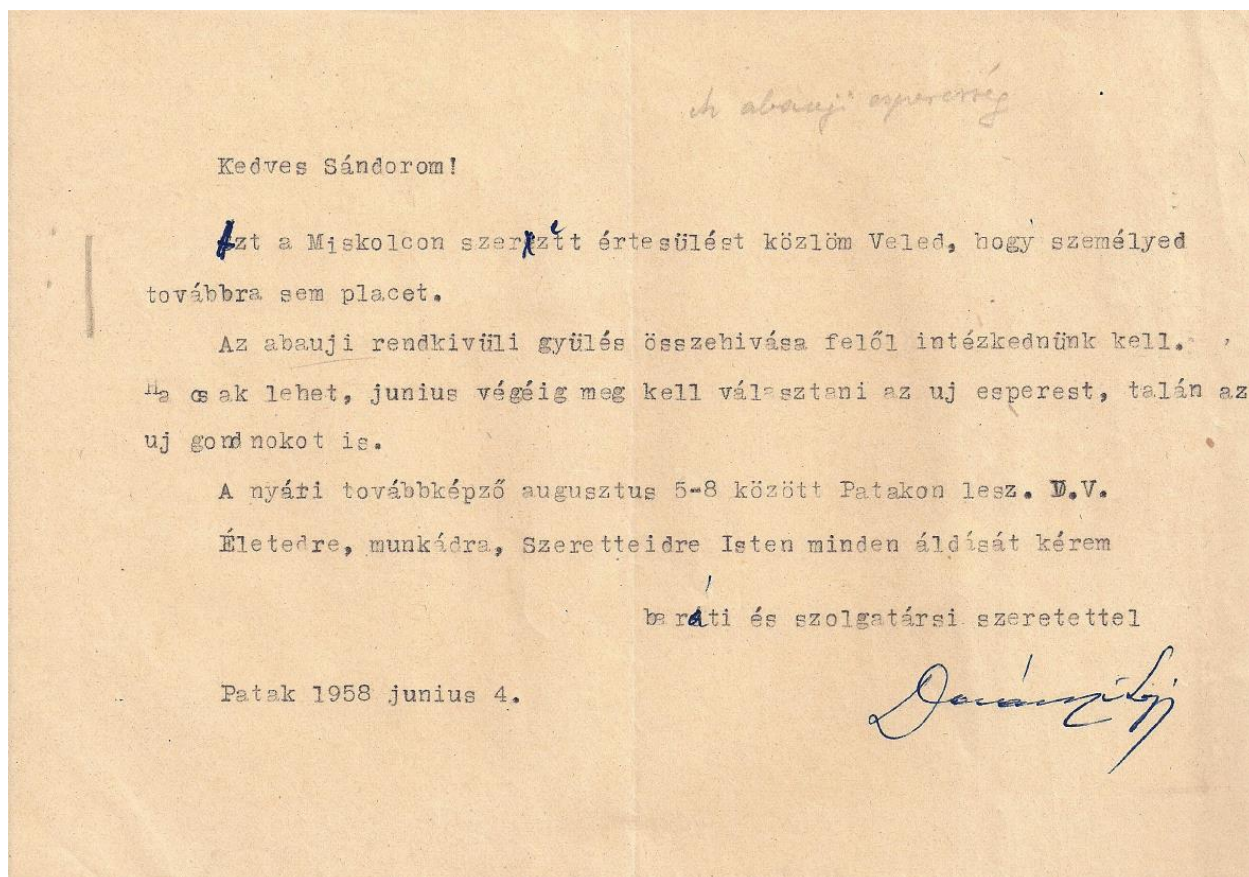
Egyesek azt várnák az egyháztól, hogy valami olyan passzivitásba húzódjék, melynek lényege valami ilyenféle: nézzük aggodalommal a szocialista ideológia szervezett ateizmusát. Az ilyen aggodalmak helyett az egyháznak sokkal inkább a saját és az emberek apátiája, a saját és az emberek antiszocializmusa, a saját és az emberek ateizmusa, a saját és az emberek belső és külső békétlensége ellen kell küzdenie. [...]

Az előrehaladás [egyház és állam között] jó útjai közös tuskodással vannak kikövezve. Ezen az úton lehet gyógyulni és lehet gyógyítani. Egyházon belül és kívül csoportoknak, személyeknek, kegyelemi ajándékoknak szabad találkozni, kiengesztelődni és együtt dolgozni. Az egyház és állam kapcsolatának továbbfejlődése ebben az irányban várható.

31. SZ. MELLÉKLET

Darányi Lajos levele az abaúji esperességgel kapcsolatban; Sárospatak, 1958. június 4.

(SRKL D/CLI/85.378)

32. SZ. MELLÉKLET

Koncz Sándor rehabilitálását kérő levele Veres Pálhoz, 1958. augusztus 2-án

(SRKL D/CLI/85.378)

V E R E S S P Á L

Főelődő urnak

Budapest, V.

Szalay u 10-14

Művelődésügyi Minisztérium

Egyházügyi Hivatala

Főelődő Ur!

Aug. 1-én folytatott beszélgetésünk értelmében tisztelettel újólal megküldöm a mellékelte feljegyzést, mely az utóbbi évek egyházi eseményeit személyekkel kapcsolatban foglalja össze.

Szeretettel kérem arra, hogy a feljegyzést az Egyházügyi Hivatalban rendelkezésre álló két cikkemmel együtt áttanulmányozni sziveskedjék.

Ennek a kéresemnek az alapja az, hogy személyekre nézve tisztelettel kérem a rehabilitációt.

Ismeretes ugyanis, hogy az állam illetékes szervei a püspöki, egyházkerületi főjegyzői és esperesi tisztségekkel kapcsolatban az előzetes hozzájárulás tekintetében nem vonatkoztatva vétővel éltek. Bátorkodom megjegyezni, hogy az állam velem kapcsolatban magatartása mögött az buzdóhat meg, mintha én reakciós lennék. Márpedig az ellen, hogy bármilyen vonatkozásban reakciós lennék, tiltakozom. Ezt már több ízben szóban is kifejeztem. - Az alapmeggyőződésem ugyanis az, hogy a keresztény ember az egyház e földi kereténél az állatot s annak rendjét elfogadja, ami az alkotmányra letett esküm alapja is.

Azért fordulok közvetlenül az állam egyházügyekben illetékes szervéhez rehabilitációval kapcsolatban, mert az előzetes hozzájárulás megadása, vagy megtagadása elsőrendű állami aktus.

Egyben kérem, sziveskedjék - Főelődő Ur! - velem tudatni, hogy milyen további eljárást kövessen rehabilitáció érdekében.

Remélem, hogy a személyes tárgyalások során a gyakorlati megelégedésre is nyílik alkalom, hiszen az egyházkerületi ügykörökön kívül más szolgálati területekre, pl. tudományos beosztásra is szavaztam.

Még azzal a tiszteletteljes kéresemmel is megterheltem Főelődő Urat, hogy az Elnök Urval való esetleges személyes találkozáson is lehetővé tenni sziveskedjék.
Alsóvadász, 1958. aug. 2.

Tisztelettel:

/ Dr. Koncz Sándor /
református lelkipásztor

33. SZ. MELLÉKLET

Feljegyzés, melyet dr. Koncz Sándor református lelkipásztor készített az utóbbi éveknek személyével is kapcsolatos egyházi eseményeiről; Alsóvadász, 1958 januárja

(részletek)

(SRKL D/CLI/85.378)

A keresztyén ember az államot Isten rendelkezésének tartja. Magyar népünk állama a népi demokrácia. Ebben az államban a társadalom építése és átépítése szocialista elvek alapján történik.

A szocialista társadalom motorja egy olyan ideológia, mely a keresztyén meggyőződéssel dialektikus ellentétben feszül.

Ebből az következik, hogy a keresztyénség és a kommunista világnézet nem élhet egymásban. De élhet egymás mellett. [...]

Népünk államában a szocialista életforma sokrétűségéhez kétféle módon lehet viszonyulni. Az egyik az ideológiai, a másik az alkotmányjogi kapcsolódás.

A keresztyén egyház ez utóbbi alapján áll. Ennek lényege az, hogy egy természete szerint keresztyénellenes államberendezkedés az alkotmányban megfogalmazza és biztosítja az általános emberi szabadságjogokat, és közöttük a vallásszabadságot. [...]

Egyházi működésünk alapja [...] államjogilag az alkotmány és a megegyezés. [...]

A fentiekből következik az, hogy az egyház a maga életében semmiféle államellenes szervezkedésnek helyet nem adhat. Viszont köteles mindent megtenni azért, hogy legális formák között – lehető lojalitása segítségével – a maga sajátos életét minél teljesebben kifejezze és megvalósítsa. [...]

Nem az a tételünk, hogy az egyházban is a szocializmust építjük, hanem az, hogy a szocializmusban is az egyházat építjük. [...]

Mialatt ... igyekeztem kifejtetni ... az egyház folytonos reformációjára vonatkozó mai elveket s ezzel együtt ismeretes gyülekezeti, missziói, teológiai, anyagi-etikai tételeket, az alatt az egyházon belül működő elvtelen intrika mindezt magyar hazám állami hatóságai ellen való lázadásnak minősítette. [...]

Az természetes, hogy nekem is vannak, voltak és lesznek bűneim, tévedéseim és hibáim. Nem is léptem fel soha a kizárólagosság elvével. Sőt, másokat is arra igyekeztem rábírni, hogy hagyják el a kizárólagosságot. Azt is tudom, hogy személy szerint hol vannak

megbánnivalóim. S ha nem tudnám eléggé, könyörgök az Úrhoz, hogy ezt még világosabban tudjam. A mások bűneit azonban nem nekem kell megbánni. És a mások által rám kent bűnökért nem nekem kell felelnem.

34. SZ. MELLÉKLET

Darányi Lajos püspök levele Lobkovitz László egyházügyi főelőadónak

(B-A-Z M.Lt. XXIII-23. 51/1960)

Főelőadó Úr!

Hozzám intézett levelében azt kérte dr. Koncz Sándor alsóvadászi lelkipásztor és Asztalos Zoltán selyebi lelkipásztor, eszközöljem ki azt, hogy a Hazafias Népfrent Békebizottságának legközebbi ülésére ők is kapjanak meghívót.

Mély tisztelettel kérem Főelőadó Urat, hogy szíveskedjék a nevezett két lelkipásztort a november 25-re tervezett találkozóra meghívatni. Mindkét lelkipásztor komoly jelét adta annak, hogy részt óhajt venni népünk ilyen irányú szolgálatában is. Adjuk meg nekik a nevelődésre és a szolgálatra is az alkalmat.

Őszinte tisztelettel:

Sárospatak, 1959. november 16.

Darányi Lajos, püspök

35. SZ MELLÉKLET

Atom, ítélet, béke; Alsóvadász, 1963.

(SRKL D/CLIII/85.386)

[...] ... az atombomba kutatási eredményei s maga az elkészült atombomba is Trumann amerikai elnök és környezete kezében a felelőtlen atomzsarolás politikájának eszközévé lettek. [...]

... a Szovjetunióban folyamatosan, a háborús károk felszámolásának erőfeszítéseivel együtt, a technikai műveltséggel rendelkező szellemi dolgozók óriási számban nőttek fel. A Szovjetuniónak anyagi lehetőségei mellett így szellemi tartalékai is készen állottak arra, hogy önvédelemből és a szocialista országok védelmére, az amerikai atomzsarolás politikájától rákényszerítve, a tudományos kutatómunka legmagasabb színvonalú megszervezésével, hatalmas technikai bázisai mozgósításával megteremtse és korszerűsítse a honvédelmet. Nem csoda, ha ennek eredménye a legkorszerűbb atom-, hidrogén- és rakétafegyverzet kifejlesztése lett, mely megadja a szocialista országoknak a biztonságot. Hogy mennyire az önvédelem és biztonság a legmodernebb fegyverkezés célja, bizonyítja az, hogy a kifejlesztés folyamata alatt a Szovjetunió meghirdette a békés egymás mellett élésnek, a két gazdasági rendszer békében való versengésének, az általános és teljes leszerelésnek a politikáját. Megtörtént az a csodaszerűség, hogy mialatt az Egyesült Államok militarizálta önmagát, a Szovjetunió a fenti katonai objektumok fölényes birtokában a magfegyverek betiltása mellett, továbbterjesztése ellen, azaz a béke oldalán foglalt állást. [...]

...az atom és a háború teológiai-etikai kérdés. Mégpedig egészen gyakorlatiasan úgy teológiai-etikai kérdés, hogy mi a világ jobb rendjét keressük. És ezt a jobb rendet nem a megítélt kapitalizmusban, még kevésbé annak végkifejletében: az imperializmusban látjuk, hanem a szocialista világ belső konszolidációjában, annak erejében és világformáló jelentőségében munkáljuk. [...]

[Az Úr napja] nem technikai, mechanikai fejlődés vagy ügyeskedés eredménye. Nem ezek révén következik be. Emberi rosszakarat vagy véletlen nem hozza el ezt a napot. Isten ennek idejét magának tartotta fenn. És ebben nem enged helyet a mi történetfilozófiai, atomfizikai vagy apokaliptikus spekulációinknak. [...]

A tényeknek megfelelően mondhatjuk, hogy a nyugatiak által sokat hangoztatott „atom-egyensúlyban” ma a Szovjetunió tényleges atom-túlsúlya védi az ellenség életét is saját atomtámadási készségük öngyilkos kísérlete ellen. [...]

A béke, mint evilági helyzet számunkra a szocializmus korszaka. A szocializmusban adott békés társadalmi fejlődés további lehetőségeit teológiailag elismerjük, egyházilag a gyakorlatban pedig szolgálattal munkáljuk. Mi a szocializmusban úgy maradunk egyház, hogy mialatt maga a földön élő egyház szociálisabbá válik lelki, szellemi és anyagi struktúrájában, azalatt bizalmat érzünk és bizalmat ébresztünk népünk és egyházunk útja és az úton vezetők iránt. A helyes és teljes bizalomba – az újabb felismerések alapján is – az előrevivő korrekciókat szeretettel beleértjük. [...]

A prédikálásban nem holmi egyházi vagy teológiai „metafizikát” fejtünk ki az államról. Az állam „metafizikájának” kifejtése helyett [...] a politikai társadalmi, köz- és magánéleti erényekről adunk evangéliumi tanítást. [...]

Nem az a feladatunk, hogy teológiailag valami álmodozó világreformot szerkesszünk, hanem az, hogy a számunkra konkrétan adott, szocializmust építő világunkban Jézus Krisztus Úr voltát, a belefoglalt etikai konzekvenciákkal együtt valljuk. Az állam ugyanis az Ige hirdetése által: Krisztus uralmának szolgáló formája. Az Igének ilyen tudatos hirdetésében minket nem zavar, de egyenesen építő együttműködésre serkent az, hogy államunk nem ún. keresztyén világnézetű állam. [...]

Az atombomba ismeretét teljesen el lehet sülyeszteni, hogy a szociálisan egymásra utalt emberiség között a békés együttélést ki lehessen építeni. Ez – bár nem egyszerű és még sok erőfeszítést kíván – most már azért lényegesen könnyebb, mert a reális erőviszonyok a béke és a szocializmus javára eldőlték. [...]

...egyházunknak a felszabadulás óta járt útját tovább kell fejlesztenünk. A továbbfejlesztés útközben építő hozzájárulás mindahhoz, ami népünk helyzetén belül a további morális megújulást a szocializmus építése javára szolgálja. Az országvezetéssel az egyházak építő együttműködésben vannak. A szocializmus építésére vonatkozó tevékenység etikai erősítését másokkal együtt a magunk munkájának is valljuk. A szocializmussal nem elvtelenül, hanem elvek alapján – ideológiai azonosulás nélkül – vagyunk szövetségben.

36. SZ. MELLÉKLET

Koncz Sándor gratuláló levele Bartha Tibornak; Alsóvadász, 1963

(SRKL D/CLIII/85.386)

Főtiszteletű

Dr. Bartha Tibor püspök úrnak

a Konvent és a Zsinat elnöke

a Népköztársaság Elnöki Tanácsa Tagja

Debrecen

Kedves Barátom!

Református egyházunkat, sőt ökumenénk egyházait magas megtiszteltetés érte azzal, hogy országgyűlésünk népköztársaságunk Elnöki Tanácsa tagjává választott.

Örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy ebben a szolgálatodban is tisztelő szeretettel köszöntselek. Az országvezetéssel együtt küzdünk azért az eredményes politikáért, amit korunk tömörülési irányzatában a nemzeti egység gondolata és gyakorlata jelent. A bizalom elmélyült légkörében kívánom, hogy szocializmust építő nemzeti és békét munkáló nemzetközi céljainkat megnövekedett felelősségérzetünkkel egyházunk segítő szolgálata által minél hamarább elérjük.

Isten áldását kérem életedre, szolgálataidra és Családodra.

Tisztelettel és szeretettel köszönt:

Alsóvadász, 1963. III. 23.

37. SZ. MELLÉKLET

Koncz Sándor levele Pratner Józsefhez, Av., 1964. március 16.

(SRKL D/CLIII/85.386)

1957 óta szocialista rendszerünkben előnyös politikai és társadalmi változások következtek be és eredmények születtek. Árad körülöttünk az egészséges társadalmi fejlődés. Tavaszias levegőjárás van problémáinkban. [...] ...személy szerint én is részese vagyok a fejlődésnek. A régi nézeteknél jobb és pozitívebb felismerésekre jutottam. [...] A hibák kijavítása, a kijavításra való állandó törekvés nemcsak az állami apparátusban, társadalmi életünkben, hanem az én személyes állásfoglalásaimban is tisztult. ... évek óta népfront-értekezleteken, lelkesztetületi gyűléseken, pozitív hangot keltve, ennek folyamatosan és határozottan hangot adtam és adok. Ugyanezt teszem legközvetlenebb napi egyházi és társadalmi munkámban, érintkezésben az emberekkel és ügyekkel. [...]

A jog és fegyelem, a képzettség, szaktudás, élethivatás összehangolása és a lelkiismereti szabadság a szocialista társadalmi rendben visz ma ama magaslat felé, melynél emberileg magasabb pont jelenleg nincs: az össznépi állam megteremtésének a szocializmusban adott eszméje és gyakorlata ez a magaslat. [...]

A jobban-csinálás módszere, az adminisztratív érvényesülő séma vagy mechanizmus elkerülése az ügyek intézésében mindannyiunk kötelessége. Ha felülről azt akarjuk, amit alulról is akarnak, akkor velem szemben sem érvényesülhet tovább a proletárdiktatúra elnyomó funkciója. Ez jogosult az ellenséggel szemben. Nem jogosult velem szemben. Hiszen én nyíltsággal és őszinteséggel, és mert szükséges: építő kritikával keresem az együttműködést mindabban, ami összeköt. [...]

Az egyházon kívül és az egyházban a mind magasabb színvonalú vezetés tovább munkálja és mélyíti a kétoldalú kapcsolatok módszerét és rendszerét. Az állam és egyház között az itt adódó szintézis nem lesz szimbiózis. De az itt adódó ellentét sem lesz ellenségeskedés. [...]

Kérem, hogy ebben a felterjesztésben és az életrajzi mellékletben ne az önajánlgatás bűnét nézzék. Ne a mindenáron püspöknek-lenni-akarás árnyékát vessék rám. [...]

Az ellenem ható hátrányos megkülönböztetések évek óta kért megszüntetésének ugyanis nem a püspökség az egyetlen módja. A teljes jóvátétel kétségtelenül ez lenne, vagy ez lesz. Hiszen ha az Állami Egyházügyi Hivatal 1957-ben vétójával nem avatkozik bele az egyházkerületünknek egyházi törvényeink értelmében megkezdődött és folyó választásába, úgy valószínűség szerint én lettem volna a tiszáninneri református püspök. ...ha a vétót

emelő akkori Államügyi Egyházi Hivatal arról lett volna annak idején meggyőződve, hogy ügyse választanak meg, nem igen szakította volna félbe a választási folyamatot. De mivel arról szerezhetett értesülést, hogy megválasztanak, alkalmazta ellenem – az akkori körülmények között bizonyos mértékben érthető – elnyomó funkciót.

38. SZ. MELLÉKLET

Részletek Koncz Sándor és Benkő György „levelezéséből”; 1960-61

(SRKL D/CXLVIII/85.362)

898/1960. sz.

Nagytiszteletű Lelkipásztor Úr!

Több magánlevélben magánbeszélgetésre kért alkalmat tőlem. Ez idei egyházmegyei közgyűlésünkön történt felszólalásában elmondotta azt is, hogy Ön minek tart engem. Ezzel nyilvánosan teljesen szükségtelennek minősítette az ilyen magánbeszélgetéseinket. Hivatalosan azonban kötelességem, és – úgy gondolom az Ön nagy bánatára – Önnek is kötelessége velem érintkezni. Amennyiben hivatalos beszélgetést igényel tőlem, úgy azt hivatalosan közölje velem.

Novajidrány, 1960. november 11.

Benkő György, esperes

188/1960. sz.

Nagytiszteletű Esperes Úr!

898/1960. sz. Novajidrány, 1960. november 11-én kelt levelére

Alulírott lelkipásztor forduló postával hivatalosan igénylem t i s z t e l e t t e l, hogy velem közölt helyen és időben hivatalos beszélgetést folytatni szíveskedjék. A találkozók korát éljük, és szívből kívánjuk, hogy a nálunkénál sok milliószorta nehezebb találkozókat is siker koronázza.

Egyben hivatalosan kijelentem, hogy nemcsak testvérnek és esperesnek, de atyának is hajlandó vagyok Önt tartani. Kívánságára e kijelentés a helyzetviszonyosság alapján elhangozhat a legközelebbi egyházmegyei közgyűlésen. De előbb is bármilyen megnevezett alkalomkor és időben, nyilvánosan. A békesség és békéltetés szolgálatát nagy távlatokban is olyan komolyan vesszük, hogy saját portánkon is öröm ezért bármit megtennünk.

Hivatalosan emlékeztetem Önt arra, hogy a mostaninál már lényegesebb elvi ellentétünk is volt. [...] S mivel ez is, mint más a későbbiek során közöttünk megoldódott, a mostani kiküszöbölésében is bizton reménykedem.

E reménységet is kifejezem hivatalosan. [...] Ha Ön most nem is igényli, és pillanatnyilag esetleg nem is tűri, én azonban teljesen szabad vagyok abban, hogy hitem alapján, közös teológiával, Önt változatlanul testvérnek tartsam. Ennek alapján tehát a magánbeszélgetést sem minősítem szükségtelennek. Sem hivatalos, sem magánúton nem fájdalmas nekem az érintkezés. Bizonyíték rá a melléklet.

A hivatalos beszélgetés tárgyát is közölni szokás. Részemről két aktuális tárgysorozati pont kínálkozik: 1. személyi ellentét kiküszöbölése, 2. egyházi kérdések elvi megbeszélése. Esetleg más tárgysorozati pontok megállapításában Ön éppúgy szabad, mint az ügyrendre, vagy rajtunk kívüli személyek jelenlétére, vagy jelen nem léteire nézve.

Alsóvadász, 1960. november 12-én

1 db melléklet: testvéri levél

Atyafiságos köszöntéssel:

Dr. Koncz Sándor lp., egyetemi magán- és teológiai tanár

Melléklet

Kedves Testvérem!

Nem is patron, hanem atom, ahogyan ez most közöttünk folyni kezd. Remélem, hogy vége is lesz olyan hamar, amilyen hamar támadt. Evangéliumi hitünk próbája és ereje ez is.

Bizonyos praxisom is van ebben a dologban. Boldogemlékü Marton János bátyám csinált így velem egyszer gv. elnök koromban Patakon, lévén akkor egy testületben vele, mint most Veled. Azután ő rájött ennek a humorára.

A hivatalosan kifejezett hajlandóság, kiküszöbölés, reménység, közös teológia és hit magán vonatkozásban még hatványozottabb!

Urunk, kit komolyan veszünk, segítsen el erre bennünket. A jó Isten áldását kérve
Rátok, szeretettel köszönt:
Koncz Sándor

Alsóvadász, 1960. november 12.

23/1961. sz.

Nagytiszteletű Lelkipásztor Úr!

Hivatalosan felszólítom, hogy 1960. november 10-én, az egyházmegyei közgyűlésen történt felszólalásának szövegét 4 példányban, lehetőleg azonnal küldje meg hivatalomnak.

Novajidrány, 1961. január 13-án

Atyafiúi szeretettel:
Benkő György, esperes

39. SZ. MELLÉKLET

Benkő György tanúvallomása Koncz Sándor ellen 1961. augusztus 16-án

(SRKL D/CXLVIII/85.362)

[...]

Dr. Koncz Sándort – röviden és konkrétan – az alábbi fegyelmi vétségek elkövetésében találtam vétkesnek:

1. Egyházi hatóság előtt való rágalmazást és hamisvádaskodást követett el:
 - a) Amikor az abaúji református egyházmegye 1960. évi rendes közgyűlésén a gondnoki megnyitóhoz és az esperesi jelentéshez szólva úgy beszélt az egymást „kilövő patronról”, hogy azt minden jelenlévő csak az esperesre érthette.
 - b) Ugyanilyen értelemben vádolta az esperest – a tényeknek meg nem felelő politikai minősítéssel – egyetlen konkrét esetet sem hozva fel.
 - c) Baloldali teológia művelésével vádolt anélkül, hogy megjelölte volna a gondnoki megnyitó vagy az esperesi jelentés egyetlen mondatát is, s ezzel azokat egészükben minősítette így.
 - d) 1961. február 22-én kelt befelelésében megrágalmazta egyházkerületünk jelenlegi főgondnokát azzal, hogy „teológiai vésztörvényszéket” tervezett vagy szervezett a mostani egyházkerületi főjegyző (lelkészi) ellen.
 - e) Ugyan e befelelésben megtorlással vádolja az abaúji esperest (3. oldal 4. bekezdés utolsó mondata).
 - f) Megrágalmazza Szőnyi György volt abaúji missziói előadót, hogy „jobboldali egyházi énekekről tett említést énekeskönyvünkben”, holott egészen pontosan arról tett említést Szőnyi György, hogy vannak, akik jobb és baloldalinak minősítenek egyes énekeket, s ezért nagy gonddal kell eljárunk az énektanításnál. (Jellemző dr. Koncz Sándorra, hogy azon a lelkészértekezleten, ahol ez elhangzott, félreértelmezte Szőnyi György szavait, s azután Koncz S. a maga által félrecsavart mondanivalóhoz adott nagyképpően korrekciót.)
 - g) „Két nem várt megszorításról” beszél befelelésében (4. oldal 3. bekezdés), holott az említett esetet a múlt évi egyházkerületi tanácsülés tisztázta (ti. Koncz Sándor nem kért szolgálati engedélyt).
 - h) Úgy próbál kibújni a felelősség alól, hogy bírálatnak, építő kritikának enyhíti azt, ami részéről valójában rágalmazás, hamisvádaskodás.
2. Az egyházi tekintélyt lealacsonyította dr. Koncz Sándornak az a tanítása, illetve nyilvánosság előtt tett nyilatkozata, hogy egyházi magatartásunk alapja az, hogy van „eszünk”. Itt nyilván, bizonyos esetekben a teológiai döntés szükségességét tette kérdéssé, ami veszedelmes tévelygés.

Befejezésül ismételten hangsúlyozom, hogy dr. Koncz Sándor a gondnoki megnyitó és esperesi jelentéshez szólva – többször hangsúlyozta, hogy a tárgyhoz szól –, tehát rájuk és azokra vonatkoztatva mondotta el felszólalásait, s ezt a jelenlevők, különösen a gyülekezetekből jelenlévő egyházközségi gondnokok így is értelmezték.

Miskolc, 1961. augusztus 16-án

Dr. Marsalkó Bertalan
vizsgálóbiztos

Benkő György
esperes

40. SZ. MELLÉKLET

Dokumentum Koncz Sándornak Benkő György esperessel való megbékélési szándékáról; Av., 1961. okt. 4.

(SRKNk, An. 5729)

Az eset után írtam Darányi Lajos püspök úrnak, 1961. október 4-én, 908 ajánlási ragszámmal, melyben hozzájárulását kértem az október 9-i abaúji közgyűlésen elmondandó nyilatkozatomhoz. Ő a hozzájárulást megadta, és a közgyűlésen az így jóváhagyott szöveggel bocsánatot kértem.

„Tudatában vagyok annak, hogy a múlt évi közgyűlésünkön felszólalásom botrányozást okozott. A helyzetviszonosság alapján kijelentem, hogy konstruktívnak szánt kritikámmal semmiféle sértegetési vagy rágalmazási szándékom nem volt. Azoktól, akik szavaimon megütköztek, keresztyén módon, magatartásomért bűnbánatot tartva, önkritikát gyakorolva, bocsánatot kérek.

Feltétlenül munkálni kívánom a békességet és az építő együttműködés céljaira használható energiáimat újra tisztelettel és alázatosan felajánlom. Szükséges, hogy mindnyájunkban győzedelmeskedjék az emberi érzület, hiszen egyházunk és népünk magasrendű érdekeit azzal is szolgáljuk, ha a Lélek békességet szerző munkájával legyőzzük önmagunkat is.”

41. SZ. MELLÉKLET

Lelkipásztori nyilatkozatok arról, hogy Koncz Sándor szolgálatai nem érintik károsan az egyház egységét (SRKL D/CXLVIII/85.362)

Asztalos Zoltántól

Kedves Sándor Bátyám!

Nagy aggodalommal értesültem az Ellened legújabban megindított egyházi eljárásról és az ezzel kapcsolatban felhozott vádakról. [...] ... amikor előadást tartottál vagy felszólaltál [...] megnyilatkozásaidat sohasem romboló, hanem építő szándékkal mondtad el. Széles kitekintésű, nagy távlatot nyitó előadásaidat és felszólalásaidat mindig nagy örömmel hallgattam, hiszen Te mindig professzor és tanító voltál, akitől én is – nagyon sok lelkésztestvéremmel együtt – nagyon sokat tanultam. Ezért számomra érthetetlen, hogy egyházunk belső rendjének és nyugalmanak megzavarásával vádolnak. Véleményem szerint Közötted és az egyházi vezetőség között fennálló feszültség kizárólag személyi ellentétből ered, amit kölcsönös jóakarattal, az evangélium szellemében, szeretettel enyhíteni lehetne. Erre nézve Nálad látom a jóindulatot. Imádkozom, hogy ez az ügy békességben rendeződjék el.

Hernádbüd, 1962. április 1.

Bojtor Istvántól

Kedves Sándor Bátyám!

[...] ... felszólalásaid nem rombolták egyházunk belső egységét, szolgálati rendjét és nyugalmit, hanem mindig haladó szellemű hozzászólásaid helyesen mutattak rá arra az útra, amelyen [...] egyházunknak a szocializmusban járnia kell. Kelet és Nyugat felé való tudományos kitekintéseid által – akár a szovjet Pityirinről, akár a békeharcos Niemöllerről vagy a Nobel-díjas Schweitzerről szólottál – munkálad közöttünk az egyház fogyatékosainak és jó szolgálatainak felmérését.

Az időnkint jelentkező és mindig egyházunkra, abban a lelkipásztorokra gyakorolt, reánk vonatkozó kritikák további munkánk érdekében nélkülözhetetlen. [...]

Göncruszka, 1962. március 31.

Kalydy Miklóstól

Nyilatkozat

Az utóbbi években a Hazafias Népfront gyűlései azok az alkalmak, ahol dr. Koncz Sándort hallhattam, mint hozzászólót. Ezek a hozzászólások az előadott kérdésekre vonatkoztak. Képzettségének megfelelően: színvonalasak és pozitívek voltak. Az előadóknak a hozzászólásokra adott válaszaiból is fenti megállapításomat látom igazoltnak. [...]

Tiszaszederkény, 1962. április 1.

Kiséry Bélától

Nyilatkozat

[...] Dr. Koncz Sándor testvérünk az alsóvadászi gyülekezetet példamutató módon vezeti, ott szép rendet tart fent, áldásos gyülekezeti élet folyik, ezért gyülekezete szereti is. Ezért kívánatosnak látszik, hogy a gyülekezeti élet harmóniája ne zavartassék meg.

Boldva, 1962. ápr. 3.

Kiss Páltól

Nyilatkozat

Alulírott Kiss Pál ref. lelkipásztor, Prügy, Kossuth u. 6. sz. alatti lakos, minden kényszer és érdek nélkül, tiszta lelkiismerettel és szilárd meggyőződéssel, hivatalosan és tanúk előtt kijelentem, hogy dr. Koncz Sándort, volt sárospataki ref. teológiai tanárt, most alsóvadászi ref. lelkipásztort kezdettől fogva hívő ref. keresztyén lelkipásztornak, egyik legnagyobb műveltségű teológiai tanárnak, igaz magyarnak, dolgozó népünket forrón szerető, mélyen demokratikus és szociális érzésű és magatartású, őszinte, szókimondó és minden tekintetben nyíltszívű, cselekedeteiben, sőt adminisztrációjában is nyilvánossághoz ragaszkodó embernek ismertem meg. Ez annyira így van, hogy csak tájékoztatlanságból vagy rosszul informáltságból lehet kétségbe vonni. Az a különös, hogy egyáltalán bizonyítani kell.

[...] ...mindig az eleven, egészséges, pezsgő szellemi vérkeringést és reális helyzetfelismerést szolgálta. Midig pozitív volt. Csakhogy az egyházban mindig volt, van és lesz egy olyan irányzat, amelyik – ha jóhiszeműen is, de türelmetlenül és féltékenyen – el akar hallgattatni minden árnyalatában más és más szint, és nem törődik sem a becsületes vívódással, sem a meggyőzni akarással, és így látszategységgel, renddel és nyugalommal is megelégszik. Ehhez nem kell semmilyen rendkívüli tehetség, de ahhoz sem, hogy tarthatatlanságát mindenki belássa. [...] A látszategység ellene van az Igazi Egységnek.

Nagyon sokan vagyunk, akik így ismerjük dr. Koncz Sándort! Én a magam részéről kijelentem és hajlandó vagyok megindokolni bármilyen fórum előtt, hogy az ő személyét, felszólalásait támadni csak rossz teológiai és rossz világnézeti álláspontból lehet.

Prügy, 1962. március 31.

Dr. Nagy Sándor Bélától

[...] Kérésedre az alábbiakban szívesen kinyilatkoztatom, hogy azokban a felszólalásaidban, amiket Tőled az utóbbi években úgy a Hazafias Népfront által rendezett gyűléseken, valamint a lelkésztovábbképző alkalmain és az egyházkerület theol. munkacsoportok beszámoló összejövetelein hallottam, megítélésem szerint, nem találtam olyan kijelentéseket, amik károsan érintenék egyházunk belső rendjét, nyugalma és szolgálati egységét.

Sátorajáújhely, 1962. március 31.

Orosz Imrétől

Nyilatkozat

... Dr. Koncz Sándor volt teológiai professzor, teológiai magántanár, alsóvadászi református lelkipásztor, négy éven át nekem is professzorom volt. Megbecsülésem és megbecsülésünk övezte Koncz Sándort, mert olyan tanár volt, aki egyben barátunk volt és testvérünk is Jézus Krisztusban. Az Ige munkáját önmagában, bennünk és másokban is a mindennapi élet cselekedeteiben kereste és kívánta látni. [...]

Koncz Sándort én azóta is ilyennek ismerem. Találkozásaink és beszélgetéseink alkalmával azóta is nagyon sokat tanultam tőle és épültem általa. [...] Megnyilatkozásai az elhangzott előadásoknak mindenkor értékes kiegészítői és kiszélesítői.

Martonyi, 1962. március 31.

Sebestyén Sándortól

Nyilatkozat

[...] Dr. Koncz Sándor lelkipásztor testvéremet hite és tudománya miatt egyházunk nyereségének, kettős tisztességre méltónak tartom.

Selyeb, 1962. április 2.

Szaniszló Endrétől

Nyilatkozat

Mint az én Uramnak, Jézus Krisztusnak szolgálója, senkire és semmire nem tekintve, mint az ő egyházára, kinyilatkoztatom, hogy én dr. Koncz Sándor szolgatársamat a múlt esztendőknél során [...] történt felszólalásaiban, személyes beszélgetésekben olyan szolgának ismertem meg, aki – bár hozzászólásaival támaszthat vitát, miatta keletkezhettek nézeteltérések, feltűnhet tudásával kérkedőnek – Isten kegyelméből és akaratából egyedül az Ő dicsőségére végzi szolgálatát.

A történelmi átalakulást hívó és engedelmes lélekkel szemlélő és szolgáló lelkipásztor. Nem szenved feltűnőségi viselkedésben, de nem is szolgálalküvetű.

Amit tőle nyertem, úgy érzem, Isten gyarló életén át nekem adott kegyelmi ajándéka. [...]

Rásony, 1962. IV. 1.

Szűcs Endrétől

Nyilatkozat

[...] Koncz Sándor ... célja az, hogy kapott talentumaival, nyugodt, alaposan felkészült hozzászólásaival elmondja ne csak az ő látását, hanem hivatalosan is elfogadott nagy egyházi személyek tanítását is. Előadásokkal való megbízása hozzájárulhatna ahhoz, hogy esperesünk és reá bízott egyházmegyéje teljesebb rendben, nyugalomban és szolgálati egységben álljon Krisztusa és az Ő gyülekezeti előtt. [...]

Kiskinizs, 1962. III. 31.

Tóth Árpádtól

... az utóbbi években részt véve a Hazafias Népfront által rendezett előadásokon vagy egyházmegyei gyűléseken, lelkesztovábbképző alkalmakon, mindig örömmel vettem Koncz Sándor lelkipásztor, teológiai tanár hozzászólásait, melyek mindig építők, egyházunk egységét, nyugalmát és szolgálati rendjét elősegítők voltak. Nagy örömöm volt hallani azt, hogy e rendkívüli képességű és széles látókörrrel rendelkező lelkipásztor testvérünk képességeit nem titokban, hanem nagy lelkipásztori kar előtt kínálta fel egyházi és világi feletteseinek.

Hejce, 1962. április 3.

Zergi Gábortól

Nyilatkozat

Alulírott készséggel, teljes meggyőződéssel és jó lelkiismerettel kijelentem, hogy amit az utóbbi évek folyamán dr. Koncz Sándor alsóvadászi lelkipásztortól lelkesztovábbképző tanfolyamok alkalmával, a tanulmányi szakcsoportok értekezletein, valamint a Hazafias Népfront gyűlésein hallottam, azok meggyőződésem szerint nem érintették károsan egyházunk belső rendjét, nyugalmát és szolgálati egységét. Felszólalásait mindenkor a több talentummal megajándékozott, tanításra képes és alkalmas atyafit megillető figyelemmel hallgattam, s belőlük az egyházunkhoz és szolgálatunkhoz való hűséges ragaszkodást, az egyház Ura és Igéje iránti féltő szeretetet hallottam kicsendülni.

Mád, 1962. március 31.

Kádár Imrétől

Ma, 1-jén reggel végre megérkezett az expressz leveled. Azért írom, hogy végre, mert már előre tudtam róla, sajnos, hogy érkezni fog. [...] Szombaton kaptam egy telefont, majd szóval megmondom, hogy honnan, melyben jelezték, hogy tőled egy ilyen és ilyen tartalmú levelet fogok kapni. Tartsam távol magamat tőle, és semmi írást ki ne adjak. De ígérem meg. Erre én azt a választ adtam, hogy ha a lelkiismeretemmel megegyező a megoldás, ám legyen. Azért szeretettel kérlek, hogy ha nélkülem el tudod intézni, próbáld meg. Ha azonban existenciális a támadás és a sorsodról van szó, szívesen vállalom és minden további nélkül, a némi fenyegetések dacára is adom a nyilatkozatot. Nem esperesünk volt a beszélő, de hiszem, hogy a keze benne van.

Kérlek, kezeld diszkréten a dolgot, és ha baj van, a segítségemre számíthatsz. Nem gondolom, hogy komoly dolog lenne, inkább a szikszói állásra megy itt a dolog.

Szerdán vagy csütörtökön megyek arra kerékpárral [...] akkor bemegyek, és ha szükséged lesz reá, feltétlenül és minden gondolkodás nélkül kiadom a nyilatkozatot. [...]

Tomor, 1962. április 1.

42. SZ. MELLÉKLET

Mit akar a kommunizmus és van-e a kommunizmusnak jövője? **Szigorúan bizalmas, befelé forduló önelmélkedés; Alsóvadász, 1963** (SRKL D/CLVI/85.402)

Arra a kérdésre, hogy mit akar a kommunizmus, nem elméletileg felelek. A gyakorlati felelésnek pedig úgy látszik az a legkézenfekvőbb módja, ha azt mondjuk, hogy a kommunizmus azt akarja, amit nálunk, Magyarországon tett.

Az nálunk minden józan magyar ember előtt világos, hogy a Horthy-rendszernek el kellett tűnnie. Akkor nem láttuk olyan világosan, mint ma, hogy a Horthy-rendszer a gazdasági elmaradottság, a feudalizmus korszaka volt. [...] Politikailag is, pl. választási rendszerében annyira nem volt demokratikus, hogy a nyugati demokráciák mögött mélyen elmaradt. [...] ...a rossznak tartható sovinizmus-félében is érték volt a mélyben meghúzódó patriotizmus. Ennek lényege az volt, hogy a magyar szerette hazáját. Ma nem szereti, sőt a disszidálási mánia eszménykép és tömegvágy kezd lenni. A túlfűtött nacionalizmus éppen úgy nem jó, mint elsősorban az érdekeleg irányuló internacionalizmus: ott a jó haza, ahol a legjobb dolgom van, vagy lenne.

A második háború után első három év a politikai csatározások ideje volt. ... a demokratikus pártok között a kommunisták mindent elkövettek, hogy a szovjet hatalommal mögöttük, megszerezzék a politikai hatalmat. A politikai hatalomért való küzdelem nemcsak hogy nem ment tiszta eszközökkel, hanem az ígéretesen túl nem hiányzott belőle a megfélemlítés, sőt a választási csalás sem. [...]

A vallásszabadság megkötésére az egyházakkal kötött egyezmény volt az első tényleges kísérlet. Ebben már előrevetíti árnyékát az, hogy az egyházak nem vallásszabadságban fognak élni, hanem csak liturgiális szolgálataik szabadságában. A liturgiális szolgálatok szabadsága és a vallásszabadság között pedig óriási a különbség.

A háború utáni éveknek a hatalomért folytatott harcát 1950 táján felváltotta a viszonylagos politikai nyugalom mindenestől megszüntető Rákosi-rendszer. A társadalom az erős megkülönböztetések terrorja alá került [...]. A kritika megszűnt. Az adminisztratív eszközök rémét a vallás területére is kiterjesztették. Figyelték, hogy ki jár templomba, ki kereszteltet, egyházi házasságot ki köt, a vallástanítási önkéntességet is felváltotta a féktelen lebeszélési terror.

Adminisztratív mániájában a Rákosi-rendszer nemcsak a református egyházzal kapcsolatban használta az ún. „szalámi-módszert”, hogy az egyezményben meghagyott

intézményeket, pl. teológiák, megszüntette, hanem önmagát is felvagdosta. Hiszen az egyházi vezetők elleni pörökkel együtt folytak a kommunista vezetők elleni pörök is. A kivégzések terrorja ülte meg az országot a börtönökkel, internálói táborokkal, deportálásokkal együtt. Mindenhová bizalmi emberek kerültek. Ez lett az ÁVO-sok korszaka. Ez az egyházi ávósokra is vonatkozik. [...]

Minderre következett 1956. Ennek eseményeiben a tömegelégedetlenség abban játszott közre, hogy szabadabb légkörben, félelem nélküli életet kívánt élni a nép. 1956-nak ez nagyobb oka volt, mint viszonylagosan nagy anyagi nehézségek.

Az 1956 utáni, konszolidációnak nevezett időben az előző nagyobb, sőt rettenetes terrorisztikus időnél jobban kiderült az, hogy a kommunizmus az ideológiai harcban csatát veszített. Ez a csatavesztés ma is tart. Lényege röviden az, hogy mialatt elvette a vallást, nem adott helyébe semmit. A marxizmus-leninizmus a tömegek előtt teljesen elvesztette a hitelét. [...] ... a kommunista vezetőknek a kommunisták által való tömeges legyilkolása a kommunizmus eszmeisége felé semmi vonzalmat nem jelentett, sőt a méla közönyön túl a határozott elfordulás undorát keltette.

...a tömegek a termelőeszközök magántulajdonának megszüntetését bizonyos értelemben céltalannak tartják, s túl leszűkítettnek azt, hogy magántulajdon, a dinamikusabb munka jutalmaként is, legfeljebb a lakás, háztartási gépek és újabban az autó lehet.

A tömeg látja, hogy a kommunista párton belüli civódások a hatalomért, a rendszer tartósságában való hitet megrendítik. A kommunizmus éppen ezért ma nem jelent perspektívát, s ez a kilátástalanság annak ellenére fennáll, hogy 1956 után nagy buzgósággal fogtak hozzá a hibák kijavításához.

A kommunizmusnak világhódító jövőt azért nem lehet jósolni, mert a viszonylag gyengén fejlett ipari országokban győzött, s a tervgazdálkodás kidolgozott rendszere magát az egész politikát és gazdasági életet rendkívül nehézkessé, rugalmasságmentessé teszi. [...] ...a szocializmus 50 éve még kísérletnek is kevés.

Nem volt egészséges dolog az, hogy a Szovjetunió magát fejlett ipari nagyhatalomnak hirdette. Ennek hirdetését rákényszerítette a népi demokratikus országokra is. Ez együttesen egy rendkívül döcögő és bizonytalan gazdasági kooperációt alakított ki ezek között az országok között, melyben nevetségesnek hatna, ha nem lenne tragikus, a nyugati valutáért folyó, szinte szemérmetlen deviza-éhség.

Ebben az ipari nagyhatalmi mániában a tömegekre kiábrándítólag hat az életszínvonal elmaradottsága – kétségtelenül emelkedő tendenciái ellenére is.

[...] ... most szomorú jelei vannak annak, hogy talán többé nem tudja a jelentkező munkanélküliséget maradék nélkül felszámolni. ... a rendszer ideológiailag nem képes stabilizálódni, mert gazdaságilag nem stabil. Amíg a tömegek szemében ez a rendszer nem jobb, mint a kapitalizmus, addig a kommunista ideológiában való kételkedés nemcsak megmarad, hanem nő is.

E kételkedést talán legjobban az értelmiség képviseli. Ez a középosztálynak nevezhető réteg: pedagógus, mérnök, nincs jól megfizetve, legtöbbször még annyira sem, mint egy jobban kereső szakmunkás. [...]

Ez a réteg azt is látja, hogy a kommunizmus nem képes a kapitalizmussal leszámolni, legfeljebb fut utána. A sztálinizmus alatt azt a hazugságot hirdette, hogy elhagyta, most szerényebben: az elérését tűzi ki célul.

Ideológiailag a legzavartkeltőbb az, hogy a kommunizmusnak a kapitalista életszínvonal a célja, s legfeljebb olyan papucsba dugott lábú és fotelban ülő gazdasági célt hirdet, aminek csimborasszója az összkomfortos lakás.

Hol van mindez az ígért földi paradicsomtól, a földön berendezkedő mennyországtól!

Mindehhez jön még az is, hogy a világban a két kommunista hatalom között nagyobb civódás folyik, mint a kapitalizmus és kommunizmus között. A harmadik erő: a színes népek pedig egyre inkább olyan politikai bizonytalanságokba keverednek, melyekben inkább hatni látszik a kommunizmus felszámolódása, mint győzelme. [...]

Ha a kommunizmus azt akarja tehát, amit eddig tett, rendkívül bizonytalan hosszabb távon a jövője. Ma van egy kommunista gazdasági anarchia, egy kommunista erkölcsi nihilizmus és egy kommunista politikai közöny, a legridegebb szürkeséggel. Jósolni nem tudunk. Eddig azonban a kommunizmus sem életrevalóságát, sem kíváncsi voltát nem bizonyította be [...].

Mindezt kissé összefoglalva: a kommunizmus irreális absztrakció, irracionálisan álmódó szekta. S az is marad, mert a maga „üdv történetét”: a földi mennyországot képtelen megvalósítani.

Az egyház nagy ereje lehet, ha ennek a sok ürességnek a láttán az igaz hitet, az egyedül csupán hihető hitet a maga lelki progresszivitásával fel tudja fokozni.

[...] A kommunizmus a népegyházi kereteket még eddig meghagyta sok ponton, s ha ebben a keretben az egyház ma misszióivá tud lenni, könnyen odaléphet a jövőtlen kommunista üresség helyére, hogy tartalmilag táplálja fel a saját földi sorsát is felelősséggel irányító embert. A kommunizmust céljában minősíti a tette. S ez a tett nemcsak elmarasztalja, hanem le is dönti a célt.

43. SZ. MELLÉKLET

Illusztrációk a zsinati tanítás szemléltetésére

(RE 1967. okt. XIX. évf. 10. 221-222.)

Isten irgalma a felszabadulás után a Szovjetunió megítélésében komoly revíziót végzett el mindnyájunkban, hiszen a >>megszálló hadsereg vallási és egyházi vonatkozásban korrekt álláspontot foglalt el<<. Mindjárt következhetett az egyház lelki és fizikai újjáépítése.[...] A bűnbánat, engedelmesség, megújulás folyamatában rádöbbszünk a >>másképpen csinálás<< tartalmára és módszerére. [...]

Feltettük a kérdést: lehet-e engedelmes szolgálat az új helyzetben? S mivel lehet: kinek? Az egyház Urának! Mivel? >>Cselekvő keresztyéniséggel.<< >>Cselekvő engedelmisséggel.<< [...]

Istennek hála, eljutottunk egyházunkban bibliai, hitvallási felismeréseink időszerűségéhez. Egybeszerkesztődtünk népünkkel, aminek jogi alapja az Egyezmény. [...] Szolgálatunk területe kettős: hazánk belső életének segítése és az emberiség béke útjának egyengetése.

Elkerülhetetlen a Krisztus nevében végzett jócselekedet. Úgy végezzük ezt, hogy hűségesek vagyunk államunkhoz, egyházunkhoz, ennek tanításához. Egyházunk a maga sajátos eszközeivel végzi szolgálatát az új magyar állami és társadalmi rendben. A szolgáltató keresztyéniség gyakorlatát igyekszünk megvalósítani egy olyan társadalomban, amely nem keresztyén elvek alapján rendezkedik be. A párbeszéd a partnerrel kívánatos és szükséges. De vallástételünk nem a vitában szólal meg, hanem a >>jó szolgálatok nyelvén<<.

A jó, haladó, előrevivő erők szolgálatában állunk. A szerény együttműködés eszközei kívánunk lenni a család válságainak, a felnőttek gyermekek iránti felelősségének, a munkaerkölcs kérdéseinek és minden építő problémának a megoldásában.

Egyház és világ. Az egyház szolgálata a mai világban

(Előadás a zempléni lelkészértekezleten; Sárospatak, 1969. dec. 5.)

(SRKL D/CLVI/85.403)

Isten szereti a világot: olyan mozgás van a mai történelemben, hogy attól minket hitünk nem idegeníthet el. [...] Az, hogy Isten szereti a világot, mindaddig általános marad, amíg nem jutunk el oda, hogy Isten a mi szocialista világunkat is szereti. Igenis az egyház

segített abban, hogy a közösség gondolata és gyakorlása társadalmi igazsággá emelkedett. [...] A hibák nem a szocializmus hibái, hanem hibák a szocializmusban. [...] A szocializmusban a keresztyénségnek nem szocialista-ellenes vagy ellen-szocialista feladatai vannak, hanem feladatai vannak a szocializmusban. [...] Nem szocializmus ellenesek, de a szocializmusban is bűn-ellenesek vagyunk. [...] Válasszuk el a szocialista társadalmat és bűneit. Mi a haladás, a társadalmi fejlődés mellett állunk, s az állam ilyen irányú tevékenységét pozitíve értékeljük. [...]

Nekünk a társadalomra nézve krisztusi elveink vannak, melyek sok ponton azonosak a szocialista elvekkel. [...] Szóval, mert a szocializmust szeretjük, az egyház prófétai szolgálatát a hibák elleni küzdelemben helyére tesszük. [...] A ker.-ség (sic!) a szocializmust elfogadja [...], de a szocializmus ateista-marxista ideológiáját a ker.-ség visszautasítja.

Újreformátori teológia

(ThSz, 1979. XXII. évf. 5. sz. 261-268.; ThSz, 1979. XXII. évf. 6. sz. 331-337.)

Felszabadulásunk után kialakult történeti helyzetünkben az újreformátori teológia helyes irányban befolyásolta és hathatósan fejlesztette az egyházi-teológiai felmérést és értékelést. Szokatlan ösvényen elinduló egyházunkban egyik legnagyobb segítség lett. Ez a teológia ugyanis megvonta a teológiai igazolást a régi politikai és gazdasági rendszerektől, a kapitalizmustól, a kizsákmányolástól, gyarmatosítástól, burzsoáziától, a kialakult polgári társadalomtól. Ezzel, amire egyházon kívüli források is rámutatnak, könnyebbé, majd simává tette a kapcsolatot egyházunk és új magyar államunk között. Barth teológiája, a barthianizmus segítette a szocializmussal a jó viszony kialakítását. A felszabadulás előtt az újreformátori teológia szociális gondolatai nem érvényesülhettek. A fasizálódó ideológia és a félfudális rendszer elnyomta ezt. A háborús ítélet után Isten kegyelemből megadta az új életet szervező jelenkort. A teológiaiilag megalapozott döntést: az elsőnek megkötött Egyezményt egyházunk és államunk között. [...] A számtalan tanulmányon és cikken kívül mindez jelentős könyvekben fejeződik ki. Bereczky Albert ... Bartha Tibor ... Tóth Károly ... foglalja össze ... Ezeken kívül jelentések, megnyilatkozások, ünnepélyes deklarációk, a mindennapokra alkalmas tanítások kifejezik, hogy a régi, felszámolódott közjogi egyház helyére teológiaiilag a bibliai egyház lép. Így kiércesedett a kijelentéstörténeti valóságoknak, a reformációtörténeti tényeknek, a teológiatörténeti eredményeknek az egybeszerkesztése. Ez az egybeszerkesztődés – a szolgálat teológiája. A szolgálat teológiájában mi: a gyülekezet tagjai

úgy testesítjük meg az Isten által formált és formálódó egyházat, hogy amikor működésünket az egyházi feladatokra összpontosítjuk, népünk és a népek életében azt igyekszünk megtenni, amit a szolgáló Krisztus tenne. A szolgálat teológiája ezért Krisztus személyes követése. [...]

A reformációban nyilvánvaló lett, hogy Isten megítélte a középkori feudalizmust. Az újreformatori teológiában világossá vált, hogy Isten a feudális viszonyokat, a kifejlődött kapitalista, gyarmati, gyarmatosító rendszereket szintén megítélte. A teológiának, mint egyházi tudománynak a kizsákmányolás és polgári felépítmény elleni kritikája abban az építő tanulságban csúcsosodik, hogy Istennek az egyházban, mint Krisztus testében adott kijelentése nincs politikai, társadalmi, gazdasági rendszerekhez kötve. Hazánk letűnt történeti viszonyai között a mi egyházunk nem volt uralkodó egyház. Az akkori helyzetben nem a mi egyházunk volt az uralkodó. De magyarországi református egyházunk is a kapitalista rendszerhez kötött egyházként élt. Újreformatori teológiánk felismerte, hogy Isten ítélete és ítéletében megtartó kegyelme megszabadította egyházunkat a múlt kötöttségeiből. Nem egyes textusokra, hanem a Biblia egészére tekintő teológiai felismeréseink felszabadítottak arra, hogy a megítélt rendszereket nem sajnáljuk. E helyett a Jézus Krisztus által munkált emberi közösség helyreállítására állhatatosan törekszünk.

A különös és egyetemes kegyelem egymásra találása hazánkban az újreformatori teológiában a keskeny útnak nevezett teológiai elszánásban ment végbe. [...] ... Egyezménnyel kezdődik az új teológiai korszak építése a szocializmuson belül. Mint Isten országához tartozó gyülekezetekből álló egyház megtaláljuk helyünket az új demokratikus rendszerben, országunk hazafias állampolgáraiként. Nyilvánvaló: az új rendszer az egyházat újonnan felmerült kérdések elé állította. Egyházunk azonban az újreformatori teológia szolgáló segítségével, a kérdésekre adott feleletekkel, teológiai felelősséggel, társadalmunk és a világ problémáiban elfoglalt magatartásával, Istennek engedelmeskedve illeszkedett bele a mindnyájunk számára új magyar életbe. [...]

A keskeny út prófétai szolgálata időszerű állásfoglalás a konkrét kérdésekben. Nem általánosságban mozgó, ún. nagyvonalú, hanem „esetszerű” a teológia. Benne az örökkévaló Ige szólal meg az adott helyzetben. Azaz, az egyház igehirdetése a szocializmus idejében. [...]

...a történelem nem kijelentésforrás. ... azonban ... Isten akarata nélkül nincs történelem. Történelmünk értelmezését tehát a Szentírás adja. [...] Az egyház bűnbánatban és hálaadásban megy a szolgálat keskeny útján. [...] Engedelmes lellekkel állunk tehát a cselekvés szolgálatában. Mégpedig abban a különleges történeti helyzetben, amikor Isten a

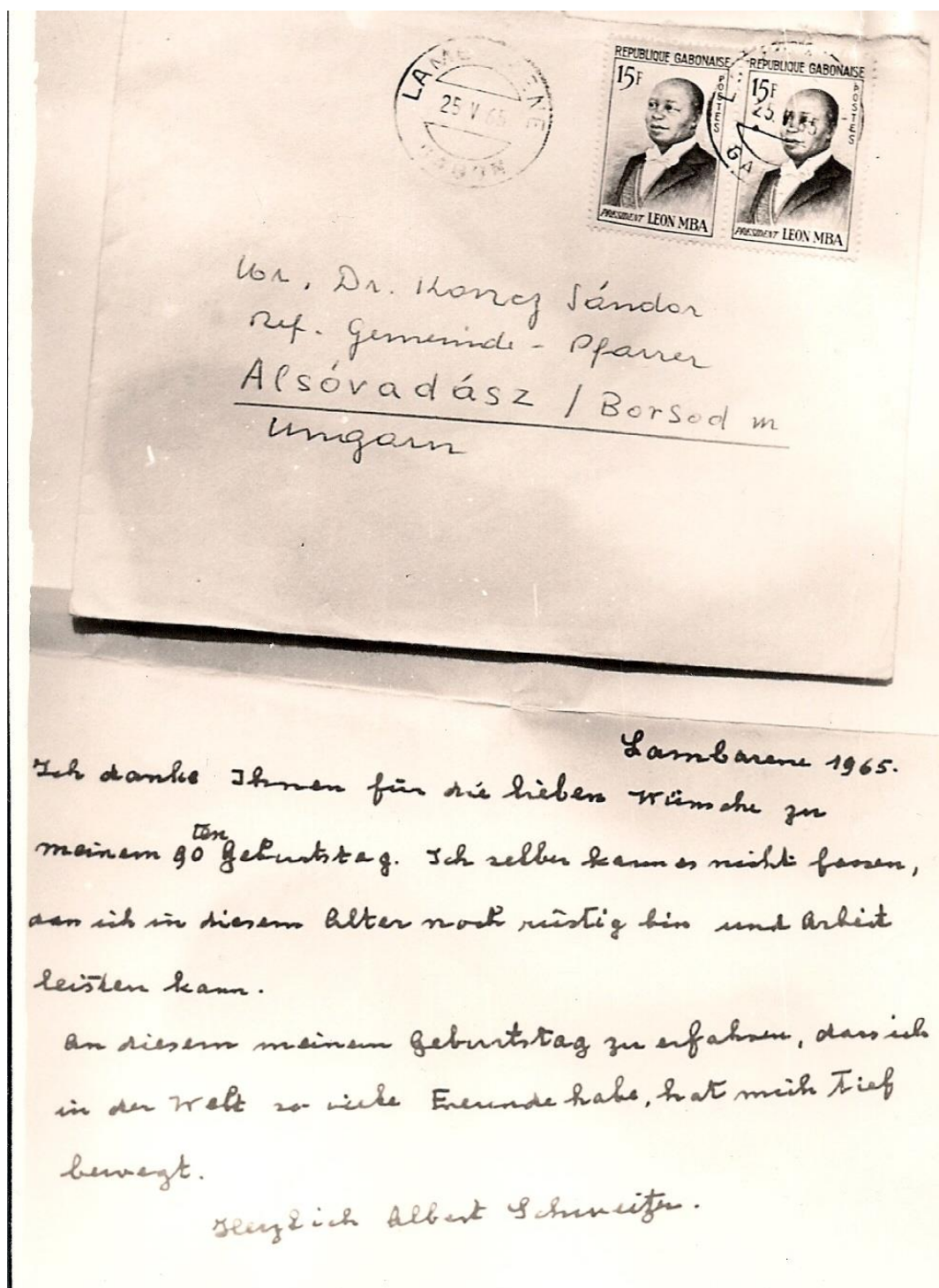
munkásosztály kezébe tette le a hatalmat, és a szocializmus világméretű forradalmi célja megvalósulóban van. [...]

Az újreformátori teológiában a szolgálat, a reformáció teológiájához képest is határozottan szociáletikai tevékenységben fejlődik tovább. Hazánkban az újreformátori teológia szociáletikai mondanivalója a két világháború közötti reakciós társadalmi berendezkedés miatt nem jutott az őt megillető módon szóhoz. Felszabadulásunk után teológiánk rájött arra, amit Martin Luther King is megfogalmazott: Isten országával nincsenek ellentétben a jobb lakás, az éhség elleni küzdelem, a jóllakás, az emberséges munkakörülmények, a mindenki számára megélhetést biztosító becsületes munkalehetőség.

44. SZ. MELLÉKLET

Albert Schweitzer levele Lambarene-ből (Gabon) Koncz Sándornak, 1965

(RefLap, 1978. szept. 10. XXII. évf. 37. sz. [5.])

Magyarul: Köszönöm a 90. születésnapomra küldött szíves jókívánságait. Én magam sem értem, hogy ebben a korban még tetterős vagyok és dolgozhatok. Mélyen meghatót, hogy azt tapasztaltam ezen a születésnapomon, hogy ilyen sok barátom van a világon.

Szíves üdvözléssel, Albert Schweitzer

45. SZ. MELLÉKLET

Koncz Sándor levelezéséből

a Sárospatak, Kossuth út 14. sz. alatti ház ügyében

(SRKL D/CXLVIII/85.363)

[...] Mivel az 1954 januárjától kezdve nekünk járó összegek megállapítása nem egyszerű [...] újra felajánlom erre nézve is az emberséges megbeszélést. Felajánlom, pedig tudatában vagyok annak, hogy tiszteletlenség, méltánytalanság az, ahogyan megállapodásainkkal kapcsolatban eljárak, és így a szocialista együttélés szabályaival ellentétesen viselkedtek.

Sárospatak, 1968. november 30.

Koncz Sándor

... én a kegyeleti dolognak, tehát a síremlék megcsináltatásának szívből örülök. Hivatásomhoz tartozik, hogy különlegesen örüljek annak, ha valaki tanul, tehát a Béla tanulásának is szeretettel örülök. Egyéb vonatkozású anyagi előrehaladásuk, ami három önálló kereső esetén természetes is, szintén örömmel tölt el.

Azt azonban nem tartom természetesnek, hogy ezt a tartozásukat elhanyagolták. Szíves nyíltsággal azt is megírom, hogy ez nemcsak ún. „rideg” pénzügyi kérdés, hanem az emberség, a kölcsönösség, a természetes bizalom, az általános etikai magatartás kérdése is. Hiszen szociális szempontból – mivel mindhárman keresők – egyáltalán nincs szükségük az én pénzügyi „álmagylelkűségemre”.

Sárospatak, 1968. szeptember 13.

Koncz Sándor

„Jure (sic!) teológiai professzor, de facto egyetemi magántanár” Úr!

Álmagylelkűségére nem tartok igényt, amennyiben követelése van felénk, kérjük hivatalos számlán követelését benyújtani. A számla kézhezvétele után tartozásunkat rendezni fogjuk. A lakásra vonatkozó felmondását abban az esetben azonnal elfogadjuk, ha részünkre megfelelő lakást kerít.

Kedves „mindhárman” közül az egyik: özv. dr. K. Béláné

Sárospatak, 1968. dec. 3.

A jövőben sem igen tudunk eltekinteni attól, hogy közös dolgainkról szót ne értsünk. A szükség többször úgy hozhatja, hogy én lakásukba újra bemegyek megfelelő formák között és megfelelő időben, eltekintve esetleges vis majoroktól. A közöttünk kialakult negatív viszony nálam nem befolyásolhatja azt, hogy emberségesen rendelkezésükre ne álljak. [...]

Azt tessék szíves lenni természetesnek tartani, hogy nekem igényem van arra, hogy valamennyi elmaradt tartozásukat a késedelmi díjjal együtt megfizessék. Ez családunkat minden szempontból Önöktől anyagilag és erkölcsileg megilleti. [...]

Azt is tessék természetesnek tartani, hogy különösen ezek után igényt tartok arra is, hogy az Önök helyett elvégzett napszámos munkámat, egyéb kiadásaimat Önök megtérítsék. Az igény akkor is megmarad, ha történetesen nem válik valóra. Mint ahogy arra is igényt támasztok, hogy megfelelő eljárás tisztázza a lakásügy egész komplexumát: fő- és szerteágazó problémáit.

Sárospatak, 1968. december 12.

Koncz Sándor

[...] Önök által nem ismeretlen, hogy az elmúlt két évtized alatt az Önök lakhatása nekünk 22.000 Ft többletkiadást jelentett, nem számítva egyéb kellemetlenségeket. [...]

Koncz Sándor

[...] Értesítem, hogy – mivel még a jelen körülmények között is az ügy emberséges lezárásának és maximálisan a békés elrendezésnek vagyok a híve – a felmondás elfogadása esetén a szabályszerű lakás-használatbavételi díjat, melyet a rendeletek a lakásuzsora és a lakásokkal való visszaélés megakadályozására előírnak, s melynek összege városunkban a szóban forgó bérleményre mintegy 11.000 Ft, megfelelő módon az Ön rendelkezésére bocsátom. Ez segíthet például abban, hogy a családjuk tulajdonában és Sárospatak egyik legközpontibb helyén lévő K.-féle családi házba beköltözhesse, ahol részben bérleményük mellett huzamosabb idő óta laknak is. [...] Ismeretes, hogy a ház fele részben az Ön két fiáé. [...]

Sárospatak, 1971. július 12.

Koncz Sándor

[...] Kilátásba helyezte, hogy ő, K. György majd elintézi engem. Az általa használt kifejezéseket semmiképpen nem írom le. Különb is gátol ebben emberi ízléssel együtt lelkészi mivoltom. Robosztus, erős fia részéről ért engem, öregedő embert, saját portánkon e méltatlan fenyegetés, ami bennem érthetően olyan nagy riadalmat okozott, hogy onnan azonnal a rendőrségre siettem és védelmet kértem. [...]

... felszólítom, hogy azonnal, de mindenképpen 8 napon belül, Ön, mint bérlő, és nagykorú, önálló kereső fia, K. György mint bérlő-hozzá tartozó, aláírásukkal adjanak egy egyszerű nyilatkozatot, melyben sajnálkozásukat fejezik ki az eset fölött, és kijelentik, hogy a szocialista együttélést zavaró magatartástól tartózkodnak. [...]

Sárospatak, 1971. július 18.

Koncz Sándor

[...] Önnek joga közleményeimet el nem fogadni, törvényeink azonban a joggal való visszaélést is ismerik, és azt jogellenesnek minősítik. Különb is jogokkal lehet élni, jogokról le lehet mondani, a kötelezettségekről azonban lemondani nem lehet...

Sárospatak, 1971. július 24.

Koncz Sándor

[...] Tőlünk – immár sorozatossá vált okok miatt – az Önnel való lakásbérleti jogviszony fenntartása tovább nem várható el. [...]

Egyben közlöm, hogy [...] családjuk kénytelen már csak az életveszélyesség okozása miatt is a tulajdonában lévő bérleményre nézve a rendeletekben biztosított ellenőrzési jogot fokozott éberséggel gyakorolni, amennyiben szükséges, a rendelkezésre álló tanácsi szervek, egészségügyi csoport, KÖJÁL, tisztiorvos, tűzrendészet, rendőrség stb. segítségét is kérni, mivel most is sajnálatosan életbevágó élet- és vagyonbiztonsági ügyekről van szó. [...]

Sárospatak, 1971. december 5.

Koncz Sándor

Dr. Koncz Sándor gyászjelentése

(SRKL D/CLVII/Halálom esetére. Gyászjelentésem. Útbaigazítások. Végakaratként utasítások)

„HA E MI FÖLDI SÁTORHÁZUNK ELBOMOL, ÉPÜLETÜNK VAN ISTENTŐL”

2Kor 5,1-ben olvasható bibliai ígérel jelentjük, hogy

DR. KONCZ SÁNDOR

70 éves korában 1983 március 29-én Sárospatakon elhunyt. — Volt: tb. presbiter, egyetemi és teológiai akadémiai magántanár, a Magyarországi Református Egyház Teológiai Doktori Kollégiumának tagja, a Zsinati Iroda tudományos munkatársa, a tiszáninneni egyházkerület gyűjteményi-műtemléki előadója, a sárospataki Tudományos Gyűjteményekben levéltárgazgató, az egykori Főiskola széniora, alkonytárosa, Ifjúsági Közlönynek felelős, főszerkesztője, teológiai professzora, gazdasági választmányának elnöke, az Országos Református Lelkészegetesület és Presbiteri Szövetség titkára, az Országos Református Missziói Munkaközösség tisztségviselője, Diósgyőr-Vasgyárban beosztott segédlelkész, Berlinben magyar szorvány-, Balatonszárszón Soli Deo Gloria egyesületi-, Budapestben konventi-missziói-, majd külügyi-ökumenikus-, Marosvásárhelyt intézeti-, a háborúban szorados-, Alsóváradon gyűlekezesi, a zempléni egyházmegyében helyettesítő-gondozó lelkipásztor. Műveltea teológiai, a hitmélvítő irodalmat. Építkezéseket szervezett. Különböző országokban végzett tanulmányainak hazai gyümölcsöztetésében, egyházi, társadalmi megbízatásaiban, családjá körében a szolgáló közvetlenség jellemezte.

Temetése Nagypénteken, 1983 április 1-én, 14 órakor Sárospatakon lesz a református temető ravatalozójából a családi sírkertbe.

Felesége: Harsányi Ilona	Gyermekei: Katalin, Éva, Gábor	Veje: Cavalieros Pierre
Menye: Steinhauer Gertrud	Unokái: Sophie, Philippe, Balázs, Péter	
Testvérei: János, Sarolta-Sárközy Jánosné, Anna-Dr Puskás Józsefné, Erzsébet-Seress Istvánné		
Rokonság. Tanítványok. Baráti kör. A Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei		

AZ ÚR MINDNYÁJUNK ÓRIZÓ PÁSZTORA!

Kérjük a koszorúk, csokrok, virágok, szalagok mellőzését. Végakarat szerint: a család egyetlen koszorúját helyezzük a ravatalra.

BS 8233 550

47. SZ. MELLÉKLET

Dr. Koncz Sándor emlékére

Sárospatak temetője! Nyugtot-adó sírhalom!
Kit öleltél kebledre, nagypénteki bús napon?
Sok táltos birtokosát, bölcsességnek bázisát,
Hitvesének, családjának szeretet-oázisát.

Krisztusnak hű követe volt teljes életében,
A rábízott kicsiny nyáját pásztorolta hűségben.
Theológián tanított, hű pásztorokat nevelt,
Istenünktől mindezekért ő sok-sok jót el is nyert.

Bölcsessége, nagy tudása hazánkon túl ragyogott,
Mindezeknél szeretete, szerénysége volt nagyobb.
Szolgálat, sok írással melengette szívünket,
S közel hetven éve után árván hagyott bennünket.

Árván maradt hű hitvese, árván a kedves család,
Gyermekei, unokái könnyfátyolon néznek át.
Hittel várják s bizalommal azt a boldog, szép napot,
Melyről nekünk Úr Krisztusunk erős biztatást adott.

Tudta ő és hirdette is: e por sátor elbomol,
Lelkünk pedig odaszáll, hol Teremtőnk, Atyánk honol.
Nem halt ő meg, mert akik a Krisztusban elalusznak,
Hű Megváltónk, Jézus Krisztus oltalmában nyugsznak.

S égi jelre előjönnek mind az elköltözöttek
Találkozásunk lesz véle, ki tagja egy seregnek,
Amely hófehér zászlaját magasra fölemeli,
És Krisztusunk igazságát lelkesítőn hirdeti.

Légy hát csendes szívvel mindig, gyászban élő özvegye,
Ég Urával ne szállj perbe te sem, három gyermeke,
S ti unokák, jó rokonok, tisztelők, gyülekezetek!
Elköltözött Testvérünkre szívből emlékezzetek!

Emlékezz a távozóra, kiket lesújtott a gyász:
Hőn szerető Gyülekezet! Kedves Nyáj! Alsóvadász!
Tizenhárom esztendőn át pásztorolt benneteket,
Sok szeretettel keresztelt, esketett és temetett.

Mutatta a keskeny utat, élesztgette hit tüzét,
Istenünknek üzenetét boldogan hintette közéd.
Konduljon hát a harangszó április hó elsején
Foglald imádba a pásztort őreá emlékezvén.

Imádságunk drága gyöngye hulljon szép emlékére,
Hogy az égi örömekben bőséggel legyen része.
Koronázza meg Krisztusunk, s adjon örök életet
Annak, aki családján túl, minket is úgy szeretett!!!

Sárospatak temetője! Óh, te drága sírhalom!
Elhalkul már a gyászének kesergő bús lantomon.
De te virágba borult sír, nem hervadsz el sohasem,
Nem hervad el a szeretet, mely a szívünkben terem...

Sárospatak, 1983. április 1.

Szeretettel: Kiss Bertalan

48. SZ. MELLÉKLET

Koncz Sándor publikációi

1. Responsorium
SIK, 1933. XLIX. évf. szept.-okt. 14-15.
2. Nagy revisor. Emlékezés Luther Márton születésének 450-ik évfordulóján
SIK, 1933. XLIX. évf. dec. 55-57.
3. Paris margójára
SIK, 1934. XLIX. évf. jan.-febr. 75-77., 80-83.
4. Responsorium
SIK, 1934. XLIX. évf. márc. 104-106.
5. Kezdetben vala az Ige
SIK, 1934. L. évf. szept.-okt. 4-5.
6. Csak magunkról
SIK, 1934. L. évf. nov. 23-24.
7. Főiskolai Betegségélyező Egylet
A Sárospataki Református Főiskola Értesítője az 1934-1935. iskolai évről
Sp., 1935 127.
8. Hóman Bálint kultuszminiszter üdvözlése
SIK, 1935. L. évf. jan.-febr. 65.
9. Thomas Mann
SIK, 1935. L. évf. jan.-febr. 80.
10. Riport a revízióról sokfelől
SIK, 1935. L. évf. jan.-febr. 72-74.
11. A tavasz köszöntése. Nyíró József látogatása
SRL, 1935. márc. XL. évf. 12. sz. 71.
12. Sárospataki Főiskola I. nemzeti munkatábora
Magyar Protestánsok Lapja, 1935. szept.-okt.
13. A hit győzelme
SIK, 1935. LI. évf. nov. 32-34.
14. A jövő (meditáció). A Sárospataki Ifjúsági Közlöny 50. tavasza
SIK, 1935. L. évf. Jubileumi szám 104-106.
15. Főiskolai Betegségélyező Egylet
A Sárospataki Református Főiskola Értesítője az 1935-36. iskolai évről
Sp., 1936 134.

16. A sárospataki Angol Internátus őse
Határőr, Sárospatak, 1936. jan. 11. IV. évf. 2. sz. 6.
17. A theológiai dualizmus Barth theológiájában
SRL kiadása, Sp., 1936. 16 lap
18. Kierkegaard és a világháború utáni theológia. Tanulmányok a Rendszeres Theológia és Segédtudományai köréből
Miskolc, 1938. 213 lap
19. Az erő
Református Diákmozgalom, 1938/39. V. (XIV.) évf. 6. sz. 1.
20. Szabadság
Ref. Diákmozgalom, 1938/39. V. /XIV./ évf. 8. sz. 1.
21. Népfőiskola Sárospatakon
RefÉlet, 1939. febr. VI. évf. 7. sz. 67-68.
és Ref. Diákmozgalom, 1938/39. V. (XIV./) évf. 6. sz. 7-8.
22. A Keresztyén Világ-diákszövetség kínai főtitkára hazánkban
RefÉlet, 1939. ápr. VI. évf. 14. sz. 145-146.
23. Hatezer református Tapolcán. A Tiszáninneri Egyházkerület konferenciája
RefÉlet, 1939. VI. évf. 26. sz. jún. 273.
24. Losonc
Ref. Diákmozgalom, 1939. szept. VI. (XV.) évf. 1. sz. 5.
25. Szárszó
Ref. Diákmozgalom, 1939. szept. VI. (XV.) évf. 1. sz. 10.
26. Új történet szemlélet
Ref. Diákmozgalom, 1939. okt. VI. (XV.) évf. 2. sz. 2.
27. Az egzisztenciális filozófia
PSz, 1939. XLVIII. évf. 48. sz. 399-404.
28. Kijelentés és filozófia
In: Károlyi Emlékkönyv, Bp., 1940. 196-210.
29. Igazságból életügyet
Ref. Diákmozgalom, 1940. jan. VI. (XV.) évf. 5. sz. 2.
30. Ima a pápáért
Lelkészegyesület, 1940. márc. XXXIII. évf. 13. sz. márc.
31. Lelkipásztorok lelkipendozása
Lelkészegyesület, 1940. ápr. XXXIII. évf. 14. sz.

32. Néhány tanár kérése
Lelkészegyesület, 1940. ápr. XXXIII. évf. 16. sz.
33. Egységes történet szemlélet
Lelkészegyesület, 1940. máj. XXXIII. évf. 20. sz.
34. Krisztus és a keresztyénség
Ref. Diákmozgalom, 1940. máj. XXV. évf. 9. sz. 2.
35. A tudományok harca. A teológia és a filozófia viszonya
PSz, 1940. aug. XLIX. évf. 232-239.
36. Várakozás – vágyakozás
Ref. Diákmozgalom, 1940. dec. XVII. évf. 4. sz. 1.
37. Próféta teológia
PSz, 1941. jún. L. évf. 205-209.
38. Hit és vallás. A magyar református vallástudomány teológiai kibontakozása és hanyatlása. Tanulmányok a Rendszeres Theológia és Segédtudományai köréből
Debrecen, 1942. 151 lap
39. Az eschatológia örök időszerűsége
PSz, 1942. ápr. LI. évf. 4. sz. 103-107.
40. Csodák születése
Határőr, 1942. ápr. 1. 3.
41. Mi közünk van Jézushoz?
Igazság és Élet, 1942. máj. VIII. évf. 5. sz.
42. Missziói hadjáratra készülünk
Sárospataki Igehirdető, 1947. júl.-aug. 55.
43. Szeressük az egyházi iskolát
SRL, 1947. szept. XLII. évf. 16. sz. 1.
44. Asszonyokkal szervezzük meg a férfimunkát
Sárospataki Igehirdető, 1947. okt.-nov. 70.
45. Ezeket javasolta a lelkipásztori továbbképző
SRL, 1947. nov. XLIII. évf. 18. sz. 5.
46. Az idő az örökkévalóság edénye
SRL, 1947. dec. XLII. évf. 20. sz. 1.
47. Négy száz éves diákköztársaság
Élet és Jövő, 1947. dec. XIV. évf. 28. sz. 5.

48. Teremtő és természettudomány
Sárospataki Igehirdető, 1948. jan. 2.
49. Evangelizálni kell!
Sárospataki Igehirdető, 1948. febr.
50. Hromadka professzor Sárospatakon
Sárospataki Igehirdető, 1948. márc. 19.
51. Barth Károly: Hogyan készülök az igehirdetésre?
Sárospataki Igehirdető, 1948. ápr. 1.
52. Hírt hoztunk Karcsáról
SRL, 1948. ápr. XLIII. évf. 7. sz. 4.
53. Új hajtások régi gyökéren
Új Magyar Asszony, Sp., 1948. ápr. IV. évf. 2. sz. 6-7.
54. Inasnevelés a skót egyházban
SRL, 1948. máj. XLIII. évf. 2.
55. Presbiteri tiszt a Szentírásban
Magyar Presbiter, Az OPSZ tavaszi körlevele, 1948. 4.
56. Az egyházi evangelizáció szolgálata
Sárospataki Igehirdető, 1948. jún. 41-42.
57. Megalakult és megkezdte munkáját az Országos Missziói Munkaközösség
Sárospataki Igehirdető, 1948. júl.-aug. 49-50.
58. Ökumené
SRL, 1948. aug. XLIII. évf. 14. sz. 1.
59. Az evangelizáció teológiai háttere. Útmutató a gyülekezeti missziói munkához.
Körlevél a lelkipásztorokhoz és a missziói munkásokhoz
Bp., 1948 nyár, 48-61.
60. Lelkészek Patakon
SRL, 1948. szept. XLIII. évf. 15. sz. 1.
61. Mit vár az egyház az ifjúságtól?
Református Ifjú, SRL melléklete, 1948. szept. 5.
62. Gyülekezetépítés
SRL, 1948. okt. XLIII. évf. 17. sz. 3.
63. Nézzünk szembe önmagunkkal
Sárospataki Igehirdető, 1948. okt.
64. A lelkészi továbbképzés egyházi közügy

SRL, 1948. nov. XLIII. évf. 19. sz. 1-2.

65. Helyes-e a gyermekkeresztség? A keresztségről szóló tanítás a Szentírásban
Különlenyomat a Sárospataki Ref. Lapok mellékleteként megjelent Sárospataki
Igehirdető 1948. novemberi számából, 8 lap
66. Lelkészek és presbíterek vállvetve az egyházépítésben
SRL, 1948. nov. XLIII. évf. 20. sz. 1.
67. Iona Mozgalom. Útmutató a gyülekezeti misszió munkájához. Körlevél a
lelkipásztorokhoz és a missziói munkásokhoz
Bp., 1948 ősz, 16-33.
68. Van Bibliám
Magyar Presbiter, Az ORPSZ őszi körlevele, 1948. 6.
69. Örök az éjszakában
Ref. Igehirdető, 1948. nov.-dec. XXVIII. évf. 11-12. sz. 183-185.
70. Egy mai kollégium, ahol a diák is taníthatja a tanárt
Élet és Jövő, 1948. dec. XV. évf. 52. sz. 7.
71. Emberisten – Istenember
Az Út, 1948. dec. I. évf. 25. sz. 4.
72. Ezen [gondolkodjanak] a Bibliások
Az Út, 1948. dec. I. évf. 22. sz. 4.
73. Hétköznapi szigete
Az Út, 1948. dec. I. évf. 22. sz. 3.
74. ApCsel 4:31. Pünkösdi legátus prédikációk
Sárospatak, 1949, 4-6.
75. Férfi munka
RE, 1949. márc. I. évf. 2. sz. 1-2.
76. Magyar nyelvű magyarázatok az Újszövetséghez
RGy., 1949. márc. I. évf. 1. sz. 18-20.
77. Könyvek, lapok, szemelvények
RGy, 1949. márc. I. évf. 1. sz. 77-80.; RGy, 1949. ápr. I. évf. 2. sz. 69-80.; RGy 1949.
dec. I. évf. 10. sz. 73-80.
78. A keresztyén nevelés problémái
RGy, 1949. ápr. I. évf. 2. sz. 30-33.
79. Református kollégium mai nevelő feladata
RE, 1949. ápr. I. évf. 5. sz. 19-20.

80. Tanulmányi konferencia
RE, 1949. ápr. I. évf. 5. sz. 3.
81. Misszió és teológia
RGy, 1949. máj. I. évf. 3. sz. 73-76.
82. Lelkeszi továbbképzés. Előadás vázlat
RE, 1949. jún. I. évf. 8. sz.
83. Mit keresel a sárospataki kollégiumban?
Az Út, 1949. júl. II. évf. 28. sz. 3.
84. Egység a színek között – ez a tiszáninneni egyházkerület tanítása
Az Út, 1949. okt. II. évf. 40. sz. 2.
85. Presbiteri tiszt a Szentírásban
RGy, 1949. okt. I. évf. 8. sz. 44-50.
86. A „józan” evangélium
Az Út, 1950. febr. III. évf. 7. sz. 1.
87. Gazdasági választmányi elnöki jelentésből
RE, 1950. febr., II. évf. 3. sz. 2.
88. Radikális történet szemlélet
Az Út, 1950. márc. III. évf. 12. sz. 3.
89. Az ember egysége
Az Út, 1950. ápr. III. évf. 17. sz. 2.
90. Él a Jézus, a mi fejünk
Az Út, 1950. ápr. III. évf. 16. sz. 5.
91. Keresztyén optimizmus
Az Út, 1950. ápr. III. évf. 17. sz. 2.
92. Közösség – kollektivizmus
Az Út, 1950. ápr. III. évf. 17. sz. 3.
93. Nem légüres térben
RE, 1950. ápr. II. évf. 8. sz. 1-2.
94. A Szentlélek működése
Az Út, 1950. máj. III. évf. 22. sz. 5.
95. Mátyás Ernő
RE, 1950. jún. II. évf. 12. sz. 10-11
96. Cselekvő szeretet
RE, 1951. febr. III. évf. 4. sz. 8-9.

97. A lelkeszképzésről
Az Út, 1951. márc. IV. évf. 11. sz. 2.
98. Egységes-e a Biblia?
Evangélikus Élet, 1951. júl. XVI. évf. 29. sz. 2.
99. Pál és a római impérium
Lelkipásztor, 1952. jún. 11-21.
100. Ökumenikus szellem – pásztori felelősség
ThSz, 1965. VIII. évf. 3-4. sz. 117-118.
101. [Enyedy Andor] Emlékezete a sátoraljaújhelyi gyülekezetben (igehirdetés)
RE, 1966. szept. XVIII. évf. 9. sz. 195-196.
102. Enyedy Andor pályafutása
RE, 1966. szept. XVIII. évf. 9. sz. 198-199.
103. Az ötezrek jóltartása. Bibliamagyarázat
RE, 1966. nov. XVIII. évf. 11. sz. 260-261.
104. Emberi irgalmasság (Újévre)
RE, 1966. dec. XVIII. évf. 12. sz. 279-280.
105. Isten jóvolta (Karácsonyra)
RE, 1966. dec. XVIII. évf. 12. sz. 278.
106. Jó ünnep a karácsony
RefLap, 1966. dec. 25. X. évf. 52. sz.
107. Isten országáról. Bűnbánati hétre (Igeszolgálat)
RE, 1967. jan. XIX. évf. 1. sz. 18-20.
108. Két életút (Igeszolgálat)
RE, 1967. jan. XIX. évf. 1. sz. 18.
109. A feltámadás ereje (Igeszolgálat)
RE, 1967. febr. XIX. évf. 2. sz. 43.
110. A reménylett dolgok valósága. Nagyhétre (Igeszolgálat)
RE, 1967. febr. XIX. évf. 2. sz. 38-40.
111. A Filippibeliekhez írt levél gyülekezeti magyarázata
RE, 1967. XIX. évf. 4. sz.-tól 1974. XXIV. évf. 9. sz.-ig
112. Az emberiség minden jót megérdemel. Emlékezés Schweitzer Albertre
RefLap, 1967. szept. 3. XI. évf. 36. sz. [1.]
113. Méliusz a végeken

- RefLap, 1967. szept. 24. XI. évf. 39. sz. [3.]
114. Illusztrációk a zsinati tanítás szemléltetésére
RE, 1967. okt. XIX. évf. 10. sz. 221-222.
115. Készségünk a jóra (Igeszolgálat)
RE, 1967. okt. XIX. évf. 10. sz. 236-237.
116. Újszászy Kálmán amerikai előadásai
Kálmán Újszászy: Hungarian Protestantism Yesterday and Today
ThSz, 1968. XI. évf. 3-4. sz. 115-116.
117. Húsvéti vigasztalás
RefLap, 1968. ápr. 14. XII. évf. 16. sz. [4.]
118. A magyarországi református teológiatörténet utolsó évszázadának megírása,
mint feladat (1867-1967)
RE, 1968. júl-aug. XX. évf. 7-8. sz. 161-164.
119. Sárospatak újra város
RefLap, 1968. szept. 15. XII. évf. 38. sz. [1.]
120. Beszédes csend
RefLap, 1968. dec. 22. XII. évf. 52. sz. [5.]
121. Barth Károly (1886-1968)
RE, 1969. jan. XXI. évf. 1. sz. 1-4.
122. Protestáns Tudományos Gyűjtemények Párisban
RefLap, 1969. szept. 7. XIII. évf. 37. sz. [2.]
123. Templomi tapasztalatok Franciaországban és Svájcban
RE, 1969. szept. XXI. évf. 9. sz. 189-191.
124. Levéltári tapasztalatok Párizsban, Nizzában, Bázelen
RE, 1969. okt. XXI. évf. 10. sz. 218-219.
125. Látogatás a bázeli levéltárban
Levéltári Szemle, 1969. 3. sz. 793-794.
126. A jövő léte és fogalma a mai teológiában
ThSz, 1969. 9-10. sz. 270-272.
127. D. Dr. Nagy Barna emlékezete
ThSz, 1969. 11-12. sz. 358-361.
128. Dr. Nagy Barna, 1909-1969
RE, 1969. nov. XXI. évf. 11. sz. 241-243.
129. Erasmus születésének 500-ik évfordulójára

- RE, 1969. nov. XXI. évf. 11. sz. 239-241.
130. Sören Kierkegaard írásaiból
RE, 1970. márc. XXII. évf. 3. sz. 62.
131. A svájci vallásos szocializmus és magyarországi hatásai. Pásztor János doktori értekezésének ismertetése
ThSz, 1970. XIII. évf. 3-4. sz. 100-103.
132. Egyházi levéltárosok tanfolyama (név nélkül)
RefLap, 1970. júl. 12. XIV. évf. 28. sz. [1.]
133. Sárospataki Tudományos Gyűjteményünk
RefLap, 1970. szept. 20. XIV. évf. 38. sz. [4.]
134. Az ókori rabszolgák helyzete és sorsuk alakulása a keresztyénség hatása alatt. Bajusz Ferenc doktori disszertációjának ismertetése
ThSz, 1970. XIII. évf. 9-10. sz. 299-301.
135. Comenius mint teológus
RE, 1970. okt. XXII. évf. 10. sz. 217-220.
136. Templomok, falvak, gyülekezetek. Vaja
RefLap, 1970. dec. 27. XIV. évf. 52. sz. [7.]
137. Egyházi épületek és műtárgyak gondozása
ThSz, 1971. XIV. évf. 11-12. sz. 368-369.
138. Templomok, falvak, gyülekezetek. Gagybátor
RefLap, 1971. márc. 14. XV. évf. 11. sz. [4.]
139. Vihardúlta évtizedek 300 évvel ezelőtt
RefLap, 1971. aug. 29. XV. évf. 35. sz. [1.]
140. Kazinczy Ferenc emlékezete halála 140 éves fordulóján
RE, 1971. okt. XXIII. évf. 10. sz. 223-225.
141. Teológiai tanítás a történetről. A történet problémája
RE, 1972. jan. XXIV. évf. 1. sz. 5-9.
142. Krisztus magasztalása. Mennybemenetel ünnepére
RE, 1972. ápr. XXIV. évf. 4. sz. 81.
143. A párizsi könyvkiállításról
RE, 1973. nov. XXV. évf. 11. sz. 262-263.
144. Hajlékunk nemzedékről nemzedékre
RE, 1973. nov. XXV. évf. 11. sz. 257-258.
145. Gyülekezettörténeti tanulmány Filippiről

- RE, 1975. márc. XXVII. évf. 3. sz. 58-61;
 RE, 1975. jún. XXVII. évf. 6. sz. 135-137;
 RE, 1975. júl. XXVII. évf. 7. sz. 154-156.
146. Egyházi levéltárosok szakmai továbbképzése
 RE, 1975. aug. XXVII. évf. 8. sz. 175.
147. Nemzedékről nemzedékre. Dr. Mátyás Ernőné temetésén
 RE, 1975. okt. XXVII. évf. 10. sz. 235-236.
148. Hogy örökelete legyen. Dr. Mátyás László temetésén
 RE, 1975. okt. XXVII. évf. 10. sz. 236-237.
149. Tiszáninneri Református Egyházkerületi Levéltár
 In: Magyarországi Egyházi Levéltárak Fondjegyzékei I. kötet. A Magyarországi Református Egyház levéltári anyagának fondjegyzéke
 Magyar Országos Levéltár, Bp., 1976 161-208.
150. Archives of the Cistibiscan Reformed Church District
 In: Guide to the archives of Hungary
 Bp., 1976. 218-219.
151. Teológiai felelősségünk a jövődőért
 RE, 1976. jan. XXVIII. évf. 1. sz. 1-4.
152. József Attila emlékéhez adalék
 RE, 1976. febr. XXVIII. évf. 2. sz. 32.
153. Mélyre ásni – magasra látni
 RefLap, 1976. aug. 15. XX. évf. 33. sz. [1.]
154. Próbátétel és reménység
 RefLap, 1976. nov. 14. XX. évf. 46. sz. [2.]
155. Karácsonyi örömszender
 RefLap, 1976. dec. 26. XX. évf. 52. sz. [2.]
156. 125 éve született Budai József, a legnagyobb magyar gyümölcsnemesítő
 RE, 1977. júl. XXIX. évf. 7. sz. 155-156.
157. Isten köszikla és örökség
 RefLap, 1977. szept. 4. XXI. évf. 36. sz. [2.]
158. Tíz éve hunyt el Áprily Lajos
 RefLap, 1977. szept. 11. XXI. évf. 37. sz. [3.]
159. Nádházy Bertalan emlékezete
 RE, 1977. okt. XXIX. évf. 10. sz. 221-224.
160. Oltalom – jutalom

- RefLap, 1977. dec. 4. XXI. évf. 49. sz. [2.]
161. Karácsonyok
RefLap, 1978. jan. 8. XXII. évf. 2. sz. [3.]
162. Megjobbulás
RefLap, 1978. ápr. 2. XXII. évf. 14. sz. [2.]
163. A pataki diákvilág anekdotakincséből. Jogi tanács – jó reformátusnak
RefLap, 1978. ápr. 16. XXII. évf. 16. sz. [4.]
164. Gond és gondviselés. Esketési prédikáció (Igeszolgálat)
RE, 1978. ápr. XXX. évf. 4. sz. 87-88.
165. Krisztus az újszövetségi levelekben
RE, 1978. máj. XXX. évf. 5. sz. 115-117.
166. Albert Schweitzer eredeti leveléről fotó
RefLap, 1978. szept. 10. XXII. évf. 37. sz. [5.]
167. Adalék a szolgálat teológiájához
RE, 1978. nov. XXX. évf. 11. sz. 258.
168. Épülés lelki házzá
RefLap, 1978. nov. 19. XXII. évf. 47. sz. [5.]
169. A gyülekezetek szervezése; életük és szolgálati rendjük a páli levelekben
ThSz, 1979. XXII. évf. 1. sz. 20-26.
170. Ami elmúlik és aki megmarad
RefLap, 1979. jan. 14. XXIII. évf. 3. sz. [2.]
171. Révész Imre mint a teológiai megújulás megindítója
RE, 1979. jan. XXXI. évf. 1. sz. 17.
172. 120 éves az alsóvadászi gyülekezeti énekkar
RefLap, 1979. ápr. 29. XXIII. évf. 18. sz. [5.]
173. Újreformátori teológia I. rész
ThSz, 1979. XXII. évf. 5. sz. 261-268.
174. Újreformátori teológia II. rész
ThSz, 1979. XXII. évf. 6. sz. 331-337.
175. Úrvacsorai emlékek
RefLap, 1979. szept. 2. XXIII. évf. 36. sz. [5.]
176. A lelki ház (esketési prédikáció)
RE 1980. máj. XXXII. évf. 5. sz. 115.

177. A filozófia és a teológia oktatása 1703-1849 között
In: A Sárospataki Református Kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára
Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Bp., 1981. 116-154.
178. 450 éves a sárospataki anyaiskolánk
RefLap, 1981. szept. 6. XXV. évf. 36. sz. [1.]
179. Féljétek az Istent és néki adjatok dicsőséget! (esketési prédikáció)
RE 1981. szept. XXXIII. 9. sz. 214-215.
180. Úrvacsoraosztások
RefLap, 1982. aug. 8. XXVI. évf. 32. sz. [4.]
181. Úrvacsoraosztások II.
RefLap, 1982. aug. 22. XXVI. évf. 34. sz. [4.]
182. Az örök életről
RE 1982. szept. XXXIV. évf. 9. sz. 216.
183. Körkép. „Úrkép szemben a falon!...”
RefLap, 1982. nov. 14. XXVI. évf. 46. sz. [3.]
184. Szabó Zoltánról megemlékezés
RefLap, 1982. dec. 12. XXVI. évf. 50. sz. [5.]
185. Együtt – egyetértésben
RefLap, 1982. dec. 19. XXVI. évf. 51. sz. [2.]
186. Újszászy Kálmán 80 éves
Képes Kálvin Kalendárium az 1982. évre, Református Sajtóosztály, 1981. 54-55.
187. A Tiszáninneni Református Egyházkerület Levéltára
In: Magyarország Levéltárai
Műszaki könyvkiadó, Bp., 1983. 356-360.
188. Lüthi Walter emlékére
RE, 1983. XXXV. évf. 1. sz. 24.
189. Nádházy Bertalan emlékezete
Kultúra és Közösség, 1985. 5. sz. 74-86.
190. Comenius teológiája
In: Bibliotheca Comeniana III. Comenius és Magyarország
Magyar Comenius Társaság, Sp., 1990. 86-102.
191. Comenius teológiája
In: A Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek
Évkönyve, 1989/1990
Sárospatak, 1991. 123-135.

192. Kijelentés és filozófia. A kijelentés a hihető igazságok világa, a filozófia pedig a tudható dolgok rendszere
(Részletek az uo. című 1940-ben megjelent tanulmányból)
RefLap, 1993. júl. 11. XXXVII. évf. 28. sz. 5.
193. Dr. Koncz Sándor alsóvadászi lelkész beiktatása;
Temetési prédikáció
In: ...miként a csillagok... Dr. Koncz Sándor emlékére
Szerk. Dienes Dénes
Alsóvadász, 1993 11-62. és 65-67.
190. Szelíden és rendíthetetlenül. Dr. Koncz Sándor Memoranduma, 1956
Szerk. Dienes Dénes
Alsóvadász, 1994
191. Isten országa kincs. Dr. Koncz Sándor ígéhirdetése
Szerk. Dienes Dénes
Sárospatak, 1995.
192. A természettudományok művelői és oktatása a Sárospataki Kollégiumban a 15-16. században.
Zempléni Múzsza 2001. I. évf. 3. sz. 40-47.
193. Szabó Zoltán teológiájának kibontakozása
Zempléni Múzsza 2002. II. évf. 2. sz. 5-28.
194. Gondolatok az egyház és az állam kapcsolatáról
Egyháztörténeti Szemle, 2003. IV. évf. 1. szám, 114-117.
195. Az Ő nevében reménykedem
RefLap 2004. jan. 4. XLVIII. évf. 1. sz. 6.
196. „Felcsillan a tűz alatti parázs” Koncz Sándor berlini levele, 1937
Zempléni Múzsza 2004 tél, IV. évf. 4. sz. 72-75.
197. Harctéri lelkipozíció
Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 2004. 14. kötet 335-344.
198. A Zsinati Tanítás hasznosítása a gyülekezetben
Széphalom A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 2005. 15. kötet 429-438.
199. Élettörténet „egyházi” humorban
Napút, 2005. jan-febr. VII. évf. 1. sz. 21-31.
200. József Attila emléke az egykori SDG-ben
RefLap, 2005. febr. 13. XLIX. évf. 7. sz. 3.
201. Hittel és humorral...
RefLap, 2005. febr. 6. XLIX. évf. 6. sz. 4.

202. Hittel és humorral... (II.)
RefLap, 2005. febr. 13. XLIX. évf. 7. sz. 4.
203. Hittel és humorral... (III.)
RefLap, 2005. febr. 20. XLIX. évf. 8. sz. 4.
204. Memorandum, 1956 (Alsóvadász, 1956. VIII. 31.)
Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve 2006. 16. kötet, 506-512.
205. „... két szekér egy vendéggel jött meg....”
Napút, 2006. jan-febr., VIII. évf. 1. sz. 102-110.
206. A nők lelkeszi szolgálatáról
Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve 2007. 17. kötet, 511-519.
207. Példázatok (Koncz Sándor négy prédikációja)
Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 2008. 18. kötet 237-244.
208. „Szellem vala ő...” Kazinczy Ferenc emlékezete
Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve 2009. 19. kötet, 65-72.
209. Kálvin magyar kutatója: Nagy Barna
Zempléni Múzsza, 2009 tavasz, IX. évf. 1. (33.) sz. 2009. 35-43.
210. Református örökségünk
Napút, 2009. nov. XI. évf. 9. sz. *Kálvin 500* tematikus sz. 66-70.
211. Kálvin magyar kutatója. D. Dr. Nagy Barna emlékezete
Napút, 2009. nov. XI. évf. 9. sz. *Kálvin 500* tematikus sz. 187-198.
212. Karácsonyok
Sokunk karácsonya, Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, 2009. 28-36.
213. Jó ünnep a karácsony
Sokunk karácsonya, Cédrus Művészeti Alapítvány- Napkút Kiadó, 2010. 102-106.
214. Takács Béla: A sárospataki nyomda története (könyvismertetés)
Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve 2010. 20. kötet, 549-551.
215. A természettudományok művelői és oktatása a Sárospataki Kollégiumban a 15-16. században (részlet)
Zempléni Múzsza, 2010 tél, X. évf. 4. (40.) sz. 27-28.
216. Barth Károly teológiája
Sárospataki Füzetek 2010. XIV. évf. 2. sz. 127-172.
217. Teológiai felelősségünk a jövőendőért
Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve 2011. 21. kötet, 505-512.

218. Beszédes csend
Sokunk karácsonya, Cédus Művészeti Alapítvány- Napkút Kiadó, 2011. 79-81.
219. Karácsonyi váltság
Sokunk karácsonya, Cédus Művészeti Alapítvány –Napkút Kiadó, 2012. 65-69.
220. A jövő: meditáció
Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve 2012. 22. kötet, 581-584.
221. Feljegyzés
Lelkészegyesület. A Magyar Református Lelkészegyesület Időszaki Közlönye, 2012. 58. évf. 1. sz. 4-8.
222. Az igehirdetés és az illusztráció
Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve 2013. 23. kötet, 519-524.
223. Karácsony a földre lép
Sokunk karácsonya, Cédus Művészeti Alapítvány- Napkút Kiadó, 2013. 98-102.
224. Felvillantások Alsóvadásról
Zempléni Múzsá, 2013 nyár, XIII. évf. 2. (50.) sz. 31-45.
225. Vatai László „Örök sors” című kötetéről
Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve 2014. 24. kötet, 467.
226. A legtöbb: az elég
Sokunk karácsonya, Cédus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, 2014. 79-82.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Munkám végére érve köszönetemet fejezem ki mindazoknak, akik segítségemre voltak dolgozatom elkészítésében.

Köszönet illeti mindenek előtt *Dienes Dénes* professzor urat, aki már teológushallgató koromban az egyháztörténeti kérdésekről való gondolkodás és az egyháztörténeti kutatások útjára terelt. Köszönöm neki a témaválasztásban nyújtott segítségét, értékes szakmai tanácsait és emberi segítőkészségét. Mindezek nélkül dolgozatom aligha készült volna el. Köszönöm azt is, hogy megértéssel és türelemmel támogatta hosszan elhúzódó munkámat.

Köszönöm témavezetőmnek, *Hörcsik Richárd* professzor úrnak, hogy sokirányú elfoglaltságai mellett vállalta a szakmai-vezetői feladatokat a doktori képzés egész folyamata alatt. Köszönöm tanácsait, iránymutatását, mentorálását.

Köszönöm *Koncz Gábornak*, néhai Koncz Sándor fiának, hogy kutatásomat végig figyelemmel kísérte, lelkesen és lelkesítően támogatta azt.

A disszertáció nem készülhetett volna el a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei szellemi műhelyének, levéltárosainak, könyvtárosainak segítségével. Köszönet nekik érte.

Köszönöm családomnak, hogy az elmúlt években sok áldozatot vállaltak azért, hogy lehetővé tegyék számomra tanulmányom elkészítését.

Tied Uram az igazság, mienk pedig orcánk pirulása. (Dán 9,7a)